รายงานการวิจัย

เรื่อง

การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดสำนักศิลปากรที่ ๙

A Participation of Buddhist Monk in Archaeological Site Management in The 9th Regional Office of Fine Arts

โดย

พระโสภณพัฒนบัณฑิต,รศ.ดร.

ดร.อุทัย วรเมธีศรีสกุล

สวาท ฮาดภักดี

ธีร์ดนัย กัปโก

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

พ.ศ.๒๕๕๘

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS ว.004/2558

รายงานการวิจัย

เรื่อง

การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดสำนักศิลปากรที่ ๙

A Participation of Buddhist Monk in Archaeological Site Management in The 9th Regional Office of Fine Arts

โดย

พระโสภณพัฒนบัณฑิต,รศ.ดร.

ดร.อุทัย วรเมธีศรีสกุล

สวาท ฮาดภักดี

ธีร์ดนัย กัปโก

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

พ.ศ.๒๕๕๘

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS ว.004/2558

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Research Report

A Participation of Buddhist Monk in Archaeological Site Management in The 9th Regional Office of Fine Arts

By

Phrasophonpattanabandit, Assoc.Prof.Dr.

Dr.Uthai Woramethisrisakul

Sawan Hatpakdee

Teedanai Kapko

Mahachulalongkornrajavidyalaya University Khon Kaen Campus

B.E.2558

Research Project Funded by Mahachulalongkornrajavidyalaya University

MCU RS ๓.004/2558

(Copyright Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

ชื่อรายงานการวิจัย : การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดสำนักศิลปากรที่ ๙

ผู้วิจัย : พระโสภณพัฒนบัณฑิต,รศ.ดร.
ดร.อุทัย วรเมธีศรีสกุล
สวาท ฮาดภักดี
ธีร์ดนัย กัปโก

ส่วนงาน : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

ปีงบประมาณ : 2558

ทุนอุดหนุนการวิจัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ คือ ๑.เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดหน่วยงานศิลปากรที่ ๙ อันประกอบด้วยจังหวัดขอนแก่น มหาสารคาม อุดรธานี หนองบัวลำภู หนองคาย และบึงกาฬ ๒. เพื่อศึกษาบริบทการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในพื้นที่สำนักศิลปากรที่ ๙ ๓. เพื่อหาแนวทางการพัฒนาการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในพื้นที่สำนักศิลปากรที่ ๙ โดยเก็บข้อมูลเชิงปริมาณจากพระภิกษุและประชาชนที่อยู่ในเขตพื้นที่แหล่งโบราณสถาน จำนวน ๓๘๕ รูป/คน กลุ่มเป้าหมายผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน ๓๐ รูป/คน ในการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์และการประชุมกลุ่มย่อย โดยใช้การสรุปความ และการตีความ แล้วนำเสนอข้อมูลโดยการพรรณนาวิเคราะห์ ตามหลักอุปนัย

ผลการวิจัยพบว่า

1.วิเคราะห์ผลการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดสำนักศิลปากรที่ ๙

การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดสำนักศิลปากรที่ ๙ **โดยภาพรวม**อยู่ในระดับมาก ($\overline{X}$ = ๓.๖๗) และรายด้าน มีการปฏิบัติในระดับมาก ด้านที่มีค่าเฉลี่ยการปฏิบัติสูงสุดคือ การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ (Benefits) ($\overline{X}$ = ๓.๘๔) รองลงมาคือ การมีส่วนร่วมในการวางแผน (Planning) ($\overline{X}$ = ๓.๖๗) ตามด้วย การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน (Implementation) ($\overline{X}$ = ๓.๖๕) ส่วนด้านที่มีค่าเฉลี่ยปฏิบัติต่ำสุดคือ การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation) ($\overline{X}$ = ๓.๕๓)

2. พระสงฆ์ต้องมีความเป็นภาวะผู้นำ มีวิสัยทัศน์ในการบริหารจัดการ มีการประสานงานกับหน่วยงานต่างๆ เพื่อให้เกิดความคุ้นเคยและมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ทั้งนี้พระสงฆ์ต้องมีวิธีการในการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ เช่น การวางแผนในระบบและกลไกลในทุกมิติ การปฏิบัติตามแผน การประเมินผล และการแก้ไขและพัฒนาแผนนั้นๆ ให้ดีขึ้นต่อไป

3. พระสงฆ์ควรมีการวางแผนในบริบทของพื้นที่และทรัพยากรมนุษย์ในระยะสั้นและยาว ในการสืบสานแหล่งโบราณสถาน แผนระยะสั่นเป็นการวางแผนเตรียมการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้อย่างรวดเร็วแผนระยะยาวเป็นการคาดคะเนในระยะยาว เช่น 2 ปี 5 ปี 10 ปี เพื่อจะช่วยให้ใช้ทรัพยากรมนุษย์ให้เกิดประสิทธิภาพ หาคนมาใช้ได้ตรงกับวัตถุประสงค์ของแหล่งโบราณสถาน

พระสงฆ์ต้องมีการวางแผนด้วยวิธีการตั้งคำถาม ทำไมต้องมีการวางแผนในบริบทของงานนี้ เมื่อไหร่จึงจะสามารถปฏิบัติตามแผนนั้นได้ แผนในแต่ละแผนควรจัดวางในลักษณะเช่นใด อะไรที่มีความจำเป็นในการจัดทำแผนนั้น ใครคือผู้จะดำเนินตามแผนนั้นในแต่ละด้าน แผนนั้นควรมีวิธีการในการดำเนินการอย่างไร ลงมือปฏิบัติตามแผนตามรูปแบบของ PDCA คือ P (Plan) การวางแผน D (Do) การปฏิบัติตามแผน C (Check) การตรวจสอบประเมินผล A (Action) การปรับปรุง/การนำไปใช้ ดำเนินการปฏิบัติตามแผน ตรวจสอบข้อเท็จจริงด้านต่างๆตามบริบทของพื้นที่ โดยมีขั้นตอน คือ วิเคราะห์ปัญหา การกำหนดแผนการในการปฏิบัติงาน กำหนดเป้าหมายในการดำเนินงาน กำหนดวิธีการดำเนินงาน กำหนดค่าใช้จ่าย ปฏิบัติตามแผนอย่างเป็นระบบ การประเมินและปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง มีหลักธรรมาภิบาลเข้ามาเพื่อจัดสันผลประโยชน์ ที่เกิดขึ้น คือ หลักนิติธรรม หลักคุณธรรม หลักความโปร่งใส หลักความมีส่วนร่วม หลักความรับผิดชอบ หลักความคุ้มค่า ทั้งนี้ต้องมีการวิเคราะห์สถานการณ์ด้านต่างๆ เช่น จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และภัยคุกคามที่อาจเกิดขึ้นในการบริหารจัดการด้านต่างๆ ด้วยวิธีการวิเคราะห์อย่างละเอียดและมีแบบแผน มีวิสัยทัศน์ภารกิจในการพัฒนาที่เป็นจุดแข็ง และโอกาสให้ดียิ่งขึ้น ต้องมีวิธีการรับมือการรับภัยคุกคามที่อาจเกิดขึ้นร่วมทั้งจุดอ่อนในบริบทของพื้นที่ ดำเนินการตามกระบวนการแผนที่กำหนดไว้และพัฒนาแผนอย่างเป็นระบบ

Abstract

The aims of this research were 1) to study Sangha participation in the archaeological site management of the 9th Regional Office of Fine Arts Department including Khon Kaen, Mahasarakham, Udonthani, Nong Bua Lam Phu, Nongkhai and Bueng Kan provinces; 2) to study the contexts of Sangha participation in the archaeological site management as mentioned; 3) to find the way to develop the Sangha participation in the archaeological site management. The quantitative research data were collected from 385 monks and residents in the research area. The target group included 30 key informants and the obtained data from the interview and sub-group meetings were analyzed by summarizing and interpreting before being presented through the descriptive analysis in accordance with the deductive analysis principles.

The research results were as follows:

1) The analysis results revealed that the overall statistical score of the Sangha participation in the archaeological site management of the 9th Regional Office of Fine Arts Department was at a high level ($\bar{X}$=3.67) and also the aspect' scores were at a high level ($\bar{X}$=3.84). The highest one was that of 'Benefits) ($\bar{X}$=3.84), followed by those of 'Planning' ($\bar{X}$=3.67), 'Implementation' ($\bar{X}$=3.65) and 'Evaluation' ($\bar{X}$=3.53).

2) In the contexts of Sangha participation in the archaeological site management, the monks required leadership, vision in management, coordination with various agencies and systematic management methods: systematic planning; mechanisms in every dimension; plan implementation; evaluation and revision; plan development.

3) The monks should have a plan in the spatial context and in human resource management in the short and long term. In the ancient ruins preservation, the short term plan related to planning for the rapid change and the long-term plan referred to 2, 5 or 10 years long-term prediction to support human resource management to be effective and to find people in accordance with the purpose of the ancient site.

The monks should have a plan created by questioning: why is there a plan in the context of this work?; when will it be possible to follow that plan?; in which way should each plan be structured?; what is needed in the plan?; who is going to be responsible to each aspect of the plan?; how should the plan be implemented?. They should follow PDCD model: P (Plan), D (Do), C (Check) and A (Act). The improvement, implementation and examination of the facts in the context consisted with the following steps: problem analysis, operational plan determination, operational goal determination, operational method setup, expense determination, systematic implementation according to the plan, continuous evaluation and improvement, employment of good corporate governance principles for benefit allocation including the rule of law, morality, accountability, participation, responsibility, cost-effectiveness. The strengths, weaknesses, opportunities and threats should be a part of the management analysis in various aspects with a thorough and structured analysis method. There should be a vision and mission to develop the

strengths and the opportunities; there must be the way to deal with possible threats and weaknesses in the area context as well as the operation according to the planned process and systematic development of the plan.

ปญฺญา โลกสฺมิ ปชฺโชโต
มจร
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

กิตติกรรมประกาศ

รายงานวิจัยฉบับนี้ได้รับทุนวิจัยจาก สถาบันพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในปีงบประมาณ ๒๕๕๘ ซึ่งผู้วิจัยขอขอบพระคุณเป็นอย่างยิ่งที่สถาบันให้การสนับสนุนในการทำผลงานด้านการวิจัยของบุคลากร

ผู้วิจัยขอขอบคุณพระสงฆ์ในเขตพื้นที่ จังหวัดขอนแก่น มหาสารคาม อุดรธานี หนองคาย เลย หนองบัวลำภู สำนักงานกรมศิลปากรที่ ๙ ที่สนับสนุนในการให้แนวคิดด้านการวิจัย และส่งเสริมให้บุคลากรได้มีผลงานด้านการวิจัยเพิ่มมากขึ้น ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

รายงานการวิจัยฉบับนี้จะสำเร็จลงไม่ได้ถ้าไม่ได้รับการช่วยเหลือจากเพื่อนร่วมงานและบุคลากรมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทขาเขตขอนแก่น ตลอดทั้งผู้ให้ความอนุเคราะห์ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

หวังเป็นอย่างยิ่งว่ารายงานวิจัยฉบับนี้คงเป็นประโยชน์ทั้งทางด้านวิชาการ และการพัฒนาในสังคมต่อไปน

พระโสภณพัฒนบัณฑิต,รศ.ดร. และคณะ
ผู้วิจัย

สารบัญ

เรื่อง		หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย		ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ		ค
กิตติกรรมประกาศ		ง
สารบัญ		จ
สารบัญตาราง		ช
สารบัญแผนภูมิ		ซ
บทที่ ๑ บทนำ		๑
๑.๑	ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒	คำถามการวิจัย	๔
๑.๓	วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๕
๑.๔	ขอบเขตการวิจัย	๕
๑.๕	นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	๖
๑.๖	ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๗
บทที่ ๒ แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง		๘
๒.๑	แนวคิดและทฤษฎีการมีส่วนร่วม	๘
๒.๒	บทบาทของพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา	๒๑
๒.๓	แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณคดี	๒๖
๒.๔	บทบาทของพระสงฆ์ในการการมีส่วนร่วมการจัดการแหล่งโบราณคดี	๕๙
๒.๕	ข้อมูลเกี่ยวกับแหล่งโบราณสถานในเขตพื้นที่สำนักศิลปากรที่ ๙	๗๐
๒.๖	งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๘๔
๒.๗	กรอบแนวคิดในการวิจัย	๙๙
บทที่ ๓ วิธีดำเนินการวิจัย		๑๐๐
๓.๑	รูปแบบวิจัย	๑๐๐
๓.๒	ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง	๑๐๐
๓.๓	เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	๑๐๒
๓.๔	การเก็บรวบรวมข้อมูล	๑๐๕
๓.๕	การวิเคราะห์ข้อมูล	๑๐๖
บทที่ ๔ ผลการวิเคราะห์ข้อมูล		๑๐๗
๔.๑	สัญลักษณ์ที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล	๑๐๗

๔.๒ ขั้นตอนในการวิเคราะห์ข้อมูล..... ๑๐๗
๔.๓ ผลการวิเคราะห์ข้อมูล..... ๑๐๘
ตอนที่ ๑ การวิเคราะห์ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม..... ๑๐๘
ตอนที่ ๒ วิเคราะห์ผลการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดสำนักศิลปากรที่ ๘..... ๑๑๑
ตอนที่ ๓ แนวทางแก้ไขปัญหาการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในพื้นที่สำนักศิลปากรที่ ๘..... ๑๑๗
ตอนที่ ๔ แนวทางการพัฒนาการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในพื้นที่สำนักศิลปากรที่ ๘..... ๑๓๕
บทที่ ๕ สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ..... ๑๕๖
๕.๑ สรุปผลการวิจัย..... ๑๕๖
๕.๒ อภิปรายผลการวิจัย..... ๑๖๓
๕.๓ ข้อเสนอแนะ..... ๑๗๑
บรรณานุกรม..... ๑๗๒
ภาคผนวก..... ๑๘๓
ผนวก ก บทความวิจัย..... ๑๘๔
ผนวก ข กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์..... ๒๐๙
ผนวก ค ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้ และกิจกรรมที่ได้ดำเนินการมาและผลที่ได้รับของโครงการ..... ๒๑๓
ผนวก ง แบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์..... ๒๑๙
ผนวก จ รูปแบบการจัดทำรายงานวิจัย…….. ๒๒๘
ผนวก ฉ แบบสรุปโครงการวิจัย..... ๒๓๖
ผนวก ช ภาพกิจกรรม..... ๒๔๗
ประวัติผู้วิจัย.....

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
๔.๑	ลักษณะทั่วไปพระสงฆ์ผู้ตอบแบบสอบถาม.....	๑๐๘
๔.๒	ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดสำนักศิลปากรที่ ๙ โดยภาพรวมและรายด้าน.....	๑๑๑
๔.๓	ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดสำนักศิลปากรที่ ๙ **การมีส่วนร่วมในการวางแผน (Plannig)** โดยภาพรวมและรายข้อ ดังต่อไปนี้.....	๑๑๒
๔.๔	ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดสำนักศิลปากรที่ ๙ ด้าน**การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน (Implementation)** โดยภาพรวมและรายข้อ.....	๑๑๓
๔.๕	ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดสำนักศิลปากรที่ ๙ ด้าน**การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ (Benefits)** โดยภาพรวมและรายข้อ.....	๑๑๕
๔.๖	ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดสำนักศิลปากรที่ ๙ **ด้านการมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation)** โดยภาพรวมและรายข้อ.....	๑๑๖
๔.๗	สรุปประเด็นการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในพื้นที่สำนักศิลปากรที่ ๙.....	๑๓๑
๔.๘	แนวทางการพัฒนาการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในพื้นที่สำนักศิลปากรที่ ๙.....	๑๕๒

สารบัญแผนภูมิ

แผนภูมิที่		หน้า
๑	กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	๙๙

ปญฺญา โลกสฺมิ ปชฺโชโต
มจร
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทที่ ๑
บทนำ

๑.๑ ความสำคัญและที่มาของปัญหา

พระสงฆ์ถือเป็นหนึ่งในองค์ประกอบของพระรัตนตรัย คือพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์เป็นเสาหลักของพุทธศาสนา พระสงฆ์ชุดแรกตั้งแต่สมัยพุทธกาลคือ พระอัญญาโกณฑัญญะ วัปปะ ภัททิยะ มหานามะ และพระอัสสชิ ได้ถือกำเนิดขึ้นมา หน้าที่หลักๆของพระสงฆ์คือเข้ามาถือบวชในศาสนาเพื่อขัดเกลาตนเองจนได้บรรลุธรรม เมื่อได้รับรสธรรมะอันเป็นอมตะแล้วพยายามแนะนำผู้คนให้หันมาปฏิบัติตาม พระพุทธเจ้าจึงวางหลักการให้พระสงฆ์ต้องออกเผยแผ่พระธรรมตามที่ต่างๆ เมื่อพระพุทธองค์ปรินิพพานแล้วภาระการเผยแผ่พระพุทธศาสนาจึงตกอยู่ที่พระสงฆ์เป็นหลัก จนถึงยุคพระเจ้าอโศกมหาราช ปกครองชมพูทวีป (อินเดีย) ในปีพ.ศ.๒๑๘ พระองค์จึงได้ส่งพระธรรมทูต ๙ สายไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในที่ต่างๆ ในคัมภีร์มหาวงศ์ได้กล่าวว่า พระองค์ได้ส่งพระโสณะและพระอุตตระมาเผยแผ่ที่สุวรรณภูมิด้วย๑ จนเป็นเหตุให้พระพุทธศาสนาได้นำมาสู่ดินแดนสุวรรณภูมิของเรา กลายเป็นศาสนาหลักของชาติจนถึงปัจจุบัน

พระสงฆ์ในสังคมไทย ถือว่าเป็นผู้นำชุมชน เป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชน ชีวิตของประชาชนผูกพันกับพระสงฆ์ไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง ความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนกับพระสงฆ์จึงไม่สามารถแยกกันได้ ทั้งนี้เพราะต่างต้องอาศัยซึ่งกันและกัน พระสงฆ์จึงมีบทบาทในการเกื้อกูลต่อชุมชนจึงทำให้สถาบันสงฆ์เป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างทางสังคมโดยส่วนรวม และมีหน้าที่ต้องปฏิบัติเชิงปฏิสัมพันธ์กับสถาบันอื่นในสังคม เช่น สถาบันทางเศรษฐกิจ การเมือง ดังนั้น ความเป็นพระพุทธศาสนาแบบจารีตนิยมกับความเป็นพระพุทธศาสนาแบบพัฒนาสังคมจึงเป็นสิ่งที่แยกออกจากกันไม่ได้โดยเด็ดขาด เพราะมีเป้าหมายเพื่อประโยชน์สุขต่อสังคมเช่นเดียวกัน

พระพุทธองค์ทรงบำเพ็ญพุทธจริยาซึ่งเป็นแบบอย่างเพื่อประโยชน์สุขแก่ผู้อื่นอย่างแท้จริง ดังจะเห็นได้จากหลังจากที่ทรงตรัสรู้สำเร็จพุทธภาวะแล้วก็ทรงหวนกลับไปสอนประชาชนให้รู้จักหลักธรรมทรงเกี่ยวข้องกับชนชั้นทุกชนชั้น ตั้งแต่พระมหากษัตริย์ลงไป เพื่อให้คนเหล่านั้นพ้นทุกข์และประสบความสุขอย่างแท้จริง แม้จะปรินิพพานไปแล้ว ทั้งนี้เพราะคำสอนทั้งฝ่ายธรรม

---

๑ Justin Oldenberg. **The Mahavamsa**. (Colombo: Sri Krishna Printing, ๑๙๖๕, P ๒๕.

และวินัยได้กำหนดให้ชีวิตของพระสงฆ์ผูกพันกับสังคมของชาวบ้านโดยพื้นฐาน พระสงฆ์ได้ปฏิบัติตามหลักธรรมวินัยเพื่อประโยชน์แก่สังคม เรื่อยมานับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน๒

ในหลักการทางศาสนา มีองค์ประกอบทางศาสนา ๕ อย่าง คือ ๑. ศาสดา ๒.ศาสนสถาน ๓.ศาสนบุคคล ๔.ศาสนคัมภีร์ ๕.ศาสนพิธี ทั้ง ๕ ส่วนถือว่าเป็นสิ่งจำเป็นที่ยังคงอยู่ของศาสนา แหล่งโบราณคดีในเมืองไทยส่วนใหญ่คือ ศาสนสถานที่สร้างมานาน ผ่านกาลเวลามาหลายร้อยปี บางแห่งเป็นพันปี เพื่อเป็นสถานที่ประกอบศาสนกิจของผู้คน กล่าวเฉพาะ พระพุทธศาสนาแล้ว พระสงฆ์นับว่าเป็นบุคคลที่อยู่ใกล้กับแหล่งโบราณคดีเป็นอย่างยิ่ง เพราะโบราณคดีส่วนใหญ่มี ๒ ลักษณะคือโบราณคดีที่ไม่ได้ใช้ประโยชน์ และโบราณคดีที่ยังใช้ประโยชน์ แม้แหล่งโบราณคดีของไทยส่วนจะเป็นของพราหมณ์-ฮินดู และพุทธศาสนา แต่ของพุทธศาสนาจึงมีจำนวนมากกว่า หลายแห่งตั้งอยู่ในวัดพุทธศาสนาที่มีการดูแลจากพระสงฆ์จากรุ่นต่อรุ่นมาตามลำดับ การเข้าไปมีส่วนดูแลปกปักรักษาโบราณสถานจึงเป็นภาระหน้าที่หลักของพระสงฆ์ด้วย เพราะจะทำให้คนรุ่นหลังได้มีประจักษ์พยานอารยธรรมทางพุทธศาสนาที่สืบต่อมาไม่ขาดสาย ถ้าปราศจากหลักฐานทางโบราณคดีแล้ว พุทธศาสนาจะดูเลื่อนลอยลงไปมาก และยากที่คนรุ่นใหม่จะยอมรับว่ามีอยู่จริง

แม้ในสมัยปัจจุบันบทบาทการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดียังไม่จิตสำนึกมากนัก เพราะถือว่าโบราณสถานเป็นของกรมศิลปากร ไม่ใช่ของพระ บางกรณีได้เกิดความขัดแย้งกับกรมศิลปกร เพราะต้องการสร้างอาคารสมัยใหม่ใกล้ หรือติดกับโบราณสถาน หรือบางครั้งต้องการปรับปรุงโบราณสถานที่ได้รับการขึ้นทะเบียนจากกรมให้สามารถใช้สอยได้ เมื่อไม่ได้รับอนุญาต หรือสร้างแล้วถูกศาลสั่งรื้อจะเกิดความขัดแย้งได้ง่าย การให้ความรู้ การปลุกจิตสำนึกของพระสงฆ์ให้มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์โบราณสถานจึงเป็นเรื่องที่สำคัญมาก เพราะการดูแลศาสนสถาน วัด เจดีย์ แหล่งโบราณสถานอื่นๆ ส่วนมากจะมีพระสงฆ์เป็นผู้นำ ทั้งนี้เพราะพระสงฆ์เป็นที่พึ่งทางจิตวิญญาณของชุมชน พระสงฆ์กับชุมชนมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดและลึกซึ้งจนยากที่จะแยกออกจากกันได้ เนื่องจากชีวิตของคนในชุมชนเกี่ยวพันอยู่กับพระสงฆ์ตั้งแต่เกิดไปจนตาย สถาบันสงฆ์จึงเป็นสถาบันใหญ่ซึ่งเป็นองคาพยพหนึ่งอันสำคัญของประเทศที่มีบทบาทในทางสังคมมาก พฤติกรรม กิจกรรม และกิจการต่าง ๆ ที่พระสงฆ์กระทำมีผลกระทบกระเทือนต่อสังคมไปด้วย ความเป็นไปในสังคมก็มีผลต่อสถาบันสงฆ์ จึงเป็นการหลีกเลี่ยงไม่พ้นที่พระธรรมคำสอนก็ตาม หรือพระสงฆ์ในรูปสถาบันหรือวัด จะไม่เกี่ยวข้องกับสังคมไทย

---

๒ พระราชวรมุนี, **บทบาทใหม่ของสถาบันสงฆ์**, (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๓๐), หน้า ๒.

การรักษาและการคุ้มครองโบราณสถาน โบราณวัตถุ และสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งจัดเป็นสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมนั้นเป็นการท้าให้สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมคงอยู่รับใช้สังคมหรือท้าให้สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมมีชีวิตอยู่ ไม่ว่าศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมที่มีอยู่รอบ ๆนั้น สามารถบ่งบอกพื้นเพความเป็นมาของชุมชนนั้นได้เป็นอย่างดี หลายแห่งเป็นที่ยึดเหนี่ยวทางด้านจิตใจ เป็นสื่อที่ท้าให้เกิดพลังมวลชลในการท้ากิจกรรมต่าง ๆ ทั้งทางด้านพัฒนา พักผ่อนหย่อนใจ ศาสนา วันสำคัญของชาติ และวัฒนธรรมประเพณีหลายกิจกรรมใช้แหล่งของสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมเป็นสื่อทั้งสิ้น โดยต้องมีวัตถุประสงค์ที่ชัดเจน สามารถล้าดับความสำคัญของการอนุรักษ์ก่อนหลังได้อย่างถูกต้องซึ่งแนวคิดในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมในปัจจุบันจะมุ่งไปยังพื้นที่ที่ท้าการอนุรักษ์เป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญโดยเฉพาะอย่างยิ่งที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ โบราณคดีและการท่องเที่ยว [๓] โดยการเชิญผู้รู้ของท้องถิ่นเข้าร่วมประชุมปรึกษาหารือกัน ศึกษาความเป็นมาความสำคัญทางประวัติศาสตร์ และความสำคัญเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมนโยบายของชาติ นโยบายของจังหวัด แนวขององค์กรภาครัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้อง รวมถึงประชากรที่อยู่ในท้องถิ่นนั้น ๆ หลากหลายกระบวนการเหล่านี้ก็จะท้าก็จะท้าให้รู้ถึงความต้องการว่าจะอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมที่แท้จริงตามล้าดับความสำคัญ

การรักษาและคุ้มครองสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมเป็นสิ่งที่ส่งเสริมและป้องกันเพื่อไม่ให้มีสิ่งต่าง ๆ ที่มีชีวิต ไม่มีชีวิต ทั้งที่มนุษย์สร้างขึ้นและเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติที่อยู่รอบแหล่งศิลปกรรมมีสภาพเสื่อมโทรม ถูกทอดทิ้ง และถูกท้าลาย ปัจจุบันประชากรไทยเพิ่มมากขึ้นจึงมีความต้องการที่จะที่ดินมาใช้ประโยชน์ต่างๆ มากขึ้น ซึ่งการน้าที่ดินไปใช้ประโยชน์เพื่อสนองความต้องการมนุษย์นั้นอาจมีผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมทั้งทางธรรมชาติและศิลปกรรม ในระยะแรกอาจเป็นการท้าลายโดยไม่คำนึงถึงหรือขาดความรู้ แต่ระยะหลังมีการศึกษาสภาพแวดล้อมกันมากเพื่อหาสาเหตุการทำลายสิ่งแวดล้อม พบว่าการท้าลายสิ่งแวดล้อมน่าจะเป็นความตั้งใจของบุคคลบางกลุ่ม และไปสร้างแรงจูงใจบุคคลกลุ่มอื่นที่ขาดความรู้ให้เป็นแนวร่วม ซึ่งผู้ลงมือท้าลายสภาพแวดล้อมจะก่อให้เกิดผลกระทบในอนาคตอย่างใหญ่หลวง ซึ่งปรากฏให้เห็นได้จากการท้าลายโบราณสถานแหล่งประวัติศาสตร์และโบราณคดีต่าง ๆ อีกประการหนึ่ง ปัจจุบันผู้ท้าลายสิ่งแวดล้อมได้ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ ซึ่งสามารถท้าลายสิ่งแวดล้อมได้รวดเร็วและปริมาณมาก เช่น การขุดหาทรัพย์สินจึงท้าให้มีการท้าลายโบราณสถาน ถมดินทับโบราณสถาน บุกรุกคูเมือง กำแพงเมืองเก่า ขยายถนนขนาดใหญ่เกินไป ท้าลายแบบแผนเมืองเก่า ก่อสร้างอาคารใหญ่เกินไปในเมือง

---

๓ กระทรวงศึกษาธิการ กรมศิลปากร, **มรดกโลก : มรดกโลกทางวัฒนธรรมในประเทศไทย,** พิมพ์เนื่องในโอกาส ๘๑ ปี แห่งการสถาปนากรมศิลปากร (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ฉลองรัตน์โกสินทร์, ๒๕๓๕), หน้า ๒๖.

เก่า จึงมีการทำลายขนาดของเมืองและพื้นที่เนื้อเมือง การทีสิ่งแวดล้อมถูกทำลาย ซึ่งบุคคลบางคนถือว่าเป็นการพัฒนา แต่การพัฒนาที่ถูกต้องต้องมีความรอบคอบและมองหลายด้านเพื่อป้องกันผลกระทบระยะยาวเนื่องจากสิ่งแวดล้อมบางประเภทเมื่อทำลายไปแล้วไม่สามารถแก้ไขได้หรือแม้แก้ไขได้ ต้องเสียค่าใช้จ่ายสูงมาก ฉะนั้นการปกป้องคุ้มครองสิ่งแวดล้อมจึงความจำเป็นและร่วมมือกันทุกฝ่าย

แหล่งโบราณคดีที่อยู่ในสังกัดของหน่วยงานศิลปกรที่ ๙ อันประกอบด้วยขอนแก่น มหาสารคาม อุดรธานี หนองบัวลำภู หนองคาย บึงกาฬ เป็นดินแดนที่มีความเจริญทางด้านวัฒนธรรมมาช้านาน ได้รับอิทธิพลทางศาสนาทั้งพุทธ และพราหมณ์จากอินเดียหลายพันปี บริเวณนี้ได้รับอิทธิพลจากดินแดนใกล้เคียงด้วยเช่นอารายธรรมทวาราวดี ล้านนา เชียงแสน ล้านช้าง และขอมโบราณ จึงมีหลักฐานทางโบราณคดีเหลืออยู่มากบางแห่งได้รับความสนใจจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง แต่บางแห่งยังไม่มีการดูแล เอาใจใส่ เมื่อวันเวลาผ่านไป ชาวบ้านได้บุกรุกแผ้นถางขุดรื้อเพื่อหาสมบัติและแผ้วถางเป็นที่ไร่ที่นาจนเสื่อมสภาพไปก็มี จึงถึงเวลาแล้วที่พระสงฆ์ซึ่งเป็นบุคคลที่อยู่ใกล้ชิดกับแหล่งโบราณคดีจะได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ รักษา พัฒนาให้เป็นมรดกของชาติสืบต่อไป

ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงได้เลือกศึกษา การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ ในการจัดการแหล่งโบราณคดี ในกิจกรรมตามความสามารถของพระสงฆ์ และสถานการณ์ สภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวยให้เกิดงานด้านการจัดการแหล่งโบราณคดี เพื่อสะท้อนบทบาทการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ว่ามีความเป็นรูปธรรม มีระบบการจัดการชัดเจนเพียงใด เมื่อพบอุปสรรคและปัญหาที่เกิดขึ้น การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีจะทำให้งานวิจัยชิ้นนี้ได้ทราบยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ ในการจัดการแหล่งโบราณคดีและการมีส่วนร่วมในการเสนอแนวทางแก้ไขปัญหาและการพัฒนาแหล่งโบราณคดีได้อย่างยั่งยืน และมีส่วนผลักดันนโยบายในการจัดการแหล่งโบราณคดี ให้เป็นไปตามยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติและของรัฐบาลได้อีกด้วย

๑.๒ คำภามการวิจัย

๑.การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดหน่วยงานศิลปากรที่ ๙ เป็นอยางไร

๒.แนวทางแก้ไขปัญหาการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในพื้นที่สำนักศิลปากรที่ ๙ เป็นอย่างไร

๓. แนวทางการพัฒนาการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในพื้นที่สำนักศิลปากรที่ ๙ เป็นอย่างไร

๑.๓ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑. เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดหน่วยงานศิลปากรที่ ๙

๒. เพื่อศึกษาแนวทางแก้ไขปัญหาการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในพื้นที่สำนักศิลปากรที่ ๙

๓. เพื่อหาแนวทางการพัฒนาการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในพื้นที่สำนักศิลปากรที่ ๙

๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย

ผู้วิจัยใช้กรอบแนวคิดเรื่องการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ เป็นกรอบในการอธิบายการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดี แล้วเก็บข้อมูลด้วยแบบสัมภาษณ์อย่างมีโครงสร้าง การสัมภาษณ์เชิงลึก (Dept-Interview) และแบบสอบถาม (Questionnaire) จากกลุ่มตัวอย่างที่มีความเกี่ยวข้องกับแหล่งโบราณคดี กล่าวคือ พระสังฆาธิการ และพระสงฆ์ผู้ดูแลแหล่งโบราณคดี งานวิจัยชิ้นนี้จะศึกษาเฉพาะแหล่งโบราณคดีในสำนักศิลปากรที่ ๙ จำนวน ๑๐ แห่ง โดยมีขอบเขตในการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเอกสารขั้นปฐมภูมิ มุ่งเน้นศึกษาคัมภีร์และตำราทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดี จากคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา ตลอดถึงเอกสารทางวิชาการ หนังสือ ตำรา และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านเนื้อหา แบ่งออกเป็น ๒ ประเด็น คือ

๑)การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีสำนักศิลปากรที่ ๙ ทั้ง ๔ ด้าน คือ การมีส่วนร่วมในการวางแผน การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ และการมีส่วนร่วมในการประเมินผล

๒) แนวทางการพัฒนาการร่วมกันวางแผนในการจัดการโบราณสถาน, การร่วมกันปฏิบัติตามแผนในการจัดการโบราณสถาน, การร่วมกันใช้ประโยชน์ในการจัดการโบราณสถาน,

การร่วมติดตามและประเมินผลในการจัดการโบราณสถาน,การร่วมทำนุบำรุงรักษาในการจัดการโบราณสถาน

๑.๔.๓ ขอบเขตด้านพื้นที่และกลุ่มประชากร (Field Study) มุ่งเน้นศึกษาการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์และประชาชนในอยู่ใกล้บริเวณแหล่งโบราณสถานในการจัดการแหล่งโบราณคดี ใช้แบบสัมภาษณ์กรณีตัวอย่างพระสงฆ์และประชาชนผู้ดูแลแหล่งโบราณคดีสำนักศิลปากรที่ ๙ ที่นำแนวคิดทางพระพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้กับการจัดการแหล่งโบราณคดี

๑) เชิงปริมาณ คือ การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดหน่วยงานศิลปากรที่ ๙ พระสงฆ์และประชาชน จำนวน ๓๘๕ รูป/คน

๒) เชิงคุณภาพ คือ การสัมภาษณ์ความคิดเห็นเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาแนวทางแก้ไขปัญหาและการพัฒนาการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในพื้นที่สำนักศิลปากรที่ ๙ จำนวน ๓๐ รูป/คน

๑.๕ นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

พระสงฆ์ หมายถึง บรรดาพระภิกษุหรือสามเณรในพระพุทธศาสนาได้รับอุปสมบทจากอุปัชฌาย์อย่างถูกต้องพระธรรมวินัยในทางพระพุทธศาสนา และสังกัดอาศัยในวัดอย่างเป็นหลักแหล่ง

การจัดการ หมายถึง กระบวนการนำทรัพยากรการบริหารมาใช้ให้บรรลุวัตถุประสงค์ตามขั้นตอนการบริหาร

แหล่งโบราณคดี หมายถึง สิ่งก่อสร้างที่เป็นมรดกทางศิลปวัฒนธรรม มีเอกลักษณ์เฉพาะที่โดดเด่น มีร่องรอยและหลักฐานอันเป็นประโยชน์ในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์หรือโบราณคดี ตลอดจนแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับชุมชนที่อยู่อาศัยโดยรอบ จึงเป็นพื้นที่ที่สะท้อนถึงวัฒนธรรมอันเก่าแก่ดีงามของชุมชน และโบราณสถานที่มีอาณาเขตแยกออกจากกันอย่างชัดเจนเป็นแห่งๆ แต่มีพื้นที่ต่อเนื่องกัน ในบริเวณใกล้เคียงกัน จึงนับได้ว่าเป็นแหล่งโบราณคดีที่มีคุณค่าสำคัญยิ่งต่อมนุษยชาติ

การมีส่วนร่วม หมายถึง การที่บุคลากรเป็นพระสงฆ์และสามเณรได้มีส่วนร่วมมือในประเด็นต่างๆ ของการจัดการแหล่งโบราณคดีสำนักศิลปากรที่ ๙

การวางแผน หมายถึง การที่บุคลากรเป็นพระสงฆ์และสามเณรได้มีส่วนร่วมในการคิดกระบวนการการทำงานก่อนที่งานนั้นจะเริ่มหรือจัดขึ้น

การดำเนินงาน หมายถึง การที่บุคลากรเป็นพระสงฆ์และสามเณรได้มีส่วนร่วมในการจัดทำงานตามที่ได้วางแผนไว้

ผลประโยชน์ หมายถึง การที่บุคลากรเป็นพระสงฆ์และสามเณรได้มีส่วนร่วมและรับผลจากการดำเนินงาน หรือกิจกรรมนั้นๆ

การประเมินผล หมายถึง การที่บุคลากรเป็นพระสงฆ์และสามเณรได้มีส่วนร่วมในการนำข้อมูลต่างๆ ที่ได้มานำมาเปรียบเทียบเพื่อตัดสินใจ

อุปสรรคด้านสถานที่และสภาพแวดล้อม หมายถึง แหล่งโบราณคดีตั้งอยู่ในที่ห่างไกลจากชุมชน หรือแหล่งโบราณคดีทรุดโทรมและไม่ได้รับการดูแล

อุปสรรคด้านบุคลากร หมายถึง ขาดบุคลากรในการการดูแลหรือบำรุงแหล่งโบราณคดี

อุปสรรคด้านวัสดุอุปกรณ์ หมายถึง ขาดแคลนวัสดุอุปกรณ์ในการบูรณาการแหล่งโบราณคดี

อุปสรรคด้านงบประมาณ หมายถึง ขาดงบประมาณเพื่อใช้ในการบูรณาการแหล่งโบราณคดี

๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑. ทำให้ทราบการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดสำนักศิลปากรที่๙

๒. ทำให้ทราบแนวทางแก้ไขปัญหาการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดสำนักศิลปากรที่ ๙

๓. ทำให้ทราบการพัฒนาการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดสำนักศิลปากรที่ ๙

บทที่ ๒
แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง "การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดสำนักศิลปากรที่ ๙" นี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎีต่าง ๆ จากเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อใช้ในการกำหนดกรอบแนวคิดและทิศทางการวิจัย มีสาระสำคัญดังนี้

๒.๑ แนวคิดและทฤษฎีการมีส่วนร่วม

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าเอกสาร บทความทางวิชาการที่กล่าวถึงแนวคิดต่าง ๆ ที่เกี่ยวของกับการวิจัย เพื่อนำมาเป็นแน่ะแนวทางในการวิจัย มีรายละเอียด ดังนี้

๒.๑.๑ ความหมายของการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมนี้เกิดได้ในหลายลักษณะ หลายรูปแบบ หลายวิธีการ หลายกิจกรรม และหลายวัตถุประสงค์ ความแตกต่างเช่นนี้มีผลให้ไม่สามารถนิยามความหมายของการมีส่วนร่วมได้อย่างครอบคลุมครบถ้วนและเป็นที่ยอมรับทั่วไป นอกจากนี้ขอบข่ายเนื้อหาสาระของการมีส่วนร่วมยังมิได้กระจ่างชัดอีกด้วย อย่างไรก็ดี นักวิชาการหลายท่านได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับความหมายของการมีส่วนร่วมไว้ ดังนี้

ดีเลน (Delen) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมไว้ว่า คือการแบ่งอำนาจในการกำหนดนโยบายและตัดสินใจในการกำหนดหรือจัดสรรทรัพยากร ซึ่งจะไม่สามารถทำได้โดยขาดความเข้าใจร่วมกันใต้จิตสำนึกและการประสานงานกัน โดยการร่วมมือกันของบุคคลส่วนใหญ่ที่แสดงออก โดยผ่านกลุ่มตัวแทนในการกำหนด และหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาร่วมกันซึ่งจะทำให้บุคคลและกลุ่มบุคคลสามารถตัดสินใจในสิ่งที่กระทบต่อชีวิตเขา โดยเฉพาะผลประโยชน์ที่เขาควรได้รับจากบริการต่าง ๆ [๔]

โคเฮน และอัฟฮอฟ (Cohen & Uphoff) ได้กล่าวว่า การมีส่วนร่วมโดย ทั่วไปแล้วหมายถึงการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ แต่ก็ไม่หมายความว่าจะเป็นการตัดสินใจแตกเพียงอย่างเดียว ยังใช้การตัดสินใจควบคู่ไปกับการดำเนินงานด้วย และการตัดสินใจยังมีความเกี่ยวข้องกับประชาชนในเรื่องผลประโยชน์ และการประเมินผลในกิจกรรมพัฒนาด้วย ซึ่งจะเห็นว่า การตัดสินใจนั้นเกี่ยวข้องเกือบโดยตรงกับการดำเนินงาน ทั้งยังเกี่ยวข้องกับผลประโยชน์และ การ

---

๔ Delen, Corazan Alma G , **People Participation**, (Philippine Encyclopedia of Social Works, ๑๙๗๗), pp. ๒๓๐ – ๒๓๖.

ประเมินผลด้วยเหมือนกัน กล่าวคือ ผลประโยชน์นั้นเป็นผลมาจากการดำเนินงานและผลประโยชน์ก็จะมาเป็นตัวกำหนดใหญ่มีการประเมินผล ซึ่งต่างก็ได้รับผลมาจากขั้นตอนการตัดสินใจแล้วทั้งสิ้นนั้นเอง นอกจากนี้ก็มีผลสะท้อนกลับจากการประเมินผล และการดำเนินงานกลับไปสู่การตัดสินใจอีกด้วย [๕]

นิรินทร์ชัย พัฒนพงศา ได้อธิบายเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนว่า การมีส่วนร่วมที่แท้จริงเกิดจากกระบวนการทำงานจากเบื้องล่างขึ้นไป การมีส่วนร่วมจึงมีความสำคัญในการที่จะช่วยให้เกิดจากการกระจายผลประโยชน์ที่ได้รับการพัฒนาไปสู่สมาชิกของสังคมกิจกรรมต่างๆ จะเน้นไปที่การให้การศึกษาและการสร้างพื้นฐานขององค์กร การมีส่วนร่วมจึงต้องมีองค์ประกอบหลักๆ อยู่ ๓ ประการ คือ [๖]

๑. การแบ่งสรรอำนาจและได้รับทรัพยากรที่ขาดแคลนหายาก

๒. มีความพยายามอย่างจริงจัง โดยกลุ่มชนที่จะควบคุมชะตาชีวิตของตนและปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่

๓. เปิดโอกาสให้บุคคลที่อยู่ในกลุ่มชั้นล่าง ๆ ได้พัฒนา

เอนก เหล่าธรรมทัศน์ สรุปความหมายของการมีส่วนร่วมว่า หมายถึง การที่บุคคลกลุ่มคน ประชาชนหรือองค์กรได้ร่วมพิจารณาแก้ไขปัญหาอุปสรรคในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน โดยร่วมกันวางแผนโครงการร่วมกันปฏิบัติงาน ประเมินผลงาน พิจารณาตัดสินใจและร่วมกันรับผิดชอบด้วยความสมัครใจ เพื่อให้เกิดการพัฒนาทรัพยากรป่าไม้ การเปลี่ยนแปลงในแนวนโยบายให้บรรลุวัตถุประสงค์ ภายใต้การกำหนดและดำเนินการของประชาชนเอง[๗]

นิพนธ์ ทวีกาญจน์ สรุปความหมายของการมีส่วนร่วมไว้ว่า หมายถึง การที่ปัจเจกบุคคล กลุ่ม หรือชุมชนมีความเห็นพ้องต้องกันในเรื่องที่มีผลกระทบใดๆ ต้องการดำเนินการของตนเอง แล้วมีการแสดงให้เห็นถึงความต้องการร่วมกันที่จะเปลี่ยนแปลงให้เป็นไปตามประสงค์ของ

---

๕ Cohen, J.L. &Arato, A, **Civil Society and political theory**, (M.I.T.Press, U.S.A, ๑๙๙๗), pp. ๗-๙.

๖ นรินทร์ชัย พัฒนาพงศา, **แนวทางการให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบท**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, ๒๕๔๓), หน้า ๒๘.

๗ อเนก เหล่าธรรมทัศน์, “ประชาสังคมพัฒนาการและนัยยะแห่งอนาคต”, **วารสารนิเวศวิทยา,** (ฉบับที่ ๒๓. ๒๕๔๗): ๓๔.

ตน จนมาสู่การตัดสินใจกระทำเพื่อให้บรรลุถึงความประสงค์นั้นๆ ซึ่งการกระทำก่อให้เกิดการพัฒนาความรูปและสติปัญญาอีกทางหนึ่ง[๘]

ประสงค์ เอี่ยมอนันต์ สรุปความหมายของการมีส่วนร่วมไว้ว่า หมายถึง การที่บุคคลได้ร่วมในการแสดงความคิดเห็น ร่วมตัดสินใจ ร่วมปฏิบัติกิจกรรมต่างๆ ร่วมเสียสละเวลาแรงงาน วัสดุอุปกรณ์ เป็นเรื่องของจิตใจ อารมณ์ของบุคคล ในสถานการณ์ที่มีเหตุเร้าใจในการกระทำ เพื่อจะบรรลุวัตถุประสงค์ ที่บุคคลอยากรวมทำกิจกรรมด้วยความสมัครใจ โดยมีการนำทรัพยากรที่มีอยู่มาใช้ให้เกิดประโยชน์[๙]

สรุปได้ว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง ประชาชนทั้งที่เป็นบุคคลหรือกลุ่มคน ร่วมมือร่วมรับผิดชอบ และร่วมเสียสละในการกระทำกิจกรรมการต่างๆ เพื่อพัฒนาและอนุรักษ์สิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม เช่น ร่วมค้นหาสาเหตุของปัญหา ร่วมหาวิธีเพื่อแก้ไขปัญหาร่วมปฏิบัติงานเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนด และร่วมในการติดตาม ประเมินผล และบำรุงรักษาสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมโดยส่วนรวม

๒.๑.๒ ความสำคัญของการมีส่วนร่วม

Hapgood ได้กล่าวถึงสาระสำคัญของการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนานั้นควรมีสาระสำคัญ ๓ ประการ ดังนี้ ๑๐

๑. การให้การศึกษาแก่ประชาชน เพื่อให้ประชาชนเป็นผู้นำความรู้และข้อมูลต่าง ๆ สื่อระหว่างกันเป็นการลดช่องว่างของการสื่อความเข้าใจและความร่วมมือตลอดจนช่วยให้ประชาชนสามารถเลียนแบบ ดัดแปลง หรือสร้างสรรค์ในการพัฒนาตนเอง

๒. การจัดโครงการพัฒนา เพื่อให้เป็นแบบจำลองและแบบฝึกหัดแก่ประชาชนในท้องถิ่นและเป็นการช่วยยกระดับมาตรฐานการใช้ชีวิตของชาวชนบทให้มองเห็นถึงประโยชน์ของการมีส่วนร่วมให้ดีที่สุด

๓. การปรับเปลี่ยนทัศนคติและค่านิยม ของประชาชนให้สอดคล้องกับการทำงานร่วมกันในรูปแบบและวิธีการที่มีกฎเกณฑ์ มีระบบ และมีความซับซ้อน

---

๘ นิพนธ์ ทวีกาญจน์, **อยุธยามรดกโลก**, (พระนครศรีอยุธยา : โรงพิมพ์เทียนวัฒนา, ๒๕๔๗), หน้า ๑๐.

๙ ประสงค์ เอี่ยมอนันต์, “การพัฒนาเขตบริเวณในเขตเมืองเก่า”, **เมืองโบราณ**, ที่ ๒๑ ฉบับที่ ๑- ๔ (มกราคม – ธันวาคม ๒๕๔๓) : ๓๐.

๑๐ อนงค์ พัฒนจักร, “การมีส่วนร่วมของสตรีในงานพัฒนาป่าไม้กรณีศึกษาหมู่บ้านห้วยม่วง จังหวัดขอนแก่น”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๓๕), หน้า ๔๑.

สมนึก ปัญญาสิงห์ กล่าวความสำคัญการมีส่วนร่วมมีดังนี้ [๑๑]

๑. สามารถสร้างความยอมรับในคุณค่าและวัฒนธรรมในชุมชนได้ และสามารถเปลี่ยนแปลงบรรทัดฐานที่ไม่พึงปรารถนาของชุมชนได้

๒. เป็นวิธีการที่สามารถสร้างประสบการณ์ต่าง ๆ ทำให้ประชาชนเกิดการเรียนรู้และนำเอาไปปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง

๓. เป็นการระดมพลังความคิด พลังกาย กำลังใจและทรัพยากรต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชนออกมาใช้โดยหลีกเลี่ยงการใช้วิทยาการที่ซับซ้อนจากภายนอกให้มากที่สุด ทั้งนี้เพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้

๔. สนับสนุนการปกครองระบอบประชาธิปไตย ที่มีการกระจายอำนาจพร้อมทั้งบทบาทหน้าที่ต่างๆ ไปสู่ประชาชนในท้องถิ่นให้มากที่สุด

๕. สอดคล้องกับปรัชญาสังคมและการเมืองที่ต้องการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย การพัฒนา และมีโอกาสเข้ามากำหนดชะตาชีวิตของตนเอง

๖. คือหัวใจสำคัญของงานพัฒนา การพัฒนาใด ๆ ก็ตามถ้าขาดความร่วมมือและการมีส่วนร่วมของชุมชนแล้ว กิจกรรมหรือโครงการนั้น ๆ ไม่สามารถดำเนินงานต่อไปได้อย่างมีประสิทธิภาพและจะประสบความล้มเหลวในที่สุด

ดังนั้น จึงสรุปได้ว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนจะเกิดขึ้นได้ดีจะต้องให้การศึกษาแก่ประชาชนเพื่อปรับเปลี่ยนทัศนคติ ค่านิยม ของประชาชนให้สามารถทำงานร่วมกันได้โดยมี อิสระในการตัดสินใจร่วมกัน ทั้งอาจเป็นการมีส่วนร่วมโดยตรงหรือผ่านทางองค์กรประชาชน นอกจากนั้น การที่จะให้ประชาชนมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงจะต้องมีกิจกรรมให้ประชาชนถือปฏิบัติด้วย

๒.๑.๓ แนวคิดและกระบวนการมีส่วนร่วม

ในที่ประชุมเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชน ณ องค์การสหประชาชาติ เมื่อปี ค.ศ.๑๙๗๕ กลุ่มผู้เชี่ยวชาญที่ให้ข้อเสนอแนะไว้ว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็น คำที่ไม่อาจกำหนดนิยามความหมายเดียวที่ครอบคลุมได้ เพราะความหมายของการมีส่วนร่วมอาจแตกต่างกันไปในแต่ละประเทศ หรือแม้แต่ในประเทศเดียวกันก็ตาม ดังนั้น การนิยามความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชน ควรมีลักษณะจำกัดเฉพาะในระบบเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองหนึ่ง ๆ

---

๑๑ สมนึก ปัญญาสิงห์, **การพัฒนาชุมชน,** (ขอนแก่น : คณะมนุษยศาสตร์และ สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๓๒), หน้า ๑๘.

เท่านั้น อย่างไรก็ดี กลุ่มผู้เชี่ยวชาญดังกล่าวได้ขยายความการมีส่วนร่วมของประชาชนว่าครอบคลุมประเด็น ดังนี้

ประเด็นที่ ๑ การมีส่วนร่วมของประชาชนครอบคลุมการสร้างโอกาสที่เอื้อให้สมาชิกทุกคนของชุมชนและของสังคมได้ร่วมกิจกรรมซึ่งนำไปสู่ และมีอิทธิพลต่อกระบวนการ พัฒนา และเอื้อให้ได้รับประโยชน์จากการพัฒนาโดยเท่าเทียมกัน

ประเด็นที่ ๒ การมีส่วนร่วมสะท้อนการเข้าเกี่ยวข้องโดยสมัครใจ และเป็นประชาธิปไตย ในกรณีดังนี้คือ การเอื้อให้เกิดการพยายามพัฒนา การแบ่งสรรผลประโยชน์จากการพัฒนาโดยเท่าเทียมกัน และการตัดสินใจเพื่อกำหนดเป้าหมาย นโยบายและการวางแผนดำเนินการโครงการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคม

ประเด็นที่ ๓ การมีส่วนร่วมเป็นตัวเชื่อมโยงระหว่างประชาชนและทรัพยากรเพื่อพัฒนากับประโยชน์ที่ได้รับจากการลงทุนดังกล่าว กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การมีส่วนร่วมของประชาชนในการตัดสินใจ ไม่ว่าระดับท้องถิ่น ภูมิภาค และระดับชาติจะช่วยก่อให้เกิดความเชื่อมโยงระหว่างสิ่งที่ประชาชนลงทุนลงแรงกับประโยชน์ที่ได้รับ

ประเด็นที่ ๔ การมีส่วนร่วมของประชาชนอาจแตกต่างกันไปตามสภาพเศรษฐกิจของประเทศ นโยบาย และโครงสร้างการบริหาร รวมทั้งลักษณะเศรษฐกิจสังคมของประชากร การมีส่วนร่วมของประชาชนมิได้เป็นเพียงเทคนิควิธีการ แต่เป็นปัจจัยสำคัญในการประกันให้เกิดกระบวนการพัฒนาที่มุ่งเอื้อประโยชน์ต่อประชาชน

นอกจากนี้ ในกระบวนการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมจะต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจกำหนดความต้องการของตัวเอง การตัดสินใจใช้ทรัพยากร การมีส่วนร่วมหมายถึง ๑๒ สิทธิของประชาชนต่อการตัดสินใจนโยบายที่เกี่ยวกับการจัดสรร (allocation) และการใช้ประโยชน์ (utilization) ของทรัพยากรเพื่อการผลิต ซึ่งเป็นความจำเป็นที่ประชาชนต้องเข้าร่วมในการวางแผน เพื่อการกินดีอยู่ดี และสามารถตอบสนองต่อสิ่งที่เข้าถึง ซึ่งการพัฒนาให้คนจนได้รับประโยชน์เพื่อการผลิต การบริการ และสิ่งอำนวยความสะดวกสาธารณะด้วย และการมีส่วนร่วมคือการที่ประชาชนเข้าไปมีส่วนในการตัดสินใจในระดับต่าง ๆ ทางการจัดการบริการทางการเมือง เพื่อกำหนดความต้องการของชุมชนของตน การมีส่วนร่วมของประชาชนก่อให้เกิดกระบวนการและโครงสร้างที่ประชาชนสามารถที่จะแสดงออก ซึ่งความต้องการของตน การจัดลำดับความสำคัญ การเข้าร่วมในการพัฒนา และได้รับประโยชน์จากการพัฒนานั้นโดยเน้นการ

---

๑๒ ทวีทอง หงส์วิวัฒน์, **การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา,** (กรุงเทพมหานคร:ศักดิ์โสภาการพิมพ์, ๒๕๒๗), หน้า ๒.

ให้อำนาจในการตัดสินใจแก่ประชาชนในชนบท และเป็นกระบวนการกระทำที่ประชาชนมีความสมัครใจเข้ามามีส่วนในการกำหนดการเปลี่ยนแปลง เพื่อประชาชนเอง โดยให้ประชาชนได้มีส่วนในการตัดสินใจเพื่อตนเอง ทั้งนี้ โดยมิใช่การกำหนดกรอบความคิดจากบุคคลภายนอก

ตามนิยามข้างต้น จะเห็นได้ว่าการมีส่วนร่วมของประชาชน ในฐานะสมาชิกของสังคม ไม่ว่าจะในบริบทของการพัฒนาสังคม เศรษฐกิจ การเมืองหรือวัฒนธรรม ย่อมเป็นสิ่งที่แสดงออกให้เห็นถึงพัฒนาการรับรู้ และภูมิปัญญาในการกำหนดชีวิตของตนอย่างเป็นตัวของตนเองในการจัดการควบคุมการใช้ และการกระจายทรัพยากรที่มีอยู่เพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตทางเศรษฐกิจและสังคม ตามความจำเป็นอย่างสมศักดิ์ศรี นอกจากนี้ การที่ประชาชนหรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตนในการจัดการควบคุมการใช้ทรัพยากร ควบคุมการกระจายทรัพยากรที่มีอยู่เพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจและสังคม ทำให้ประชาชนได้พัฒนาการรับรู้และภูมิปัญญา

๒.๑.๔ ทฤษฎีการมีส่วนร่วม

ทฤษฎีที่เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมมี ๕ ทฤษฎี ซึ่ง อคิน รพีพัฒน์ ๑๓ ได้สรุปไว้ดังนี้

๑. ทฤษฎีการเกลี้ยกล่อมมวลชน (Mass Persuation) ดังที่ Maslow กล่าวว่า การเกลี้ยกล่อม หมายถึง การใช้คำพูดหรือการเขียน เพื่อมุ่งให้เกิดความเชื่อถือและการกระทำ ซึ่งการ เกลี้ยกล่อมมีประโยชน์ในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งในการปฏิบัติงานและถ้าจะให้ เกิดผลดีผู้เกลี้ยกล่อมจะต้องมีศิลปะในการสร้างความสนใจในเรื่องที่จะเกลี้ยกล่อมโดยเฉพาะในเรื่อง ความต้องการของคนตามหลักทฤษฎีของ Maslow ที่เรียกว่าสำดับขั้นความต้องการ (hierarchy of needs) คือความต้องการของคนจะเป็นไปตามสำดับจาก น้อยไปมาก มีทั้งหมด ๕ ระดับ ดังนี้ ๑๔

๑.๑ ความต้องการทางด้านสรีระวิทยา (physiological needs) เป็นความต้องการขั้นพื้นฐานของมนุษย์ (survival needs) ได้แก่ ความต้องการทางด้านอาหาร ยา เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค และความต้องการทางเพศ

๑.๒ ความต้องการความมั่นคงปลอดภัยของชีวิต (safety and security needs) ได้แก่ ความต้องการที่อยู่อาศัยอย่างมีความปลอดภัยจากการถูกทำร้ายร่างกาย หรือถูก ขโมยทรัพย์สิน หรือความมั่นคงในการทำงานและการมีชีวิตอยู่อย่างมั่นคงในสังคม

---

๑๓ ยุพาพร รูปงาม, “การมีส่วนร่วมของข้าราชการสำนักงบประมาณ ในการปฏิรูประบบราชการ”, ภาคนิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๗-๙.

๑๔ อคิน รพีพัฒน์, **การมีส่วนร่วมของชุมชนในสภาพสังคมและวัฒนธรรมไทยในการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา**, (กรุงเทพมหานคร : ศักดิ์โสภาการพิมพ์, ๒๕๒๗), หน้า ๗-๙.

๑.๓ ความต้องการทางด้านสังคม (social needs) ได้แก่ ความต้องการความรัก ความต้องการที่จะให้สังคมยอมรับว่าตนเป็นส่วนหนึ่งของสังคม

๑.๔ ความต้องการที่จะมีเกียรติยศชื่อเสียง (self-esteem needs) ได้แก่ ความภาคภูมิใจ ความต้องการดีเด่นในเรื่องหนึ่งที่จะให้ได้รับการยกย่องจากบุคคลอื่น ความต้องการ ด้านนี้เป็นความต้องการระดับสูงที่เกี่ยวกับความมั่นใจในตัวเองในเรื่องความสามารถ และความสำคัญของบุคคล

๑.๕ ความต้องการความสำเร็จแห่งตน (self-actualization needs) เป็นความ ต้องการในระบบสูงสุด ที่อยากจะให้เกิดความสำเร็จในทุกสิ่งทุกอย่างตามความนึกคิด ของตนเองเพื่อจะพัฒนาตนเองให้ดีที่สุดเท่าที่จะทำได้ความต้องการนี้จึงเป็นความต้องการ พิเศษของบุคคลที่จะพยายามผลักดันชีวิตของตนเองให้เป็นแนวทางที่ดีที่สุด

๒. ทฤษฎีการระดมสร้างขวัญของคนในชาติ (National Morale) คนเรามีความต้องการทางกายและใจถ้าคนมีขวัญดีพอ ผลของการทำงานจะสูง ตามไปด้วย แต่ถ้าขวัญไม่ดีผลงานก็ต่ำไปด้วย ทั้งนี้เนื่องจากว่าขวัญเป็นสถานการณ์ทาง จิตใจที่แสดงออกในรูปพฤติกรรมต่าง ๆ นั่นเอง การจะสร้างขวัญให้ดีต้องพยายามสร้าง ทัศนคติที่ดีต่อผู้ร่วมงาน เช่น การไม่เอารัดเอาเปรียบ การให้ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับงาน การเปิดโอกาสให้แสดงความคิดเห็น เป็นต้น และเมื่อใดก็ตามถ้าคนทำงานมีขวัญดีจะ เกิดสำนึกในความรับผิดชอบ อันจะเกิดผลดีแก่หน่วยงานทั้งในส่วนที่เป็นขวัญส่วนบุคคล และขวัญของกลุ่ม ดังนั้น จะเป็นไปได้ว่าขวัญของคนเราโดยเฉพาะคนมีขวัญที่ดีย่อมเป็นปัจจัยหนึ่งที่จะนำไปสู่การมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ได้เช่นกัน

๓. ทฤษฎีสร้างความรู้สึกชาตินิยม (Nationalism) ปัจจัยประการหนึ่งที่นำสู่การมีส่วนร่วมคือ การสร้างความรู้สึกชาตินิยมให้ เกิดขึ้น หมายถึงความรู้สึกเป็นตัวของตัวเองที่จะอุทิศหรือเน้นค่านิยมเรื่องผลประโยชน์ ส่วนรวมของชาติ มีความพอใจในชาติของตัวเอง พอใจเกียรติภูมิจงรักภักดี ผูกพันต่อท้องถิ่น

๔. ทฤษฎีการสร้างผู้นำ (Leadership) การสร้างผู้นำจะช่วยจูงใจให้ประชาชนทำงานควยความเต็มใจเพื่อบรรลุ เป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ร่วมกัน ทั้งนี้เพราะผู้นำเป็นปัจจัยสำคัญของการร่วมกลุ่มคน จูงใจไปยังเป้าประสงค์โดยทั่วไปแล้วผู้นำอาจจะมีทั้งผู้นำที่ดีเรียกว่า ผู้นำปฏิฐาน (positive leader) ผู้นำพลวัต คือเคลื่อนไหวทำงานอยู่เสมอ (dynamic leader) และผู้นำไม่มีกิจ ไม่มีผลงานสร้างสรรค์ ที่เรียกว่า ผู้นำนิเสธ (negative leader) ผลของการให้ทฤษฎีการสร้างผู้นำ จึงทำให้เกิดการระดมความร่วมมือปฏิบัติงานอย่างมีขวัญกำลังใจ งานมีคุณภาพ มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์และร่วมรับผิดชอบ ตังนั้น การสร้างผู้นำที่ดียอมจะนำไปสู่ การมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยดีนั่นเอง

๕. ทฤษฎีการใช้วิธีและระบบทางการบริหาร (Administration and Method) การใช้ระบบบริหารในการระดมความร่วมมือเป็นวิธีหนึ่งที่ง่ายเพราะใช้กฎหมาย ระเบียบ แบบแผน เป็นเครื่องมือในการดำเนินการ แต่อย่างใดก็ตามผลของ ความร่วมมือยังไม่มีระบบใดดีที่ชุดในเรื่องการใช้บริหาร เพราะธรรมชาติของคน ถ้าทำงานตามความสมัครใจอย่างตั้งใจไม่มีใครบังคับก็จะทำงานด้วยความรัก แต่ถ้าไม่ควบคุมเลยก็ไม่เป็นไปตามนโยบายและความจำเป็นของรัฐ เพราะการใช้ระบบบริหาร เป็นการให้ปฏิบัติตามนโยบายเพื่อให้บรรลุเป้าหมายเพิ่มความคาดหวังผลประโยชน์

๒.๑.๕ กระบวนการมีส่วนร่วม

จากแนวคิดกระบวนการมีส่วนร่วมที่นักวิชาการทั้งหลายได้ให้ทรรศนะไว้ในเบื้องต้นที่กล่าวมามีความหลากหลายในประเด็นมากพอสมควร แต่อย่างไรก็ตาม หากนำมาประมวลให้เป็นลักษณะที่เป็นระบบตามแนวคิดของ Cohen, J.M., & Uphoff, N.T.) จะเห็นว่า มีความเป็นระบบในเรื่องของประเด็นสำคัญ โดยเขาได้มีการนำเอากระบวนการมีส่วนร่วมจากนักวิชาการทั้งหลายมาประมวลเป็นแนวคิดหลัก และได้จำแนก รูปแบบกระบวนการมีส่วนร่วม ดังนี้

ขั้นที่ ๑ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making) ในกระบวนการของการตัดสินใจนั้น ประการแรกสุดที่ต้องกระทำ คือ การกำหนดความต้องการและการจัดลำดับความสำคัญ ต่อจากนั้นก็เลือกนโยบายและประชาชนที่เกี่ยวข้อง การตัดสินใจนี้เป็นกระบวนการต่อเนื่องที่ต้องดำเนินการไปเรื่อย ๆ ตั้งแต่การตัดสินใจในช่วงเริ่มต้น การตัดสินใจในช่วงดำเนินการวางแผน และการตัดสินใจในช่วงการปฏิบัติตามแผนที่วางไว้

ขั้นที่ ๒ การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน (Implementation) ในส่วนที่เป็นองค์ประกอบของการดำเนินงานโครงการนั้นได้มาจากคำถามว่าใครจะทำประโยชน์ให้แก่โครงการได้บ้างและจะทำประโยชน์ได้โดยวิธีใด เช่น การช่วยเหลือด้านทรัพยากร การบริหารการงานและการประสานงานและการขอความช่วยเหลือ เป็นต้น

ขั้นที่ ๓ การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ (Benefits) ในส่วนที่เกี่ยวกับผลประโยชน์นอกจากความสำคัญของผลประโยชน์ในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพแล้ว ยังจะต้องพิจารณาถึงการกระจายผลประโยชน์ภายในกลุ่มด้วย ผลประโยชน์ของโครงการนี้รวมทั้งผลที่เป็นประโยชน์ทางบวกและผลที่เกิดขึ้นในทางลบที่เป็นผลเสียของโครงการ ซึ่งจะเป็นประโยชน์และเป็นโทษต่อบุคคลและสังคมด้วย

ขั้นที่ ๔ การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation) การมีส่วนร่วมในการประเมินผลนั้นสิ่งสำคัญจะต้องสังเกต คือ ความเห็น (Views) ความชอบ (Preferences) และความคาดหวัง (Expectation) ซึ่งมีอิทธิพลสามารถแปรเปลี่ยนพฤติกรรมของบุคคลในกลุ่มต่างๆ ได้

โดยสรุป กระบวนการมีส่วนร่วมในงานวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจะมุ่งให้ความสนใจถึงกระบวนการมีส่วนร่วมในประเด็น การมีส่วนร่วมในการค้นหาสาเหตุ และความต้องการ การมีส่วนร่วมในการวางแผนและดำเนินการ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ มีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ การมีส่วนร่วมในการประเมินผล มีส่วนร่วมในการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์

๒.๑.๖ ปัจจัยที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วม

มีผู้เสนอปัจจัยที่ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมไว้หลายปัจจัยแตกต่างกันไป ดังนี้

คอฟแมน (Kaufman) ได้ศึกษาปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชน พบว่า อายุ เพศ การศึกษา ขนาดของครอบครัว รายได้ และระยะเวลาการอยู่อาศัยในชุมชนมีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญกับการมีส่วนร่วมของประชาชน [๑๕]

รีดเดอร์ (Reeder) ได้สรุปปัจจัยต่าง ๆ ที่มีต่อการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนไว้ ๑๑ ประการ ดังนี้ [๑๖]

๑. การปฏิบัติตนให้คล้อยตามความเชื่อพื้นฐาน กล่าวคือ บุคคลและกลุ่มบุคคลดูเหมือนจะเลือกแบบวิธีการปฏิบัติซึ่งสอดคล้องและคล้ายคลึงกับความเชื่อพื้นฐานของตนเอง

๒. มาตรฐานคุณค่า บุคคลและกลุ่มบุคคลดูเหมือนจะปฏิบัติในลักษณะที่สอดคล้องกับมาตรฐานคุณค่าของตนเอง

๓. เป้าหมาย บุคคลและกลุ่มบุคคลดูเหมือนจะส่งเสริมปกป้องและรักษาเป้าหมายของตนเอง

๔. ประสบการณ์ที่ผิดปกติธรรมดา พฤติกรรมของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลบางครั้งมีรากฐานมาจากประสบการณ์ที่ผิดปกติธรรมดา

๕. ความคาดหมาย บุคคลและกลุ่มบุคคลจะมีความประพฤติตามแบบที่ตนคาดหมายว่าจะต้องประพฤติในสถานการณ์เช่นนั้น ทั้งยังชอบปฏิบัติต่อผู้อื่นในลักษณะที่ตนคาดหวังจากผู้อื่นด้วย

๖. การมองตัวเอง บุคคลและกลุ่มบุคคลมักทำสิ่งต่างๆ ซึ่งคิดว่าตนเองควรกระทำเช่นนั้น

๗. การบีบบังคับ บุคคลและกลุ่มบุคคล มักจะทำสิ่งต่างๆ ด้วยความรูปสึกว่าตนเองถูกบีบบังคับให้ทำ

---

๑๕ Kaufman, H.F. **Participation Organized Activities in Selected Kentucky Localities**, (Agricultural Experiment Station Bulletin, ๑๙๔๙), p. ๕๒๘.

๑๖ Reeder, William W, S**ome Aspects of the informal Social Participation of Farm**, Families in New York Stage Cornell University, (Unpublished. Ph.D. Dissertation, ๑๙๗๔), pp. ๓๓-๓๔.

๘. นิสัยและประเพณี บุคคลและกลุ่มบุคคลมักจะทำสิ่งต่างๆ ซึ่งเรามีนิสัยชอบกระทำในสถานการณ์นั้น

๙. โอกาส บุคคลและกลุ่มบุคคลมักจะเข้ามามีส่วนร่วมในรูปแบบการปฏิบัติของสังคม โดยเฉพาะในทางที่เกี่ยวข้องกับจำนวนและชนิดของโอกาส ซึ่งโครงสร้างของสังคมเอื้ออำนวยให้เข้ามามีส่วนร่วมในการกระทำเช่นนั้น เท่าที่พวกเขาได้รับรู้มา

๑๐. ความสามารถ บุคคลและกลุ่มบุคคลมักจะเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมบางอย่างที่คนเห็นว่าสามารถทำในสิ่งที่ต้องการให้เขาทำในสถานการณ์นั้น

๑๑. การสนับสนุน บุคคลและกลุ่มบุคคลมักจะเริ่มปฏิบัติเมื่อเขารู้สึกว่าเขาได้รับการสนับสนุนที่ดี เพื่อให้การกระทำเช่นนั้น

สากล สถิตวิทยานันท์ ได้กล่าวถึงการมีส่วนร่วมว่าเกิดจากแนวคิดสำคัญ ๓ ประการ คือ [๑๗]

๑. ความสนใจและความหวังกังวลร่วมกัน ซึ่งเกิดจากความสนใจและความห่วงกังวลส่วนบุคคลซึ่งบังเอิญพ้องต้องกัน กลายเป็นความสนใจและความห่วงกังวลร่วมกันของส่วนรวม

๒. ความเดือดร้อนและความไม่พึงพอใจร่วมกันที่มีต่อสถานการณ์ที่เป็นอยู่นั้นผลักดันให้มุ่งไปสู่การรวมกลุ่ม วางแผน และลงมือปฏิบัติทำงานร่วมกัน

๓. การตกลงใจร่วมกันที่จะเปลี่ยนแปลงกลุ่มหรือชุมชนไปในทิศทางที่พึงปรารถนา การตัดสินใจร่วมกันนี้ต้องรุนแรงและมากพอที่จะทำให้เกิดความคิดริเริ่มกระทำการที่จะสนองตอบความเห็นของคนส่วนใหญ่ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมนั้น ๆ

สุชา จันทร์เอม ได้กล่าวถึงปัจจัยของการมีส่วนร่วมไว้ ๓ ประการ ดังนี้ [๑๘]

๑. ปัจจัยของสิ่งจูงใจ การที่ประชาชนจะเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมใด ๆ นั้นจะมีเหตุผลสำคัญ ๒ ประการ คือ มองเห็นว่าตนจะได้รับผลตอบแทนในสิ่งที่ทำลงไป และการได้รับการบอกกล่าวหรือได้รับการชักชวนจากบุคคลอื่นให้เข้าร่วมโดยมีสิ่งจูงใจเป็นตัวนำ

๒. ปัจจัยโครงสร้างของโอกาสหรือช่องทางในการเข้าร่วม การมองเห็นช่องทางในการมีส่วนร่วม และมองเห็นประโยชน์ที่จะได้รับหลังการมีส่วนร่วม ดังนั้น พื้นฐานทางด้านโครงสร้างของช่องทางการมีส่วนร่วม จึงควรมีลักษณะดังนี้ คือ ประการแรก เปิดโอกาสให้ทุกคนในชุมชนมีโอกาสเข้าไปมีส่วนร่วมในการพัฒนารูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง ประการที่สอง มีการ

---

๑๗ สากล สถิตวิทยานันท์, **ภูมิศาสตร์ชนบท**, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๓), หน้า ๑๖๖.

๑๘ สุชา จันทร์เอม, **จิตวิทยาทั่วไป,** (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๗), หน้า ๓๔.

กำหนดเวลาที่ชัดเจนมีโอกาสเข้าไปมีส่วนร่วม จะได้สามารถกำหนดเงื่อนไขตามสภาพความเป็นจริงของตนได้ ประการที่สาม มีการกำหนดลักษณะของกิจกรรมที่แน่นอนว่าจะทำอะไร

๓. ปัจจัยด้านอำนาจ ในการส่งเสริมกิจกรรมของการมีส่วนร่วม ประชาชนสามารถกำหนดเป้าหมาย วิธีการ และผลประโยชน์ของกิจกรรมได้รูปแบบขั้นตอนการมีส่วนร่วมมีผู้เสนอรูปแบบและขั้นตอนของการมีส่วนร่วมไว้มากมาย ซึ่งมีความแตกต่างกัน จากดังกล่าวข้างต้นสามารถสรุปรูปแบบและขั้นตอนการมีส่วนร่วมได้ ดังนี้

๑. ร่วมค้นหาสาเหตุของปัญหา

๒. ร่วมหาวิธีเพื่อแก้ไขปัญหา

๓. ร่วมปฏิบัติงานเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนด

๔. ร่วมติดตาม ประเมินผล และบำรุงรักษา

กล่าวโดยสรุป การมีส่วนร่วมของประชาชนในความหมายกว้างซึ่งมักจะคาบเกี่ยวกับการพัฒนานั้น ก็คือการให้โอกาสประชาชนเป็นฝ่ายการตัดสินใจ กำหนดปัญหาความต้องการของตนเองอย่างแท้จริง เป็นการเสริมพลังอำนาจ ให้แก่ประชาชน/กลุ่ม/องค์กรชุมชนให้สามารถระดมขีดความสามารถในการจัดการทรัพยากร การตัดสินใจ และควบคุมดูแลกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชนมากกว่าที่จะเป็นฝ่ายตั้งรับ สามารถกำหนดการดำรงชีวิตได้ด้วยตนเองให้มีชีวิตมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นตามความจำเป็นอย่างมีศักดิ์ศรีและสามารถพัฒนาศักยภาพของประชาชน/ชุมชนในด้านภูมิปัญญา ทักษะ ความรู้ ความสามารถ และการจัดการและรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของโลกได้ และประชาชนจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการอย่างมีอิสระการทำงานต้องเน้นในรูปกลุ่มหรือองค์กรชุมชนที่มีวัตถุประสงค์ในการเข้าร่วมอย่างชัดเจนเนื่องจากพลังกลุ่มจะเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้งานพัฒนาต่าง ๆ บรรลุผลสำเร็จตามความมุ่งหมายได้ ทั้งนี้ การจะเกิดสภาพของการมีส่วนร่วมของประชาชนตามความหมายที่กล่าวถึงข้างต้นจะต้องเกิดสภาพการณ์หรือเงื่อนไขสำคัญ คือการมีความตระหนักและความเห็นพ้องต้องกันของประชาชนที่มีจำนวนมากพอต่อการริเริ่มโครงการที่เป็นความต้องการของส่วนรวม โดยความร่วมมือของประชาชนไม่ว่าของบุคคลหรือกลุ่มคนที่เห็นพ้องต้องกันและเข้ามารับผิดชอบเพื่อการดำเนินการพัฒนา และการเปลี่ยนแปลงในทิศทางที่ต้องการ โดยมีลักษณะเป็นการกระทำผ่านกลุ่มหรือองค์กรเพื่อให้บรรลุถึงความเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์

เงื่อนไขการมีส่วนร่วมและการวัดการมีส่วนร่วมนั้นการทำงานในแต่ละอย่างนั้นต้องมีเงื่อนไขหรือข้อตกลงร่วมกันการทำงานแต่ละชิ้นจึงจะประสบผลสำเร็จตามเป้าหมายที่วางไว้ดังต่อไปนี้

๒.๑.๗ เงื่อนไขการมีส่วนร่วม

ลักษณะการมีส่วนร่วมจากความเกี่ยวข้องทางด้านเหตุผล โดยการเปิดโอกาสให้สังคมและองค์กรต่าง ๆ ในชุมชน ประชาชนมีบทบาทหลักตามสิทธิ หน้าที่ในการเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงาน ตั้งแต่การคิดริเริ่ม การพิจารณาตัดสินใจ วางแผน การร่วมปฏิบัติและการรับผิดชอบในผลกระทบที่เกิดขึ้น รวมทั้งส่งเสริม ชักนำ สนับสนุนให้การดำเนินงานเกิดผลประโยชน์ต่อชุมชนตามจุดมุ่งหมายที่กำหนดด้วยความสมัครใจ ลักษณะการมีส่วนร่วมจากความเกี่ยวข้องทางด้านจิตใจเป็นการมีส่วนร่วมของชุมชน ที่การเกี่ยวข้องทางด้านจิตใจ อารมณ์ รวมทั้งค่านิยมของประชาชนเป็นเครื่องชี้นำตนเองให้เข้ามามีส่วนร่วมแสดงความคิดริเริ่มสร้างสรรค์การกระทำให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ ทำให้ผู้ที่เข้ามามีส่วนร่วม เกิดความผูกพัน มีความรู้สึกรับผิดชอบต่อกิจกรรมที่ดำเนินงานด้วยความสมัครใจ

จากแนวคิดและทัศนะที่ได้กล่าวมาข้างต้นทั้งหมด สามารถแยกประเด็นสรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนเกิดขึ้นจาก เป้าหมายที่ต้องการ ค่านิยม ความเชื่อ วัฒนธรรมประเพณี ความผูกพัน การเสริมแรง โอกาส ความสามารถ การสนับสนุน ความคาดหมายในสิ่งที่ต้องการ โดยมีพื้นฐานของการมีส่วนร่วม แต่การทำกิจกรรมต่าง ๆ นั้นต้องมีเงื่อนไขที่จะต้องทำและปฏิบัติร่วมกันดังนี้

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ กล่าวถึงเงื่อนไขการมีส่วนร่วมไว้ ๓ ประการ ดังนี้ [๑๙]

๑. ประชาชนต้องมีอิสรภาพที่จะมีส่วนร่วม

๒. ประชาชนต้องเต็มใจที่จะมีส่วนร่วม

๓. ประชาชนต้องสามารถที่จะมีส่วนร่วม

นอกจากนี้ ความสำเร็จของการมีส่วนร่วมยังขึ้นอยู่กับเงื่อนไข ดังต่อไปนี้

๑. ประชาชนต้องมีเวลาที่จะมีส่วนร่วมในกิจกรรม การมีส่วนร่วมรวมไม่เหมาะกับสถานการณ์ที่ฉุกเฉิน

๒. ประชาชนต้องไม่เสียเงินทองค่าใช้จ่ายในการมีส่วนรวมมากเกินกว่าที่เขาประเมินถึงผลตอบแทนที่จะได้รับ

๓. ประชาชนต้องมีความสนใจที่สัมพันธ์สอดคล้องกับการมีส่วนรวม

๔. ประชาชนต้องสามารถสื่อสารรู้เรื่องกันทั้งสองฝ่าย

---

๑๙ นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์, **กลวิธีแนวทางการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนาชุมชน**, (กรุงเทพมหานคร : ศักดิ์โสภาการพิมพ์, ๒๕๔๓), หน้า ๑๘๗.

๕. ประชาชนต้องไม่รู้สึกกระทบกระเทือนต่อตำแหน่งหน้าที่หรือสถานภาพทางสังคม หากจะมีส่วนรวม

สรุปว่าการมีส่วนร่วม คือ เป็นผลมาจากการเห็นพ้องกันในเรื่องของความ ต้องการและทิศทางของการเปลี่ยนแปลงและความเห็นพ้องต้องกัน จะต้องมีมากจนเกิด ความคิดริเริ่มโครงการเพื่อการปฏิบัติ เหตุผลเบื้องแรก ของการที่มีคนมารวมกันไดควร จะต้องมีการตระหนักว่าปฏิบัติการทิ้งหมดหรือการกระทำทั้งหมด ที่ทำโดยกลุ่มหรือใน นามกลุ่มนั้น กระทำผ่านองค์การ ดังนั้นองค์การจะต้องเป็นเสมือนตัวนำให้บรรลุถึงความเปลี่ยนแปลงได้ ฉะนั้น การมีส่วนร่วมของประชาชนในการทำงานต่าง ๆ นั้น ต้องมีกฎเกณฑ์ในการมีส่วนร่วมความรับผิดชอบ การตัดสินใจ การเปิดกว้างยอมรับความสามารถของแต่ละบุคคลให้บรรลุตามเป้าหมายที่วางไว้หรือไม่จึงจะต้องมีเกณฑ์การวัดผลที่ออกมาจากการปฏิบัติงานดังต่อไปนี้

๒.๑.๘ การวัดการมีส่วนร่วม

วิธีการวัดมีวิธีการวัดที่สำคัญอยู่ ๓ วิธี คือ

๑. การวัด เป็นการวัดเพื่อเทียบกับเกณฑ์วัดที่เป็นตัวเทียบวัด หรือที่เป็นเกณฑ์มาตรฐาน เช่น กำหนดส่วนสูงมาตรฐานไว้ที่ ๑๖๐ เซนติเมตร จึงจะผ่านเกณฑ์คัดเลือก

๒. การวัดความคืบหน้าหรือตีค่า เป็นการวัดหรือตีค่าเพื่อเทียบกับเป้าหมายของงานทั้งหมด หรือคุณค่าความสามารถของบุคคลหรือผลงานในช่วงระยะเวลาหนึ่ง ๆ มีประโยชน์เพื่อปรับปรุงระบบงานหรือคุณค่าของผลงานหรือบุคคล เช่นโครงการรณรงค์ส่งเสริมการขาย ๖ เดือน ขณะนี้ผ่านมา ๑ เดือนแล้วมีผลงานเป็นจำนวนเท่าใด

๓. การวัดประเมินผล เป็นการวัดหรือตีค่าเมื่อดำเนินการไปจนครบกำหนดโครงการหรือช่วงเวลาที่กำหนด เช่น กำหนดเป้าหมายว่าสิ้นปีจะได้กำไร ๑๐๐ ล้าน เมื่อสิ้นปีมีผลกำไรเป็นเท่าใด และจะจัดอันดับความสามารถบรรลุผลของแต่ละฝ่ายหรือ แต่ละหน่วยงานในองค์การได้อย่างไรบ้าง

แคสเฟอร์สัน และบรีทแบท (Kassperson & Breifbat) ได้เสนอระดับการวัดการมีส่วนร่วมไว้ ๓ ประการ คือ [๒๐]

๑. การกระทำของแต่ละบุคคลมิได้เป็นการกระทำโดยกลุ่ม แต่การแสดงออกของบุคคลในกระบวนการการมีส่วนร่วมนั้น จะแสดงถึงค่านิยม การรับรูปและพฤติกรรมของ

---

๒๐ Kasperson,R.E.&Breitbat,M, **Participation Decentralization and Advocacy Planning Resource No. ๒๕**, (Association of American Geographers, Washington D.C, ๑๙๗๔), p. ๓๖.

แต่ละบุคคล กล่าวคือกริยาที่ถือว่าเป็นการมีส่วนร่วมก็คือกริยาของแต่ละบุคคลที่มีต่อการแสดงผลของการกระทำนั้นโดยตรง

๒. ความถี่ของการกระทำซึ่งแสดงออกโดยการมีส่วนร่วมกระทำที่บ่อยครั้งระยะเวลาของกิจกรรมที่ยาวนาน หรือมีความผูกพัน และมีแรงจูงใจในการกระทำ

๓. คุณภาพของการเข้าร่วมพิจารณาจากผล และผลกระทบของการกระทำในเบื้องต้น เช่น ความรับผิดชอบ การตัดสินใจ การเปิดกว้างยอมรับความสามารถ ยอมรับความคิดเห็นและมีการประเมินผล

จากแนวความคิดอันเกี่ยวกับลักษณะการมีส่วนร่วมดังกล่าวมาจะเห็นว่าลักษณะการมีส่วนร่วมของประชาชนในการกระทำกิจกรรมหนึ่ง ๆ ส่วนใหญ่จะมีความคล้ายคลึงกันไม่แตกต่างกันมากนัก การเกี่ยวข้องทางด้านจิตใจ และอารมณ์ของบุคคลหนึ่งในสถานการณ์กลุ่มซึ่งผลของการเกี่ยวข้องดังกล่าวเป็นเหตุเร้าใจให้กระทำการให้บรรลุ จุดมุ่งหมายของกลุ่มนั้น กับทั้งทำให้เกิดความส่วนร่วมรับผิดชอบกับกลุ่มดังกล่าว ด้วยผลของการทำงานร่วมกันสำเร็จตามเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพ

การทำงานร่วมกันนั้นต้องมีวัตถุประสงค์คือข้อกำหนดที่เราตั้งขึ้นมาว่า เราทำสิ่งนั้น ๆ เพื่ออะไรเป้าหมายและวัตถุประสงค์ต้องสอดคล้องกันและเป็นไปได้ในเชิงหลักการทางวิทยาศาสตร์ เช่น เมื่อได้ตามเป้าหมายที่ตั้งไว้แล้วก็จะนำมาซึ่งวัตถุประสงค์ที่จะทำร่วมกัน ซึ่งต้องการให้กิจกรรมบรรลุผล หรือหมายถึง เป้าหมายระยะสั้นที่มีลักษณะเจาะจงซึ่งเป็นผลลัพธ์ที่สามารถวัดได้จากความสำเร็จที่ได้วางกฎเกณฑ์ร่วมกัน ประชาชนได้มีโอกาสแสดงความเห็นในกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อให้เกิดแรงจูงใจในการทำงานร่วมกัน

๒.๒ บทบาทของพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าเอกสาร บทความทางวิชาการที่กล่าวถึงแนวคิดเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์เพื่อนำมาเป็นแนวทางในการวิจัย มีรายละเอียด ดังนี้

๒.๒.๑ ความหมายของบทบาทของพระสงฆ์

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวไว้ว่า หากมองกลับมาในด้านประวัติศาสตร์ไทยในทุก ๆ สมัย เราจะเห็นถึงบทบาทของพระสงฆ์ที่ได้สร้างคุณูปการต่อสังคมไว้หลายประการด้วยกัน คือ พระสงฆ์ทำหน้าที่เป็นผู้นำของคนในสังคม แม้ว่าในทางบ้านเมืองจะมีผู้ปกครองอยู่แล้วแต่ก็ไม่พนที่จะต้องพึ่งพาพระสงฆ์ในยามบ้านเมืองมีวิกฤติอยู่ดี อย่างในเวลาที่จะต้องออกรบในสมรภูมิแห่งสงคราม คนในสังคมจะเข้าหาพระสงฆ์เพื่อขอให้ท่านอำนวยอวยพรให้การรบในครั้งนั้น ๆ ประสบชัยชนะเหนือศัตรู หรือขอให้ตนเองมีชีวิตรอดปลอดภัยจากการรบในครั้งนั้น ๆ

อีกประการหนึ่ง คือ พระสงฆ์ทำหน้าที่เป็นครูของคนในสังคม สมัยแต่ก่อนยังไม่มีโรงเรียนเกิดขึ้นอย่างกลาดเกลื่อนเฉกเช่นในปัจจุบัน คนในสังคมจึงพากันเข้าไปศึกษาเลาเรียนหาความรู้อยู่ในกำแพงวัดพระสงฆ์ซึ่งเป็นผู้อยู่ภายในวัด จึงทำหน้าที่เป็นครูสอนคนในสังคมโดยปริยาย คนในสมัยแต่ก่อนจึงมีความผูกพันกับพระสงฆ์ และวัดมาก๒๑

นิธิ เอียวศรีวงศ์ ได้กล่าวว่า พระสงฆ์ควรมีบทบาทโดยการใช้ปัญหาของสังคมเป็นตัวชี้นำกิจกรรมที่ทำ คือ เข้ามาสนองตอบปัญหาเป็นบ้างส่วน และต้องมองปัญหาแยกส่วน และแคบลง พระสงฆ์บ้างรูปให้บริการสังคมโดยใช้ชุมชนเป็นฐานแม่ปัญหาท้องถิ่นเล็ก ๆ แต่มีพลังมาก อีกทั้งไม่แยกส่วนปัญหาที่เชื่อมโยงสัมพันธ์กันอีกด้วย และที่สำคัญการมองปัญหาต่างจากมุมมองที่เป็นอิสระจากการครอบงำของทุนนิยม วัตถุนิยมและบริโภคนิยมของพระสงฆ์ ๒๒

คะนึงนิตย์ จันทบุตร และสุบรรณ จันทบุตร ได้กล่าวถึงบทบาทของพระสงฆ์ว่า บทบาทของพระสงฆ์ในด้านการพัฒนาชุมชนให้เจริญด้วยการสร้างสาธารณประโยชน์ ซึ่งเป็นการสร้างความผูกพันและการสงเคราะห์ชาวบ้านด้วยสิ่งที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตของชุมชน เช่น ช่วยสร้างโรงเรียน สร้างถนน ศาลาประชาคม เป็นต้น๒๓

จิรพรรณ กาญจนะจิตรา ได้กล่าวว่า พระสงฆ์มีบทบาทสำคัญในทางศาสนาและในทางโลก พระสงฆ์มีส่วนเกี่ยวของกับการศึกษาและการควบคุมสังคม พระภิกษุส่วนใหญ่ซึ่งได้บวชและจำพรรษามาเป็นเวลานาน จะได้รับความเคารพนับถือจากประชาชนในท้องถิ่นนั้น และยังคงมีอิทธิพลเหนือชาวบ้านอยู่มาก โดยเฉพาะพระสงฆ์ผู้มีตำแหน่งหน้าที่ทางสงฆ์ มักจะได้รับความเคารพนับถือและเป็นผู้มีอิทธิพลในชุมชนชนบท และชาวบ้านให้ความเคารพเชื่อฟังมากเป็นผู้ให้คำปรึกษาแก่ชาวบ้านทั้งทางโลกและทางธรรม๒๔

---

๒๑ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **มองสันติภาพโลกผ่านภูมิหลังอารยธรรมโลกาภิวัตน์** , พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๒๑.

๒๒ นิธิ เอียวศรีวงศ์, **พุทธศาสนาในความเปลี่ยนแปลงทางสังคมไทย**, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๔๓), หน้า ๙๕.

๒๓ คะนึงนิตย์ จันทบุตร และสุบรรณ จันทบุตร, **ความสำเร็จในการปฏิบัติภารกิจของวัด**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, ๒๕๔๕), หน้า ๕๔.

๒๔ จิรพรรณ กาญจนะจิตรา, **การพัฒนาชุมชน**, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแห่ง ,๒๕๓๖), หน้า ๙๖.

คูณ โทขันธ์ ได้กล่าวถึง บทบาทของพระสงฆ์ว่าบทบาทของพระสงฆ์ที่สำคัญต่อชีวิตประจำวันของชาวพุทธ ควรจะต้องมีดังนี้ คือ ที่พึ่งบวร สอนธรรม นำปฏิบัติ พัฒนา ปรึกษาดี และมีส่วนช่วยสังคม๒๕

สรุปได้ว่า จากการประมวลแนวคิดของนักวิชาการจะเห็นได้ว่าเป็นการมองพระสงฆ์ในฐานะพระสงฆ์สาวกของพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นผู้ทรงธรรม เป็นผู้สืบต่ออายุพระพุทธศาสนา บทบาทของพระสงฆ์จึงมิใช่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตนเองฝ่ายเดียว ยังคงต้องช่วยเหลือประชาชนในด้านต่าง ๆ อีกหลายด้าน ดังนั้น หากจะนิยามความหมายของคำว่า “บทบาทของพระสงฆ์” อาจให้คำจำกัดความ ได้ว่า หมายถึง การกระทำหรือพฤติกรรมของพระภิกษุในพระพุทธศาสนาโดยฐานะที่เป็นสาวกของ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งโดยนัยนี้ยอมต้องมีบทบาทหรือพฤติกรรมที่พึงปฏิบัติทั้งต่อตนเองและต่อผู้อื่นด้วย

๒.๒.๒ ประเภทบทบาทของพระสงฆ์

สถาบันสงฆ์เป็นสถาบันที่มีอิทธิพลต่อความรู้สึกนึกคิดและความเป็นอยู่ของพุทธศาสนิกชนเป็นอย่างมากทั้งด้านอบรมบ่มนิสัย ศีลธรรมจรรยา ศาสนพิธี และกิจกรรมต่าง ๆ ในการดำเนินชีวิตประจำวัน พระสงฆ์จึงได้รับการนับถืออย่างสูง ซึ่งนอกจากจะเป็นที่พึ่งทางใจเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณของสังคมแล้ว หลักธรรมของพระพุทธศาสนายังพัฒนาคุณภาพของประชากรให้มีคุณธรรมจริยธรรมมีระเบียบวินัย รับผิดชอบ สมัครสมานสามัคคี สงเสริมความมั่นคงแห่งชาติทั้งด้านการเมือง เศรษฐกิจและสังคม ซึ่งสามารถแยกบทบาทของพระสงฆ์สมัยพุทธกาล และบทบาทของพระสงฆ์ในสมัยปัจจุบันไว้ ดังนี้

๒.๒.๒.๑ บทบาทของพระสงฆ์ในสมัยพุทธกาล

พระพุทธเจ้าได้ทรงเผยแผ่พระศาสนาอยู่นานถึง ๔๕ พรรษา พระองค์ทรงว่างรูปแบบการปกครองสงฆ์ไว้ ๓ รูปแบบ ตามกาลเวลาและจำนวนพระสาวกที่เพิ่มขึ้น ดังนี้

๑. ปฐมโพธิกาล : ตอนแรกการตรัสรู้ พระสาวกยังมีน้อย พระพุทธองค์ทรงปกครองเองโดยมีพระองค์เป็นประมุข วิธีที่รับบุคคลเข้ามาอยู่ในปกครอง เรียกว่าเอหิภิกขุอุปสัมปทาหรืออาจเรียกว่าพุทธาธิปไตย ดังเมื่อคราวที่ พระพุทธเจ้าแสดงปฐมเทศนาแก่พระปัญจวัคคีย์ในวันอาสาฬหบูชาท่านอัญญาโกณฑัญญะได้ดวงตาเห็นธรรมแล้วขอบวชเป็นพระภิกษุรูปแรกในพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงประทานการอุปสมบทแก่ท่านอัญญาโกณฑัญญะ ด้วยพระพุทธ

---

๒๕ คูณ โทขันธ์, **พุทธศาสนากับชีวิตประจำวัน**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงาน โอ. เอส. พริ้นติ้งเฮาส์, ๒๕๓๗), หน้า ๗๕.

ดำรัสว่า “เธอจงเป็นภิกษุมาเถิด ธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว เธอจงประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์โดยชอบเถิด”๒๖

๒. มัชฌิมโพธิกาล : ต่อนกลางการตรัสรู้ พระสาวกเริ่มเพิ่มมากขึ้น พระพุทธองค์ทรงมอบอำนาจให้อภิปูชนียภิกขุ คือ พระภิกษุผู้มีคุณธรรมช่วยกันปกครอง โดยมีพระพุทธองค์เป็นประมุขวิธีที่รับบุคคลเข้ามาอยู่ในปกครอง เรียกว่า ติสรณคมนูปสัมปทา หรืออาจเรียกว่า อภิปูชนียาธิปไตย

๓. ปัจฉิมโพธิกาล : ตอนปลายการตรัสรู้ พระสาวกมีจำนวนมากขึ้น เพราะว่าพระพุทธศาสนาได้ขยายแผกว้างไพศาลไปมาก มีผู้ศรัทธาเลื่อมใสสมัครเข้าเป็นสาวกและเข้ามาบรรพชาอุปสมบทมากขึ้น พระพุทธองค์ทรงประท่านระบบสังฆาธิปไตย คือ มอบให้สงฆ์เป็นใหญ่ปกครองกันเอง โดยมีพระองค์เป็นประมุข วิธีที่รับบุคคลเข้ามาอยู่ในปกครอง เรียกว่า ญัตติจตุตถกรรมอุปสัมปทา หรืออาจเรียกว่า สังฆาธิปไตย๒๗

บทบาทของพระสงฆ์ในอดีตได้แสดงบทบาทในการแน่ะนำสั่งสอน และเผยแผ่ธรรมแก่ประชาชน เพื่อให้ประชาชนมีความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง รู้จักฝึกจิต ฝึกปัญญา และประพฤติตนอยู่ในศีลธรรม และอยู่รวมกันด้วยความสงบสุข จึงกล่าวได้ว่า “พระสงฆ์ในอดีตทำหน้าที่เป็นครูของสังคมและเป็นผู้นำทางด้านภูมิปัญญาของสังคม”

๒.๒.๒.๒ บทบาทพระสงฆ์ในปัจจุบัน

บทบาทของพระสงฆ์ในปัจจุบันมีความเกี่ยวของกับชุมชนและสังคมมากขึ้น พระสงฆ์มีส่วนรวมกับกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชมที่นอกเหนือจากการเผยแพรศาสนา โดยแบ่ง เป็นบทบาทในด้านต่าง ๆ ได้ดังนี้

บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคมในปัจจุบัน อาจกล่าวกว้าง ๆ ได้ ๒ ด้าน คือ การพัฒนาด้านวัตถุ และ การพัฒนาด้านจิตใจ

๑. การพัฒนาด้านวัตถุ การพัฒนาสังคมด้านวัตถุ ที่พระสงฆ์เข้าไปมีบทบาทในการเป็นผู้นำชาวบ้าน หรือมีส่วนรวมในโครงการต่าง ๆ ที่เห็นเดนชัดในปัจจุบันมี ดังนี้

๑.๑ ด้านการศึกษา นอกจากพระสงฆ์จะเป็นผู้ที่สั่งสอนอบรมจิตใจให้แก่พุทธศาสนิกชนทั่วไปแล้ว ยังมีบทบาทในการพัฒนาสถานศึกษาในรูปแบบต่าง ๆ เช่น สำนักสงฆ์ โรงเรียนวัด ที่เปิดสอนทั้งทางโลกและทางธรรม แก่ผู้ที่บวชเรียน การจัดตั้งหรือสนับสนุนโครงการพัฒนาชนบทต่าง ๆ เช่น โครงการสอนตัดเย็บเสื้อผา โครงการทำที่อานหนังสือประจำหมูบ้าน หรือ

---

๒๖ วิ.มหา. (ไทย) ๑/๑๘/๒๓.

๒๗ ดนัย ไชยโยธา, **พระมหากษัตริย์ กับพระพุทธศาสนาในประวัติศาสตร์**, (กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พริ้นติ้ง เฮาส์, ๒๕๓๘), หน้า ๘๕-๘๖.

แม้แต่การที่พระสงฆ์เป็นผู้นำในการสร้างสำนักปฏิบัติธรรม สร้างสถานฝึกอบรมวิชาชีพต่าง ๆ ล้วนแล้วแต่มีคุณค่าต่อการพัฒนาด้านการศึกษาอย่างยิ่ง เพราะเป็นการขยายโอกาสและสถานศึกษาไปสู่ประชาชน ช่วยรัฐประหยัดงบประมาณที่จะพัฒนาด้านนี้ได้อีกด้วย

๑.๒ ด้านสาธารณูปโภค โครงการพัฒนาชนบทหลายๆ โครงการที่มีพระสงฆ์เป็นผู้นำสามารถพัฒนาสิ่งสาธารณูปโภคได้ไม่ว่าจะโดยทางตรงหรือทางอ้อม เช่น พระสงฆ์นำชาวบ้านขุดเจาะน้ำบาดาลขุดสระน้ำสาธารณะ ขุดบ่อ ทำถนนหนทาง สร้างสะพาน ขุดคลอง สร้างส้วม สร้างศาลาพักร้อน สร้างหอกระจายเสียงประจำหมูบ้าน ฯลฯ สิ่งสาธารณูปโภคเหล่านี้ พระสงฆ์ในหลาย ๆ ท้องถิ่น สามารถนำชาวบ้านรวบรวมเงินทุนเพื่อจัดสร้างขึ้น โดยอาศัยแรงศรัทธาของชาวบ้านที่มีต่อพระสงฆ์ ไม่ต้องรอรับแต่ความช่วยเหลือจากทางราชการ นอกจากนี้พระสงฆ์ยังมีบทบาทในการเป็นผู้นำชาวบ้านพัฒนาสถานที่ หรือทำความสะอาดสิ่งสาธารณูปโภคต่าง ๆ ที่มีอยู่แล้วในท้องถิ่นเนื่องในวันสำคัญทางศาสนา หรือวันแม่แห่งชาติ เป็นต้น ซึ่งนับได้ว่าพระสงฆ์ช่วยปลูกฝังจิตสำนึกที่ดีให้กับชาวบ้าน ฝึกให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการพัฒนา และอนุรักษ์สิ่งสาธารณูปโภคในท้องถิ่นของตน ให้ใช้ประโยชน์ได้นานคุ้มค่า

๑.๓ ด้านการสาธารณสุข จากที่ได้กล่าวขางตนแล้วว่า พระสงฆ์มีบทบาทในการพัฒนาสิ่งสาธารณูปโภค ซึ่งจะสามารถยกระดับสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของคนในท้องถิ่นไปในตัวด้วย เช่น การมีสวมมีน้ำประปาน้ำดื่ม ถนน ฯลฯ ใช้ที่สะอาดและเพียงพอ ตลอดจนการมีสถานพยาบาลเบื้องต้น เช่น สถานีอนามัย เป็นต้น โครงการส่งเสริมการเกษตรและการปศุสัตว์ต่าง ๆ เช่น การส่งเสริมการปลูกผักผลไม้ส่วนครัว กองทุนเลี้ยงสัตว์เพื่อเป็นอาหาร หรือโครงการอื่นๆ ที่พระสงฆ์มีส่วนช่วยเหลือนั้น นอกจากจะทำให้ประชาชนมีอาหารบริโภคอย่างเพียงพอและถูกสุขลักษณะแล้ว บ้างอย่างยังสามารถนำผลผลิตไปขายเป็นการเพิ่มรายได้แก่ครอบครัวด้วย

๑.๔ ด้านเศรษฐกิจ เมื่อมีการพัฒนาด้านการศึกษา ด้านสาธารณูปโภค และด้านสาธารณสุขให้ดีขึ้นก็ยอมเป็นการช่วยพัฒนาเศรษฐกิจให้ดีขึ้นตามไปด้วย เพราะเมื่อชาวบ้านได้รับการศึกษาอบรมที่ดี มีสิ่งสาธารณูปโภคและสิ่งอำนวยความสะดวกและมีสุขภาพพลานามัยที่ดี ย่อมมีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ชาวบ้านก็มีเวลาและโอกาสในการพัฒนาเศรษฐกิจของตนและท้องถิ่นให้ดียิ่งขึ้นในปัจจุบันการรวมกลุ่มกันทางเศรษฐกิจในหลาย ๆ ท้องถิ่นมีพระสงฆ์เป็นผู้นำ เช่น การจัดตั้งสหกรณ์ ร้านค้า การจัดตั้งสหกรณ์เพื่อขายผลผลิต การจัดตั้งกองทุนรวมประจำหมู่บ้าน การจัดตั้งธนาคารข้าว ธนาคารโค-กระบือ เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ทำให้ชาวบ้านได้ช่วยเหลือกันทางเศรษฐกิจ และไม่ถูกพ่อค้าคนกลางเอารัดเอาเปรียบ ส่งผลให้ชีวิตความเป็นอยู่ดีขึ้นและการพัฒนาเศรษฐกิจเป็นไปอย่างรวดเร็ว

๒.๓ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณคดี

๒.๓.๑ ความหมายของการอนุรักษ์

สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ ได้ให้ความหมายของการสงวนรักษาและการอนุรักษ์ ไว้ดังนี้

การสงวนรักษา หมายถึง การรักษาไว้ในสภาพเดิมเพื่อนำไปใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อสังคมตามช่วงเวลาที่กำหนดไว้

การอนุรักษ์ หมายถึง การรักษาความสำคัญและหลักฐานในการเป็นเครื่องชี้ให้เห็นวิวัฒนาการ ความรุ่งโรจน์ของศิลปวัฒนธรรมไว้ โดยปรับสภาพให้เข้ากับสภาพสังคมและเศรษฐกิจ เพื่อให้ประชาชนในสังคมสามารถสร้างสรรค์สิ่งที่มีคุณค่าในด้านศิลปกรรมในปัจจุบันและอนาคตต่อไปได้

การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม หมายถึง การสร้างสรรค์ การฟื้นฟูมรดกทางวัฒนธรรมในด้านศิลปกรรมในรูปแบบประสมประสาน เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อสังคมและสืบทอดความเป็น ชาติและเอกลักษณ์ของประชาชนในท้องถิ่น การอนุรักษ์เป็นการรักษาสภาพเดิมของศิลปวัตถุ สถาปัตยกรรม โบราณสถาน หรือส่วนของเมือง รวมทั้งสิ่งแวดล้อมที่มีคุณค่าเพื่อให้มีประโยชน์ใช้สอยร่วมกับเราในชีวิตประจำวัน

คาร์เตอร์ (Carter) ได้กล่าวว่าการอนุรักษ์นั้นไม่เพียงแต่การเก็บอาคารเพื่อการ“รักษา” เท่านั้น หากหมายถึง การถนอมดูแลรักษาทุกสิ่งจากตัวอาคารถึงสภาพแวดล้อมทางกายภาพ และบรรยากาศในจินตภาพอันมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์โดยเชื่อว่าเมืองไม่ใช่เป็นเพียงผลงานที่แสดงในพิพิธภัณฑ์ หากแต่เป็นศูนย์กลางของความมีชีวิตที่ดำเนินต่อไป[๒๘]

มิดเดิลตัน (Middleton) ได้รายงานการสัมมนาเกี่ยวกับ Civic Trust ที่ Royal Festival Hall กล่าวว่า เชฟเฟรด์ (Peter Shepherd) ได้ให้หลักการเพื่อการอนุรักษ์ไว้ว่า [๒๙]

๑. เพื่อเก็บรักษาส่วนที่ดีของเมืองและสร้างส่วนที่ไม่ดีใหม่ ให้สอดคล้องกับของเก่าที่ดีขึ้น

๒. เพื่ออนุรักษ์อาคาร กลุ่มอาคารและบริเวณที่เกี่ยวข้อง

๓. เพื่อการคิดหาประโยชน์ใช้สอยใหม่ ๆ ให้กับอาคาร

---

๒๘ Carter, Larry W, **Environmental Impact Assessment**, (New York : McGraw-Hill BookCompany, ๑๙๗๒), P. ๑๕.

๒๙ Middieton Michale, “**Conservation in Action**” A Progress Report on What is BeingDone in Britain’s Conservation area, Based on Civic Trust Conference Held at the Royal Festival Hall, (London : Civic Trust, ๑๙๗๒), P. ๘.

๔. จะต้องพิสูจน์ได้อย่างแน่ใจว่าที่นั้น ๆ มีความสำคัญควรแก่การอนุรักษ์อย่างไม่ต้องสงสัย

๕. จะต้องทำให้ประชาชนหันมาสนใจสิ่งนี้ด้วยในปัจจุบันเป็นยุคของการพัฒนาประเทศให้เจริญรุดหน้าเท่าเทียมกับอารยประเทศนั้น สิ่งสำคัญอย่างยิ่งที่ควรคำนึงถึงเป็นหลักการในการพัฒนาโดยไม่ทำลายและต้องพยายามที่จะรักษาดุลยภาพระหว่างการอนุรักษ์กับการพัฒนาให้เหมาะสม

นิจ หิญชีระนันท์ ได้กล่าวว่า ในการที่จะสามารถปฏิบัติให้เป็นไปตามหลักการได้ จำเป็นจะต้องเข้าใจในหลักการเสียก่อน การอนุรักษ์กับการพัฒนานั้นไม่ใช่สิ่งตรงข้ามอันแยกออกจากกัน

แต่จะต้องถือว่าการพัฒนากับการอนุรักษ์เป็นส่วนอันสอดประสานกัน ดังกล่าว "เป็นอันหนึ่งอันเดียวดังเกลียวเชือก"ซึ่งหากยอมรับในข้อตกลงคำกล่าวนี้ย่อมสรุปเป็นหลักการได้ คือ [๓๐]

๑. พึงขจัดความเชื่ออย่างผิวเผิน ที่ว่าการพัฒนากับการอนุรักษ์เป็นสิ่งขัดกัน

๒. พึงเข้าใจให้ถูกต้องว่า แท้ที่จริงการพัฒนากับการอนุรักษ์นั้นเป็นส่วนประกอบ ต่อกันและกัน

๓. พึงกำหนดว่าไม่มีขบวนการพัฒนาอันใดที่ถือได้ว่าสมบูรณ์หากขาดข้อพิจารณาในด้านการอนุรักษ์รวมอยู่ด้วยกันอย่างได้ดุลยภาพ

ออวิน (Alvin ,Bertrand) ได้กล่าวว่า ถ้าเราต้องการสร้างชีวิตจิตใจให้แก่เมืองใด ชุมชนใด เราต้องหวนกลับไปศึกษาชีวิตจิตใจในอดีตของเมืองนั้นเสียก่อน คำกล่าวนี้ย้อมเป็นเครื่องเตือนใจแก่นักพัฒนาเมืองทั้งหลายว่า "...ถ้าอยากสร้างให้ดีเท่าใด ก็อดไม่ได้ที่จะส่งเสริมและอนุรักษ์โบราณวัตถุ และโบราณสถานให้ดีควบคู่ไปกับการพัฒนาเมืองด้วย "[๓๑]

แซนดายส์ (Sandys) ได้กล่าวว่าการยอมรับในข้อที่ว่ามรดกด้านอารยธรรมที่เป็นสถาปัตยกรรมอันล้ำค่าของโลก ซึ่งมนุษย์ทุกชาติทุกภาษาต่างเป็นเจ้าของและปกป้องรักษา ฉะนั้นเราทุกคนต้องมีหน้าที่คุ้มครองป้องกันสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ให้รอดพ้นจากอันตรายร้ายแรงนานัปการ ซึ่งได้แก่การพังทลายอันเกิดขึ้นจากการละเลยไม่เอาใจใส่ หรือผลพิษในอากาศหรือ สาเหตุอื่น ๆ อีก

---

๓๐ นิจ หิญชีระนันท์, **เอกสารการสอนชุดวิชากฎหมายสิ่งแวดล้อม,** (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ม.ป.ป.), หน้า ๓๑๙.

๓๑ Alvin, Bertrand, **Rural Sociology**, (New York : McGraw-Hill Book Company, ๑๙๕๘), p. ๑๕๐.

มากมาย โดยเฉพาะการพิจารณาอย่างรอบคอบในเรื่องการรื้อทำลาย เพราะเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเมื่อมีการพัฒนาแผนใหม่[๓๒]

สุภัทรดิศ ดิสกุล ได้กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า การที่รักษาอาคารเหล่านั้นอาจมีวิธีการอย่างหนึ่ง คือการสร้างอาคารใหม่เพื่อเชิดชูอาคารเก่าให้ชัดเจน โดยต้องขึ้นอยู่กับความสามารถของสถาปนิกว่ามีความสามารถเพียงใด[๓๓]

วีรวุฒิ โอตระกูล ได้กล่าวว่า หนทางหนึ่งในการอนุรักษ์ให้ได้ผลนั้น คือการดัดแปลงนำเอาสถาปัตยกรรมต่าง ๆ และโบราณสถานนำมาใช้ในลักษณะการอย่างใหม่ที่ดีขึ้นกว่าเดิมและเกิดความสอดคล้องกับสภาวการณ์ในปัจจุบัน แต่กิจการดังกล่าวจะสำเร็จได้ก็ต่อเมื่อสามารถรักษาหลักการของการอนุรักษ์ไว้ได้ คือผลของการดัดแปลงจะต้องยังคงไว้ซึ่งลักษณะส่วนใหญ่ และรายละเอียดส่วนสำคัญของสถาปัตยกรรมหรือโบราณสถานนั้นเช่นเดียวกับคงไว้ซึ่งคุณค่าทางสถาปัตยกรรมและศิลปกรรม และคงไว้ซึ่งคุณค่าทางประวัติศาสตร์โบราณคดีและวิชาที่เกี่ยวเนื่อง[๓๔]

การอนุรักษ์เป็นความหมายรวมในการสงวนรักษาโบราณสถาน ทั้งนี้มิได้คำนึงถึงสิ่งก่อสร้างทางสถาปัตยกรรมอย่างเดียว แต่รวมถึงสภาพแวดล้อมเดิม (Original Sites) ซึ่งหมายถึงพื้นที่โดยรอบของตัวสถาปัตยกรรมนั้น อาจจะมีสาธารณูปการประกอบโบราณสถานอยู่ด้วย และยังรวมถึงการสงวนรักษาองค์ประกอบหรือชิ้นส่วนของสถาปัตยกรรมทั้งที่ร่วงหล่นลงและติดที่ การอนุรักษ์โบราณสถานโดยทั่วไปจะจำแนกเป็นหัวข้อใหญ่ ๆ ๓๕ ดังนี้

๑) กฎหมายและการป้องกัน (Act and Protection) คือ การออกกฎหมายคุ้มครอง โดยที่ยังมิได้แตะต้องตัวสถาปัตยกรรมทางด้านโครงสร้าง และพื้นที่ตั้งโดยรอบ เพียงแต่ป้องกันการบุกรุกทำลาย ประกอบด้วย

---

๓๒ Sandys,Ducan, **Tourism and Heritage Conservation**, (PATA Conference Bangkok : November, ๑๙๗๙), pp. ๔-๗.

๓๓ สุภัทรดิส ดิสกุล, หม่อมเจ้า, **ศิลปะและโบราณสถานวัตถุในสรุปรายงานการสัมมนาเรื่อง "การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมด้านศิลปกรรมและมรดกทางวัฒนธรรมกรุงเทพมหานคร"**, (กรุงเทพมหานคร, ๒๕๔๓), หน้า ๑๕.

๓๔ วีรวุฒิ โอตระกูล, "มาอนุรักษ์กันเถิด", **วารสารสถาปนิก**, (ฉบับ ๒๐๐ ปี กรุงรัตนโกสินทร์, ๒๕๔๐): ๑๓๒.

๓๕ สำนักปลัดกระทรวงวัฒนธรรม, **โบราณสถานในจังหวัดลำพูนที่ขึ้นทะเบียนตามพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๐๔** (สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๔๙), หน้า ๓๓-๓๔.

(๑) กำหนดขอบเขตตามระนาบ

(๒) กำหนดขอบเขตตามแนวดิ่ง

(๓) ลดความหนาแน่นของประชากรและยานพาหนะอันจะเกิดการสั่นสะเทือน

๒) ทางวิชาการ (Biochemical and Physical Conservation) คือ การวิเคราะห์ การคงสภาพของตัวโบราณสถาน เพื่อชะลอการเสื่อมสลายอันเกิดจากธรรมชาติและส่งเสริมให้เห็นคุณค่าในสังคม ซึ่งประกอบด้วย

(๑) วิเคราะห์การคงสภาพทางด้านวิศวกรรม ทางธรณีวิทยาและโครงสร้าง

(๒) วิเคราะห์การสลายตัวของชิ้นส่วนสถาปัตยกรรมด้านฟิสิกส์

(๓) ปราบและทำลายจุลชีวันทางด้านเคมี

(๔) ส่งเสริม เผยแพร่ และประชาสัมพันธ์ทางด้านสังคม

๓) ปฏิบัติการอนุรักษ์ตัวอาคาร (Structural Conservation) คือ การเข้าไปแตะต้องตัวอาคารด้วยวิธีการผดุงไว้มิให้เสื่อมสลายต่อไปเท่าที่สามารถจะทำได้ ดังนี้

(๑) คงสภาพไว้ (Preservation) เมื่อยังมีความมั่นคงอยู่ ยังไม่เป็นอันตราย ถึงขั้นวิกฤติ เพื่อประวิงเวลารอการบูรณะ โดยวิธีค้ำยันหรือยึดรอบ

- ตัดหรือควบคุมความชื้น และเสริมเปลี่ยนวัสดุก่อสร้างที่ชำรุด เสียหายบางส่วน

- เสริมแรง(Reinforcement) ด้วยวิธีฉีดเย็บ(Consolidation) เข้าไปภายในตัวอาคารหรือฐานราก โดยแตะต้องเปลือกนอกน้อยที่สุด เพื่อหยุดยั้งการแตกร้าว และยึดเหนี่ยวให้คงสภาพต่อไปหรือกรณีที่มีการทรุดเอียง อาจจะต้องใช้ระบบเสาและคานช่วยพยุงหรือโดยวิธีฝังเข้าไปภายในหรือทาบส่วนบนของของตัวสถาปัตยกรรมถ้าใช้คอนกรีตเสริมเหล็ก แต่วิธีนี้จะต้องสกัดทำลายผิวนอกของสถาปัตยกรรมออกบางส่วน แล้วปิดทับเพื่อป้องกันการยึดหดขยายตัว (Coefficient of Expansion) ของวัสดุต่างชนิดเมื่อถูกความร้อน

- เคลือบและครอบ (Covering) วิธีการนี้ใช้กับตัวโบราณสถานที่ไม่สามารถจะบูรณะได้ เพราะวัสดุก่อสร้างตัวโบราณสถานผุเปื่อยเสื่อมสภาพ แต่ยังมีร่องรอยลวดลายรูปแบบปรากฏวิธีเคลือบ คือ ใช้สารเคมีชนิดใส ประเภทแลคเกอร์ (Lacquer) เคลือบผิวนอกตัวอาคารในส่วนที่ถูกวัชพืช อากาศ ฝน และแสงแดดคุกคาม แต่ต้องมีท่อระบายอากาศไว้ เพื่อถ่ายเทความชื้นใต้ดิน วิธีครอบก็คือการก่อสร้างอาคารครอบทั้งหมด มีช่องว่างไว้ภายใน เช่น องค์พระปฐมเจดีย์และอนุสรณ์ดอนเจดีย์ เป็นต้น การใช้ทองจังโกที่นิยมใช้ในปูชนียสถานภาคเหนือ ก็เป็นวิธีการครอบวิธีหนึ่งที่ใช้ป้องกันภัยธรรมชาติ

(๒) การบูรณะ(Restoration) เมื่อถึงขั้นวิกฤติ ดังนี้

- กลับสภาพเดิม (Reinstatement) คือนำชิ้นส่วนเดิมที่ช่างหล่อ นำขึ้นไปติดตั้งหรือซ่อมเปลี่ยนส่วนประกอบของตัวอาคารที่แตกร้าวบางส่วนและเสริมโครงสร้างเฉพาะจุด

- อะนัสติโลซิส (Anastylasis) รื้อแล้วประกอบสร้างไว้อย่างเก่า โดยไม่เสริมโครงสร้าง (ฐานรากแข็งแรง) หรือทาโครงสร้างใหม่ โดยใช้กรรมวิธีก่อสร้างตามยุคสมัยเดิม

- รื้อแล้วเสริมโครงสร้าง(Reconstruction) ใช้กรรมวิธีอะนัสติโลอะนัสติโลซิส แต่เสริมโครงสร้างสมัยใหม่ เช่น การใช้คอนกรีตเสริมเหล็กทดแทน เป็นต้น

- สร้างใหม่หมด (Rebuilt) ในกรณีที่อาคารพังทลาย วัสดุก่อสร้าง ของเดิมเสื่อมสภาพเสียหายเกิน ๕๐% ไม่ปรากฏผังรูปแบบเต็มรูป เป็นหลักฐาน หรือใช้รูปแบบจากภาพถ่าย การก่อสร้างใช้วัสดุก่อสร้างสมัยใหม่ ต่างชนิดกับของเดิมหรือใช้วัสดุชนิดเดียวกับของเดิม แต่เปลี่ยนขนาดให้เล็กลง แต่คงความกลมกลืนโดยระบบสีกับวัสดุของเดิม

ในปัจจุบันแนวความคิดในด้านการอนุรักษ์มิใช่การอนุรักษ์ในลักษณะที่แตะต้องไม่ได้ แต่จะต้องอนุรักษ์ในลักษณะที่สามารถผสมกลมกลืนกับชีวิตและเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมมนุษย์ในสังคมปัจจุบัน

๒.๓.๒ ความหมายโบราณสถาน

กรมศิลปากร เป็นหน่วยงานที่มีหน้าที่รับผิดชอบการอนุรักษ์โบราณสถานและโบราณวัตถุ การซ่อม บูรณะ หรือสงวนรักษานั้น จะต้องกระทำอย่างระวังมิให้เสียหายไปกว่าเดิม ทั้งนี้เพื่อรักษาคุณค่าทางประวัติศาสตร์ศิลปกรรม และความเป็นโบราณสถาน และโบราณวัตถุของสิ่งนั้น กรมศิลปากรนั้นได้วางระเบียบปฏิบัติหลายประการว่าด้วยการอนุรักษ์สมบัติวัฒนธรรม แต่ละข้อล้วนแต่เน้นเรื่องการรักษาให้คงคุณค่าของเดิมให้ปรากฏเด่นชัดมากที่สุด เช่น ระเบียบข้อที่ ๑๔ ระบุว่า "โบราณสถานที่เป็นปูชนียสถานอันเป็นที่เคารพบูชาซึ่งเป็นที่รู้จักคุ้นเคยกันดีของประชาชนโดยทั่วไป จะต้องบูรณะไว้โดยไม่มีการแก้ไข เปลี่ยนแปลงลักษณะสี ทรวดทรงซึ่งจะทำให้โบราณสถานนั้นหมดคุณค่า หรือเสื่อมความศักดิ์สิทธิ์ไป" เป็นต้น โบราณสถานและโบราณวัตถุไม่ใช่ทรัพยากรธรรมชาติซึ่งเกิดขึ้นได้เอง แต่เป็นทรัพยากรวัฒนธรรมประเภทหนึ่งที่มนุษย์ใช้สติปัญญาและความรู้ความสามารถสร้างขึ้นใหม่ทั้งหมดหรือดัดแปลงจากทรัพยากรธรรมชาติให้เป็นประโยชน์ต่อตน และสังคมในสมัยนั้น ๆ สถานที่และสิ่งของเหล่านั้น เมื่อตกทอดเป็นมรดกมาถึงคนรุ่นเรา ก็กลายเป็นโบราณสถานและโบราณวัตถุเช่นเดียวกับอาคารและวัตถุที่เราสร้างขึ้นสมัยนี้ ก็จะเป็นโบราณสถานและโบราณวัตถุของคนในอนาคตสืบต่อไป แบบนี้ไม่ขาดตอน ฉะนั้นโบราณสถานและโบราณวัตถุจึงเป็นหลักฐานประวัติศาสตร์ประเภทหนึ่งที่บอกความเป็นมาของบรรพบุรุษที่อยู่ในสังคมระดับต่าง ๆ ตั้งแต่กลุ่มชนขนาดเล็ก จนถึงหมู่บ้านเมือง และประเทศชาติ

ต่อเนื่องมาจนถึงสมัยเราโบราณสถาน หมายถึง อสังหาริมทรัพย์ซึ่งโดยอายุ หรือโดยลักษณะแห่งการก่อสร้างหรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของอสังหาริมทรัพย์นั้น เป็นประโยชน์ในทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีรวมทั้งเป็นแหล่งโบราณคดีและแหล่งประวัติศาสตร์ด้วย

ราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายของโบราณสถานว่า หมายถึง สิ่งที่เคลื่อนที่ไม่ได้ เช่น โบสถ์ วิหาร วัง ที่มีอายุเก่ากว่า ๑๐๐ ปี ขึ้นไป [๓๖]

พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ ได้ให้ความหมายของโบราณสถาน ว่าหมายถึง อสังหาริมทรัพย์ซึ่งโดยอายุ หรือโดยลักษณะแห่งการก่อสร้าง หรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของอสังหาริมทรัพย์นั้น เป็นประโยชน์ในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี ทั้งนี้ให้รวมถึงสถานที่ที่เป็นแหล่งโบราณคดี แหล่งประวัติศาสตร์ และอุทยานประวัติศาสตร์ด้วย

นิจ หิญธีระนันทร์ ได้ให้ความหมายของอนุสรณ์และสถานว่าหมายถึง อาคารสถานที่และบริเวณ ซึ่งมนุษย์สร้างหรือเกิดขึ้นเป็นเองโดยธรรมชาติและมีคุณค่าในทางศิลปกรรม สถาปัตยกรรม ประวัติศาสตร์ หรือสุนทรียภาพ ถือว่าเป็นเกียรติและมรดกของชาติและของโลกด้วย โบราณสถานเป็นเครื่อง ช่วยให้เห็นความเจริญรุ่งเรือง และชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชาติ ควรรู้จักหวงแหนปกปักษ์รักษาไว้ให้เป็นมรดกของชาติไทยตลอดไป”[๓๗]

“โบราณสถาน” ตามพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ (แก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่ ๒ พ.ศ.๒๕๓๕) ได้ให้ความหมายไว้ใน มาตรา ๔ ว่า “อสังหาริมทรัพย์ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการก่อสร้าง หรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติ ของอสังหาริมทรัพย์นั้นเป็นประโยชน์ในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี ทั้งนี้ ให้รวมถึงสถานที่ที่เป็นแหล่งโบราณคดี แหล่งประวัติศาสตร์ และอุทยานประวัติศาสตร์ด้วย”

จากความหมายดังกล่าวข้างต้น การที่จะถือว่าสิ่งใดเป็นโบราณสถานประกอบด้วยหลักเกณฑ์ดังนี้

๑. ต้องเป็นอสังหาริมทรัพย์ ความหมายคำว่า “อสังหาริมทรัพย์”ได้บัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา ๑๓๙ ว่า “อสังหาริมทรัพย์ได้แก่ ที่ดินกับทรัพย์อันติดกับที่ดินนั้น หรือประกอบเป็นอันเดียวกับที่ดินนั้นอนึ่งคำว่าอสังหาริมทรัพย์ท่านหมายรวมถึงสิทธิ

---

๓๖ ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕,** (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น, ๒๕๔๖), หน้า ๔๙๐.

๓๗ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓.

ทั้งหลาย อันเกี่ยวกับกรรมสิทธิ์ในที่ดินด้วย” ดังนั้น จึงอธิบายความหมายของคำว่า “อสังหาริมทรัพย์” ได้แก่ ทรัพย์ดังต่อไปนี้

๑) ที่ดิน ทั้งที่เป็นที่ดินที่เจ้าของมีกรรมสิทธิ์ เช่น ที่ดินมีโฉนด โฉนดแผนที่ โฉนดตราจอง และยังรวมถึงที่ดินที่มีผู้มีสิทธิครอบครอง เช่น ที่ดินที่มี ส.ค.๑ น.ส.๓ น.ส.๓ ก. เป็นต้น

๒) ทรัพย์อันติดกับที่ดิน ได้แก่

(๑) ทรัพย์ที่เกิดหรือติดกับที่ดินโดยธรรมชาติ เช่น ไม้ยืนต้น

(๒) ทรัพย์ที่ติดกับที่ดินโดยมีผู้นำมาติด เช่น ตึก อนุสาวรีย์ เจดีย์ เป็นต้น

๓) ทรัพย์ซึ่งประกอบเป็นอันเดียวกับที่ดิน เช่น แม่น้ำ ล้ำคลอง เป็นต้น

๔) สิทธิอันเกี่ยวกับกรรมสิทธิ์ในที่ดินซึ่งแบ่งออกได้เป็น ๒ ประเภท คือ

(๑) สิทธิเกี่ยวกับกรรมสิทธิ์ในที่ดินโดยตรง เช่น กรรมสิทธิ์ สิทธิครอบครอง สิทธิใช้สอย และได้มาซึ่งดอกผล สิทธิที่จะจำหน่าย สิทธิที่จะโอน และสิทธิที่จะติดตามทวงคืนจากผู้ไม่มีสิทธิจะยึดถือไว้ เป็นต้น

(๒) สิทธิเกี่ยวกับกรรมสิทธิ์ที่ดินโดยอ้อมเป็นสิทธิซึ่งไม่เกี่ยวกับกรรมสิทธิ์ที่ดินโดยตรงแต่เป็นสิทธิที่เกี่ยวกับอสังหาริมทรัพย์อย่างอื่นซึ่งติดอยู่กับที่ดินอีกทอดหนึ่ง

๒. โดยอายุ หรือโดยลักษณะแห่งการก่อสร้าง หรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของอสังหาริมทรัพย์นั้นเป็นประโยชน์ในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี องค์ประกอบนี้จะต้องพิจารณาถึงหลักการสำคัญอย่างหนึ่งอย่างใดใน ๓ ประการ คือ

(๑) อายุของอสังหาริมทรัพย์

(๒) ลักษณะการก่อสร้างของอสังหาริมทรัพย์

(๓) หลักฐานเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของอสังหาริมทรัพย์

ทั้งนี้ จะต้องเป็นประโยชน์ต่อศาสตร์แขนงหนึ่งแขนงใดใน ๓ แขนงนี้ คือ ศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี

“โบราณวัตถุ” ตามความหมายทั่วไปที่ปรากฏในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ ได้ระบุว่า “สิ่งของโบราณที่เคลื่อนที่ได้ เช่น พระพุทธรูป เทวรูป ศิลาจารึก มีอายุเก่ากว่า ๑๐๐ ปีขึ้นไป” หากย้อนไปดูพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๓ ให้ความหมายของคำว่า “โบราณวัตถุ หมายถึง ของโบราณ”

ความหมายของคำว่า “โบราณวัตถุ” ตามพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ บัญญัติว่า

“โบราณวัตถุ” หมายความว่า สังหาริมทรัพย์ที่เป็นของโบราณไม่ว่าจะเป็นสิ่งประดิษฐ์ หรือเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ หรือที่เป็นส่วนหนึ่งส่วนใดของโบราณสถานซากมนุษย์ หรือ

ซากสัตว์ ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการประดิษฐ์ หรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของสังหาริมทรัพย์อันเป็นประโยชน์ในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี" จะเห็นได้ว่า ความหมายของคำว่า "โบราณวัตถุ" ได้มีการแก้ไขเปลี่ยนแปลงจนกระทั่งถึงปัจจุบัน ซึ่งถ้าหากแยกองค์ประกอบของความหมายในปัจจุบันของ "โบราณวัตถุ" แล้วจะเป็นดังนี้

๑. ต้องเป็นสังหาริมทรัพย์ คำว่า "สังหาริมทรัพย์" ประมวลกฎหมายแพ่ง มาตรา ๑๔๐ ให้ความหมายว่า ทรัพย์สินนอกจากอสังหาริมทรัพย์ และให้หมายความถึงสิทธิอันเกี่ยวกับทรัพย์สินนั้นด้วย

๒. สังหาริมทรัพย์นั้นต้องเป็นของโบราณ (มิได้มีการกำหนดว่าอายุเท่าใด)

๓. สังหาริมทรัพย์นั้นไม่ว่าจะเป็นสิ่งประดิษฐ์ (สิ่งที่มนุษย์ทำขึ้น) สิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ หรือส่วนหนึ่งส่วนใดของโบราณสถาน ซากมนุษย์ หรือซากสัตว์

๔. สังหาริมทรัพย์ดังกล่าวในข้อ ๓ นั้น โดยอายุ โดยลักษณะแห่งการประดิษฐ์ หรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติ เป็นประโยชน์ในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี

"สถานที่ศักดิ์สิทธิ์" ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒ ได้ให้คำจำกัดความว่า "สถาน" หมายถึง ที่ตั้ง เช่น สถานเสาวภา สถานพยาบาล สถานพักฟื้น สถานบริการทำรก หรือถ้าใช้ประกอบกับคำอื่น หมายถึง ที่ แหล่ง เช่น โบราณสถาน ศาสนสถาน ปูชนียสถาน

"ศักดิ์สิทธิ์" หมายถึง สิ่งที่เชื่อถือว่ามีอำนาจอาจบันดาลให้สำเร็จดังประสงค์ เช่น สิ่งศักดิ์สิทธิ์ วัตถุมงคลศักดิ์สิทธิ์

สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ [๓๘] หมายถึง สถานที่อันได้แก่ โบราณสถาน ศาสนสถาน ปูชนียสถานที่ประชาชนให้ความเคารพนับถือเพราะเชื่อว่ามีอำนาจบันดาลให้สำเร็จดังประสงค์ได้

จะเห็นได้ว่า ความหมายของคำว่า "สถานที่ศักดิ์สิทธิ์" ไม่มีการบัญญัติความหมายที่ครอบคลุมไว้แต่อย่างใด มีเพียงแต่คำจำกัดความที่มีความหมายใกล้เคียงเท่านั้น ดังนั้น สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ จึงหมายถึง บริเวณ หรืออาคาร หรือสิ่งก่อสร้างใด ๆ ที่อยู่ในบริเวณเกาะเมืองจังหวัดพระนครศรีอยุธยา หรืออยู่ในเขตขึ้นทะเบียนโบราณสถาน อาทิพระพุทธรูป วิหารวัดมงคลบพิตร และพระราชาอนุสาวรีย์พระเจ้าอู่ทอง เป็นต้น [๓๙] และโบราณวัตถุ รวมทั้งมิได้เป็นโบราณสถานและโบราณวัตถุ แต่ตั้งอยู่ในพื้นที่มรดกโลกแต่พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ (แก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๓๕) ไม่ได้มีการบัญญัติความหมายของคำว่า "สถานที่ศักดิ์สิทธิ์" เอาไว้ เพียงแต่บัญญัติความหมายรวมไว้กับคำว่า

---

๓๘ กระทรวงวัฒนธรรม, **แนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานสำหรับพระสงฆ์** (กรุงเทพมหานคร: สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๕๐), หน้า ๕๕-๕๖.

๓๙ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๕-๕๖.

"โบราณสถาน" ไว้ในมาตรา ๔ ดังนั้น สถานที่ศักดิ์สิทธิ์จึงรวมถึงสถานที่ที่เป็นแหล่งโบราณสถาน โบราณวัตถุ และ แหล่งโบราณคดี เท่านั้น

สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่ในเขตโบราณสถาน และโบราณวัตถุต้องได้รับความคุ้มครองตามพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ (แก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๓๕) ด้วย

๒.๓.๓ แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการแหล่งโบราณคดี

แนวคิดในการจัดการแหล่งโบราณคดี คือ การกำหนดพื้นที่การจัดการในบริเวณของแหล่งโบราณคดี โดยมีการดำเนินการอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อรักษาสภาพทางกายภาพและสิ่งแวดล้อมรอบ ๆ โบราณสถานนั้นไว้ให้อยู่ในสภาพที่ดี สงวนรักษาองค์ประกอบดั้งเดิมทั้งหมดของโบราณสถานนั้นไว้ และรวมถึงรักษาข้อมูลและคุณค่าทางประวัติศาสตร์ให้อยู่ต่อไปในอนาคต โดยใช้ทั้งเทคนิคและการจัดการเข้ามาช่วยอย่างเหมาะสม จากการบริหารจัดการทางด้านการเงิน มีการจัดสรรงบประมาณที่เพียงพอ จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อการอนุรักษ์และการจัดการ การบริหารจัดการทางด้านการศึกษาโดยการจัดการความรู้ที่เกี่ยวข้องกับแหล่งโบราณคดี ให้ผู้ที่เกี่ยวข้องได้ตระหนักถึงคุณค่าของแหล่งโบราณคดีเพื่อการคุ้มครองที่ถูกต้องและเหมาะสม และจัดการให้เป็นแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญสำหรับเยาวชนและผู้ที่สนใจ และการบริหารจัดการทางด้านการตลาด ให้มีแผนการตลาดเพื่อสนับสนุนให้แหล่งโบราณคดี เป็นแหล่งสร้างรายได้ตามนโยบายของรัฐและตามความต้องการของชุมชนในท้องถิ่น โดยใช้ทรัพยากรของแหล่งโบราณคดี ไม่ว่าจะเป็นโบราณสถาน ศิลปะ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี วิถีชีวิตชุมชน เป็นองค์ประกอบสนับสนุนกิจกรรมทางเศรษฐกิจในพื้นที่แหล่งโบราณคดี ๔๐

การจัดการแหล่งโบราณคดี ต้องอาศัยแนวคิดในเรื่องกระบวนการในการจัดการเพื่อให้การบริหารจัดการเป็นไปในทิศทางที่ถูกต้องเหมาะสม ทั้งนี้ การจัดการนั้นต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของความอิสระทั้งด้านความคิด การแสดงออก การตัดสินใจ และมีองค์ความรู้ที่อาจจะถูกถ่ายทอดออกมาในรูปแบบของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่หลากหลาย และวิธีการจัดการที่ต้องคำนึงถึงทรัพยากรของชุมชนและสิ่งแวดล้อมทั้งปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกที่ประสานเชื่อมโยงกัน เพื่อนำไปสู่การจัดการที่เหมาะสมและมีประสิทธิภาพ

---

๔๐ บริษัท ซินครอนกรุ๊ป จากัด, **รายงานแนวความคิดเบื้องต้น "กิจกรรมการจัดทำแผนแม่บทเมืองลำพูนสู่มรดกโลก,** (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, ๒๕๕๒), หน้า ๓-๑๐.

๒.๓.๔ ทฤษฎีการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ

ทฤษฎีสากลในการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ ได้พัฒนามาอย่างยาวนานในสังคมตะวันตก ซึ่งเห็นได้อย่างชัดเจนตั้งแต่คริสตศตวรรษที่ ๑๘ เป็นต้นมาจุดประสงค์ของการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม ไม่เพียงแต่อนุรักษ์เพียงโบราณสถานและงานศิลปะในอดีตเท่านั้น หากต่อมาได้พัฒนาจนเป็นกรอบทฤษฎีของแนวคิดการอนุรักษ์สากล ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยได้คัดเลือกทฤษฎีเกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ เฉพาะที่เห็นว่ามีส่วนเกี่ยวของกับการวิจัย ดังนี้

คามิโล โบอิโต (Camillo Boito) นักวิชาการชาวอิตาลี มีแนวคิดว่าอาคารประวัติศาสตร์ไม่ใช้สิ่งที่จับต้องไม่ได้ ซึ่งถ้าหากไม่ทำอะไรสักวันอาคารนั้นก็ผุพังไป และเข้าได้เน้นทางด้านสุนทรียภาพในแนวคิดของเข้าด้วย โดยให้จุดประสงค์ในการบูรณปฏิสังขรณ์ จำเป็น ต้องเคารพลักษณะดั้งเดิมในแต่ละชิ้นงาน แต่เข้าก็ยอมรับที่จะแทนที่วัสดุดั้งเดิมด้วยวัสดุอื่นได้ ยกเว้นส่วนนั้นเป็นส่วนที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์สูง ปี ค.ศ.๑๘๘๓ เข้าได้ประกาศแนวคิดทฤษฎีของเข้า ซึ่งกล่าวได้โดยย่อ ๔ ข้อ ดังต่อไปนี้

๑) โบราณสถานนั้น นอกจากจะมีคุณค่าสำหรับการศึกษาด้านสถาปัตยกรรมแล้ว ยังเป็นหลักฐานที่ใช้แสดงประวัติศาสตร์ของประชาชนและของประเทศชาติ จึงสมควรได้รับความเคารพมันย่อมเป็นการหลอกลวง และการกระทำที่ผิดถ้าจะกอให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นบนโบราณสถาน

๒) โบราณสถานควรได้รับการเสริมสร้างความแข็งแรงมากกว่าการซ่อมแซม การซ่อมแซมมากกว่าการปฏิสังขรณ์ การเพิ่มเติมส่วนประกอบ โดยเฉพาะการทำให้เป็นของใหม่ควรหลีกเลี่ยง

๓) ถ้าการต่อเติมมีความจำเป็นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ทั้งนี้ เพื่อความแข็งแรงของอาคารหรือเพื่อความจำเป็นอื่นใด การกระทำนั้นให้ตั้งอยู่บนพื้นฐานของขอมูลที่เพียงพอ ลักษณะและวัสดุที่ใช้เป็นส่วนต่อเติมนั้นควรแตกต่างกับของเดิม แต่รูปลักษณ์ของอาคารดั้งเดิมก็ยังสามารถดำรงไว้ได้

๔) ส่วนต่อเติมที่เกิดขึ้นตามกาลเวลาที่ผ่านมาในหลายสมัย ถือเป็นส่วนโบราณสถานนั้นที่พึงรักษาไว้ ยกเว้นมันจะเป็นการปกปิดหรือทำให้เกิดการเปลี่ยนรูปแบบของอาคารนั้น วิธีการปฏิบัติ ๘ ประการ คือ รูปแบบระหว่างของเก่าและของใหม่ให้เป็นรูปแบบที่แตกต่างกัน, ให้ใช้วัสดุที่ดูแตกต่างในการบูรณะ, เว้นการบูรณะส่วนแตกต่างที่สูญหายไปขึ้นมาใหม่, ให้แสดงชิ้นส่วนของดั้งเดิมของอาคารในบริเวณอาคารนั้น, ใส่วัน เวลาในการบูรณะลงในชิ้นส่วนใหม่ที่เติมเข้าไปใหม่ ใส่จารึกใหม่ ที่ว่าด้วยการบูรณะในอาคารนั้นด้วย, จัดเตรียมเอกสารที่แสดงถึงขั้นตอนการบูรณะ

อาคารไว้ในอาคารหรือจัดพิมพ์ต่อไป และส่วนที่บูรณะให้เน้นเห็นความแตกต่างชัดเจนจากส่วนที่ไม่ได้แต่ต้อง๔๑

ทฤษฎีของคามิโล โบอิโต (Camillo Boito) เหล่านี้ เป็นขอบัญญัติในการบูรณะอาคารในอิตาลีในปี ค.ศ.๑๙๐๒ อย่างไรก็ตาม ทฤษฎีนี้แม้เป็นที่ยอมรับด้านการอนุรักษ์แต่ยังไม่สามารถนำไปปฏิบัติได้อย่างแท้จริง จนกระทั่งในศตวรรษที่ ๒๐ มีการพัฒนาการแนวคิดนี้และจนกระทั่งกลายเป็นทฤษฎีสากลในการอนุรักษ์โบราณสถานในปัจจุบัน

สมชาติ จึงสิริอารักษ์ ได้กล่าวถึงการประชุมว่าด้วยการสงวนรักษาศิลปวัตถุ ณ กรุงโรมในปี ค.ศ.๑๙๓๑ ได้เกิดมีกฎบัตรเกิดขึ้นชื่อ Athens Charter โดยมีขอสรุปว่า

๑) ให้หลีกเลี่ยงการปฏิสังขรณ์และให้มีการอนุรักษ์ความเป็นของแท้ของโบราณสถาน (ตามแนวคิดของ Ruskin และ Morris)

๒) ให้มีการบำรุงรักษาที่ต่อเนื่อง เพื่อจะได้หลีกเลี่ยงการปฏิสังขรณ์ (ตามแนวคิดของ Ruskin และ Morris)

๓) การอนุรักษ์โบราณสถานให้กระทำในที่ตั้ง

๔) หากมีการชำรุดเสียหายมากจำเป็นต้องปฏิสังขรณ์ ให้เคารพสูงสุดต่อศิลปวัตถุโบราณวัตถุ โดยไม่ทำลายหลักฐานยุคใดยุคหนึ่ง (ตามแนวคิดของ Boito)

๕) ด้วยความจำเป็นในการอนุรักษ์ อนุญาตให้ใช้เทคนิคสมัยใหม่ เช่น คอนกรีตเสริมเหล็กในการเสริมความมั่นคงได้

๖) ให้สนับสนุนการร่วมมือของนานาชาติในเรื่องเทคนิคการอนุรักษ์ โดยการจัดตั้งศูนย์ข้อมูลเอกสารและศูนย์การศึกษาเพื่อการอนุรักษ์ การอนุรักษ์สากลในแนวทางสมัยใหม่ได้รับการยอมรับตั้งแต่ในการประชุมครั้งนี้เป็นต้นมา ซึ่งนับว่าเป็นเอกสารระหว่างชาติครั้งแรกเพื่อส่งเสริมการอนุรักษ์สมัยใหม่๔๒

ทั้งนี้ ได้กล่าวถึงทฤษฎีการปฏิสังขรณ์เชิงวิชาการ (Scientific Restoration) ของจิโอแวนโนนี (Giovannoni) ซึ่งทฤษฎีนี้ประกาศหลังจากกฎบัตร Athens Charter โดยเป็นการมองโบราณสถานในรูปแบบของหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญยิ่ง องค์ประกอบหรือชิ้นส่วนทุกชิ้นของอาคารต้องได้รับการศึกษาและอนุรักษ์ไว้ เพราะเป็นสิ่งที่ผ่านกาลเวลาโดยให้ความรู้ต่าง ๆ อดีต การอนุรักษ์นั้นจึงจำเป็นต้องศึกษาทุกแง่มุมอย่างละเอียดและอนุรักษ์ทุกชิ้นส่วน ให้คงเท่าที่

---

๔๑ กรมศิลปากร, **ร่างมาตรฐานและแนวปฏิบัติของกรมศิลปากรในการดำเนินการโบราณสถานโบราณคดีและการพิพิธภัณฑ์**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท พรีสเกล จำกัด, ๒๕๓๕), หน้า ๑๐๓.

๔๒ สมชาติ จึงสิริอารักษ์, "แนวความคิดในการอนุรักษ์โบราณสถานในศตวรรษที่ ๑๙ ของอังกฤษ", **เมืองโบราณ**, ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๑ (ตุลาคม-มกราคม ๒๕๓๘) : ๙.

มันเคยถูกทำลายลง โดยไม่ได้มองว่าชิ้นส่วนต่าง ๆที่พังทลายลงนั้นจะทำให้คุณค่าทางความงามของอาคารลดลงหรือไม่อย่างไร ลักษณะดังกล่าวพิสูจน์ได้ว่าไม่เหมาะสมและไม่เป็นที่ยอมรับ เนื่องจากต่อมาภายหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ (ค.ศ.๑๙๔๓-๑๙๔๕) โบราณสถานต่าง ๆ และเมืองเป็นจำนวนมากถูกทำลายลง หากอนุรักษ์ไว้โดยคงสภาพเดิมดังที่เคยถูกทำลายนั้น ทำให้เมืองและโบราณสถานนั้น ๆ กลายเป็นซาก ปรักหักพัง และไม่สามารถใช้ประโยชน์ได้อีก ทั้งยังไม่ให้ความสำคัญกับการคืนสู่สภาพเดิมและความงาม ซึ่งไม่เป็นที่ยอมรับได้ พร้อมทั้งได้กล่าวถึง กฎบัตรสากลเมืองเวนิช (Venice Charter) ซึ่งเป็นทฤษฎีสำคัญและถูกนำไปใช้ทั่วโลก โดยนำไปปรับให้เข้ากับประเพณีและวัฒนธรรมในแต่ละประเทศแท้ที่จริงการอนุรักษ์โบราณสถานในบริบทของสากลนั้น กฎบัตรสากลเมืองเวนิช (Venice Charter) เริ่มตนขยายวงกว้างมาตั้งแต่ปลายคริสตศตวรรษที่ ๑๙ แล้ว จากการมองอาคารเฉพาะหลัง และขยายวงกว้างโดยมองอาคารควบคู่ไปกับสิ่งแวดล้อมที่ตั้งอยู่ มีพัฒนาการของแนวคิดมาอย่างยาวนาน โดยควบคู่ทั้งการมองด้านความสำคัญขอสุนทรีย์ศาสตร์และความสำคัญในแง่ของหลักฐานของขอมูล ทายที่สุดกฎบัตรนี้เป็นที่ยอมรับอย่างสากล ถึงแม้ว่าจะไม่ได้บัญญัติว่าต้องเป็นขอกำหนดและหลักการที่นำไปใช้ทั่วโลก แต่ กฎบัตรสากลเมืองเวนิช (Venice Charter) ได้กำหนดไว้ว่า สามารถปรับได้ตามวัฒนธรรมที่แตกต่างกันในแต่ละประเทศ ซึ่งได้กลายเป็นขอปฏิบัติที่มีอิทธิพลผลต่อแนวคิดและการปฏิบัติการอนุรักษ์โบราณสถานทั่วโลก รวมไปถึงในประเทศไทยด้วย๔๓

เซอร์ ซาเร แบรนดี (Cesare Brandi) มีทฤษฎีที่นาสนใจโดยนำเรื่องสุนทรียภาพในการมองงานศิลปะมาใช้ คือ การมองศิลปกรรมชิ้นหนึ่ง ต้องมองถึงเอกภาพหรือภาพรวมทั้งหมดของงาน การบูรณะจะต้องมีจุดมุ่งหมายในการฟื้นฟูศักยภาพแห่งเอกของศิลปกรรมนั้น ๆ แต่ทั้งนี้ต้องไม่ปลอมหรือทำลายหลักฐานที่ปรากฏอยู่เสียหายไป ซึ่งการฟื้นฟูศักยภาพนี้ไม่ใช้การทำขึ้นใหม่ แต่เป็นการรวบรวมงานให้มารวมกัน โดยต้องทำให้เห็นความแตกต่างระหว่างของใหม่และของเก่า เช่น การสามารถมองเห็นของที่ซ่อมแซมในภายหลังได้ในระยะใกล้ (สามารถรู้ว่าส่วนใดมีการซ่อมแซมขึ้นมาใหม่) แต่สามารถมองเห็นความเป็นเอกภาพของงานศิลปกรรมในระยะไกล (ไม่สามารถมองเห็นได้ว่าส่วนใดซ่อมแซม ซึ่งทำให้งานที่ผ่านการบูรณะนั้นมีความงามเอกภาพ) นอกจากนั้น ยังมีการมองว่ายุคสมัยใดที่เราควรจะซ่อมแซม มี ๓ ยุค คือ

๑) ยุคสร้างงาน

๒) ยุคหลังจากยุคสร้างงานถึงปัจจุบัน

๓) ณ นาทีที่เรากำลังพิจารณางานศิลปกรรมนั้นอยู่

---

๔๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐.

ในยุคที่ ๓ หรือ ในนาทีที่เรามองงานศิลปกรรมนั้นอยู่พิจารณาในการบูรณะอาคาร เพราะนาทีนั้นเป็นยุคสุดทายที่เรามองเห็น ซึ่งสามารถอนุรักษ์หลักฐานที่เหลืออยู่ได้มากที่สุด โดยไม่เกี่ยวของกับอัตตวิสัยในการเลือกยุคสมัยใดๆ ในการบูรณะอย่างไรก็ตาม เข้าก็ยังให้โอกาสในการพิจารณาทางด้านสุนทรียภาพมากกว่าทางประวัติศาสตร์หากบ้างส่วนนั้นเป็นการต่อเติมขึ้นมา และไม่สร้างความเป็นเอกภาพในงานและเป็นการทำลายคุณค่าที่เกิดขึ้นอย่างรายแรง ๔๔

สรุปได้ว่า มนุษย์มีพัฒนาการทางความคิดเกี่ยวกับการรักษาและการอนุรักษ์โบราณสถานมากว่าหลายรอยปี กว่าจะสร้างหลักเกณฑ์หรือทฤษฎีในการอนุรักษ์โบราณสถานได้ และทฤษฎีการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ ที่นิยมใช้แพรหลายในปัจจุบัน คือ กฎบัตรสากลเมืองเวนิช (Venice Charter) เป็นแนวคิดที่พัฒนามาจากหลากหลายความคิด จนกลายเป็นบทสรุปของหลักเกณฑ์การอนุรักษ์โบราณสถานสากล ส่งผลให้เกิดหลักเกณฑ์การอนุรักษ์โบราณสถานทั่วโลกและรวมทั้งในประเทศไทยเราด้วย ถึงแม้สาระบางส่วนจะมีความแตกต่างกันแต่โดย เนื้อหาสาระส่วนใหญ่ยังคงอิงกับกฎบัตรสากลเมืองเวนิช(Venice Charter) เป็นสำคัญ ซึ่งการเกิดขึ้นของ (Venice Charter) ในช่วงหลังสงครามโลกทำให้เกิดกระแสการจัดตั้งองค์กรต่าง ๆ และมีการจัดประชุมต่าง ๆ เพื่อที่จะหาแนวทางในการอนุรักษ์โบราณสถานที่เสียหายมากที่สุด

๒.๓.๕ ความหมายของการอนุรักษ์ โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ

ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าผลงานทางวิชาการพบว่ามีนักวิชาการหลากหลายท่านได้กล่าวถึงความหมายของการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุไว้ ดังนี้

กรมศิลปากร ได้ระบุความหมายของการอนุรักษ์ ว่าด้วยการอนุรักษ์โบราณสถาน พ.ศ. ๒๕๒๘ ว่า ความหมายของการอนุรักษ์ หมายรวมถึงการอนุรักษ์ การสงวนรักษา การปฏิสังขรณ์ และการอนุรักษ์ ดังนี้ ๔๕

อนุรักษ์ (Conservation) หมายถึง การใช้และจัดการทรัพยากรทั้งที่เป็นธรรมชาติและที่มนุษย์สร้างขึ้นอย่างฉลาด ตลอดจนมีการว่างแผนอย่างรอบคอบสำหรับทรัพยากรเหล่านั้น เพื่อบรรลุความต้องการในอนาคตและให้หมายรวมถึงการป้องกัน การดูแล การรักษา เพื่อให้คงคุณค่าไว้การสงวน และการปฏิสังขรณ์ และการบูรณะด้วยการสงวนรักษา (Preservation) หมายถึง การดูแลรักษาไว้ตามสภาพเดิมเท่าที่เป็นอยู่และป้องกันไม่ให้เสียหายต่อไป

การปฏิสังขรณ์ (Renovation) หมายถึง การทำให้คืนสู่สภาพเดิมที่เคยเป็นมา

---

๔๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑.

๔๕ กรมศิลปากร, **คู่มือถวายความรู้แด่พระสังฆาธิการในการดูแลรักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรม**, พิมพ์ครั้งที่๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สมานพันธ์ จำกัด, ๒๕๔๔), หน้า ๓๕.

การบูรณะ (Restoration) หมายถึง การซ่อมแซม ปรับปรุงให้มีรูปทรงลักษณะกลมกลืนเหมือนของเดิมมากที่สุด เท่าที่จะมากได้ แต่ต้องแสดงความแตกต่างของสิ่งที่มีเดิม และสิ่งที่ทำขึ้นใหม่ด้วย

สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ ได้ให้ความหมายของคำว่า การอนุรักษ์ไว้ว่า อนุรักษ์ หมายถึง การรักษาความสำคัญและหลักฐาน ในการเป็นเครื่องชี้ให้เห็นวิวัฒนาการความรุ่งโรจน์ของศิลปวัฒนธรรมไว้ โดยปรับสภาพให้เข้ากับสภาพสังคมและเศรษฐกิจเพื่อให้ประชาชนในสังคมสามารถสร้างสรรค์สิ่งที่มีคุณค่าในด้านศิลปกรรมในปัจจุบันและอนาคตได้ ๔๖

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ระบุความหมายไว้ว่า โบราณสถาน หมายถึง สิ่งที่เคลื่อนที่ไม่ได้ เช่นโบสถ์ วิหาร วัง มีอายุเก่ากว่า ๑๐๐ ปี ขึ้นไปหรือเป็นอสังหาริมทรัพย์ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการก่อสร้าง หรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของอสังหาริมทรัพย์นั้นเป็นประโยชน์ในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี ทั้งนี้รวมถึง สถานที่ที่เป็นแหล่งโบราณคดี แหล่งประวัติศาสตร์ และอุทยานประวัติศาสตร์

คำว่า โบราณวัตถุ หมายถึง สิ่งของโบราณที่เคลื่อนที่ได้ เช่น พระพุทธรูป เทวรูป ศิลาจารึก มีอายุเก่ากว่า ๑๐๐ ปี ขึ้นไปหรือเป็นสังหาริมทรัพย์ที่เป็นของโบราณ ไม่ว่าจะเป็นสิ่งประดิษฐ์หรือเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ หรือที่เป็นส่วนหนึ่งส่วนใดของโบราณสถาน ซากมนุษย์ หรือซากสัตว์ ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการประดิษฐ์หรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของสังหาริมทรัพย์นั้น เป็นประโยชน์ในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี

คำว่า ศิลปวัตถุ คือ วัตถุอันเป็นผลงานสร้างสรรค์ทางทัศนศิลป์ที่ประกอบด้วยศิลปลักษณะ เช่น ภาพเขียน รูปปั้น เครื่องลายครามเครื่องถมหรือเป็นสิ่งที่ทำด้วยฝีมืออย่างประณีตและมีคุณค่าสูงทางศิลปะ๔๗

กรมศิลปากร ได้ให้ความหมายของ โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ ไว้ดังนี้

คำว่า โบราณสถาน หมายถึง อาคารหรือสิ่งกอสร้างที่มนุษย์สร้างขึ้น ที่มีความเก่าแก่มีประวัติความเป็นมาที่เป็นประโยชน์ทางด้านศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี นอกจากนี้ยังรวมถึงสถานที่ หรือเนินดินที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ หรือมีร่องรอยกิจกรรมของมนุษย์ปรากฏอยู่ ส่วนคำว่า โบราณวัตถุ หมายถึง สังหาริมทรัพย์ที่เป็นของโบราณ ไม่ว่าจะเป็นสิ่งประดิษฐ์หรือเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ หรือที่เป็นส่วนหนึ่งส่วนใดของโบราณสถาน ซาก

---

๔๖ สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ, **การพัฒนาการอนุรักษ์ สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๐), หน้า ๗.

๔๗ ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**, หน้า ๖๔๒.

มนุษย์หรือซากสัตว์ซึ่งโดยอายุหรือลักษณะแห่งการประดิษฐ์ หรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของสังหาริมทรัพย์นั้นเป็นประโยชน์ทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี และคำว่า ศิลปวัตถุ หมายถึง สิ่งที่ทำด้วยฝีมืออย่างประณีตและมีคุณค่าสูงในทางศิลปะ ๔๘

สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา ได้ระบุความหมาย โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุไว้ในพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ พ.ศ. ๒๕๐๔ ซึ่งแก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ ความว่า ๔๙

โบราณสถาน หมายถึง อสังหาริมทรัพย์ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการก่อสร้างหรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของอสังหาริมทรัพย์นั้นเป็นประโยชน์ในทางศิลปะประวัติศาสตร์ หรือ โบราณคดี ทั้งนี้ให้รวมไปถึงสถานที่ที่เป็นแหล่งโบราณคดี แหล่งประวัติศาสตร์ และอุทยานประวัติศาสตร์ด้วย

โบราณวัตถุ หมายถึง สังหาริมทรัพย์ที่เป็นของโบราณ ไม่ว่าจะเป็นสิ่งประดิษฐ์หรือสิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ หรือเป็นส่วนหนึ่งส่วนใดของโบราณสถาน ซากมนุษย์หรือซากสัตว์ซึ่งโดยอายุ หรือโดยลักษณะแห่งการประดิษฐ์หรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของสังหาริมทรัพย์นั้นเป็นประโยชน์ทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี

ศิลปวัตถุ หมายถึง วัตถุ สิ่งของ เครื่องมือ เครื่องใช้ที่ทำขึ้นด้วยฝีมืออย่างประณีตและมีคุณค่าสูงในทางศิลปะ ตามภูมิปัญญาความรู้ของคนในยุคสมัยต่าง ๆ เพื่อใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิต และเกี่ยวของกับวิถีชีวิตวัฒนธรรม ทั้งด้านเศรษฐกิจ (การทำมาหากิน) การศึกษา (การอบรมสั่งสอน) การรักษาพยาบาลและการป้องกันโรคภัยไขเจ็บ เช่น ภาพเขียน รูปปั้น เครื่องลายคราม เครื่องถม

สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ได้ให้ความหมาย คำว่า โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ ไว้ว่า

โบราณสถาน หมายถึง สิ่งกอสร้างอยู่ติดที่เคลื่อนยายไม่ได้ เช่น เนินดินที่มีหลักฐานเกี่ยวเนื่องกับประวัติศาสตร์ ถ้ำ เพิงผา สถานที่ที่มนุษย์เคยใช้สอยในอดีตหรือยังใช้ประโยชน์มาจนถึงปัจจุบัน เช่น โบสถ์ วิหาร เจดีย์ พระปรางค์ ศาลา วัง พระราชวัง ป้อมปราการ กำแพงแก้ว

---

๔๘ กรมศิลปากร, **การอนุรักษ์ โบราณสถาน: การขึ้นทะเบียนโบราณสถาน**, (กรุงเทพมหานคร: กระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๕๓), หน้า ๑.

๔๙ สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา, พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๕ และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕, ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๐๙ ตอนที่ ๓๘ หน้า ๑๒๕ เมษายน ๒๕๓๕.

ค่าย แหล่งฝังศพโบราณ ตะแลงแกง ศาลหลักเมือง เตาเผาเครื่องสังคโลก คูเมือง กำแพงเมือง บ้านโกดัง ท่าเรือ คลอง เมืองโบราณ เป็นต้น

โบราณวัตถุและศิลปวัตถุ หมายถึง วัตถุต่าง ๆ เช่น หิน ดินเผา ไม่ เข้าสัตว์ หนัง ใยพืช ใยสัตว์ซึ่งในสมัยโบราณได้นำวัตถุเหล่านี้มาทำเป็นสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ เช่น เครื่องมือหิน เครื่องประดับ พระพุทธรูป สมุดข่อย หนังสือ ศิลาจารึก ตัวหนังตะลุง เครื่องดนตรีต่างๆ เป็นต้น๕๐

สรุปได้ว่า คำว่า "โบราณสถาน" หมายถึง อสังหาริมทรัพย์ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการก่อสร้างหรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของอสังหาริมทรัพย์นั้นเป็นประโยชน์ทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี ส่วนคำว่า "โบราณวัตถุ" หมายถึง สังหาริมทรัพย์ที่เป็นของโบราณ ไม่ว่าจะเป็นสิ่งประดิษฐ์หรือเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ หรือที่เป็นส่วนหนึ่งส่วนใดของโบราณสถาน ซากมนุษย์หรือซากสัตว์ซึ่งโดยอายุหรือลักษณะแห่งการประดิษฐ์หรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของสังหาริมทรัพย์ นั้นเป็นประโยชน์ทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี ส่วนคำว่า "ศิลปวัตถุ" หมายถึง สิ่งที่ทำด้วยฝีมืออย่างประณีตและมีคุณค่าสูงในทางศิลปะ ส่วนคำว่า "การอนุรักษ์" หมายถึง การดูแล สงวน รักษา ป้องกัน รวมถึงการปฏิสังขรณ์และบูรณะด้วย ดังนั้น เมื่อกล่าวถึงคำว่า "การอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ จึงหมายถึงการดูแลรักษาและป้องกันสถานที่ วัตถุ และวัสดุงานฝีมือที่เป็นของโบราณซึ่งมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี

ความมุ่งหมายในการอนุรักษ์ โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ

การอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ จำเป็นต้องมีการพิจารณาในเชิงแนวคิด เพราะความคิดจะเป็นแกนนำไปสู่การปฏิบัติเทคนิควิธีที่เหมาะสม ดังนั้น การจะอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุไว้ให้ได้นั้น จำต้องมีการกำหนดจุดมุ่งหมายในการดำเนินงานร่วมกัน ผู้วิจัยได้ค้นคว้าพบว่ามีนักวิชาการได้กล่าวถึงความมุ่งหมายในการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุไว้ ดังนี้

ไขแสง ศุขะวัฒนะ ได้กล่าวไว้ว่า ความมุ่งหมายที่จะต้องให้มีการอนุรักษ์โบราณสถานและงานสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าทางวัฒนธรรม ดังนี้

๑) การอนุรักษ์เป็นการสงวนรักษาไว้ซึ่งงานสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าอย่างมาก เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติเพื่อให้อนุชนรุ่นหลังได้เห็นและศึกษาหาความรู้จากสิ่งเหล่านี้

---

๕๐ สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ, **คู่มือปฏิบัติงานอาสาสมัครท้องถิ่นในการดูแลรักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรม,** (กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ๒๕๔๒), หน้า ๙.

๒) โบราณสถานก็ดี งานสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าทางวัฒนธรรมก็ดี แม้จะเลียนแบบสร้างขึ้นใหม่อย่างเหมือนของเก่าทุกประการ แต่ก็ไรซึ่ง "วิญญาณ" ที่เคยมีอยู่ในของเก่านั้น

๓) งานสถาปัตยกรรมเก่าแก่บ้างชิ้น เป็นสิ่งที่บรรพบุรุษได้ก่อสร้างเอาไว้เพื่อเป็นอนุสรณ์แห่งคุณงามความดีของบรรพบุรุษ เราก็จำเป็นต้องอนุรักษ์ไว้

๔) งานสถาปัตยกรรมเก่าแก่บ้างชนิดได้กลายเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจกอให้เกิดความรักและความสามัคคีระหว่างกลุ่มชนในชาติ เราก็จำเป็นต้องอนุรักษ์ไว้

๔) งานสถาปัตยกรรมเก่าแก่บ้างชิ้น เป็นหลักฐานที่ดีในการศึกษาด้านศิลปะประวัติศาสตร์และโบราณคดี เราก็จำเป็นต้องอนุรักษ์ไว้

๕) งานสถาปัตยกรรม ที่มีคุณค่าดังได้กล่าวมาแล้วเหล่านี้ ส่วนใหญ่ซึ่งสามารถใช้เป็นแหล่งของการพักผ่อนหย่อนใจ การทองเที่ยว และทัศนศึกษาได้ ยอมกอให้เกิดผลดีทางด้านจิตใจแก่ผู้มาเยือน และผลดีทางด้านเศรษฐกิจแก่ท้องถิ่น ตลอดจนประเทศชาติอันเป็นส่วนรวมเราก็จำเป็นต้องอนุรักษ์ไว้เช่นกัน๕๑

อนุวิทย์ เจริญศุภกุล ได้กล่าวถึง ความมุ่งหมายรวมกันในการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ ในฐานะทั้ง ๓ ฐานะ ได้แก่

๑) อนุรักษ์ในฐานะที่เป็นเอกสารทางประวัติศาสตร์อารยธรรม

การอนุรักษ์ในฐานะที่เป็นเอกสารทางประวัติศาสตร์อารยธรรมเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปว่า ขอมูลที่สำคัญที่สุดในงานประวัติศาสตร์นั้นก็คือสิ่งที่บันทึกไว้ด้วยตัวอักษรอย่างมีระเบียบ สิ่งที่บันทึกไว้อย่างมีระบบนี้เองจะมีคุณค่าในลักษณะที่เรียกกันทั่วไปว่าเอกสารการศึกษาประวัติศาสตร์อารยธรรมโดยทั่วไปแล้วสิ่งที่มีคุณค่าประโยชน์ในฐานะเอกสารก็คือบรรดาโบราณสถานที่ยืนยงคงสภาพมาจนถึงปัจจุบัน การศึกษาประวัติศาสตร์อารยธรรมในช่วงสมัยประวัติศาสตร์มักจะใช้เอกสาร ทั้งที่เป็นวัตถุโบราณสถานประกอบไปกับเอกสารทางประวัติศาสตร์ แต่ในกรณีเช่นยุคตนประวัติศาสตร์ในประเทศไทยมีการบันทึกเอกสารทางตัวอักษรน้อยมากหรือเกือบไม่มี เอกสารโบราณสถาน โบราณวัตถุจึงเป็นหลักฐานที่สำคัญที่ช่วยบันทึกส่วนหนึ่งปรากฏเป็นขอเท็จจริงในยุคสมัยนั้น ดังนั้น การรักษาอนุรักษ์สภาพที่ผิดแตกต่างไปจากสภาพจริงก็คือการทำลาย

๒) อนุรักษ์ในฐานะที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมและความสัมฤทธิ์ผลทางการสร้างสรรค์

การอนุรักษ์ในฐานะที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมและความสัมฤทธิ์ผลทางการสร้างสรรค์ตามความเป็นจริง โบราณสถานเกือบทั้งหมด มักจะมีรูปแบบที่เป็นงานสถาปัตยกรรม ดังนั้นในสภาพการณ์

---

๕๑ ไขแสง ศุขะวัฒนะ, **การอนุรักษ์ โบราณสถานและงานสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าทางวัฒนธรรม,** (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๘), หน้า ๓๑.

เช่นนี้จึงต้องผ่านการออกแบบ และสร้างทำขึ้นตามกระบวนการช่าง ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งที่จะแสดงให้เห็นถึงพื้นเพการ กินอยู่ หรือวัฒนธรรมของชุมชนในขณะนั้น ในขณะเดียวกันการ สร้างทำของช่างหรือวงการช่างก็ยอมจะมีพัฒนาการไม่ว่าโดยประสบการณในกลุ่มช่างเองหรือได้รับอิทธิพลจากภายนอก ซึ่งแสดงถึงศิลปกรรมอันเกิดจากความจรรโลงใจในยุคสมัยความสำเร็จผลทั้งในการออกแบบและการสร้างสรรค์ จะเป็นขอมูลที่ชี้ให้เห็นถึงความเจริญทางปัญญา และเทคนิควิธีการอย่างมากมาย ฉะนั้นสถานะของเมืองทั้งเมือง ผัง อาคาร ตัวอาคารขนาดต่าง ๆ ตลอดจนลวดลายที่ประดับอาคารชิ้นเล็ก ๆ ก็ล้วนแต่มีคาในฐานะที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมและความสัมฤทธิ์ผลทางการสร้างสรรค์ทั้งสิ้น การเปลี่ยนแปลงสภาพโบราณสถานตั้งแต่ขนาดเล็กอาทิเช่น ทุบทำลายปูนปั้นเดิมออก การเสริมแต่งอาคารให้เต็มรูปโดยพลการก็ล้วนแต่เป็นการทำลายทั้งสิ้น ถึงแม้ว่าช่างในปัจจุบันอาจจะมีฝีมือไม่แพ้ช่างสมัยโบราณก็ตามแต่โดยที่ต่างยุคต่างสมัย จิตวิญญาณในการแสดงออก ก็ยอมแตกต่างกันเป็นธรรมดา

๓) อนุรักษ์ในฐานะที่เป็นองค์ประกอบการดำรงชีวิตของชุมชนสังคมการอนุรักษ์ในฐานะที่เป็นองค์ประกอบการดำรงชีพของชุมชนสังคมในปัจจุบัน คือ ประโยชน์หน้าที่ที่มีต่อสังคมปัจจุบันและนักวางแผนก็มักจะเพ็งเล็งในแงประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจเป็นหลัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่อ้างอิงกันเสมอ ๆ ก็คือประโยชน์อันเกิดจากอุตสาหกรรมทองเที่ยว แต่ความเป็นจริงนั้นการพิจารณาในแง่ประโยชน์ดังกล่าว จะเป็นเพียงประโยชน์ส่วนเดียวเท่านั้นเพราะ ประโยชน์อันแท้จริงในแง่เศรษฐกิจสังคมในระดับแรกนั้นโบราณสถานต่าง ๆ จะเป็นองค์ประกอบที่สร้างความมั่นคงทางจิตใจ ที่แสดงให้เห็นว่าสังคมที่ตนดำรงอยู่มิใช่สังคมหลักลอยทางวัฒนธรรม มีการพัฒนาต่อเนื่องกันมาในระยะเวลายาวนานนับพันปี ขณะเดียวกัน ก็จะช่วยสร้างเอกภาพทางวัฒนธรรมให้เกิดขึ้นทั้งในระดับภูมิภาคและประเทศ อาทิ เช่น พระธาตุพนมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประโยชน์สุขอันเกิดจากโบราณสถาน เช่นนี้ไม่สามารถสร้างทำขึ้นใหม่ได้ไม่ว่าจะมีทุนทรัพย์มหาศาลเพียงใดก็ตาม และในส่วนรองลงมาไปในสภาพแวดล้อมของจริงแท้จากอารยธรรมในอดีตก็มีโอกาสที่จะช่วยสร้างช่างหรือสกุลช่างพื้นเมืองขึ้นใหม่ที่มีจิตวิญญาณของตนเองใช้รูปแบบต่อเนื่อง เช่น ในกรณีของครอบครัวนายแฟง พรหมเชียง ช่างเครื่องปั้นดินเผาสุโขทัย หรือช่างไม้บ้านปรางค์กู่ ศรีษะเกษที่ช่วยซ่อมบูรณะองค์ประกอบของปราสาทปรางค์กู่เหล่านี้ก็ได้ช่วยให้กำเนิดศิลปะพื้นบ้านในจิตวิญญาณใหม่ ๆ ดังนั้น ประโยชน์ในทางจิตใจนั้นจะต้องมีการวางแผนทางเศรษฐกิจเข้าช่วยด้วย การท่องเที่ยวมิใช่เป็นเพียงการกระจายรายได้ช่วย

สร้างงานเพิ่มมากขึ้นอย่างเดียว แต่เป็นการร่นระยะเวลาการเรียนรู้ทางวัฒนธรรมให้รวดเร็วยิ่งขึ้น ในขณะเดียวกันช่างพื้นเมืองก็ยังประกอบอาชีพอยู่ได้๕๒

สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร ได้แสดงให้เห็นถึงความมุ่งหมายในการอนุรักษ์ โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ ในฐานะมรดกทางวัฒนธรรมไทย ซึ่งคำว่า "มรดกทางวัฒนธรรม" หมายถึง ทรัพย์สมบัติทางวัฒนธรรมของคนรุ่นก่อนที่ตกทอนมาให้คนรุ่นหลัง แต่หากพิจารณาโดยรวมแล้ว หมายถึงความเชื่อ ค่านิยม และผลผลิตที่เกิดจากพฤติกรรมการประดิษฐ์คิด คนคัดเลือก และปรับปรุงสร้างสรรค์ของบรรพบุรุษที่ยึดถือ เรียนรู้ สืบทอดมากจนถึงปัจจุบัน ซึ่งโดยทั่วไปแล้วอาจจำแนกมรดกทางวัฒนธรรมออกไปเป็น ๒ ลักษณะได้แก่

๑) มรดกวัฒนธรรมทางจิตใจ ได้แก่ มรดกทางวัฒนธรรมที่ตกทอดมาที่เป็นนามธรรม ซึ่งแสดงออกให้เห็นผ่านทางด้านจริยธรรม ค่านิยม ปรัชญา แนวคิด ประเพณี และพฤติกรรมต่าง ๆ ทางสังคม เป็นต้น

๒) มรดกทางวัตถุ ได้แก่ ผลผลิตที่มนุษย์ได้สร้างสรรค์ขึ้นให้เห็นเป็นรูปธรรม เช่น โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ งานหัตถกรรมพื้นบ้าน เป็นต้น๕๓

มิดเดิลตัน มิเชล (Middieton Michale) กล่าวถึงจุดมุ่งหมายของการอนุรักษ์ไว้ **๕** ประการ คือ

๑) เพื่อเก็บรักษาส่วนที่ดีของเมืองและสร้างส่วนใหม่ให้สอดคล้องกับของเก่าที่ดีขึ้น

๒) เพื่ออนุรักษ์อาคาร กลุ่มอาคารและบริเวณที่เกี่ยวของ

๓) เพื่อคิดหาประโยชน์ใช้สอยใหม่ ๆ ให้กับอาคาร

๔) จะต้องพิสูจน์ได้อย่างแน่ใจว่าที่นั้น ๆ มีความสำคัญควรแก่การอนุรักษ์อย่างไม่ต้องสงสัย

๕) จะต้องทำให้ประชาชนหันมาสนใจสิ่งนี้ด้วย๕๔

บุชแน่น และคณะ (Buchanan & Partners) ได้กล่าวว่า การอนุรักษ์นั้นต้องไม่เพียงแต่การเก็บอาคารเพื่อการ "รักษา" เท่านั้น หากหมายถึง การถนอมดูแลรักษาทุกสิ่งจากตัวอาคารถึงสภาพแวดล้อมทางกายภาพ และบรรยากาศในจินตภาพอันมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์โดยเชื่อว่า

---

๕๒ อนุวิทย์ เจริญศุภกุล, "รายงานการสำรวจโบราณสถานเมืองสุโขทัยเก่า", เมืองโบราณ, เล่มที่ ๔ ปีที่ ๑ (ตุลาคม-ธันวาคม ๒๕๓๐) : ๑๓-๓๘.

๕๓ สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร, **แนวทางการอนุรักษ์ โบราณสถานสำหรับพระสงฆ์** , (กรุงเทพมหานคร : บริษัท อมรินทรพริ้นติ้งแอนดพับลิชชิ่ง จำกัด มหาชน, ๒๕๕๐), หน้า ๑๗.

๕๔ Middietion Michale, **Conservation In Action**, (London : Civic Trust, ๑๙๗๒), p. ๘.

เมืองไม่ใช่เป็นเพียงผลงานที่แสดงในพิพิธภัณฑ์ หากแต่เป็นศูนย์กลางของความมีชีวิตที่ดำเนินต่อไป๕๕

สรุปได้ว่า ความมุ่งหมายในการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ เป็นความมุ่งหมายเพื่อการสงวนรักษาไว้ซึ่งงานสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าอย่างมาก อันเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ ในฐานะที่เอกสารทางประวัติศาสตร์ อารยธรรม วัฒนธรรม และองค์การดำรงชีวิตของชุมชนในสังคม ซึ่งนอกจากการอนุรักษ์โดยมีจุดมุ่งหมายสำคัญดังกล่าวนี้แล้ว โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุยังมีคุณค่าในฐานะของการเป็นแหล่งพักผ่อนหย่อนใจ แหล่งท่องเที่ยวและทัศนศึกษา ซึ่งย่อมเกิดผลดีทางด้านจิตใจแก่ผู้มาเยือน และเศรษฐกิจแก่ท้องถิ่นตลอดจนประเทศชาติอันเป็นส่วนรวมได้

๒.๓.๖ แนวทางการจัดการโบราณสถานในประเทศไทย

สิ่งปลูกสร้างที่มีคุณค่าทางวัฒนธรรม เป็นทรัพยากรที่สร้างขึ้นโดยมนุษย์และชุมชนนับว่าเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญของชาติที่ต้องมีแนวทางการอนุรักษ์และการจัดการที่ดีและเหมาะสม ในพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๐๔ ได้ให้ความหมายไว้ว่า โบราณสถาน หมายถึง อสังหาริมทรัพย์ ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการก่อสร้างหรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของอสังหาริมทรัพย์นั้นเป็นประโยชน์ในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี ทั้งนี้ให้รวมถึงสถานที่ที่เป็นแหล่งโบราณคดี แหล่งประวัติศาสตร์ และอุทยานประวัติศาสตร์ด้วย ๕๖

๒.๓.๗ ประเภทของโบราณสถาน

ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าผลงานทางวิชาการพบว่ามีนักวิชาการหลากหลายท่านได้แบ่งประเภทของโบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุไว้ ดังนี้

กรมศิลปากร ได้จำแนกประเภทของโบราณสถานตามลักษณะของการกอสร้างไว้ ดังนี้

๑) โบราณสถานสัญลักษณ์แห่งชาติ (National Historic Landmarks) หมายถึง โบราณสถานใดก็ตามที่มีความสำคัญสูงสุด หากชาติขาดซึ่งโบราณสถานนั้นจะเป็นการสูญเสียมาก เนื่องจากโบราณสถานแห่งนั้นเป็นสัญลักษณ์ของชาติหรือเป็นเอกลักษณ์ของชาติ เช่น วัดพระศรีรัตนศาสดาราม วัดอรุณราชวราราม เป็นต้น

---

๕๕ Buchanan,C.& Partners, **A Study in Conservation. Report to the Minister of Housing and local and Government and Bath City Council,** (London : HMSO, ๑๙๖๘), p. ๑๒๗.

๕๖ สำนักปลัดกระทรวงวัฒนธรรม, **โบราณสถานในจังหวัดลำพูนที่ขึ้นทะเบียนตามพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๐๔** (สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๔๙), หน้า ๘๐.

๒) อนุสาวรีย์แห่งชาติ (National Historic Statues) หมายถึง อนุสรณ์สถานที่ได้สร้างขึ้นเพื่อบุคคลหรือเรื่องราวที่ประชาชนจะต้องรำลึกด้วยกัน อนุสาวรีย์แห่งชาติอาจมิได้ มีอายุเก่าแก่เนื่องจากมีการจัดสร้างขึ้นในสมัยหลัง แต่เป็นตัวแทนของเรื่องราวของบุคคลที่สำคัญยิ่งในประวัติศาสตร์หรือเป็นที่เคารพอย่างสูงในชาติ เช่น ศาลหลักเมือง พระบรมรูปทรงมา เป็นต้น

๓) อาคารสถาปัตยกรรมแห่งชาติ (National Historic Building) หมายถึง อาคารและสิ่งกอสร้างทางสถาปัตยกรรมและวิศวกรรม อันทรงไว้ซึ่งคุณค่าอย่างสูงในทางศิลปะสถาปัตยกรรมวิศวกรรม แสดงถึงการประดิษฐ์คิดคนใหม่ ๆ ในยุคอดีต ซึ่งมีผลต่อการดำเนินชีวิตในปัจจุบันหรือเกี่ยวพันกับบุคคลสำคัญหรือเหตุการณ์ที่สำคัญของชาติ เช่น พระที่นั่งอนันตสมาคม สะพานปฐมบรมราชานุสรณ์ (สะพานพุทธฯ) เป็นต้น

๔) ย่านประวัติศาสตร์ (National Historic Districts) หมายถึง พื้นที่ที่กำหนดขอบเขตได้พื้นที่หนึ่งด้วยความหน้าแน่นทางสถาปัตยกรรม เรื่องราวทางประวัติศาสตร์ การวางผังเมืองหรือสภาพแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น โดยมีอาคาร สิ่งก่อสร้าง ถนนหนทาง และองค์ประกอบอื่น ๆให้พื้นที่อยู่รวมกันทั้งสิ้น โดยรูปแบบหรือเนื้อหาเรื่องราวความสำคัญของพื้นที่นั้น ดังนี้

- ย่านประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม (Architectural or Historic District)
- ย่านประวัติศาสตร์การพาณิชย์ (Commercial District)
- ย่านประวัติศาสตร์การอุตสาหกรรม (Industrial District)
- ย่านประวัติศาสตร์พื้นถิ่น (Rural District)
- เขตพื้นที่ทางโบราณคดี (Archaeological District)

ย่านประวัติศาสตร์นั้นๆ จะต้องแสดงให้เห็นถึงสาระสำคัญของพื้นที่โดดเด่นยิ่งกว่าย่านประวัติศาสตร์ระดับท้องถิ่นทั่วไป เช่น ย่านประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมกรุงรัตนโกสินทร์ย่านประวัติศาสตร์การพาณิชย์ภูเก็ต เป็นต้น

๕) อุทยานประวัติศาสตร์แห่งชาติ (National Historic Parks) หมายถึง พื้นที่กำหนดขอบเขตให้พื้นที่หนึ่งซึ่งมีเนื้อหาประวัติศาสตร์ องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมวิศวกรรมรวมไปถึงสภาพแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น และโดยธรรมชาติที่มนุษย์ใช้งาน อันทำให้สาระทางประวัติศาสตร์และการควบคุมพิทักษ์รักษาพื้นที่ประวัติศาสตร์ให้ดำรงไว้ได้ อุทยานประวัติศาสตร์ เช่น อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย อุทยานประวัติศาสตร์อยุธยา เป็นต้น

๖) นครประวัติศาสตร์แห่งชาติ (National Historic Cities) หมายถึง เมืองและนคร ซึ่งยอมกำหนดขอบเขตการตั้งถิ่นฐานได้ อาจด้วยกำแพงเมือง คูน้ำ คันดิน อันแสดงถึงหลักฐานความเป็นเมืองหรือนคร ซึ่งมีแบบอย่างทางวัฒนธรรม อำนาจทางการผังเมือง สาระสำคัญทางประวัติศาสตร์ และองค์ประกอบของเมืองสถาปัตยกรรม วิศวกรรม ผังเมือง หรือวิถีชีวิตความ

เป็นอยู่ ซึ่งยังคงเห็นได้ในปัจจุบันอันโดดเด่นและมีคุณค่ามากกว่าเมืองอื่นใด เช่น เมืองสุโขทัย เมืองเชียงใหม่ เมืองเชียงแสน เป็นต้น

๗) ซากโบราณสถานและแหล่งโบราณคดีประวัติศาสตร์แห่งชาติ (Trace of National Archaeology or National Historic Sites) หมายถึงแหล่งโบราณคดีประวัติศาสตร์ และ ซากโบราณสถานซึ่งเป็นหลักฐานแสดงถึงประวัติศาสตร์อันสำคัญยิ่งของชาติในช่วงเวลานั้นในอดีต เช่น ซากปราสาทหินต่าง ๆ ซากเมืองสุโขทัย อยุธยา เป็นต้น ๕๗

กรมศิลปากร ได้แบ่งโบราณสถานออกเป็นหลายประเภท ดังนี้

(๑) แบ่งตามประเภทของวัสดุที่ใช้ในการก่อสร้าง

(๑.๑) โบราณสถานที่ก่อสร้างด้วยดินได้แก่ เนินดิน กำแพงดิน คูเมือง หรือถนน

(๑.๒) โบราณสถานที่ก่อสร้างด้วยอิฐได้แก่ โบสถ์ วิหารพระปรางค์เจดีย์เป็นต้น

(๑.๓) ประเภทที่สร้างด้วยหิน ได้แก่ ปราสาทหินต่างๆ เช่น เทวสถานต่าง ๆ กำแพงเมือง ป้อมประตูเมือง โบสถ์ เจดีย์ ฯลฯ หินที่นิยมใช้ในการก่อสร้างมักจะเป็นทราย และศิลาแลง

(๒) แงตามหน้าที่และลักษณะการใช้ประโยชน์ในอดีตของโบราณสถาน คือ

(๒.๑) ศาสนาสถาน ได้แก่ สิ่งก่อสร้างที่สร้างขึ้นตามความเชื่อในศาสนาต่างๆ และใช้เป็นที่ประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อ เช่น เทวสถานในทางศาสนาพราหมณ์ หรือ วัดร้างในทางพุทธศาสนา เป็นต้น

(๒.๒) โบราณสถานที่ใช้ในการสาธารณูปโภค ได้แก่ โบราณสถานที่สร้างขึ้นเพื่อเป็นประโยชน์ใช้สอยในชีสิตประจำวัน เช่น คูเมือง สระน้ำ อ่างเก็บน้ำ ตระพัง หรือบ่อบาดาลในสมัยสุโขทัย เป็นต้น

(๒.๓) โบราณสถานที่เกี่ยวกับการป้องกันศัตรู ได้แก่ โบราณสถานที่สร้างขึ้นเพื่อป้องกันเมืองจากศัตรู เช่น ประตูเมือง ป้อมประตูเมือง หรือกำแพงเมือง เป็นต้น

(๓) โบราณสถานที่เป็นที่อยู่อาศัย ได้แก่ โบราณสถานที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อเป็นที่อยู่ เช่น บ้านเรือน วัง เป็นต้น หรืออาจดัดแปลงโดยอาศัยธรรมชาติ เช่น ถ้ำที่มีมนุษย์เข้าไปอาศัย และทิ้งร่องรอยไว้

---

๕๗ กรมศิลปากร, **ทฤษฎีและแนวปฏิบัติ การอนุรักษ์อนุสรณ์สถานแหล่งโบราณคดี**, (กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, ๒๕๓๓), หน้า ๑๗.

(๔) โบราณสถานที่ใช้ในอุตสาหกรรม ได้แก่ บริเวณที่มีการทำอุตสาหกรรมในสมัยโบราณ มีการก่อสร้างขึ้นมาเพื่อประโยชน์ในการทำอุตสาหกรรม เช่น เตาทุเรียงในสมัยสุโขทัย ซึ่งเป็นเตาที่สร้างขึ้นเพื่อใช้ในการเผาเครื่องปั้นดินเผา

(๕) โบราณสถานที่ใช้ในการฝังศพ โบราณสถานที่ใช้เป็นที่ฝังศพที่มีขนาดใหญ่โต ส่วนมากสร้างขึ้นเพื่อ ฝังศพของกษัตริย์ในสมัยโบราณ เช่น สุสานที่ฝังศพหรือปิรามิดที่ใช้เก็บศพของกษัตริย์อียิปต์โบราณ

ปรีชา กาญจนาคม ได้แบ่งโบราณสถานออกตามการใช้ประโยชน์ในปัจจุบัน ออกเป็น ๒ ประเภทใหญ่ ๆ คือ [๕๘]

๑. โบราณสถานที่ร้างแล้ว ได้แก่ โบราณสถานที่ไม่ได้ใช้ประโยชน์ตามวัตถุประสงค์ของการก่อสร้าง และไม่มีคนอยู่อาศัยและใช้ประโยชน์แล้ว

๒. โบราณสถานที่ยังไม่ร้าง ได้แก่ โบราณสถานที่ยังใช้ประโยชน์ตามวัตถุประสงค์ของการก่อสร้าง และยังมีคนอยู่อาศัย หรือเข้าไปใช้ประโยชน์อยู่

สำนักโบราณคดี ได้แบ่งประเภทของโบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ ไว้ ๒ ประเภท ตามคุณค่าและความสำคัญเพื่อการบริหารจัดการ ดังนี้

๑) โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ ระดับชาติ ได้แก่ โบราณสถานที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี ศิลปะ สถาปัตยกรรม วิชาการ สังคมหรือชาติพันธุวิทยา ซึ่งมีความสำคัญผูกพันอย่างแน่นแฟ้น ในระดับชาติ ไม่เฉพาะชุมชนในท้องถิ่นใดท้องถิ่นหนึ่งเท่านั้น

๒) โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ ระดับท้องถิ่น ได้แก่ โบราณสถานที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี ศิลปะ สถาปัตยกรรม วิชาการ สังคมหรือชาติพันธุวิทยา ซึ่งมีความสำคัญผูกพันอย่างแน่นแฟ้นในระดับชุมชน หรือเฉพาะท้องถิ่นใดท้องถิ่นหนึ่ง ๕๙

ปรีชา กาญจนาคม ได้แบ่งโบราณสถานออกตามการใช้ประโยชน์ในปัจจุบัน เป็น ๒ ประเภท คือ

๑) โบราณสถานที่รางแล้ว ได้แก่ โบราณสถานที่ไม่ได้ใช้ประโยชน์ตามวัตถุประสงค์ของการก่อสร้าง และไม่มีคนอยู่อาศัยและใช้ประโยชน์แล้ว

๒) โบราณสถานที่ยังไม่ราง ได้แก่ โบราณสถานที่ยังใช้ประโยชน์ตามวัตถุประสงค์ของการก่อสร้าง และยังมีคนอยู่อาศัย หรือเข้าไปใช้ประโยชน์อยู่๖๐

---

๕๘ ปรีชา กาญจนาคม, **การขุดค้นแหล่งโบราณคดียุคโลหะตอนปลายในจังหวัดนครราชสีมา, งานวิจัยคณะโบราณคดี ภาควิชาโบราณคดี**, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๗), หน้า ๙๐.

๕๙ สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร, **คู่มือการดูแลรักษาโบราณสถาน**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (นนทบุรี : โรงพิมพ์วารสารสงเสริมการปกครองท้องถิ่น, ๒๕๕๐), หน้า ๑๖.

สรุปได้ว่า การแบ่งประเภทของโบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ มีหลายลักษณะที่แตกต่างกันไป เนื่องจาก การอนุรักษ์โบราณ โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุต่าง ๆ มีขอจำกัดที่แตกต่างกัน เช่น อาคารประวัติศาสตร์กับย่านประวัติศาสตร์กับอุทยานประวัติศาสตร์ แม้จะถูกจำกัดให้อยู่ในกรอบการอนุรักษ์ที่เหมือนกันแต่มีวิธีการผ่อนปรนแตกต่างกันออกไปตามลักษณะของโบราณสถานประเภทนั้นๆ และมีเทคนิคที่แตกต่างกันในการดูแลรักษา ดังนั้น การแบ่งประเภทของโบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ จึงเป็นการแบ่งเพื่อความสะดวกในการบริหารจัดการ และดูแลรักษาตามสภาพของโบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุต่าง ๆ นั่นเอง

โบราณสถานต่าง ๆ นั้น จะมีอันดับความสำคัญแตกต่างกันออกไป โบราณสถานบางแห่ง อาจมีความสำคัญถึงระดับชาติหรือระดับโลก (เกณฑ์การประเมินค่า Criteria For Evalution) จะถูกจัดตั้งขึ้นเพื่อวัดระดับความสำคัญของโบราณสถานที่มีอยู่ในท้องถิ่น เพื่อการรับรู้/จัดอันดับให้เป็นโบราณสถานระดับชาติ

แหล่งโบราณคดี อาคารสถานที่ทางประวัติศาสตร์ อนุสาวรีย์ ย่านประวัติศาสตร์ เมืองประวัติศาสตร์ และแหล่งทรัพยากรวัฒนธรรมต่าง ๆ ที่มีอายุยืนยาว ประกอบด้วย คุณค่าความสำคัญทางประวัติศาสตร์และศิลปะ จัดเป็นโบราณสถาน อันควรแก่การนามาพิจารณา เพื่อการอนุรักษ์และนามาใช้ประโยชน์ให้ร่วมสมัยในสังคมปัจจุบัน

โบราณสถานโดยความหมายแล้วเป็นสิ่งก่อสร้างที่ไม่สามารถเคลื่อนย้ายได้ บางแห่งเป็นสิ่งก่อสร้างที่เห็นรูปทรงชัดเจน แต่มีโบราณสถานจำนวนไม่น้อยที่ชารุดหักพัง ถูก ขุดค้นทำลายจนไม่รู้รูปร่างเดิม โบราณสถานในประเทศโดยแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ

๑) โบราณสถานที่เห็นรูปทรงชัดเจน ได้แก่ พระราชวัง วัง ป้อม ค่าย กาแพงเมือง คูเมือง คลอง สะพาน บ่อ สระบาราย ตระพัง เขื่อน เจดีย์ ปราสาท กู่ ธาตุ พระธาตุ ถ้า เพิงผา บ้านเรือน ศาลากลาง จวนเก่า คุ้มหลวง แหล่งเตาเผา ฯลฯ ซึ่งบางแห่งอาจจะยังใช้ประโยชน์อยู่ ได้แก่ วัดในพระพุทธศาสนา พระราชวัง พระธาตุดอยสุเทพ พระบรมธาตุพระนครศรีธรรมราช พระธาตุพนม วังเจ้าเมืองเก่าพัทลุง ศาลาหลังเก่าจังหวัดน่าน ซึ่งเดิมเป็นหอคา (บ้าน/ที่ทำการ) เจ้าเมืองน่าน และปัจจุบันปรับปรุงเป็นพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ฯลฯ เป็นต้น

๒) ซากโบราณสถาน หมายถึง สิ่งก่อสร้างหรือสถาปัตยกรรมที่เคยมีรูปทรง และได้ใช้ประโยชน์มาแต่ในอดีต แต่เนื่องจากชารุดผุพัง จนมองไม่เห็นรูปทรงชัดเจน โบราณสถานเหล่านี้

---

๖๐ ปรีชา กาญจนาคม, **การขุดคนแหล่งโบราณคดียุคโลหะตอนปลาย**, (กรุงเทพมหานคร : ภาควิชาโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๗), หน้า ๙๐.

ไม่ได้ใช้ประโยชน์อีกต่อไปแล้ว แต่ยังมีคุณค่าในฐานะที่เป็นมรดกทางศิลปวัฒนธรรมที่สำคัญ ได้แก่

(๑) คูเมือง และกาแพงเมือง (คู-คันดิน) ส่วนมากเป็นสิ่งก่อสร้างที่พบเห็นบ่อยๆตามชุมชนหรือเมืองโบราณในภาคอีสาน ภาคเหนือ ภาคกลาง และบางจังหวัดภาคใต้ ความสำคัญของคู-คันดินนี้ เป็นแนวขอบเขตเมือง เป็นแนวป้องกันการโจมตีของศัตรูและอาจจะใช้ประโยชน์ในการกักเก็บน้ำไว้ใช้สอย หรือเป็นแนวป้องกันน้ำท่วม คู-คันดินโบราณสถานหลายแห่งสังเกตได้ยาก เพราะตื้นเขินและถูกทำลายเปลี่ยนสภาพไปหมดแล้ว หมู่บ้านใดที่มีโบราณสถานประเภทนี้ มักจะมีนิทานหรือตานานเล่าสืบต่อกันมาหรือไม่ก็อาจจะสังเกตได้จากพื้นที่ที่มีลักษณะเป็นแนวคันดินสูง มีความยาวติดต่อกัน โดยมากจะขนานไปกับร่องคู มีทั้งรูปสี่เหลี่ยมและวงรี

(๒) ถนนโบราณ มักเป็นเส้นทางติดต่อระหว่างหมู่บ้านหรือเมืองในอดีต หรือบางแห่งอาจจะเป็นแนวถนนภายในเมือง เช่น ถนนในเมืองพระนครศรีอยุธยา

(๓) เนินดินที่ปกคลุมเจดีย์ วิหาร โบสถ์ ปราสาท กู่ ธาตุ เทวาลัยหรือสิ่งก่อสร้างอื่น ๆ เช่น การค้นพบซากโบราณสถานขนาดใหญ่ในเวียงกุมกาม อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งแต่เดิมเราไม่ทราบว่าใต้เนินดินที่มีกองอิฐทับถมอยู่นั้นมีอะไรบ้าง แต่พอขุดแต่งศึกษาก็พบว่ามีซากเจดีย์ วิหาร อุโบสถ อยู่ใต้ดินเป็นจำนวนมาก หรือที่เข้าคา อำเภอสิชล จังหวัดนครศรีธรรมราช ก็ขุดแต่งพบโบราณสถานที่เป็นซากเทวาลัยขนาดใหญ่ โดยที่ก่อนการขุดแต่งพบเพียงแท่นฐานศิวลึงค์วางอยู่บนกองหินขนาดเล็กเท่านั้น

(๔) เนินดินที่เป็นแหล่งที่อยู่อาศัย แหล่งฝังศพ แหล่งกลึงโลหะ ฯลฯ หรือที่เรียกว่า “แหล่งโบราณคดี” เช่น เนินดินที่ตั้งหมู่บ้านบ้านเชียง อำเภอหนองหาร จังหวัดอุดรธานี เคยเป็นที่ตั้งหมู่บ้านของคนสมัยโบราณ เมื่อประมาณ ๓,๖๐๐ ปีมาแล้ว นอกจากนี้พบแหล่งโบราณคดี มีลักษณะคล้ายบ้านเชียงอีกมากมายในภาคอีสาน ในภาคตะวันออก มีเนินขนาดใหญ่ที่อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี เรียกว่า“โคกพรมดี” เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของคนก่อนประวัติศาสตร์อายุกว่า ๓,๐๐๐-๔,๐๐๐ ปีมาแล้ว ซึ่งในบริเวณนี้พบโครงกระดูกคน ภาชนะดินเผา และหลักฐานที่เป็นโบราณวัตถุอื่นเป็นจำนวนมาก

(๕) อนุสรณ์สถาน แหล่งประวัติศาสตร์ ได้แก่ที่ดิน หรือบริเวณที่เคยเกิดเหตุการณ์สำคัญในอดีต และเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ ควรแก่การจดจาและรักษาไว้ เช่น บริเวณทุ่งสัมฤทธิ์ จังหวัดนครราชสีมา บริเวณค่ายโพธิ์สามต้น จังหวัดพระนครศรีอยุธยา บริเวณค่ายบางระจัน จังหวัดสิงห์บุรี บริเวณตำบลหว้ากอ ที่ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงทอดพระเนตรสุริยุปราคา ซึ่งบริเวณดังกล่าวทั้งหมดนี้ เดิมไม่มีสิ่งก่อสร้างใดๆ ให้เห็น แต่มีประวัติยืนยันชัดเจนก็ถือว่าเป็นโบราณสถานประเภทหนึ่ง

กองโบราณคดี

กองโบราณคดี มีหน้าที่รับผิดชอบงานด้านโบราณคดีดำเนินการสำรวจ ขุดค้น ขุดแต่ง ขึ้นทะเบียน ควบคุมดูแลโบราณสถานและแหล่งโบราณคดีต่าง ๆ เพื่อสงวนรักษาไว้เป็นมรดกวัฒนธรรมชองชาติอันจะเป็นประโยชน์ในการศึกษาค้นคว้าและเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม งานหลัก และงานโครงการของกองโบราณคดีที่สำคัญดังนี้

งานหลัก ได้แก่ การศึกษาค้นคว้าโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์การขุดค้นเพื่อหาข้อมูลทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี และศิลปวัฒนธรรมในอดีตรวมทั้งการบูรณะซ่อมแซมโบราณสถานที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์เช่นเมืองเก่าสุโขทัย เป็นต้น

งานโครงการ มีงานโครงการที่เป็นตัวอย่างการนำหลักฐานประเภทโบราณสถาน โบราณวัตถุมาใช้ประกอบการศึกษาทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญดังนี้

๑) โครงการโบราณคดีภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (บ้านเชียง) โดยมีวัตถุประสงค์ที่สำคัญเพื่อศึกษาเรื่องราวความเป็นมาของมนุษยชาติในภาคตะวันออกเฉียงเหนือในวิวัฒนาการของวัฒนธรรมซึ่งรวมถึงสภาพเศรษฐกิจของสังคมและความเจริญทางด้านศิลปวิทยาการ

๒) โครงการขุดแต่งโบราณสถานพระนครศรีอยุธยาภายในเกาะเมือง และบริเวณใกล้เคียงโดยมีวัตถุประสงค์ที่สำคัญเพื่อรักษาโบราณสถานโบราณวัตถุสมัยอยุธยา และเพื่อเป็นแหล่งค้นคว้าในด้านประวัติศาสตร์โบราณคดีอันสำคัญยิ่ง

๓) โครงการพัฒนาอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อขุดแต่ง และบูรณะโบราณสถานในกำแพงเมืองทั้งหมด และเพื่อพัฒนาโบราณสถานเหล่านั้นเป็นอุทยานประวัติศาสตร์

๔) โครงการโบราณคดีใต้น้ำมีวัตถุประสงค์ เพื่อสงวนรักษาหลักฐานทางศิลปะประวัติศาสตร์และโบราณคดีที่จมอยู่ใต้น้ำ และนำหลักฐานเหล่านั้นมาประกอบการศึกษาอ้างถึงทางประวัติศาสตร์

๕) โครงการขุดค้นแหล่งโบราณคดี ตำบลโพหัก อำเภอบางแพ จังหวัดราชบุรี โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเรื่องราวความเป็นมาของมนุษย์ชาติยุคก่อนประวัติศาสตร์ ในที่ราบลุ่มภาคกลางของประเทศไทยในแง่วิวัฒนาการตลอดจนวัฒนธรรมและสภาพเศรษฐกิจสังคม

กองโบราณคดีแบ่งโบราณสถานออกเป็น ๗ ประเภท ดังนี้

๑. อนุสาวรีย์แห่งชาติ หมายถึง อนุสรณ์สถานต่างๆ ที่สร้างขึ้นเพื่อเป็นอนุสาวรีย์รำลึกถึงบุคคลหรือเรื่องราวสำคัญ สมควรที่ประชาชนจะต้องจดจำรำลึกถึงในฐานะที่เป็นแบบฉบับ

๒. อาคารสถาปัตยกรรมแห่งชาติ ได้แก่ อาคารบ้านเรือนที่มีคุณค่าทางรูปแบบโครงสร้างและองค์ประกอบอื่น ๆ

๓. อาคารสัญลักษณ์ของเมือง ได้แก่ อาคารสิ่งก่อสร้าง สะพานหรือลำคลองซึ่งเป็นสถานที่สำคัญที่สร้างชื่อเสียงให้แก่บ้านเมืองนั้น

๔. ย่านประวัติศาสตร์ ได้แก่ อาคารทางการค้า การพาณิชย์ หรืออุตสาหกรรมในอดีตที่มีลักษณะของตนเอง มีเรื่องราวเนื้อหาของย่านนั้นโดยเฉพาะ

๕. อุทยานประวัติศาสตร์ ได้แก่ พื้นที่ใดๆ ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์มีรูปแบบทางสถาปัตยกรรม ถนนหนทาง และสภาพแวดล้อมเป็นพิษ ฯลฯ สมควรรักษาไว้

๖. นครประวัติศาสตร์ ได้แก่ เมือง หรือบริวารของเมืองที่มีแบบอย่างวัฒนธรรม ชีวิตความเป็นอยู่ สภาพของอาคาร สถานที่ หรือมีอาคารประเภท ๑-๕ อยู่พร้อมมูลและยังมีประโยชนใช้สอยอยู่ในปัจจุบัน

๗. ซากโบราณสถานหรือแหล่งโบราณคดี ได้แก่ซากหรือแหล่งประวัติศาสตร์ที่สำคัญทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีรวมทั้งสถานที่สำคัญต่าง ๆ

เมื่อโบราณสถานมีสภาพที่แตกต่างกันหลายสภาพเช่นนี้ การกำหนดแนวทางให้นักอนุรักษ์ดำเนินการก็ต้องแตกต่างกันออกไปตามสภาพของโบราณสถานนั้น ๆ การอนุรักษ์โบราณสถานต่าง ๆ มีข้อจำกัดที่แตกต่างกัน อาคารประวัติศาสตร์กับย่านประวัติศาสตร์ กับอุทยานประวัติศาสตร์ หรืออุทยานประวัติศาสตร์แม้จะถูกจำกัดให้อยู่ในกรอบการอนุรักษ์ที่เหมือนกันแต่มีวิธีการผ่อนปรนแตกต่างกันออกไปตามลักษณะของโบราณสถานประเภทนั้น และเทคนิคที่แตกต่างกัน ทั้งนี้จะต้องพิจารณาถึงสภาพของท้องถิ่นวัตถุ และสภาพของสังคมและเศรษฐกิจของแต่ละเมืองประกอบด้วย

สรุปว่า การอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุนั้น มีความสำคัญต่อประวัติศาสตร์ของชาติเป็นอย่างมาก เนื่องจากแสดงถึงประวัติความเป็นมาของชาติ อันก่อให้เกิดความภาคภูมิใจในอัจฉริยภาพของบรรพบุรุษ ในการสร้างสรรค์ประเทศชาติ ทำให้เกิดความรักชาติ ภูมิใจในความเป็นไทย ก่อให้เกิดความรักสามัคคีในชาติ และแสดงถึงเอกลักษณ์ของชาติ และอาจก่อให้เกิดรายได้ต่อชุมชน หากมีการพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว ที่มีความสำคัญเป็นอย่างมากที่จะมีการอนุรักษ์

๒.๓.๘ ประโยชน์ของโบราณสถาน

๑) เป็นแหล่งวิชาการความรู้ในเรื่องศิลปะ ประวัติศาสตร์ อารยธรรม การดำรงชีวิตและความเป็นมาของคนในสมัยโบราณ

๒) เพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติและประวัติศาสตร์ เพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ

๓) ส่งเสริมให้ประชาชนมีอาชีพและรายได้เพิ่มขึ้น จากนักท่องเที่ยวที่เข้าเยี่ยมชมโบราณสถาน เช่น อาชีพที่เกิดจากการบริการ ได้แก่ มัคคุเทศก์ การโรงแรม การขนส่ง ร้านอาหาร อาชีพที่เกิดจากภูมิปัญญาชาวบ้าน ได้แก่ การทอผ้าพื้นเมือง เครื่องจักสาน ภาชนะดินเผา การผลิตของที่ระลึกที่ใช้เป็นสัญลักษณ์ของโบราณสถาน เป็นต้น

๔) ก่อให้เกิดการพัฒนาด้านสาธารณูปโภค สาธารณูปการ เช่น ถนน ไฟฟ้า น้ำประปา ได้แก่ ท้องถิ่นที่มีโบราณสถานตั้งอยู่

๒.๓.๙ แนวทางการดูแลรักษาโบราณสถาน

การดูแลรักษาโบราณสถาน เพื่อให้คงคุณค่าไว้รวมถึงการป้องกัน การรักษา การสงวน การปฏิสังขรณ์และการบูรณะที่รวมเรียกว่า “การอนุรักษ์” ดังนั้น การอนุรักษ์ก็คือการดูแลและรักษาตัวโบราณสถานมิให้ชารุดหรือถูกทำลายลงไปกว่าที่เป็นอยู่

การอนุรักษ์มีการปฏิบัติงานหลายระดับ ซึ่งแต่ละระดับเป็นไปตามค่านิยมของแต่ละท้องถิ่นและมีวิธีการที่แตกต่างกันออกไปตามแต่วัสดุที่ใช้ก่อสร้างเป็นโบราณสถาน เช่น ศิลาแลง หิน อิฐ ไม้ และยังเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพภูมิอากาศของแต่ละท้องถิ่น การดาเนินงานในการอนุรักษ์ โดยทั่วไปงานอนุรักษ์โบราณสถานเป็นหน้าที่ของกรมศิลปากร ในอดีต รัฐบาลให้ความสำคัญแก่โบราณสถานน้อย งบประมาณที่ได้รับมาเพื่อการอนุรักษ์ก็น้อยด้วย เนื่องจากในอดีตการอนุรักษ์โบราณสถานมีวัตถุประสงค์ เพื่อการศึกษาและดำรงคุณค่าศิลปวัฒนธรรมเท่านั้น แต่ปัจจุบันได้มีการขยายวัตถุประสงค์ของการอนุรักษ์เพื่อการท่องเที่ยวด้วย จึงทำให้มีการเพิ่มงบประมาณในการอนุรักษ์โบราณสถานมากขึ้น และต้องเร่งรัดให้ปฏิบัติงานให้เร็วขึ้น กรมศิลปากร จึงเปิดโอกาสให้จ้างบริษัทเอกชนรับเหมาทำการอนุรักษ์ด้วย เช่น การปรับปรุงภูมิทัศน์ การทำผังบริเวณพื้นที่โบราณสถานให้สอดคล้องกับประโยชน์ใช้สอยปัจจุบัน และส่งเสริมให้โบราณสถานสง่างามตามพื้นที่สามารถรองรับได้

แนวทางในการดูแลรักษาโบราณสถาน ๖๑ เน้นความสำคัญในด้านทรัพยากรของการบริหารจัดการ ซึ่งประกอบด้วย บุคลากร องค์กรท้องถิ่น มาตรการทางกฎหมาย แหล่งเงินทุน ซึ่งมีขั้นตอนกระบวนการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมโดยเริ่มจากการศึกษา ค้นคว้า วิเคราะห์ วิจัย ในทางวิชาการหลากหลายสาขาที่เกี่ยวข้อง ในลักษณะสหวิชาการ ข้อแนะนำ และเงื่อนไขต่าง ๆ ที่นำไปสู่

---

๖๑ วิฑูรย์ เหลียวรุ่งเรือง, **การอนุรักษ์และการจัดการมรดกวัฒนธรรม,** (กรุงเทพมหานคร : เจริญวิทย์การพิมพ์, ๒๕๕๒), หน้า ๔๒-๔๖.

วิธีการที่ดีที่สุด เหมาะสมที่สุด ในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมให้เป็นแหล่งเรียนรู้และเกิดประโยชน์ต่อสังคมในปัจจุบันด้วยการให้บริการในฐานะแหล่งเรียนรู้และการท่องเที่ยว

การจัดการมรดกวัฒนธรรมมีความสำคัญที่ทำให้เกิดการจัดทากฎบัตรต่างๆ เช่น ในการประชุมสามัญ สภาการโบราณสถานระหว่างประเทศ (ICOMOS) ณ เมืองโรซานน์ ประเทศสวิสเซอร์แลนด์ เมื่อเดือนตุลาคม ค.ศ.๑๙๙๐ ได้จัดทา กฎบัตรเพื่อการปกป้องคุ้มครองและการจัดการมรดกทางโบราณคดี ค.ศ.๑๙๙๐(Charter for the Protection and Management of the Archaeological Heritage, ๑๙๙๐) โดยคณะกรรมการระหว่างประเทศ เพื่อการจัดการมรดกทางโบราณคดี(ICAHM) มีสาระสำคัญคือ ความรู้ความเข้าใจในต้นกำเนิด พัฒนาการของสังคมมนุษย์เป็นสิ่งสำคัญขั้นพื้นฐาน ในการบ่งชี้รากฐานทางวัฒนธรรมและสังคม มรดกทางโบราณคดีเป็นส่วนประกอบของการบันทึกขั้นพื้นฐานซึ่งองค์ประกอบบางอย่างของมรดกทางโบราณคดีอาจเป็น

ส่วนประกอบของโครงสร้างทางสถาปัตยกรรม จึงต้องมีการปกป้องคุ้มครองตามมาตรฐานใน กฎบัตรเวนิช ค.ศ.๑๙๖๖ สำหรับองค์ประกอบอื่น ซึ่งเป็นส่วนประกอบของประเพณีของผู้คนในท้องถิ่น และการมีส่วนร่วมของกลุ่มวัฒนธรรมในท้องถิ่นนั้น มีความสำคัญอย่างยิ่งในการปกป้องคุ้มครองและสงวนรักษามรดกทางโบราณคดี ดังนั้น กฎบัตรนี้จึงได้วางหลักการต่างๆที่เกี่ยวข้องกับการจัดการมรดกทางโบราณคดี รวมถึงหน้าที่ความรับผิดชอบของหน่วยงานของรัฐและฝ่ายนิติบัญญัติ

มรดกทางโบราณคดีเป็นทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่เปราะบางและไม่สามารถสร้างขึ้นใหม่ได้ ดังนั้น จะต้องมีการควบคุมแผนการใช้ที่ดิน เพื่อที่จะทำให้เกิดความเสียหายต่อมรดกทางโบราณคดีให้น้อยที่สุด ซึ่งนโยบายในการปกป้องคุ้มครองมรดกทางโบราณคดีควรเป็นส่วนประกอบที่ผสานกลมกลืนของนโยบายที่เกี่ยวกับการใช้ที่ดิน ที่สำคัญการศึกษานโยบายในการปกป้องคุ้มครองมรดกทางโบราณคดีควรมีการทบทวนอย่างต่อเนื่องเพื่อให้มีความทันสมัยอยู่เสมอ ทั้งนี้ การจัดการมรดกทางโบราณคดีที่มีประสิทธิภาพ กฎหมายควรตั้งอยู่บนพื้นฐานแนวคิดที่ว่ามรดกทางโบราณคดี คือ มรดกของทุกผู้ทุกคน จึงควรมีกฎหมายห้ามมิให้มีการทำลายทำให้เสื่อมค่าหรือเปลี่ยนแปลงแหล่งโบราณคดีหรือโบราณสถาน ควรกำหนดให้มีการสำรวจทางโบราณคดีและการจัดเก็บข้อมูล มีการบำรุงรักษา การจัดการ และการอนุรักษ์ที่เหมาะสม และควรมีบทลงโทษทางกฎหมาย ดังนั้น การสำรวจทรัพยากรทางโบราณคดี ควรมีการจัดทาบัญชีรายชื่อมรดกทางโบราณคดี เป็นการสร้างฐานข้อมูลเบื้องต้นในการศึกษาวิจัย รวมทั้ง การตัดสินใจที่จะขุดค้นควรมีการไตร่ตรองอย่างถี่ถ้วนในแหล่งโบราณคดีหรือโบราณสถานที่ถูกคุกคาม การขุดค้นควรกระทาเพียงบางส่วนและเก็บส่วนที่เหลือไว้เพื่อการวิจัยต่อไป

เป้าหมายของการจัดการมรดกทางโบราณคดี คือ การสงวนรักษาโบราณสถาน รวมถึงการอนุรักษ์ การเก็บรักษาข้อมูลและสิ่งของที่ได้รวบรวมไว้อย่างเหมาะสม การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของท้องถิ่นควรได้รับการสนับสนุนในการปกป้องคุ้มครองและการจัดการโบราณสถานและแหล่งโบราณคดี

นอกจากนี้ วิธีการที่สำคัญในการส่งเสริมความเข้าใจในการปกป้องคุ้มครองมรดกทางโบราณคดี ควรเป็นไปตามข้อมูลการตีความซึ่งเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไปในปัจจุบัน ดังนั้นควรมีการฝึกอบรมมืออาชีพที่มีคุณภาพ การพัฒนาความเชี่ยวชาญในสาขาพิเศษ และความร่วมมือระหว่างประเทศมีความสำคัญในการพัฒนาและคงไว้ซึ่งมาตรฐานในการจัดการ

แนวทางการพัฒนาสภาพแวดล้อม ต้องคำนึงถึง

๑) หลักการพัฒนา การพัฒนาสภาพแวดล้อมโบราณสถานหรือสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมต้องกระทาด้วยความระมัดระวังเป็นพิเศษ มิให้การพัฒนาไปทำลายโบราณสถานและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมประเภทอื่น การพัฒนาจึงต้องอยู่ในกรอบที่กำหนดไว้เท่าที่สามารถรองรับการพัฒนาได้ โดยยังรักษาสภาพแวดล้อมโบราณสถานและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมไว้ การพัฒนาในลักษณะนี้เรียกว่า “การพัฒนาเชิงอนุรักษ์” ซึ่งต้องแยกพื้นที่ออกจาก “การพัฒนาเชิงเศรษฐกิจ” ให้ชัดเจน ทั้งนี้เพื่อกำหนดขอบเขตและพื้นที่เพื่อรองรับการพัฒนาแต่ละประเภทให้ชัด พร้อมทั้งกำหนดความเข้มข้นในการพัฒนาแต่ละพื้นที่ด้วย พื้นที่ที่จะพัฒนาเชิงเศรษฐกิจ ควรห่างจากพื้นที่ที่จะพัฒนาเชิงอนุรักษ์ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับอัตราการเจริญเติบโตของชุมชนเมืองแต่ละแห่งด้วย พื้นที่ที่อยู่ระหว่างการพัฒนาทั้งสองประเภทต้องกำหนดอัตราความเข้มข้นการพัฒนา และลักษณะการพัฒนาให้ชัดเจนด้วย

๒) วิธีดาเนินการพัฒนาเชิงอนุรักษ์

(๑) ทำการศึกษาแล้วกำหนดกรอบการพัฒนาในเขตสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม

(๒) ทำการพัฒนาสาธารณูปโภค เช่น ถนน ทางเดิน ไฟฟ้า ประปา โทรศัพท์ เท่าที่จำเป็น โดยไม่ให้เกินกว่าที่กำหนดไว้เป็นกรอบการพัฒนา

(๓) ควบคุมการพัฒนาในบริเวณต่างๆตามกรอบการพัฒนาที่กำหนดไว้ ตลอดจนบริเวณที่เชื่อมต่อกับการพัฒนาเชิงเศรษฐกิจต้องควบคุมให้เกิดความกลมกลืน และการเปลี่ยนแปลงการพัฒนาต้องเป็นแบบค่อยเป็นค่อยไป

(๔) ส่งเสริมให้เขตสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมมีความสง่างามและมีบรรยากาศ ที่เหมาะสม สอดคล้องกลมกลืนกับศิลปกรรม และแหล่งศิลปกรรมนั้นๆ

๒.๓.๑๐ ปัญหาการอนุรักษ์โบราณสถานและสภาพแวดล้อม

การอนุรักษ์โบราณสถานและสภาพแวดล้อมในปัจจุบัน ขยายวัตถุประสงค์เพื่อใช้เป็นแหล่งท่องเที่ยวของวัฒนธรรมด้วย ซึ่งตามปรกติกรมศิลปากรเป็นฝ่ายอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมก็มีหน้าที่ดูแลรักษาโบราณสถานและสภาพแวดล้อมรอบๆโบราณสถาน ส่วนสภาพแวดล้อมที่อยู่ไกลออกไปก็เป็นหน้าที่ขององค์กรท้องถิ่น คือองค์การบริหารส่วนตำบล ซึ่งเป็นเจ้าของพื้นที่ และต้องได้รับความร่วมมือจากภาครัฐและประชาชนในท้องถิ่น ตลอดจนองค์กรพัฒนาเอกชน (Non-Government Organization) รวมทั้งนักวิชาการอิสระ ดังนั้น หน้าที่ของกรมศิลปากรจึงต้องมีความเข้าใจในวิธีการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมที่ได้รับหน้าที่ปกป้องคุ้มครองหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติ สาเหตุที่ทำให้เกิดปัญหาการอนุรักษ์โบราณสถานและสภาพแวดล้อม ได้แก่

๑) การพัฒนาสภาพแวดล้อมบริเวณพื้นที่โบราณสถานมากเกินไปจนเป็นการทำลายบรรยากาศของโบราณสถาน

๒) การเร่งรัดการพัฒนาและอนุรักษ์โบราณสถานโดยละทิ้งขั้นตอนวิชาการที่ต้องปฏิบัติเพื่อให้ได้ ปริมาณงานมาก และทันการใช้เงินงบประมาณประจาปี

๓) การค้นหาหลักฐานทางวิชาการยังไม่เพียงพอ แล้วตัดสินใจดาเนินการอนุรักษ์

๔) การไม่เข้าใจหลักการและวิธีการอนุรักษ์แล้วตัดสินใจดาเนินการอนุรักษ์

๕) การจ้างเหมาให้ผู้อื่นทำการอนุรักษ์อย่างไม่ถูกวิธี การกำหนดวิธีการตรวจงานไม่รัดกุมพอ และการนาวิธีการตรวจงานก่อสร้างทั่วไปมาใช้กับการอนุรักษ์โบราณสถานซึ่งไม่เหมือนกัน

๖) ขาดการประชาสัมพันธ์ที่ดี ทำให้ไม่ได้รับความร่วมมือจากหน่วยงาน ราชการ องค์กรท้องถิ่น และประชาชนเท่าที่ควร

๗) การรวบรัดขั้นตอนการอนุรักษ์และพัฒนาสภาพแวดล้อมโบราณสถาน อาจทำให้ผู้เกี่ยวข้อง ซึ่งมีทั้ง หน่วยงานราชการและเอกชนต้องเดือดร้อน และเผชิญปัญหาทันที ซึ่งอาจทำให้มีการขัดขวางการพัฒนาได้

๒.๓.๑๑ การควบคุมสภาพแวดล้อม

สภาพแวดล้อมระยะใกล้ที่อยู่ในเขตโบราณสถานหรือแหล่งศิลปกรรม อาจกากับดูแลได้โดยการออกแบบผังบริเวณพร้อมจัดภูมิทัศน์ ส่วนสภาพแวดล้อมระยะไกลที่อยู่นอกเขตโบราณสถานกับสภาพแวดล้อมระยะใกล้นั้น ต้องใช้วิธีการควบคุมสภาพแวดล้อม โดยการสร้างความเข้าใจและใช้ข้อบังคับทางกฎหมาย ดังนั้น การควบคุมสภาพแวดล้อมควรเริ่มต้น ดังนี้

๑) การสร้างจิตสำนึก การอธิบายซ้ำ ๆ เพื่อย้ำให้สอบถามและต้องการศึกษาเพิ่มขึ้น นอกจากนี้ยังต้องมีการรณรงค์ให้เข้าใจเรื่องสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมอย่างต่อเนื่อง โดยใช้สื่ออย่างง่าย ๆ ประหยัด วิธีที่เหมาะสมที่สุดได้แก่ การจัดกิจกรรมที่เหมาะสมกับกลุ่มอายุ อาชีพ รายได้ของ

ประชากรแต่ละกลุ่มอย่างต่อเนื่อง โดยมีวัตถุประสงค์เดียวกัน คือ ปลูกจิตสำนึกให้เห็นคุณค่าของโบราณสถานทุกประเภท

๒) การใช้สิ่งแวดล้อมปกป้องคุ้มครองแหล่งศิลปกรรมและงานศิลปกรรม วิธีการนี้ใช้ได้กับการปฏิบัติงานออกแบบผังบริเวณหรือชุมชนเมืองเอง ผู้ออกแบบสามารถออกแบบสิ่งแวดล้อมมิให้ทำลายองค์ประกอบชุมชนเมือง ได้แก่ คูเมือง กำแพงเมือง ป้อม ประตู ถนน อาคารสาธารณะและอาคารที่อยู่อาศัย ทั้งนี้โดยต้องคำนึงขนาดของชุมชนเมือง (Size) ขนาดส่วนมนุษย์ (Human Scale) แบบแผนเมือง (Urban Pattern) เนื้อเมือง (Urban Fabric) ที่หมายตา (Landmark) สภาพแวดล้อมเมือง (Urban Environment) และจินตภาพของเมือง (Image of City) ด้วยการปกป้องคุ้มครองแหล่งศิลปกรรมระยะใกล้จะทาได้ง่าย หากมีผู้เข้าใจและมีความสามารถในการออกแบบ เนื่องจากพื้นที่ที่ต้องคุ้มครองเป็นพื้นที่ที่อยู่ภายใต้การควบคุมขององค์กรเดียวอยู่แล้ว เช่น พื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์กาแพงเพชร พระนารายณ์ราชนิเวศน์ลพบุรี ศูนย์ราชการจังหวัดสงขลา เป็นต้น ส่วนการปกป้องคุ้มครองสภาพแวดล้อมรอบ ๆ แหล่งศิลปกรรมนั้นเป็นเรื่องที่ปฏิบัติยาก เนื่องจากที่ดินเป็นของทั้งเอกชนต่าง ๆ และของเอกชนซึ่งอยู่นอกเหนือจากองค์กรใดองค์กรหนึ่งโดยเฉพาะที่สามารถควบคุมได้ การควบคุมก็ต้องใช้หลักเกณฑ์ที่มีมาตรการและวิธีการที่ชัดเจน ทั้งนี้ต้องให้เหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจและสังคมของแต่ละท้องถิ่นด้วย

๓) การเสริมสร้างความสง่างามให้แหล่งศิลปกรรม การจัดสภาพแวดล้อมมีหลักการจัดโดยทั่วไป ได้แก่ การสร้างความกลมกลืนและเป็นตัวเชื่อมระหว่างแหล่งศิลปกรรมกับสภาพแวดล้อมภายนอก แต่ทั้งนี้ต้องให้แหล่งศิลปกรรมเด่นและภูมิฐานเหมาะสม

๔) การบำรุงรักษาและการกากับดูแลเขตสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม ขั้นตอนนี้ใช้สำหรับเขตสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมที่ได้ปรับปรุงอยู่ในสภาพที่ค่อนข้างสมบูรณ์แล้ว เขตสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมสำหรับศิลปกรรมเดี่ยวจะมีปัญหาไม่มาก ส่วนเขตสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมของงานศิลปกรรมประเภทกลุ่มอาคารนั้นเขตแหล่งศิลปกรรมกับเขตสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมมักซ้อนทับกัน จึงอาจทำให้สับสนได้ จึงต้องทาความเข้าใจก่อนว่าเขตไหนเป็นเขตอะไร สำหรับเขตสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมของงานศิลปกรรมประเภทพื้นที่ เช่น บริเวณเก่า เมืองเก่า วิธีทาความเข้าใจเขตสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมก็คล้ายกันกับสิ่งแวดล้อมของงานศิลปกรรมประเภทกลุ่มอาคาร ซึ่งหากมีความเข้าใจถูกต้องแล้ว ก็สามารถกากับดูแลให้ถูกต้องตามวัตถุประสงค์ได้

๕) การประเมินการปฏิบัติงาน ในการปฏิบัติงานแต่ละขั้นตอนต้องมีการประเมินผลงานเป็นช่วงๆ ซึ่งอาจกำหนดได้ตามความเหมาะสมของประเภทของงาน ปริมาณงาน และช่วงระยะเวลาปฏิบัติงานแต่ละขั้นตอน อีกทั้งเป็นการกระตุ้นเร่งรัดให้การปฏิบัติงานมีความต่อเนื่อง

โดยไม่ชะงัก หรือหากมีปัญหาในการปฏิบัติตามแผนต่างๆแล้ว ก็ต้องมีการสรุปผลและประเมินผลการปฏิบัติงานไว้ เพื่อเป็นข้อมูลในการวางแผนและปฏิบัติครั้งต่อไป

๒.๓.๑๒ หน่วยงานที่มีอำนาจหน้าที่ในการจัดการโบราณสถาน ๖๒

๑) กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม หน่วยงานราชการของภาครัฐที่ทำหน้าที่รับผิดชอบการอนุรักษ์ โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และส่วนของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติทั่วประเทศ มี พ.ร.บ.และกฎหมายที่ใช้ในการควบคุมการปฏิบัติงาน คือ พ.ร.บ. โบราณสถาน โบราณวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ปี ๒๕๐๔ และฉบับแก้ไขเพิ่มเติม ปี พ.ศ.๒๕๓๕ และประกาศคณะปฏิวัติ ฉบับที่ ๓๐๘ เกี่ยวกับกรมศิลปากร ปี ๒๕๑๕ มีหน่วยงานที่จัดตั้งขึ้นในแต่ละเขต เพื่อทำหน้าที่ดูแลรักษามรดกวัฒนธรรมของชาติ จังหวัดที่มีหน่วยงานของกรมศิลปากรตั้งอยู่มักเป็นแหล่งที่มีความสำคัญทางด้านโบราณสถาน หรือโบราณวัตถุสำคัญ ๆ หรือเป็นแหล่งศูนย์กลางการดูแลครอบคลุมไปในจังหวัดต่าง ๆ ที่อยู่ในเขต ดังเช่น หน่วยศิลปากรที่ ๘ ที่ทำการตั้งอยู่ที่อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ มีหน้าที่ในเขตจังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย ลาพูนและแม่ฮ่องสอน

๒) สำนักงานสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ กระทรวงวิทยาศาสตร์และสิ่งแวดล้อม เกิดขึ้นมาจากงานด้านวิทยาศาสตร์และสิ่งแวดล้อม ซึ่งทำหน้าที่ดูแลเรื่อง มลพิษ รวมไปถึงสิ่งแวดล้อมทางด้านศิลปกรรมด้วย โดยมีกฎข้อบังคับ คือ แนวทางการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม ปี พ.ศ. ๒๕๓๐

๓) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐ หมวด ๕ แนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐ มาตรา ๗๘ กำหนดให้รัฐกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และหมวด ๑๔ ในด้านการปกครองส่วนท้องถิ่น กำหนดไว้ว่า “รัฐจะต้องให้ความเป็นอิสระแก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ตามหลักการปกครองตนเองตามเจตนารมณ์ของประชาชนในท้องถิ่น และส่งเสริมให้เป็นหน่วยงานหลักในการจัดทาบริการสาธารณะและมีส่วนร่วมในการตัดสินใจแก้ไขปัญหาในพื้นที่” และจากแผนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นใน การตราพระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ.๒๕๔๒ กำหนดให้ส่วนราชการต่าง ๆ ถ่ายโอนภารกิจให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้แล้วเสร็จภายในระยะเวลา ๑๐ ปี จึงได้แผนปฏิบัติการกำหนดขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ฉบับที่ ๑ (พ.ศ.๒๕๔๓) และ

---

๖๒ วิฑูรย์ เหลียวรุ่งเรือง, **การอนุรักษ์และการจัดการมรดกวัฒนธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : เจริญวิทย์การพิมพ์, ๒๕๕๒), หน้า ๒๖.

แผนปฏิบัติการกำหนดขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (ฉบับที่ ๒) พ.ศ.๒๕๕๑ ๖๓ สาระสำคัญของแผนปฏิบัติการดังกล่าว คือ การกำหนดให้ส่วนราชการถ่ายโอนภารกิจให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น รวม ๖ ด้าน ได้แก่ ด้านศิลปวัฒนธรรม ด้านสิ่งแวดล้อม ด้านการพาณิชย์และการท่องเที่ยว ด้านโครงสร้างพื้นฐาน ด้านคุณภาพชีวิต และด้านการจัดระเบียบชุมชน

สรุปได้ว่า การจัดการโบราณสถานต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกฝ่ายโดยเฉพาะอย่างยิ่งประชาชนในชุมชน จากการเป็นเจ้าของพื้นที่ซึ่งเป็นแหล่งที่ตั้งโบราณสถาน ดังนั้น จึงจาเป็นต้องมีการประสานที่ดี เพื่อให้การจัดการเป็นไปตามวัตถุประสงค์ ที่สำคัญในการจัดการดูแลรักษาโบราณสถานต้องทำการประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนและชุมชนทราบถึงนโยบายและการปฏิบัติงานทุกระยะเวลา หรือตามช่วงเวลาที่ปฏิบัติเพื่อส่งเสริมให้ชาวบ้านในชุมชนและผู้ที่สนใจเข้าใจการปฏิบัติงานในการจัดการอนุรักษ์โบราณสถาน จะได้มีจิตสำนึกและเห็นคุณค่าของมรดกทางโบราณคดี จะทำให้งานอนุรักษ์โบราณสถานและสภาพแวดล้อม มีคนเข้าใจมากขึ้นและร่วมกันปกป้องคุ้มครองรักษาแหล่งโบราณคดีและสภาพแวดล้อมมากขึ้น

๒.๔ บทบาทของพระสงฆ์ในการการมีส่วนร่วมการจัดการแหล่งโบราณคดี

ประเทศไทยจัดเป็นประเทศกำลังพัฒนาประเทศหนึ่ง และประเทศที่อุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรทางธรรมชาติ และทรัพยากรทางวัฒนธรรม มีโบราณสถานเป็นหนึ่งในทรัพยากรที่มีบทบาทในการพัฒนาการท่องเที่ยว มีเรื่องราวทางประวัติศาสตร์มากมายถึง ๑,๓๐๐ แห่ง และแต่ละแห่ง มีรูปแบบผังเทคนิคและสถาปัตยกรรมหลากหลาย ซึ่งทำให้เกิดความอยากรู้อยากเห็น และใคร่ศึกษาความรู้จากแหล่งประวัติศาสตร์ของไทย โบราณสถานจึงไม่เพียงแต่เป็นเกียรติยศของชาติเท่านั้น แต่ยังเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญสามารถช่วยพัฒนาเศรษฐกิจของท้องถิ่นด้วยการเพิ่มรายได้ให้กับประเทศและทุกประเทศทั่วโลกต่างถือว่า โบราณสถานเป็นทรัพยากรที่สำคัญในการเพิ่มคุณค่าของแผ่นดิน

การอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุในประเทศไทยที่ผ่านมา พบว่า อยู่ในวงจำกัดและมีอยู่เป็นจำนวนน้อย เมื่อเทียบกับพัฒนาการของงานสถาปัตยกรรมไทยในด้านอื่น ๆ ทั้งนี้ ประวัติและพัฒนาการของการอนุรักษ์โบราณสถานโบราณวัตถุ และศิลปวัตถุในประเทศไทยถือ เป็นสิ่งที่มีความสำคัญและเป็นสิ่งที่จำเป็นมากที่ผู้มีบทบาทเกี่ยวของกับการอนุรักษ์

---

๖๓ ราชกิจจานุเบกษา ฉบับประกาศและงานทั่วไป เล่ม ๑๒๕ ตอนพิเศษ ๔๐ ง วันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๑, หน้า ๑-๒.

สถาปัตยกรรมของไทย ควรมีพื้นฐานเบื้องตนก่อนเข้าสูการปฏิบัติงานจริง เพื่อที่จะได้รู้ว่าการกระทำดังกล่าวเป็นการทำลายโบราณสถานหรือไม่ ถึงแม้ว่าเมื่อปฏิบัติงานจริงนั้น แนวคิดหรือหลักการยอมมีการพลิกแพลงไปตามแต่กรณีทั้งนี้ควรจะการเรียนรู้อย่างเข้าใจเพื่อไม่ให้เป็นการทำลายหรือบิดเบือนความเป็นจริงแห่งสถาปัตยกรรม

๒.๔.๑ ด้านการดูแลรักษาโบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ

บทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุนั้น หากกล่าวโดยพื้นฐานแห่งพระธรรมวินัย กล่าวได้ว่าเป็นบทบาทในการดูแลรักษาโบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุในฐานะที่เป็นศาสนสมบัติ หรือ สมบัติในพระพุทธศาสนานั่นเอง

พระพุทธเจ้าทรงมีวิธีและแนวทางที่จะดูแลศาสนาสมบัติวัดให้ดูดีมีระเบียบเพื่อที่ใครมาพบเห็นจะได้มีความเลื่อมใสในบวรพระพุทธศาสนา พระองค์ทรงบัญญัติพระวินัยเอาไว้ในสิกขาบทปาจิตตีย์หมวดภูตคามวรรค ในขอที่ ๔ ความว่า “ภิกษุเอาเตียง ตั่ง ฟูก เก้าอี้ ของสงฆ์ไปตั้งในที่แจงแล้วเมื่อหลีกไปจากที่นั้น ไม่เก็บเองก็ดี ไม่ใช้ให้ผู้อื่นเก็บก็ดี ไม่มอบหมายแก่ผู้อื่นก็ดี ต้องปาจิตตีย์”๖๔

พระพุทธเจ้าได้มอบหมายให้พระสงฆ์ภายในวัดมีหน้าที่ในการช่วยดูแลรักษา ศาสนสมบัติของวัด โดยภิกษุผู้ที่ได้รับเลือกเป็นเจ้าหน้าที่นั้นจะต้องมีคุณธรรม ๕ ได้แก่

๑) ไม่ถึงความลำเอียงเพราะความชอบ

๒) ไม่ถึงความลำเอียงเพราะความเกลียดชัง

๓) ไม่ถึงความลำเอียงเพราะความงมง่าย

๔) ไม่ถึงความลำเอียงเพราะความกลัว

๕) เข้าใจการทำหน้าที่อย่างนั้น ๖๕

คุณธรรมสี่ข้อแรกเป็นคุณธรรมที่ภิกษุผู้ได้รับแต่งตั้งพึงมีทุกคน ส่วนข้อ ๕ นั้นเป็นคุณธรรมเฉพาะ เพราะหน้าที่ที่ภิกษุผู้ได้รับแต่งตั้งแต่ละหน้าที่ย่อมไม่เหมือนกัน การจะให้ภิกษุผู้ได้รับเลือกทำหน้าที่อย่างใดอย่างหนึ่ง หรือภิกษุรูปหนึ่งอาจได้รับเลือกทำหน้าที่หลายอย่างก็ได้แต่ต้องขอให้ภิกษุนั้นรับตกลงเสียก่อนแล้วจึงแต่ตั้งเพราะผู้ทำหน้าที่ด้วยความเต็มใจและศรัทธาย่อมมีความสำนึกในหน้าที่ที่ตนมีอยู่ จึงมีความรับผิดชอบสูงเอาใจใสในการงาน และหน้าที่เหล่านี้ต้องเกี่ยวข้องต่อวัตถุสิ่งของ ซึ่งชักจูงให้เกิดความไม่ซื่อสัตย์ได้โดยง่าย อาจจะเบียดเบียนไว้เป็นของ

---

๖๔ คณาจารย์เลี่ยงเชียงจงเจริญ, **นวโกวาท ฉบับสมบูรณ์**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลี่ยงเชียงจงเจริญ, ๒๕๔๒), หน้า ๑๐.

๖๕ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวิชรญาณวโรรส, **วินัยมุข เล่ม ๓**, (กรุงเทพมหานคร :มหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๒๕), หน้า ๕๓.

ตนเองหรือแจกจ่ายให้เฉพาะผู้ที่คนคุ้นเคยหรือชอบ ซึ่งจะก่อให้เกิดความเดือดรอนขึ้นแก่ภิกษุสงฆ์ภายในวัด

ตามหลักพระธรรมวินัย มีการกำหนดผู้ดูแลศาสนสถาน ศาสนสมบัติ ซึ่งส่วนหนึ่งอาจเป็นโบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุในปัจจุบันได้ โดยผู้ดูแลสมบัติของพระศาสนาดังกล่าวนี้ มีประเภทแบ่งตามหน้าที่รับผิดชอบ ดังต่อไปนี้

๑) อธิการแห่งจีวร แบ่งออกเป็นสาม คือ

๑.๑) จีวรปฏิคาหกะ เป็นผู้รับจีวร

๑.๒) จีวรนิทหกะ เป็นผู้เก็บจีวร

๑.๓) จีวรภาชกะ เป็นผู้แจกจีวร

๒) อธิการแห่งเสนาสนะ มีสองคือ

๒.๑) เสนาสนะคาหาปกะ มีหน้าที่แจกเสนาสนะให้ภิกษุถือ

๒.๒) เสนาสนะปัญญาปกะ มีหน้าที่แต่งตั้งเสนาสนะ

๓) หน้าที่ของเจ้าอธิการแห่งอาราม แบ่งออกเป็นสองคือ

๓.๑) การรักษาอาราม

๓.๒) การดูแลนวกรรม

๔) หน้าที่ของผู้รักษาอาราม มีสอง คือ

๔.๑) อารามิกเปสกะ เป็นผู้ใช้คนทำงานวัด

๔.๒) สามเณรเปสกะ เป็นผู้ใช้สามเณร

๕) หน้าที่ของภิกษุผู้ดูนวกรรม แบ่งออกเป็นสอง คือ

๕.๑) ภัณฑ์คาริก มีหน้าที่เก็บรักษาคลังเก็บพัสดุของสงฆ์

๕.๒) อัปปมัตตวิสัชชกะ มีหน้าที่จ่ายของเล็กน้อยให้แก่ภิกษุ

ผู้รับหน้าที่ผู้ดูแลศาสนสถาน ศาสนสมบัติในวัด พระพุทธเจ้าทรงได้อนุญาตให้มีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล ดังในเรื่องราวของพระปิลินทวัจฉะ ๖๖ ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกว่าท่านพระปลินทวัจฉะประสงค์จะทำที่เรนจึงให้ภิกษุทั้งหลายทำความสะอาดเงื้อมเข้าในกรุงราชคฤห ครั้งนั้น พระเจ้าพิมพิสารต้องการถวายคนวัดเพื่อช่วยทำความสะอาดเงื้อมเข้า ต่อมาท่านพระปิลินทวัจฉะได้กราบทูลต่อพระพุทธเจ้าว่า “พระพุทธเจ้าขา พระเจ้าพิมพิสารจอมทัพมคธรัฐมีพระราชประสงค์จะถวายคนวัดขาพระองค์ จะพึงปฏิบัติอย่างไร” ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรมีกถาเพราะเรื่องนี้เป็นต้นเหตุรับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลายเราอนุญาตให้มีคนงานวัด”

---

๖๖ วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๗๐/๖๓.

๖๗ แสดงให้เห็นว่าการดูแลศาสนสถาน ศาสนสมบัติของพระศาสนานี้ มีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล แต่ในสมัยปัจจุบันนั้นถาเป็นวัดเล็กมีพระภิกษุสามเณรไม่มากนัก เจ้าอาวาสก็ทำหน้าที่ปกครองดูแลพระภิกษุสามเณรภายในวัดตามพระธรรมวินัยด้วยตนเอง หากวัดนั้นมีกุฏิหลายหลัง เจ้าอาวาสก็มอบหมายให้พระภิกษุอาวุโสเป็นผู้ปกครองดูแลสั่งสอนพระภิกษุสามเณรที่พำนักอยู่ในแต่ละกุฏิอีกต่อหนึ่ง ถาเป็นวัดใหญ่มีภิกษุสามเณรเป็นจำนวนมาก มักจะแบ่งการปกครองภายในวัดออกเป็นคณะ ในคณะหนึ่งมีพระภิกษุอาวุโส หรือรองเจ้าอาวาส ผู้ช่วยเจ้าอาวาสแบ่งกันไปดูแลดังกล่าวนี้ แสดงให้เห็นถึงการดำเนินงานเกี่ยวกับศาสนสมบัติในพระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าตั้งแต่สมัยพุทธกาล ซึ่งศาสนาสมบัติในอดีตนั้น ต่อมา เมื่อวันเวลาผ่านไปจึงเป็นโบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ ซึ่งอยู่ในวัดนั่นเอง

อนึ่ง ตามความแห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ ในมาตรา ๓๗ ระบุถึง หน้าที่ในการดูแลโบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ ของพระสงฆ์ผู้ดำรงตำแหน่งทางการปกครองวัด หรือ เจ้าอาวาส โดยในมาตราดังกล่าว มีความว่า

เจ้าอาวาส มีหน้าที่ ดังนี้

(๑) บำรุงรักษาวัด จัดกิจการและศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดี

(๒) ปกครองและสอดสองให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ที่มีที่อยู่ หรือพำนักอาศัยอยู่ในวัดนั้นปฏิบัติตามพระธรรมวินัย กฎมหาเถรสมาคม ขอบังคับ ระเบียบหรือคำสั่งของมหาเถรสมาคม

(๓) เป็นธุระในการศึกษาอบรมและสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์

(๔) ให้ความสะดวกตามสมควรในการบำเพ็ญกุศล๖๘

ตามความในวงเล็บที่หนึ่ง ระบุให้เห็นว่า เจ้าอาว่าสมีหน้าที่รับผิดชอบในการจัดการศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดี ซึ่งศาสนสมบัติของวัดในที่นี้ ได้แก่ ทรัพย์สินของวัดใดวัดหนึ่ง๖๙ ซึ่งทรัพย์สินส่วนหนึ่งของวัดนี้ หมายรวม โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ ที่อยู่ในขอบเขตวัดนั้น ๆ ด้วย

สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร ระบุไว้ว่า วัดในอดีตเป็นศูนย์กลางของการศึกษาศิลปะศาสตร์ทุกแขนง ทั้งศิลปกรรม สถาปัตยกรรม ประณีตศิลป์ ฯลฯ โดยพระสงฆ์ที่มีความชำนาญเฉพาะในศาสตร์นั้นเป็นครูผู้สอน พระสงฆ์ยังมีวิชานวกรรม หรือช่าง ๙ อย่าง ที่ศึกษาเรียนรูปฏิบัติกันต่อมา เพื่อประโยชน์ในการดูแลอนุรักษ์สมบัติของวัดในทางที่ถูกที่ควร วิชานวกรรมนี้

---

๖๗ วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๗๐/๖๓-๖๕.

๖๘ พระวิสุทธิภัทรธาดา (ประสิทธิ์ พฺรหฺมรํสี), **พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ และกฎมหาเถรสมาคม,** (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๘๔.

๖๙ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๕.

ประกอบด้วย ช่างรัก ช่างไม่ ช่างปูน ช่างแกะสลัก ช่างปั้น ช่างกระจก ช่างเขียน ช่างหล่อ และช่างทาสี ซึ่งวิชาช่างดังกล่าวนับเป็นการรวบรวมงานหลักพื้นฐานวิชาช่างทุกประเภทที่เกี่ยวของกับงานสถาปัตยกรรม ประติมากรรม และจิตรกรรม พระสงฆ์ในอดีตจึงมีความรู้ในเรื่องงานช่างเป็นอย่างดี สามารถดูแลรักษาโบราณ สถาน โบราณวัตถุ อันทรงคุณค่าในวัดได้ด้วยตนเอง รวมทั้งสามารถสร้างสรรค์งานศิลป์กรรรมหรือเสนาสนะภายในวัดได้อย่างงดงาม ๗๐

สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร ได้ระบุเกี่ยวกับบทบาทพระสงฆ์ในการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณ วัตถุ และศิลปวัตถุว่า ความสัมพันธ์ของพระสงฆ์ที่มีต่อหลักฐานทางโบราณคดีในแงของการช่วยซ่อมแซม บูรณศาสนวัตถุที่ชำรุด ผุพังนั้น น่าจะมีสืบเนื่องมาโดยตลอด เพราะพระสงฆ์มักมีธุดงควัตรไปในที่ต่าง ๆ เสมอ ยอมมีโอกาสพบเห็นบรรดาโบราณสถาน โบราณวัตถุมากกว่าคนทั่วไป โบราณสถาน โบราณวัตถุเหล่านั้น เป็นสิ่งที่สร้างขึ้นในพระพุทธศาสนา อาทิ วิหารพระพุทธรูปที่อยู่ในสภาพทรุดโทรม ประกอบกับความปรารถนาดี ไม่นิ่งดูดาย เพิกเฉย พระสงฆ์มักดำเนินการซ่อมแซมสิ่งนั้นตามกำลังเท่าที่ตนสามารถกระทำได้ อาจใช้วิธีชักชวนชาวบ้านให้รวมบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนวัตถุนั้น ด้วยกิจดังกล่าว ถือเป็นวัตรอันพึงปฏิบัติในหมูพระสงฆ์ เพื่อซ่อมแซมสิ่งอันเป็นศาสนวัตถุ เสมือนการสืบต่ออายุพระพุทธศาสนา๗๑

สรุปได้ว่า บทบาทของพระสงฆ์ในด้านการดูแลรักษาโบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ เป็นการดูแล รักษาความสะอาด และป้องกันความทรุดโทรมของโบราณสถาน โบราณวัตถุและศิลปวัตถุที่ตั้งอยู่ หรือเก็บรักษาอยู่ภายในวัด โดยเป็นบทบาทตามพระธรรมวินัย ตามที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตแต่งตั้งผู้ดูแลเสนาสนะ หรือผู้ดูและอาราม เป็นต้น และเป็นบทบาทที่เกิดขึ้นตามบัญญัติแห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ซึ่งระบุให้การดูแลรักษาโบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุภายในวัดเป็นหน้าที่รับผิดชอบของพระสังฆาธิการระดับเจ้าอาวาสซึ่งต้องมีหน้าที่ในการบำรุงรักษาวัดและศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดี นั่นเอง

๒.๔.๒ ด้านการให้ความรู้ในการอนุรักษ์ โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุแก่ประชาชน

โดยฐานะของพระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า บทบาทด้านหนึ่งซึ่งถือเป็นหน้าที่หลัก คือ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา ได้แก่ การทำให้หลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาขยายวงกว้างออกไปให้แพรหลาย ทำให้มีผู้เคารพเลื่อมใสศรัทธาในพระรัตนตรัย น้อมเอาไปประพฤติปฏิบัติเพื่อให้เกิดประโยชน์สุขตามพุทธประสงค์ ๓ ประการ คือ ทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์

---

๗๐ สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร, **แนวทางการอนุรักษ์ โบราณสถานสำหรับพระสงฆ์** , หน้า๕๓-๕๔.

๗๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๙.

ประโยชน์ในชาตินี้สัมปรายิกัตถประโยชน์ ประโยชน์ในชาติหน้า และ ปรมัตถประโยชน์ หรือประโยชน์อย่างยิ่ง ๗๒ ดังนั้น พระสงฆ์สามารถสอดแทรกความรู้และปลูกจิตสำ นึกในการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุแก่ประชาชนได้ ในคราวที่มีโอกาสได้แสดงธรรมหรือเทศนาธรรม ฯลฯ ดังกล่าวนี้

บุญศรี พานะจิตต์ และคณะ ได้กล่าวถึงรูปแบบการเผยแผ่ธรรมที่พระสงฆ์ใช้ในปัจจุบันไว้ ดังนี้

๑) การเทศนาธรรม คือ การแสดงธรรมสั่งสอนตามหลักพระพุทธศาสนา เพื่อให้ผู้ฟังสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้ ซึ่งวิธีนี้พระภิกษุสงฆ์ใช้ในการเผยแผ่ธรรมเป็นประจำ

๒) ปาฐกถาธรรม คือ การบรรยายธรรมะให้ผู้อื่นฟัง โดยทั่วไปจะยืนและผู้พูดจะต้องมีลีลาในการพูด เพื่อโน้มน้าวจิตใจผู้ฟังเป็นพิเศษ เป็นวิธีการที่น่าสนใจ

๓) อภิปรายธรรม คือ การชี้แจงหรือแสดงความคิดเห็นในหลักธรรมขอใดขอหนึ่งให้ผู้อื่นเข้าใจ

๔) สนทนาธรรม คือ การพูดจาหารือในหลักธรรมเพื่อนำไปใช้ในการแก้ปัญหาชีวิตโดยยึดหลักทางสายกลาง

๕) การสอนสมถกรรมฐาน หรือวิปัสสนากรรมฐาน คือ การสอนให้นั่งภาวนาเพื่อ ให้ใจเป็นสมาธิและเข้าใจสภาวะตามความเป็นจริงของสังขารตามหลักไตรลักษณ์

๖) การใช้สื่อและอุปกรณ์ประกอบการสอนธรรมะ เช่น การใช้หนังสือธรรมะ การใช้วีดีทัศน์คอมพิวเตอร์ อินเตอร์เน็ต ม้วนเทป เป็นอุปกรณ์ในการเผยแผ่ศาสนธรรม โดยอาจจำหน่ายจ่ายแจกไปในกลุ่มที่ไม่มีเวลาจะได้ศึกษาธรรมะด้วยตนเอง ๗๓

นอกจากการให้ความรู้ในการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุแก่ประชาชนของพระสงฆ์สามารถกระทำได้โดยผ่านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแล้ว พระสงฆ์ยังสามารถดำเนินการเพื่อให้ความรู้แก่ประชาชนได้โดยอาศัยวิธีการต่าง ๆ ได้ดังนี้

สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร ได้ระบุไว้ว่า พระสงฆ์สามารถดำเนินการในการให้ความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุแก่ประชาชน ได้ดังนี้

---

๗๒ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๓๑.

๗๓ บุญศรี พานะจิตต์ และคณะ, **ความสำเร็จในการปฏิบัติภารกิจของวัด**, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๒๒-๒๓.

๑) การนำเสนอขอมูลขาวสารทางวิชาการแก่สาธารณชน ซึ่งจะต้องอยู่บนพื้นฐานแห่งความถูกต้อง

๒) การจัดทำป้ายสื่อความหมาย จะต้องเป็นไปตามแนวทางที่กำหนดไว้ในแผนแม่บทการอนุรักษ์โบราณสถาน หากไม่มีแผนแม่บทความเร่งรัดให้มีการกำหนดแนวทางไว้เป็นหลักปฏิบัติ เนื่องจากการจัดทำป้ายสื่อความหมาย นอกจากจะต้องมีใจความที่ถูกต้อง อ่านเข้าใจง่ายและสื่อสารได้ชัดเจนแล้ว ยังต้องพิจารณาในเรื่องรูปแบบ ขนาด และตำแหน่งที่ตั้งของป้ายที่เหมาะสมด้วย ทั้งนี้ จะต้องอยู่ในหลักการไม่สร้างปัญหา กีดขวาง หรือบดบังทัศนียภาพของโบราณสถาน ควรให้มีความกลมกลืนโดยภาพรวม ไม่เดนขมโบราณสถาน ไม่ตั้งอยู่บนแนวแกนสำคัญ หรือสร้างทับลงบนซากโบราณสถาน

๓) ต้องควบคุมไม่ให้มีการติดตั้งป้ายที่เกินความจำเป็น ซ้ำซอน อันจะเป็นเหตุให้เกิดความรกรุงรัง กีดขวางทัศนียภาพที่งดงาม และอาจให้ขอมูลที่ขัดแยงกัน เมื่อมีการปรับปรุงข้อมูลให้จัดทำป้ายใหม่โดยให้ถอดถอนป้ายเดิมออกทุกครั้ง

๔) ควรออกแบบป้ายสื่อความหมายให้เหมาะสมกับประโยชน์ใช้สอย และที่ตั้งของป้ายเพื่อประโยชน์สูงสุดในการบริการด้านขอมูล ขาวสาร ๗๔

กรมศิลปากร ได้ระบุไว้ว่า ทุกชาติในโลกต่างพยายามแข่งขันและสงเสริมให้ประชาชนคนในชาติของตนเป็นคนฉลาดรอบรู้ ด้วยการสงเสริมการเรียน การสอน การศึกษาค้นคว้าในรูปแบบต่าง ๆ เกิดระบบการศึกษานอกโรงเรียน เกิดมหาวิทยาลัยชาวบ้าน เกิดทักษิณคดีศึกษาวัดวาอารามเข้ามาเกี่ยวของทางด้านสังคมศาสตร์ ศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรม วัดโบราณที่มีชื่อเสียงจึงกลายเป็นแหล่งที่นาสนใจ นอกจากนักทองเที่ยวแล้วยังมีนักเรียน นักศึกษา ครู อาจารย์ อีกกลุ่มหนึ่งที่จำเป็นต้องแวะเวียนเข้าไปในวัดเสมอ ฉะนั้น วัดจะต้องรับรู้และตอนสนองชุมชนในแงนี้ด้วย ไม่ควรปิดกั้น หากควรสงเสริมสนับสนุน เพราะจะเกิดผลดีแก่วัดทั้งทางตรงและทางออม วัดใดมีโบราณศิลปวัตถุที่สวยงาม นอกจากจัดเก็บรักษามั่นคงปลอดภัย จัดเก็บอย่างเป็นระเบียบ หรือถาจัดตั้งเป็นพิพิธภัณฑ์ได้ยิ่งดี ๗๕

สรุปได้ว่า บทบาทของพระสงฆ์ในด้านการให้ความรู้ในการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุแก่ประชาชน เป็นการอบรมให้ความรู้และเผยแพรขอมูลที่เป็นความรู้เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาและคุณค่าของการการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ

---

๗๔ สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร, **แนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานสำหรับพระสงฆ์**, หน้า ๗๒-๗๓.

๗๕ กรมศิลปากร, **คู่มือถวายความรู้แด่พระสังฆาธิการในการดูแลรักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรม**, หน้า ๖๔.

แก่ประชาชนทั่วไป ซึ่งอาจกระทำได้โดยสอดแทรกความรู้และปลูกจิตสำนึกในการอนุรักษ์โบราณสถานโบราณวัตถุ และศิลปวัตถุแก่ประชาชนได้ ในคราวที่มีโอกาสได้แสดงธรรมหรือเทศนาธรรม ฯลฯ และการนำเสนอขอมูลขาวสารทางวิชาการแก่สาธารณชนโดยผ่านป้ายสื่อความหมายต่าง ๆ รวมถึงการสนับสนุนการศึกษาค้นคว้าในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การศึกษานอกโรงเรียน มหาวิทยาลัยชาวบ้าน เป็นต้น

๒.๔.๓ ด้านความร่วมมือในการอนุรักษ์ โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุกับหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงสนพระทัยในมรดกศิลปวัฒนธรรมของชาติทุกด้านทุกแขนง ด้วยทรงตระหนักว่ามรดกศิลปวัฒนธรรม เหล่านี้จะทำให้ประชาชนมีความซาบซึ้งในวัฒนธรรมอันเจริญรุ่งเรืองของชาติ และบังเกิดความรัก ความภาคภูมิใจในเอกราชอธิปไตยของตน สมควรที่จะทำนุบำรุงรักษาไว้เพื่อให้อนุชนรุนหลังได้เห็น และตระหนักถึงความอุตสาหะแห่งบรรพชนรวมกันจรรโลงและสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงามตามเยี่ยงอย่างบรรพบุรุษของตนต่อไป ดังพระราชดำรัส เมื่อวันที่ ๒๖ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๐๔ ความว่า “การสร้างอาคารสมัยใหม่นี้ คงเป็นเกียรติสำหรับผู้สร้างคนเดียว แต่เรื่องโบราณสถานเป็นเกียรติของชาติ อิฐเก่าๆ แผนเดียว มีค่าควรช่วยกันรักษาไว้ ถาเราขาดสุโขทัย อยุธยา และกรุงเทพฯ แล้ว ประเทศไทยก็ไม่มีความหมาย”๗๖

จากพระราชดำรัสดังกล่าว แสดงให้เห็นว่า โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุมีคุณค่าในฐานะเป็นมรดกทางศิลปวัฒนธรรมของชาติ ดังนั้น ภาครัฐจึงมีหน่วยงานซึ่งทำหน้าที่ดูแลการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุในยุคปัจจุบันนี้ ซึ่งได้แก่ “กรมศิลปากร” มีหน้าที่จัดทำโครงการการอนุรักษ์ ซ่อมแซมและบูรณะโบราณสถาน โบราณวัตถุและศิลปวัตถุ โครงการพัฒนาศักยภาพบุคลากร รวมถึงการศึกษา ค้นคว้าวิจัยเพื่อการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุและศิลปวัตถุ

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.๒๕๔๐ ได้ยกมาตราที่เกี่ยวกับสิทธิเสรีภาพและการกระจายอำนาจให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้เข้ามามีส่วนรวม และมีหน้าที่บำรุงรักษาศิลปะ จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นและเมื่อได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ.๒๕๔๒ คณะกรรมการการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ตามพระราชบัญญัติฯ ดังกล่าวได้พิจารณาเห็นชอบการถ่ายโอนภารกิจ ๖ ด้าน รวม ๒๔๕ กิจกรรม ในด้านศิลปวัฒนธรรม จารีตประเพณี

---

๗๖ สำนักพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ กรมศิลปากร, **พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับมรดกของแผนดิน,** (กรุงเทพมหานคร : บริษัท อมรินทร พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๓๖.

และภูมิปัญญาท้องถิ่น และได้มีการถ่ายโอนภารกิจจำนวน ๒ กิจกรรม คือ การบำรุงรักษาโบราณสถานขั้นพื้นฐานและการดูแลรักษาโบราณสถานในระดับท้องถิ่น

ปัญหาที่พบในการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุและศิลปวัตถุในประเทศไทยในปัจจุบัน ได้แก่

๑) สถาปัตยกรรมพื้นบ้านซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนถูกแทนที่ด้วยอาคารพาณิชย์หรือหมูบ้านจัดสรร

๒) ประชาชนขาดความรู้ งบประมาณ และจิตสำนึกในการปรับปรุงซ่อมแซมสถาปัตยกรรมอาคารบ้านเรือนโบราณ

๓) มรดกทางวัฒนธรรมทั้งที่เป็นวัตถุและไม่ใช้วัตถุมีสภาพเสื่อมโทรม และเริ่มสูญหายอันเนื่องมาจากการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม

๔) ศิลปวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น และประวัติศาสตร์ของสถานที่สำคัญของชุมชนที่มีอยู่ไม่มีการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร

๕) ประชาชนไม่ตระหนักถึงความสำคัญในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม

๖) ประชาชนลักลอบขุดและจำหน่ายวัตถุโบราณที่คนพบในพื้นที่

๗) โบราณสถานสึกกร่อน ชำรุดทรุดโทรมและไม่มีการบำรุงรักษาอย่างถูกวิธี

๘) องค์กรชุมชนไม่มีงบประมาณและขาดความรู้ในการบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานในพื้นที่ ประกอบกับไม่ได้รับความช่วยเหลือจากหน่วยงานที่เกี่ยวของ ๗๗

จากปัญหาดังกล่าว พระสงฆ์จึงต้องร่วมมือกับหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องในการดำเนินงานเกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณ วัตถุ และศิลปวัตถุเนื่องจาก “พระสงฆ์เป็นผู้มีความสำคัญต่อวิถีการดำรงชีวิตของชาวบ้าน”๗๘ พระสงฆ์จึงมีบทบาทเป็นอย่างมากโดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนแบบชนบท พระสงฆ์เป็นส่วนหนึ่งในสถาบันที่สำคัญของชาติคือสถาบันศาสนา ซึ่งได้รับการยอมรับและความศรัทธาจากชาวบ้านมาตลอด ดังที่พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) กล่าวไว้ว่า ในชนบทความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับชาวบ้านยังอยู่ในสภาพที่ดี และความสัมพันธ์แบบนี้มีลักษณะพิเศษจำเพาะคือ พระสงฆ์เป็นผู้เข้าถึงประชาชนอย่างแท้จริง ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือและเชื่อฟังพระ โดยความเคารพนับถือและเชื่อฟังนี้เกิดจากความเลื่อมใส

---

๗๗ ศุภชัย สนธิรักษ์, “ศักยภาพการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลหน้าประดู่ อำเภอพานทอง จังหวัดชลบุรี”, **วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๔๙), หน้า ๒๑.

๗๘ สมพร เทพสิทธา, **บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชน**, (กรุงเทพมหานคร : สภายุวพุทธิกสมาคมแห่งชาติในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๓๘), หน้า ๓๙.

ศรัทธา ไม่ได้เกิดจากความเกรงกลัวอำนาจ การกระทำจึงเป็นไปด้วยความเต็มใจและเต็มกำลัง ได้ผลสำเร็จของงานพรอมทั้งผลทางจิตใจของผู้ทำงานด้วย๗๙

สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร ได้ระบุไว้ว่า กระทรวงวัฒนธรรมกับสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ได้ทำขอตกลงรวมกันเพื่อให้การดำเนินงานด้านการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุบรรลุผลสำเร็จ โดยมีหนังสือขอตกลงความร่วมมือ ๔ ด้าน ได้แก่

๑) ความร่วมมือด้านการศาสนา ตกลงให้ความร่วมมือในการเผยแพร่ศาสนธรรม การสงเสริมพัฒนาบุคลากรทางศาสนา การสงเสริมด้านศาสนสงเคราะห์ การสงเสริมสนับสนุนด้านศาสนสัมพันธ์ รวมทั้งสงเสริมและสนับสนุนการจัดกิจกรรมในวัดสำคัญทางพระพุทธศาสนา

๒) ความร่วมมือด้านการศิลปะ ตกลงให้ความร่วมมือในการปกครอง คุ้มครอง อนุรักษ์ บำรุงรักษา ฟื้นฟูและส่งเสริมในด้านโบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ รวมทั้งสงเสริมและสนับสนุนด้านการสร้างสรรค์ผลงานศิลปวัฒนธรรมรวมสมัย

๓) ความร่วมมือด้านการวัฒนธรรม ตกลงให้ความรวมมือในการสงเสริม สนับสนุนการดำเนินการเกี่ยวกับศูนย์ขอมูลสารสนเทศ และให้บริการแห่งการเรียนรู้ทางวัฒนธรรม เช่น การจัดตั้งหอวัฒนธรรมหรือพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านและศูนย์บูรณาการวัฒนธรรมไทยสายใยชุมชน สงเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในวัดและศาสนสถาน ส่งเสริมการสืบคนขอมูลประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่เกี่ยวของกับวัดและบุคลากรทางศาสนา รวมทั้งสนับสนุนการดำเนินชีวิตของศาสนิกชนตามแนววิถีพุทธ

๔) ความรวมมือด้านบุคลากรและการว่างแผน ตกลงให้ความรวมมือในการประสานแผนการปฏิบัติงาน และมีการประสานการใช้ทรัพยากรบุคคลรวมกัน เพื่อให้การปฏิบัติงานมีประสิทธิภาพสูงสุด๘๐

กล่าวได้ว่า สังคมให้ความสำคัญต่อสถาบันสงฆ์อย่างมากต่อการดูแลรักษาสมบัติทางวัฒนธรรมในฐานะผู้สืบทอดศาสนา และเป็นบุคคลผู้เสริมสร้างความเข้าใจในบริบทแห่งการเป็นผู้ดูแลรักษาและอนุรักษ์โบราณสถานแก่ประชาชน จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่พระสงฆ์ต้องทำงานร่วมกับภาครัฐ และภาคประชาชนเนื่องจาก ความเป็นจริงที่ว่าการอนุรักษ์โบราณสถานมิใช่เรื่องของกรมศิลปากรแต่ฝ่ายเดียว โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเราได้ขยายขอบเขตของการอนุรักษ์

---

๗๙ พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), **พระพุทธศาสนากับสังคมไทย**, (กรุงเทพมหานคร : เจริญวิทย์การพิมพ์, ๒๕๒๖), หน้า ๔๒.

๘๐ สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร, **แนวทางการอนุรักษ์ โบราณสถานสำหรับพระสงฆ์**, หน้า ๖๔-๖๕.

โบราณสถานออกสูมรดกวัฒนธรรม การอนุรักษ์จึงสมควรเป็นเรื่องของทุกคน พระสงฆ์จึงคิดถึงการประสานงานขอความรวมมือจากหน่วยงานราชการเพื่อการอนุรักษ์และการจัดทำรายงานเก็บบันทึกทุกขั้นต่อนของการอนุรักษ์ให้เก็บไว้ในหอจดหมายเหตุแห่งชาติ ๘๑

กรมศิลปากร ได้กล่าวว่า พระสงฆ์จะต้องเป็นผู้ประสานงานระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐกับชาวบ้านให้ร่วมมือกันดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ อันเป็นประโยชน์ต่อชุมชน เช่น สนับสนุนการดำเนินงานของโครงการจัดตั้งอาสาสมัครท้องถิ่นในการดูแลรักษาโบราณสถานโดยการจัดหาอาสาสมัคร อบรมสั่งสอนชาวบ้านให้เห็นคุณค่าของมรดกวัฒนธรรมของชาติ เช่น โบราณสถาน โบราณวัตถุ และขนบธรรมเนียมประเพณีไทย ชักชวนชาวบ้านให้ร่วมมือกันจัดกิจกรรมเพื่อการดูแลรักษาโบราณสถานในท้องถิ่นให้มั่นคงสวยงามทรงคุณค่าอยู่เสมอ เช่น การดูแลถากถางทำความสะอาดโบราณสถานเป็นประจำ หรือสงเสริมการจัดกิจกรรมประเพณีไทยที่ดีงามเนื่องในวันนักขัตฤกษ์ต่าง ๆ เป็นต้น ๘๒ รวมถึงการให้ความรวมมือกับหน่วยงานรัฐบาลในการทำนุบำรุงและสงวนรักษาเอกสารโบราณ ซึ่งเป็นนิมิตหมายที่ดีแห่งการรวมใจกันจรรโลงรักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรมภูมิปัญญาของชาติให้ดำรงอยู่เป็นมรดกอันนาภาคภูมิใจยิ่งแก่อนุชนรุนหลังสืบต่อไป๘๓

สำนักโบราณคดี กล่าวถึง บทบาทพระสงฆ์ในการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณ วัตถุ และศิลปวัตถุ โดยมีรูปแบบในลักษณะของการมีส่วนรวมกับภาคประชาสังคมว่า พระสงฆ์มักดำเนินการซ่อมแซมสิ่งต่าง ๆ ตามกำลังเท่าที่ตนสามารถกระทำได้ และอาจใช้วิธีชักชวนชาวบ้านให้รวมบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนวัตถุนั้น ด้วยกิจดังกล่าวถือเป็นวัตรอันพึงปฏิบัติในหมูพระสงฆ์ เพื่อซ่อมแซมสิ่งอันเป็นศาสนวัตถุ เสมือนการสืบต่ออายุพระพุทธศาสนา๘๔

สรุปได้ว่า บทบาทของพระสงฆ์ในด้านความรวมมือในการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ กับกรมศิลปากรหรือหน่วยงานราชการที่เกี่ยวของ โดยเป็นการประสานงาน ประสานความรวมมือกันระหว่างพระสงฆ์และวัดกับหน่วยงานราชการที่เกี่ยวของ ในการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ ที่ตั้งอยู่ หรือเก็บรักษาอยู่ โดยฐานะที่พระสงฆ์เป็นผู้สืบทอดศาสนา และเป็นบุคคลผู้เสริมสร้างความเข้าใจในบริบทแห่งการเป็นผู้ดูแลรักษาและ

---

๘๑ สำนักโบราณคดี, **การดูแลทรัพย์สินทางศิลปวัฒนธรรมของชาติของพระสังฆาธิการ**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร, ๒๕๕๐), หน้า ๗๗. (เอกสารเย็บเล่ม).

๘๒ กรมศิลปากร, **คู่มือถวายความรู้แด่พระสังฆาธิการในการดูแลรักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรม**, หน้า ๑๐๑.

๘๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๓.

๘๔ สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร, **แนวทางการอนุรักษ์ โบราณ สถานสำหรับพระสงฆ์** , หน้า ๕๙.

อนุรักษ์โบราณสถานแก่ประชาชนได้ จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่พระสงฆ์ต้องทำงานร่วมกับภาครัฐในการจัดทำแผนแม่บทในการอนุรักษ์ เป็นผู้สังเกตการณ์ เป็นตัวแทนหรือผู้นำของชุมชนในการออกกฎระเบียบในการดูแลโบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ ประการสำคัญคือ พระสงฆ์ต้องร่วมกับหน่วยงานราชการในการอบรมเพื่อปลูกสำนึกรักและหวงแหนโบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ แก่คนในชุมชน เพื่อนำไปสู่การอนุรักษ์ที่ยั่งยืน

๒.๕ ข้อมูลเกี่ยวกับแหล่งโบราณสถานในเขตพื้นที่สำนักศิลปากรที่ ๙

สำนักศิลปากรที่ ๙ ขอนแก่น ตั้งอยู่เลขที่ ๑๙๓ ถนนกสิการทุ่งสร้าง ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ซึ่งอยู่ในพื้นที่เดียวกันกับพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ขอนแก่น มีพื้นที่รวม ๔๒ ไร่ ๑ งาน ๗๕ ตาราวา โดยแบ่งเป็นพื้นที่สำนักงานศิลปากรที่ ๙ ขอนแก่น ประมาณ ๑๗ ไร่ ๓ งาน ๘๓ ตารางวา รับผิดชอบในการดูแลรักษาโบราณสถานและแหล่งโบราณคดีต่าง ๆ ในขอบเขตพื้นที่ ๗ จังหวัด ของอีสานตอนบน คือ จังหวัดขอนแก่น มหาสารคาม อุดรธานี หนองคาย หนองบัวลำภู เลย บึงกาฬ พื้นที่ที่อยู่ในความรับผิดชอบของโครงการอนุรักษ์และพัฒนาในเขตพื้นที่สำนักศิลปากรที่ ๙ แบ่งออกได้เป็น ๗ เขต สรุปได้ ดังต่อไปนี้

๒.๕.๑ กลุ่มโบราณสถาน เวียงคุก ๘๕

เมืองเวียงคุกเป็นโบราณสถานที่สำคัญ ซึ่งปัจจุบันอยู่ในเขตพื้นที่ บ้านเวียงคุก ตำบลเวียงคุก อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย นักโบราณคดีพบหลักฐานเคยเป็น ที่ตั้งของชุมชนโบราณและหลักฐานโบราณวัตถุสมัยทวารวดีเทวรูปหินศิลปะเขมร สมัยก่อนเมืองพระนคร เสียมราฐ และเสมาหินจำนวนมาก ผู้เขียนเดินสำรวจบริเวณวัดเทพพลประดิษฐารามพบว่าในปัจจุบันได้นำกลีบขนุนสลักเทวรูป นำมาเป็นใบเสมาล้อมรอบอุโบสถ โบราณสถานที่สำคัญภายในวัดแห่งนี้ คือเจดีย์ก่ออิฐ ๒ องค์ อยู่กลางลานด้านข้างวัดหนึ่งองค์ และอยู่ด้านหลังอุโบสถหนึ่งองค์ ลักษณะศิลปกรรม เป็นศิลปะล้านช้างที่ได้รับอิทธิพลมาจากล้านนา ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๒ – ๒๔

เวียงคุกจึงมีทั้งศิลปะสมัยทวารวดีและศิลปะแบบล้านช้าง อยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๔-๑๕ นักประวัติศาสตร์เคยเรียกชาวบ้านที่อาศัยอยู่ละแวกนี้ว่าเจนละบก (อาจเคยได้ยินคำนี้ในอีสานใต้) เนื่องจากพบโบราณวัตถุศิลปะเขมรแสดงถึงอิทธิพลการปกครองของเขมรในบริเวณแถบนี้ จนกระทั่งพุทธศตวรรษที่ ๑๙ – ๒๐ เมืองเวียงคุกได้หลุดพ้นอำนาจการปกครองของขอม เวียงคุกจึงถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรล้านช้างเป็นเมืองที่มีความสำคัญทางด้านพุทธศาสนา เพราะอยู่

---

๘๕ เวียงคุก เมืองโบราณ สายสัมพันธ์สองฝั่งโขง.แหล่งข้อมูล (ออนไลน์) http://www.oknation.net/blog/toranee/๒๐๑๕/๐๓/๒๔/entry-๑ สืบค้นเมื่อ ๑๗ กันยายน ๒๕๕๙

ห่างไม่ไกลจากพระธาตุบังพวน มากนัก พระธาตุบังพวนจึงเป็นพระธาตุศักดิ์สิทธิ์แห่งหนึ่งของราชอาณาจักรล้านช้าง เช่นเดียวกับพระธาตุหลวงเมืองเวียงจันทน์ ในสมัยธนบุรีและสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เมืองเวียงคุกเป็นเมืองหน้าด่านของเวียงจันทน์ ตามหลักฐานพงศาวดารนั้นกล่าวว่า เมื่อทัพเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกยกทัพมาตีเมืองเวียงจันทน์เมื่อ พ.ศ.๒๓๒๑ กองทัพเวียงจันทน์ได้ออกมาตั้งค่ายรบรับศึกกองทัพไทยที่เมืองพันพร้าว เมืองพะโค เมืองเวียงคุก และเมืองหนองคาย จนถึงเมืองนครพนม ซึ่งต่อมาเมืองเหล่านี้ได้ถูกกองทัพไทยตีแตกพ่ายไป

กลุ่มโบราณสถานเมืองเวียงคุก ที่เป็นวัดเก่าแก่สร้างในสมัยล้านช้างมีอยู่หลายแห่ง เช่น

วัดสาวสุวรรณ พบพระธาตุขนาดย่อม มีรูปสลักเทวดาหรือพระโพธิสัตว์และนางปรัชญาปรามิตาที่แสดงให้เห็นศิลปะขอม

วัดยอดแก้ว มีโบราณวัตถุที่สำคัญ คือ พระพุทธรูปหินลักษณะคล้ายพระพุทธรูปที่ระเบียงวัดพระธาตุหลวง เวียงจันทน์ นักวิชาการสันนิษฐานว่า เป็นเทวรูปฉลองพระองค์ของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ และอาจดัดแปลงเป็นพระพุทธรูปภายหลัง

วัดศรีมงคล พบโบราณวัตถุสำคัญ คือเสมาหิน ๘ ใบ มีอายุตรงกับสมัยทวารวดี และอาจจะร่วมสมัยกับโบราณวัตถุที่เมืองเวียงคำ (ซายฟอง) ฝั่งตรงข้ามเมืองเวียงคุก ในปัจจุบันเป็นที่หน้าเสียได้วัดได้เทปูนทับเป็นฐานโบสถ์จึงเห็นแค่ปลายเสมาโผล่พ้นมา เดินชมบริเวณโดยรอบแล้วมีหลายสิ่งที่ทำให้ผู้เขียนสะดุดตาสะดุดใจ นั้นคือการทำบุญของชาวบ้านที่นี้ ดูแล้วช่างเรียบง่ายเสียเหลือเกิน คือมีแค่ชามบายศรี พร้อมปัจจัยเป็นเงินเสียบปักไว้ในเครื่องชาม ซึ่งเป็นเงินที่ไม่น้อยจำนวน ๑,๐๐๐ บาท นำมาว่างไว้หน้าทางเข้าพระอุโบสถ โดยไม่กลัวหายแต่อย่างใด และไม่มีแม้แต่พระภิกษุหรือชาวบ้านให้เห็นในบริเวณดังกล่าว สะท้อนให้เห็นถึงสังคมที่นี่มีศรัทธาต่อพระพุทธศาสนาเป็นที่ตั้งอันสูงสุดเพราะถือว่าได้ถวายแด่องค์สัมมาสัมพุทธเจ้าจึงไม่คิดยึดติดหวงว่าจะสูญหายไป ในบริเวณศาลา มีการประดับตุงมากมายหลากสีสันสวยสดใส ในแบบวัฒนธรรมล้านนา มีหลายสิ่งที่สะท้อนให้เห็นศิลปะล้านนาที่ผสมผสานกับล้านช้างที่ดูใกล้เคียงกันมาก

๒.๕.๒ เมืองนครจำปาศรี [๘๖]

เมืองโบราณนครจำปาศรี ตั้งอยู่ในเขตการปกครองของตำบลสันตรัตน์ อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม ขอบเขตของเมืองมีลักษณะผังเมืองเป็นรูปทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้ามุมมน แนวของคูเมืองและคันดินวางตัวเป็นแนวยาว ด้านยาวซึ่งวางตัวตามแนวแกนทิศเหนือ-ใต้ มีความยาว

๘๖ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) **"นครจำปาศรี" เมืองโบราณที่นาดูน ,แหล่งที่มา (ออนไลน์),** http://www.sac.or.th/main/article_detail.php?article_id=๙๔&category_id=๑๘ สืบค้นเมื่อ ๑๕ กันยาน ๒๕๖๐

ประมาณ ๒,๗๐๐ เมตร ส่วนด้านกว้างซึ่งวางตัวตามแนวแกนทิศตะวันออก-ตะวันตกนั้น มีความกว้างราว ๑,๕๐๐ เมตร จึงนับเป็นเมืองโบราณที่มีพื้นที่กว้างขวางมากอีกแห่งหนึ่งกล่าวคือมีพื้นที่ภายในขอบเขตของคูเมือง-กำแพงเมืองประมาณ ๔.๐๕ ตารางกิโลเมตร ขอบเขตและลักษณะทางกายภาพของเมืองประกอบด้วยแนวคันดินซ้อนเหลื่อมกัน ๒ชั้นคั่น ด้วยคูน้ำ ๑ ชั้น ซึ่งคั่นพื้นที่บริเวณกลางเมืองแต่เป็นแนวคูน้ำ ที่ไม่ต่อเนื่องกันสังคมและวัฒนธรรมโบราณที่เมืองนครจำปาศรี

หลักฐานทางโบราณคดีไม่ว่าโบราณวัตถุหรือโบราณสถานที่พบทั้งโดยการสำรวจและการขุดค้นขุดแต่งบ่งชี้ว่ามีการตั้งถิ่นฐานของผู้คนทั้งภายในและภายนอกขอบเขตคูเมืองและกำแพงเมืองของเมืองนครจำปาศรี โดยเฉพาะโบราณสถานนั้นปรากฏหนาแน่นอยู่ทางด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ของเมือง ซึ่งประกอบด้วยร่องรอยของโครงสร้างโบราณสถานจำนวนมากถึง ๓๕ แห่ง แต่ที่ยังคงเค้าโครงชัดเจนนั้นมีเพียงไม่กี่แห่ง ได้แก่ โบราณสถานที่สำคัญ คือ กู่น้อย กู่สันตรัตน์ ซึ่งอยู่นอกเขตคูเมืองกำแพงเมือง ส่วนโบราณสถานสำคัญที่ตั้งอยู่ภายในเขตกำแพงเมืองคูเมืองคือศาลานางขาว ขณะที่โบราณสถานพระธาตุนาดูน ซึ่งเป็นจุดที่ขุดค้นพบสถูปดินเผาขนาดเล็ก ๑ รวมทั้งกลุ่มพระพิมพ์ดินเผานั้นเป็นโบราณสถานที่ตั้งอยู่ไกลจากแนวคูเมืองกำแพงเมืองมากที่สุด โดยตั้งอยู่ทางด้านทิศใต้นอกกำแพงเมืองห่างออกมาประมาณ ๔ กิโลเมตร

โบราณสถานและโบราณวัตถุที่พบข้างต้นแสดงให้เห็นลำดับพัฒนาการทางสังคมวัฒนธรรมของชุมชนโบราณแห่งนี้ว่าเป็นสังคมซับซ้อนในระดับ"เมือง" โดยประกอบด้วยอิทธิพลทางด้านวัฒนธรรมและศิลปกรรม ๒ กระแสปะปนกัน ได้แก่วัฒนธรรมแบบทวารวดีและแบบขอม

ผลจากการศึกษาวิจัยทางด้านโบราณคดีที่เมืองโบราณแห่งนี้ โดยนักโบราณคดีทั้งจากกรมศิลปากร ๒ และจากคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร [๘๗] นำไปสู่ข้อสรุปเกี่ยวกับพัฒนาทางสังคมและวัฒนธรรมของเมืองโบราณนครจำปาศรี ว่าเริ่มต้นการตั้งถิ่นฐานของผู้คนตั้งแต่สมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์ในดินแดนประเทศไทย (ทวารวดี) ตั้งแต่ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๒ (หรือประมาณ ๑,๔๐๐ ปีมาแล้ว) โดยพัฒนาเข้าสู่ยุคสังคมที่ซับซ้อนระดับเมือง มีการวางโครงสร้างผังเมืองโดยการก่อคันดินและขุดคูน้ำล้อมรอบ จากนั้นได้มีการพัฒนาและขยายตัวทั้ง จำนวนประชากรและขอบเขตของชุมชนกว้างขวางออกไปจนกลายเป็นเมืองขนาดใหญ่ โดยได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมแบบทวารวดีในช่วงระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๔-๑๖ ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นวัฒนธรรมที่ให้ความสำคัญกับพุทธศาสนานิกายหินยาน กระทั่งตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๖ เป็นต้นมา ได้มีกระแสวัฒนธรรมแบบขอมเข้ามาปะปน ซึ่งเป็นวัฒนธรรมที่เปลี่ยนไปให้ความสำคัญกับศาสนาพราหมณ์-

---

๘๗ พุฒ วีระประเสริฐ และคณะ, **รายงานการวิจัยโครงการศึกษาประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและโบราณคดีท้องถิ่นอีสาน**, (มปท : มปป. เอกสารอัดสำเนา).

ฮินดู และพุทธศาสนาในนิกายมหายานตามลำดับ ทั้งนี้ พบว่าโบราณสถานซึ่งใช้เป็นศาสนสถานในสมัยโบราณที่เมืองนครจำปาศรี จำนวน ๓๒ แห่ง (ซึ่งรวมถึงพระธาตุนาดูนด้วยนั้น) จากที่สำรวจพบทั้งหมด ๓๕ แห่ง ล้วนเป็นโบราณสถานที่ไม่ได้มีรูปแบบศิลปะสถาปัตยกรรมแบบขอม จึงกล่าวได้ว่าน่าจะเป็นศาสนสถานที่สร้างขึ้นในวัฒนธรรมทวารดีเพื่อเป็นศาสนสถานในพุทธศาสนา ส่วนโบราณสถานที่มีรูปแบบการก่อสร้างแบบขอมที่ชัดเจนนั้น ได้แก่โบราณสถานจำนวน ๒ แห่ง คือ กู่น้อย ซึ่งจัดเป็นเทวสถานในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๗ และกู่สันตรัตน์ ซึ่งเป็นศาสนสถานในพุทธศาสนานิกายมหายานที่ได้รับการก่อสร้างขึ้น และใช้งานในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๘ เพื่อเป็นศาสนสถานประจำโรงพยาบาล (อโรคยศาล) อนึ่ง ที่โบราณสถานกู่น้อยและกู่สันตรัตน์นั้น นอกจากรูปแบบสถาปัตยกรรมที่บ่งชี้แบบแผนทางวัฒนธรรมในวัฒนธรรมขอมอย่างชัดเจนแล้ว การขุดแต่งและขุดค้นทางโบราณคดีที่ศาสนสถานโบราณเหล่านั้นยังได้ค้นพบโบราณวัตถุโดยเฉพาะประติมากรรมที่มีรูปแบบศิลปะสอดคล้องกับรูปแบบ อายุสมัย และคติในการก่อสร้างสถาปัตยกรรมของโบราณสถานอันเป็นศาสนสถานดังกล่าว โดยได้ค้นพบชิ้น ส่วนประติมากรรมหินทรายในศิลปกรรมแบบบาปวน นครวัด จากกู่น้อย เช่น ประติมากรรมรูปพระศิวะหรือทวารบาล (นนทิเกศวร) ๓ ชิ้น ส่วนประติมากรรมรูปพระวิษณุ (พระนารายณ์) เศียรทวารบาล เป็นต้น ส่วนที่กู่สันตรัตน์ได้ค้นพบพระพุทธรูปนาคปรก พระวัชรธร และชิ้น ส่วนขององค์ประกอบอาคาร(บันแถลง) รูปพระอินทร์คู่กับพระชายาประทับอยู่บนหลังช้างเอราวัณ ซึ่งสลักจากหินทรายทั้งหมด อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่าสังเกตว่านอกจากโบราณสถานที่สามารถชี้ชัดถึงรูปแบบการก่อสร้างว่าจัดเป็นสถาปัตยกรรมแบบทวารวดีหรือขอมดังกล่าวมาแล้ว ยังพบว่ามีโบราณสถานอีกแห่งหนึ่ง ซึ่งได้แก่ศาลานางขาว ที่แสดงให้เห็นลักษณะผสมผสานระหว่างสถาปัตยกรรมแบบขอมกับแบบพื้นเมือง (ทวารวดี) นอกจากนั้นความน่าสนใจของโบราณสถานแห่งนี้ยังอยู่ที่การค้นพบ ศิลาจารึกศาลานางขาว (หรือจารึกสำนักนางขาว) ซึ่งจารึกด้วยอักษรและภาษาขอมโบราณ โดยมีเนื้อหากล่าวถึงพระเจ้าชัยวรมันที่ ๖ หรือพระบาทบรมไกวัลยบทกษัตริย์ขอมที่ทรงครองราชย์อยู่ในช่วงครึ่งแรกของพุทธศตวรรษที่ ๑๗ (พ.ศ.๑๖๒๓ – ๑๖๕๐) [๘๘] อนึ่ง ยังได้ค้นพบชิ้น ส่วนประติมากรรมที่สำคัญภายในบริเวณโบราณสถานแห่งนี้ด้วย ได้แก่ ชิ้น ส่วนพระหัตถ์ ๒ ชิ้น ซึ่งประกอบด้วยพระหัตถ์ทรงจักรและพระหัตถ์ทรงคฑา จึงสันนิษฐานว่าชิ้น ส่วนพระหัตถ์ทั้ง ๒ น่าจะเป็นส่วนหนึ่งของประติมากรรมรูปพระวิษณุ ซึ่งมีจักรและคฑาเป็นเทพศาสตรา

---

๘๘ กรมศิลปากร.**จารึกในประเทศไทย เล่ม ๔ อักษรขอม พุทธศตวรรษที่ ๑๗-๑๘.** กรุงเทพมหานคร : หอสมุดแห่งชาติ, ๒๕๒๙), หน้า ๗๓-๗๖.

วุธประจำพระองค์ ร่วมกับเทวูปโภคหรือเทพศาสตราวุธประจำพระองค์อีก ๒ ชนิด คือ ดอกบัวและสังข์ [๘๙]

เมืองโบราณนครจำปาศรีเป็นชุมชนโบราณขนาดใหญ่มีสถานะเป็นศูนย์กลางของชุมชนขนาดเล็กที่อยู่รายรอบ ดำรงสถานะเป็นศูนย์กลางโดยเฉพาะศูนย์กลางทางด้านศาสนาทั้งศาสนาพุทธและพราหมณ์-ฮินดู เริ่มต้นตั้งแต่สมัยวัฒนธรรมทวารวดีซึ่งมีพุทธศาสนานิกายหินยานเป็นกระแสวัฒนธรรมหลักในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๔-๑๖ ก่อนที่จะคลี่คลายเข้าสู่กระแสวัฒนธรรมขอมซึ่งมีศาสนาพราหมณ์ฮินดู เป็นวัฒนธรรมหลักในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๗ และเมื่อล่วงเข้าสู่พุทธศตวรรษที่ ๑๘ จึงเกิดการปรับเปลี่ยนทางด้านวัฒนธรรมอีกครั้ง จากศาสนาพราหมณ์-ฮินดูไปสู่พุทธศาสนานิกายมหายาน ทั้งนี้ สันนิษฐานว่าหลังพุทธศตวรรษที่ ๑๐ แล้วแถบเมืองนครจำปาศรียังคงมีการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชนโบราณต่อเนื่องมาอีกระยะหนึ่งก่อนที่จะเสื่อมลงและเกิดการทิ้งร้างไปในที่สุด กระทั่งมีการเคลื่อนย้ายเข้ามาของผู้คนในสมัยหลังแล้วพัฒนาเป็นบ้านเป็นเมืองอย่างเข้มข้นขึ้นอีกครั้งในช่วงกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นต้นมา

๒.๕.๓ อุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาทบัวบก

อุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาท ตั้งอยู่บริเวณเชิงเขาภูพาน ครอบคลุมพื้นที่ประมาณ ๓,๔๓๐ ไร่ เป็นที่ตั้งของสถานที่ซึ่งแสดงถึงอารยธรรมของมนุษย์ และการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิประเทศซึ่งมีโครงสร้างส่วนใหญ่เป็นหินทรายที่ถูกขัดเกลาจากขบวนการกัดกร่อนทางธรรมชาติทำให้เกิดเป็นโขดหินน้อยใหญ่รูปร่างต่าง ๆ กัน ปรากฏเป็นหลักฐานเกี่ยวกับชีวิตผู้คนในอดีตที่น่าสนใจหลายแห่ง อาทิ พระพุทธบาทบัวบก ตั้งอยู่บริเวณทางแยกซ้ายมือก่อนถึงที่ทำการอุทยานฯ สร้างขึ้นระหว่าง พ.ศ. ๒๔๖๓-๒๔๗๗ คำว่า "บัวบก" เป็นชื่อของพันธุ์ไม้ชนิดหนึ่งที่เกิดขึ้นตามป่ามีหัว และใบคล้ายใบบัว ซึ่งชาวบ้านทั่วไปเรียกว่า ผักหนอก บัวบกนี้คงจะมีอยู่มากในบริเวณที่พบรอยพระพุทธบาท จึงเรียกรอยพระพุทธบาทนี้ว่า "พระพุทธบาทบัวบก" หรือคำว่าบัวบกอาจจะมาจากคำว่า บ่บก ซึ่งหมายถึง ไม่แห้งแล้ง รอยพระพุทธบาทมีลักษณะเป็นแอ่งลึกประมาณ ๖๐ เซนติเมตร ลงไปในพื้นหินยาว ๑.๙๓ เมตร กว้าง ๙๐ เซนติเมตร เดิมมีการก่อมณฑปครอบรอยพระพุทธบาทไว้ ต่อมาประมาณปี พ.ศ.๒๔๖๕ พระอาจารย์ศรีทัตย์ สุวรรณมาโจ ได้รื้อมณฑปเก่าออกแล้วสร้างพระธาตุเจดีย์ขึ้นใหม่ และยังสร้างรอยพระพุทธบาทจำลองวางทับรอยพระพุทธบาทเดิมไว้ ภายในพระธาตุเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ตัวองค์เจดีย์เป็นทรงบัวเหลี่ยมคล้ายองค์พระธาตุพนม มีงานนมัสการพระพุทธบาทบัวบกในวันขึ้น ๑๓-๑๕ ค่ำ เดือน ๓ ของทุกปี

---

๘๙ อรุณศักดิ์ กิ่งมณี, **ตามหาร่องรอยขอมและมอญในมหาสารคาม,** (ขอนแก่น : สำนักศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏมหาสารคาม, ๒๕๔๓), หน้า ๖๕.

พระพุทธบาทหลังเต่า ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของพระพุทธบาทบัวบก มีลักษณะเป็นรอยพระบาทสลักลึกลงไปในพื้นหิน ลึกประมาณ ๒๕ เซนติเมตร ใจกลางพระบาทสลักเป็นรูปดอกบัวกลีบแหลมนูนขึ้นมาอย่างเห็นได้ชัด และเนื่องจากพระพุทธบาทแห่งนี้อยู่ใกล้กับเพิงหินธรรมชาติรูปร่างคล้ายเต่า จึงได้ชื่อว่า "พระพุทธบาทหลังเต่า"

ถ้ำและเพิงหินต่าง ๆ ตั้งกระจายอยู่ทั่วไปในบริเวณอุทยานฯ นักท่องเที่ยวสามารถเดินชมได้ในระยะทางไม่ไกลนัก ได้แก่ ถ้ำลายมือ ถ้ำโนนสาวเอ้ ถ้ำคน ถ้ำวัวแดง (ซึ่งถ้ำเหล่านี้สันนิษฐานว่าอาจจะเป็นที่พำนักของมนุษย์สมัยหิน และมนุษย์เหล่านั้นได้เขียนรูปต่าง ๆ ไว้ เช่น รูปคน รูปมือ รูปสัตว์ และรูปรายเรขาคณิต) นอกจากนั้นยังมีลานหินที่สวยงาม คือ ลานหินโนนสาวเอ้ ธรรมชาติได้สร้างเพิงหินต่าง ๆ ไว้ ทำให้มนุษย์รุ่นหลัง ๆ ได้จินตนาการผูกเป็นเรื่องตำนานพื้นบ้าน คือ เรื่อง "นางอุสา-ท้าวบารส" เพิงหินที่สวยงามเหล่านี้ ได้แก่ คอกม้าท้าวบารส หอนางอุสา บ่อน้ำนางอุสา นอกจากนั้นยังพบชิ้นส่วนหลักเสมา และหินทรายจำหลัก พระพุทธรูปศิลปะสมัยทวาราวดีที่เพิงหินวัดพ่อตา และเพิงหินวัดลูกเขย

๒.๕.๔ พระธาตุบังพวน [๙๐]

วัดพระธาตุบังพวน เป็นวัดราษฎร์ ตั้งอยู่ที่ ๑๗๒ หมู่ ๓ ตำบลพระธาตุบังพวน อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย มีเนื้อที่ ๑๐๒ ไร่ เจดีย์พระธาตุบังพวน เป็นเจดีย์ทรงสี่เหลี่ยม สร้างด้วยศิลาแลง อิฐดินเผา พ.ศ.๒๒๑๐ ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา โบราณวัตถุภายในวัดพระธาตุบังพวน ได้แก่พระพุทธรูปใหญ่ ๑ องค์ พระปางนาคปรก ๑ องค์ ศิลาจารึก ๑ หลัก พระธาตุบังพวน พระปรางค์ ๓ องค์ เจดีย์เล็ก ๗ องค์ เพื่อให้รู้ที่มาที่ไปของพระธาตุบังพวน ตามปรากฏในตำนานอุรังคธาตุ กล่าวว่า พระยาสุวรรณพิงคานเจ้าเมืองหนองหาน สกลนคร พระคำแดง เจ้าเมืองหนองหานน้อย อุดรธานี และพระยาจุลณีพรหมทัติ เจ้าเมืองจุลณี (ลาวเหนือ แคว้นสิบสองจุไทย) พระยาอินทปัตถนคร เจ้าเมืองอินทปัตถนคร (เขมร) และพระยานันทเสน เจ้าเมืองศรีโคตรบูรณ์ หลวง กษัตริย์ทั้ง ๕ พระองค์ได้ทรงอุปถัมภ์พระมหกัสสปะเถระ พร้อมด้วย พระอรหันต์อีก ๕๐๐ ก่อสร้างพระธาตุพนมจนเสร็จแล้วและได้บรรลุอรหันต์ในเวลาต่อมา กษัตริย์ทั้ง ๕ จึงออกเดินทางไปอินเดีย เพื่ออัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุจำนวน ๔๕ องค์ มาประดิษฐานไว้ในสถานที่ ๔ แห่ง ได้แก่

๑. อัญเชิญพระธาตุหัวเหน่า จำนวน ๒๙ องค์ มาประดิษฐานไว้ที่พระธาตุบังพวน หรือภูเขาหลวง

๙๐พระธาตุบังพวน อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย ,แหล่งที่มา,(ออนไลน์) http://place.thai-tour.com/nongkhai/mueangnongkhai/๗๕. สืบค้นเมื่อ ๑๕ กันยายน ๒๕๕๙

๒. อัญเชิญพระธาตุฝ่าพระบาทก้ำขวา จำนวน ๙ องค์ มาประดิษฐานไว้ที่เจดีย์พระธาตุกลางแม่น้ำโขง ณ เมืองหล้าหนองคาย

๓. อัญเชิญพระธาตุเขี้ยวฝาง ๓ องค์ มาประดิษฐานไว้ที่พระธาตุโพนจิกเวียงงัว บ้านปะโค จังหวัดหนองคา

๔. อัญเชิญพระธาตุเขี้ยวฝางจำนวน ๔ องค์ มาประดิษฐานไว้ที่เจดีย์พระธาตุหอผ้าหอแพ เมืองเวียงจันทน์

วัดพระธาตุบังพวน นอกจากมีองค์พระธาตุแล้ว ยังกลุ่มโบราณสถานที่เรียกว่า สัตตมหาสถาน ที่สร้างขึ้นตามคติพุทธศาสนา หมายถึงการจำลองสถานที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธองค์ หลังจากตรัสรู้แล้วทั้ง ๗ แห่ง คือโพธิบัลลังก์อนิมมิสเจดีย์ รัตนจงกรมเจดีย์ รัตนฆรเจดีย์ อชาปาลนิโครธเจดีย์ มุจลินทเจดีย์ และราชายตนะเจดีย์ ซึ่งในวัดพระธาตุบังพวนแห่งนี้นับเป็นที่เดียวในโลกที่ยังหลงเหลือโบราณสถานอันเป็นสัตตมหาสถานจากอดีตครบทั้ง ๗ สิ่ง และเป็นสถานที่เกี่ยวกับพญานาค พลาดไม่ได้จริง ๆ ก็คือ “สระมุจลินท์” หรือ “สระพญานาค” สระน้ำโบราณที่มีบันทึกในหนังสือใบลานที่เขียนเป็นภาษามคธ เรียกชื่อว่า “สระมังคละน้ำเที่ยงหมัน”เมื่อครั้งได้อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุของพระ พุทธเจ้าบรรจุไว้ในองค์พระธาตุได้เกิดปรากฏการณ์ประหลาดมีสายน้ำพวยพุ่งออกมาจากพื้นดิน พระมหาเทพหลวงและพระมหาเทพพล พระภิกษุที่ดูแลองค์พระธาตุ ได้สังเกตเห็นว่ามีสายน้ำพุ่งขึ้นมาตลอดเวลาจากปล่องภูพญานาคที่เฝ้ารักษาพระธาตุบังพวน จึงได้ชักชวนญาติโยมขุดสระรองรับน้ำเอาไว้ และสร้างรูปปั้นพญานาค ๗เศียรไว้กลางสระแห่งนี้ รูปแบบศิลปะแบบล้านช้าง ในสมัยพระเจ้าวิชลราช กษัตริย์ล้านช้างได้เสด็จมานมัสการพระธาตุ (ช่วงพ.ศ.๒๐๔๓ – ๒๐๖๓) โปรดให้มีการปรับปรุงสระน้ำแห่งนี้และนิมนต์พระคุณเจ้าจัดทำพิธีมหาพุทธาภิเษก สระมุจลินท์ถือเป็นบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ และนำน้ำศักดิ์สิทธิแห่งนี้ไปใช้ในพิธีสำคัญในราชสำนักล้านช้างเป็นต้นมา

ในสมัยต่อมา สมเด็จพระไชยเชษฐา (พ.ศ.๒๐๙๓-๒๑๑๕) กษัตริย์ล้านช้างได้โปรดเกล้าให้สร้างพระพุทธรูปนาคปรก ๙ เศียร ไว้ในบริเวณใกล้เคียงกันด้วย ซึ่งเห็นได้ว่าในยุคสมัยพุทธกาลก็มีเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพญานาค มีให้เห็นได้ในทุกยุคทุกสมัยแม้จะไม่สามารถพิสูจน์ได้ก็ตาม ปัจจุบันสระมุจลินท์แห่งนี้ถือเป็นสระน้ำสำคัญประจำจังหวัดหนองคาย น้ำในสระแห่งนี้ถูกนำไปใช้ในพิธีสรงมูรธราชาภิเษก พิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยา และพิธีศักดิ์สิทธิ์สำคัญ ๆ ในรัชกาลปัจจุบันเป็นประจำ แต่น่าเสียดายวันที่ไป บ่อน้ำมีระดับน้ำที่ลดลงจากสภาพอากาศที่ร้อนมาก ๆ แต่ก็มิอาจลดความเข้มขลังของสระน้ำพญานาคอันศักดิ์สิทธิ์ แห่งนี้ไปได้เชื่อกันว่าการได้ไหว้สักการะพระธาตุอันเป็นสถานที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และพระอริยสงฆ์นั้น จะนำมาซึ่งความสุข ความเจริญมาสู่ผู้ที่เคารพบูชา อีกทั้งอานิสงส์ผลบุญที่ได้จากการกราบ

ไหว้บูชา และสร้างกุศลกับพระธาตุนั้น เชื่อว่าส่งผลแรงยิ่งนัก หากผู้ใดปฏิบัติบูชาด้วยจิตใจอันบริสุทธิ์ และหมั่นกราบไหว้บูชาตามกำลังความสามารถทุกครั้ง อานุภาพความศักดิ์สิทธิ์ของพระธาตุ จะดลบันดาลให้เกิดสิริมงคลในชีวิตแก่ตัวผู้บูชา

จากการสำรวจทางโบราณคดีพบว่าพระธาตุบังพวนได้มีการก่อสร้างสืบเนื่องกันมาสามสมัย คือ ฐานเดิมสร้างด้วยศิลาแลง ชั้นที่สองสร้างด้วยอิฐครอบชั้นแรก และต่อมาได้มีการก่อสร้างให้มีขนาดสูงใหญ่ขึ้น จากจารึกที่ฐานพระพุทธรูปที่ขุดได้ ๔ องค์ ในจำนวนทั้งหมด ๖ องค์ ระบุศักราชที่สร้างไว้ ซึ่งตรงกับ พ.ศ. ๒๑๑๘ พ.ศ. ๒๑๕๐ พ.ศ. ๒๑๕๘ และ พ.ศ. ๒๑๖๗ และข้อความในจารึกเมื่อ พ.ศ.๒๑๖๗ มีประวัติในการสร้าง โดยได้กล่าวถึงพระเจ้าโพธิสาลราช ซึ่งเป็นกษัตริย์แห่งอาณาจักรล้านช้าง มีราชธานีอยู่ที่นครเชียงทอง ซึ่งก็ตรงกับรูปแบบการก่อสร้างโบราณสถานในบริเวณวัดพระธาตุบังพวนที่แสดงถึงอิทธิพลอาณาจักรล้านช้าง

พระธาตุบังพวนเป็นพระสถูปเจดีย์ ทรงเรือนปราสาทสี่เหลี่ยม เป็นองค์ประธานซึ่งมีชื่ออยู่ในศิลาจารึกว่า พระธาตุบังพวนพระเจดีย์ศรีสัตตมหาทาน ภายในวัดมีกลุ่มพระธาตุขนาดต่าง ๆ อีก ๑๕ องค์ สันนิษฐานว่า คงจะสร้างในสมัยใกล้เคียงกันกับพระธาตุบังพวน นอกจากนั้นยังมีโบราณสถานอีกกลุ่มหนึ่ง ภายในบริเวณเดียวกัน เรียกว่า สัตตมหาสถาน อันเป็นสถานที่ที่เกี่ยวเนื่องกับพระพุทธประวัติ เมื่อครั้งแรกตรัสรู้ พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณที่พุทธคยา ประเทศอินเดีย สัตตมหาสถานที่สร้างขึ้นมาภายหลัง มีอยู่ ๓ แห่งอยู่ ที่ประเทศพม่าหนึ่งแห่งและที่ประเทศไทยสองแห่ง คือที่วัดเจ็ดยอด จังหวัดเชียงใหม่ และที่วัดพระธาตุบังพวน จังหวัดหนองคาย

๒.๕.๕ วัดโพนชัย

วัดโพนชัย เป็นวัดคู่เมืองของอำเภอด่านซ้ายสร้างขึ้นพร้อมกับพระธาตุศรีสองรัก ประมาณ พ.ศ. ๒๑๐๓ อายุราว ๔๕๓ ปี โดยพระเถระของกรุงศรีอโยธยา ๕ ตน และจากกรุงศรีสัตนาคนหุต ๕ ตน ที่ทำสัตยาบัน (หล่อน้ำสัจจาตามศิลาจารึก) สร้างพระธาตุศรีสองรักได้มาพำนักอยู่ที่วัดนี้ จึงมีพระธาตุศรีสองรักจำลองอยู่ทางทิศใต้ของพระวิหาร ๑ องค์ ขนาดกว้าง ๓.๗๕ เมตร สูง ๑๕ เมตร

วัดโพนชัย เป็นวัดคู่เมืองของอำเภอด่านซ้ายสร้างขึ้นพร้อมกับพระธาตุศรีสองรัก เมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๑๐๓ อายุราว ๔๕๓ ปี โดยพระเถระของกรุงศรีอโยธยา ๕ รูป และจากกรุงศรีสัตนาคนหุต ๕ รูป ที่ทำสัตยาบัน (หล่อน้ำสัจจาตามศิลาจารึก) สร้างพระธาตุศรีสองรักได้มาพำนักอยู่ที่วัดนี้ จึงมีพระธาตุศรีสองรักจำลองอยู่ทางทิศใต้ของพระวิหาร ๑ องค์ ขนาดกว้าง ๓.๗๕ เมตร สูง ๑๕ เมตร วัดโพนชัย (ชาวบ้านนิยมเรียกว่าวัดโพน) บริเวณที่ตั้งวัดเป็นเนิน มีเรื่องเล่าว่าดินเนินเป็นมูลขุย ของพญานาค มีรูจากศูนย์กลางลงไปที่ท่าวังเวิน รูนี้เรียกว่า รูพญานาค ที่รูนี้สมัยเก่าแก่ได้สร้างพระวิหารครอบเอาไว้ และสร้างพระพุทธรูปประธานองค์ใหญ่ (พระเจ้าใหญ่) ตรงรูพญานาค

นั้นไว้ พญานาคได้บุรูขึ้นมาอีกหลังพระพุทธรูปประธานองค์ใหญ่ (พระเจ้าใหญ่) ในพระวิหาร ปรากฏมีรอยโคลนตมของพญานาคที่ฟาดหางเปื้อนฝาผนังและที่หลังพระพุทธรูป ชาวบ้านได้กลบรูพญานาคที่ขึ้นมาฟาดหางหลังพระพุทธรูปนั้นได้หลายปี ต่อมาเปิดรูพญานาคแล้วทำรั้วกั้นล้อมรอบเพื่อให้นักท่องเที่ยวได้ชม

วัดโพนชัย มีพระอุโบสถหลังใหญ่ เอกลักษณ์เฉพาะเป็นแบบศิลปะล้านช้างกับหลวงพระบางปัจจุบันได้มีการบูรณ์ซ่อมแซมใหม่บางส่วน คือ หลังคา และพื้น ภายในมีภาพเขียนสีผนังเป็นภาพที่มีการเขียนขึ้นใหม่ สร้างประมาณ ๑๔-๑๕ ปี เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับพระเวสสันดรตอนออกผนวชและยังมีเนื้อเรื่องเกี่ยวโยงกับประเพณีผีตาโขน พระอุโบสถเกี่ยวกับพุทธประวัติ และพระพุทธรูปประธานขนาดใหญ่ภายในพระอุโบสถ เป็นพระพุทธรูปปางสมาธิ ซึ่งชาวอำเภอด่านซ้ายเรียกพระพุทธรูปองค์นี้ว่า "พระเจ้าใหญ่ หรือหลวงพ่อใหญ่ เป็นพระพุทธรูปที่เก่าแก่และมีความศักดิ์สิทธิ์มาก องค์พระสูง ๑๑๕ นิ้ว หน้าตักกว้าง ๗๙ นิ้ว เป็นพระพุทธรูปปางสมาธิ ศิลปะคล้ายของล้านช้างหลวงพระบาง ชาวอำเภอด่านซ้ายจะมากราบไหว้บูชาในช่วงวันพระทุกวันตั้งแต่อดีตจนถึงทุกวันนี้มิได้ขาด ด้านหลังของพระเจ้าใหญ่จะมีรูของพญานาคโผล่ขึ้นมาคอยปกปักรักษาหลวงพ่อใหญ่ โดยรูพญานาคที่โผล่มีการเล่าขานสืบทอดกันมาว่า เป็นรูที่พญานาคเจาะมาจากลำน้ำหมัน ห่างจากวัดประมาณ ๓๐๐ เมตร

พระอุโบสถหลังใหญ่มีลักษณะเป็นศิลปะแบบล้านช้างกับหลวงพระบางภาพเขียนสีผนังเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับพุทธประวัติ ช่วงที่พระเวสสันดรตอนออกผนวชและยังมีเนื้อเรื่องเกี่ยวโยงกับประเพณีผีตาโขน พระเจ้าใหญ่ หรือหลวงพ่อใหญ่พระเจ้าใหญ่ เป็นพระพุทธรูปที่เก่าแก่และมีความศักดิ์สิทธิ์มาก องค์พระสูง ๑๑๕ นิ้ว หน้าตักกว้าง ๗๙ นิ้ว เป็นพระพุทธรูปปางสมาธิ ศิลปะคล้ายของลาว ชาวอำเภอด่านซ้ายจะมากราบไหว้บูชาในช่วงวันพระทุกวันมาตั้งแต่อดีตจนถึงทุกวันนี้มิได้ขาด

วัดโพนชัย สร้างมาพร้อมกับการสร้างพระธาตุศรีสองรัก มีพระพุทธเจ้าใหญ่ที่มีความศักดิ์สิทธิ์เป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวอำเภอด่านซ้าย ยังเป็นสถานที่ในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาในวันสำคัญๆต่างๆ เช่น ประเพณีบุญหลวงและการละเล่นผีตาโขนซึ่งเจ้าพ่อกวนและเจ้าแม่นางเทียมเป็นผู้นำ ชาวบ้านชาวอำเภอด่านซ้ายร่วมกัน ประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ภายในงานและในวันสำคัญอื่น ๆ เช่นงานสมโภชพระพุทธบาทจำลอง งานออกพรรษา งานเข้าพรรษา และวัดโพนชัยเป็นวัดที่ใช้ในการอุปสมบทพระเนื่องจากเจ้าอาวาสเป็นเจ้าคณะอำเภอด่านซ้าย

เจ้าพ่อกวน เจ้าแม่นางเทียมและชาวบ้านมีการสืบทอดกิจกรรมทางพุทธศาสนา เช่น บุญพระเข้ากรรม เดือนอ้าย บุญนมัสการปิดทองพระพุทธบาทจำลอง เดือน ๓ การจัดงานบุญเทศน์มหาชาติและ งานบุญหลวง เดือนแปด ทั้งนี้มีหน่วยงานอื่น ๆ ช่วยสนับสนุน เช่น เทศบาลตำบล

ด่านซ้าย ได้กำหนดแผนยุทธศาสตร์การพัฒนา และแนวทางการพัฒนาใช้วงเงินปี ๒๕๕๖-๒๕๕๘ ที่ว่าด้วยการส่งเสริมวัฒนธรรมไทยในสายใยชุมชน ส่งเสริมสนับสนุนงานประเพณี งานพิธีการและวันสำคัญ ส่งเสริมสนับสนุนทำนุบำรุงศาสนาและการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สนับสนุนงบประมาณการจัดงานประเพณีบุญหลวงและการละเล่นผีตาโขน

กิจกรรมที่วัดโพนชัย มีทั้งกิจกรรมทางศาสนา สักการบูชาพระเจ้าใหญ่ พระเจ้าน้อย และปิดทองพระพุทธบาทจำลอง ชมความงดงามของภาพจิตรกรรมฝาผนังในอุโบสถ ชมและถ่ายภาพพิพิธภัณฑ์ผีตาโขน ทำหน้ากากผีตาโขน และเลือกซื้อผลิตภัณฑ์พื้นบ้านและของที่ระลึก [๙๑]

๒.๕.๖ กู่ประภาชัย

กู่ประภาชัย หรือบางคนเรียกว่ากู่บ้านนาคำน้อย ตั้งอยู่ในบริเวณบ้านนาคำน้อย ตำบลบัวใหญ่ อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น อยู่ห่างจากจังหวัดขอนแก่น เป็นสถาปัตยกรรมของขอมก่อสร้างด้วยศิลาแลงและหินทรายสร้างในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ แห่งอาณาจักรเขมรโบราณ ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๘ (พ.ศ.๑๗๒๐-๑๗๘๐) สภาพปัจจุบันสลักหักพังลงมาก แต่ได้รับการดูแลรักษาจากวัดและชุมชนเป็นอย่างดี เป็นโบราณสถานที่น่าศึกษาและไปสักการบูชา มีพระพุทธรูปประดิษฐานไว้ มีหินก้อนใหญ่ที่ถือว่าเป็นหินศักดิ์สิทธิ์วางไว้บนแท่นที่ทำขึ้นใหม่ เพื่อให้ประชาชนทั่วไปมาสักการบูชา

๒.๕.๗ พระธาตุศรีสองรัก

พระธาตุศรีสองรัก เป็นโบราณสถานที่มีความสำคัญด้านประวัติศาสตร์ ความเชื่อ และวัฒนธรรม ประเพณี ของคนในจังหวัดเลย สร้างขึ้นเพื่อเป็นสักขีพยานในการช่วยเหลือซึ่งกันและกันระหว่างกรุงศรีอยุธยาและกรุงศรีสัตนาคนหุต ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำหมัน อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย สร้างขึ้นสมัยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช เมื่อปี พ.ศ. ๒๑๐๓ เสร็จในปี พ.ศ. ๒๑๐๖ พระธาตุศรีสองรักสร้างขึ้นเพื่อ เป็นสักขีพยานในการช่วยเหลือซึ่งกันและกันระหว่างกรุงศรีอยุธยา(สมัยพระมหาจักรพรรดิ) และกรุงศรีสัตนาคนหุต (ปัจจุบันคือ เวียงจันทร์สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว) กษัตริย์ทั้งสองพระองค์ทรงครองราชสมบัติ ตรงกับสมัยที่พม่าเรืองอำนาจ และมีการรุกรานดินแดนต่าง ๆ เพื่อขยายอำนาจ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิและพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช จึงตกลงรวมกำลัง เพื่อต่อสู้กับพม่า จึงทรงกระทำสัตยาธิษฐานว่าจะไม่ล่วงล้ำดินแดนของกันและกัน และเพื่อเป็นที่ระลึกในการทำไมตรีต่อกัน จึงได้ร่วมกันสร้างพระธาตุศรีสองรักเพื่อเป็นสักขีพยาน ณ กึ่งกลางระหว่างแม่น้ำน่านและแม่น้ำโขง ซึ่งเป็นรอยต่อของทั้งสองราชอาณาจักร นอกจากนี้ภายใน

๙๑วัดโพนชัย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย,แหล่งที่มา (ออนไลน์) http://www.xn--c๓crp๑bzec๔ml.com/index.php/culture/๖๒. สืบค้นเมื่อ ๑๒ กันยายน ๒๕๕๙

วัดยังมีพระพุทธรูปปางนาคปรก ศิลปะทิเบตหัวนาคปรกสร้างด้วยศิลา องค์พระพุทธรูปสร้างด้วยทองสัมริด มีหน้าตักกว้าง ๒๑ นิ้ว สูง ๓๐ นิ้ว ทุกวันขึ้น ๑๕ เดือน ๖ ชาวอำเภอด่านซ้าย หรือ"ลูกผึ้งลูกเทียน" จะร่วมกันจัดงานสมโภชพระธาตุขึ้น โดยจะนำต้นผึ้ง มาถวายพระธาตุถือเป็นประเพณีอันศักดิ์สิทธิ์ที่เกิดขึ้นประจำทุกปี พระธาตุสร้างขึ้นเพื่อสัจจะและไมตรี

๒.๕.๘ ปราสาทเปือยน้อย

ปราสาทเปือยน้อย อยู่บ้านหัวขัว หมู่ที่ ๑ ตำบลเปือยน้อย อำเภอเปือยน้อย จังหวัดขอนแก่น เป็นปราสาทสมัยบาปวนที่งดงามที่สุดแห่งหนึ่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนกลาง มีแผนผังโดยรวมเป็นปราสาท ๓ หลังตั้งอยู่บนฐานเดียวกัน ด้านหน้าปรากฏบรรณาลัยและโคปุระ ปราสาทล้อมรอบไปด้วยกำแพงแก้วและคูน้ำตามระบบการจำลองจักรวาล ปราสาทแห่งนี้ยังคงลักษณะของศิลปะบาปวนอยู่มาก ทั้งรูปแบบทับหลังและหน้าบัน อย่างไรก็ดี การปรากฏหน้ากาลหันข้างคายนาคที่ปลายกรอบซุ้มนั้น กลับเป็นลักษณะของศิลปะคลังที่เก่ากว่าและยังคงตกทอดอยู่ในศิลปะบาปวนในประเทศไทยหลายแห่ง ส่วนลักษณะบางประการ เช่น การปรากฏขื่อปลอมหักตั้งได้ฉากที่ด้านล่างของหน้าบัน รวมถึงกาสรปรากฏนาคทรงกระบังหน้านั้น ย่อมแสดงให้เห็นอายุที่เคลื่อนคล้อยไปสู่สมัยนครวัดแล้ว ที่น่าสนใจก็คือ ปราสาทแห่งนี้อาจเป็นศาสนสถานในลัทธิไวษณพ นิกาย เนื่องจากทับหลังของปราสาทหลังกลางเป็นภาพนารายณ์บรรทมสินธุ์ นอกจากนี้ ยังปรากฏภาพเล่าเรื่องในไวษณพนิกายบนทับหลังอีกหลายชิ้น ส่วนภาพเล่าเรื่องในไศวนิกาย คือภาพอุมามเหศวรนั้น ปรากฏอยู่ที่หน้าบันของบรรณาลัย ปราสาทสร้างด้วยอิฐ แต่สำหรับพื้นที่ที่ต้องการสลัก เช่นหน้าบัน ทับหลังและเสากรอบประตูนั้น กลับใช้หินเป็นวัสดุหลัก ส่วนโคปุระในส่วนที่ไม่สำคัญนั้นกลับก่อผนังด้วยศิลาแลง [๙๒]

๒.๕.๙ พระธาตุขามแก่น

พระธาตุขามแก่น ตั้งอยู่ที่วัดเจติยภูมิ บ้านขาม หมู่ที่ ๑ ตำบลบ้านขาม อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น เป็นปูชนียสถานของจังหวัดขอนแก่น บ้านขามเคยเป็นเมืองมาตั้งแต่สมัยโบราณเป็นเวลาประมาณ ๒๐๐๐ ปี ตั้งแต่ พ.ศ. ๕๐๐ ต่อมาเจ้าเมืองสุวรรณภูมิ ชื่อ เพี้ยเมืองแพน (ปัจจุบันคือจังหวัดร้อยเอ็ด) ได้มาตั้งเมืองขามแก่นที่ บ้านขาม พุทธศตวรรษที่ ๕ พระยาหลังเขียว หรือโมริยกษัตริย์เจ้าเมืองโมรีย์ (เมืองโมรีย์อยู่ในอาณาเขตของประเทศกัมพูชา) สร้างพระธาตุขามแก่น ตั้งอยู่ในวัดเจติยภูมิ ตำบลบ้านขาม ฐานด้านทิศตะวันออกและตะวันตกกว้าง ๑๐.๙๐ เมตรเท่ากัน รอบองค์พระธาตุมีกำแพงแก้วล้อมรอบ ทั้ง ๔ ด้าน สูง ๑.๒๐ เมตร กำแพงแก้วห่างจากองค์

---

๙๒ ปราสาทเปือยน้อย อำเภอเปือยน้อย จังหวัดขอนแก่น ,แหล่งที่มา (ออนนไลน์) http://www.archae.su.ac.th/art_in_thailand/?q=node/๗๘๙. สืบค้นเมื่อ ๑ กันยายน ๒๕๕๙

พระธาตุโดยเฉลี่ย ๒.๓๐ เมตร ทุกด้านมีประตูเข้าออก ด้านทิศเหนือ ๒ ช่อง และทิศใต้ ๒ ช่อง กว้างช่องละ ๑ เมตร ตำนานพระธาตุขามแก่น ประมาณ พ.ศ. ๓ พระมหากัสสปได้นำเอาพระอุรังคธาตุของพระ พุทธเจ้ามาประดิษฐานที่ภูกำพร้าและได้สร้างองค์พระธาตุพนมขึ้น พระยาหลังเขียว โมรียกษตริย์ทราบ ข่าวดังนั้น เกิดศรัทธาใคร่นำพระอังคารมาบรรจุไว้ด้วยกัน จึงได้เดินทางมาพร้อมกับข้าราชบริพาร และพระอรหันต์ทั้ง ๙ องค์

ในระหว่างเดินทางได้ผ่านดอนมะขามแห่งหนึ่งเป็นเวลาค่ำพอดี จึงได้พา กันพักแรมในสถานที่นี้ ในบริเวณที่พักมีต้นมะขามตายต้นใหญ่ต้นหนึ่ง มีแต่แก่นข้างใน จึงได้เอาพระ อังคารเก็บไว้ในต้นมะขามต้นนี้ ครั้งเมื่อเดินทางต่อไปยังภูกำพร้า ปรากฏว่าองค์พระธาตุพนมสร้างเสร็จไปเรียบร้อยแล้ว จึงต้องเดินทางกลับถิ่นเดิม เมื่อเดินทางมาถึงดอนมะขามบริเวณที่พักที่เดิมก็พบว่าต้นมะขามที่ตายเหลือแต่แก่นต้นนั้น กลับยืนต้นแตกกิ่งก้านสาขา มีใบเขียวชะอุ่ม และดูงามตาเป็นอัศจรรย์ พระยาหลังเขียวและพระอรหันต์ทั้ง ๙ องค์ จึงตกลงใจสร้างพระธาตุครอบต้นมะขาม โดยบรรจุพระอังคารของพระพุทธเจ้าพร้อมด้วยแก้วแหวนเงินทอง โดยทำเป็นพระพุทธรูปแทนพระองค์เข้าบรรจุไว้ในองค์พระธาตุ และก่อสร้างบ้านเรือน ณ บริเวณใกล้ๆพระธาตุ

ส่วนพระอรหันต์ทั้ง ๙ องค์ ก็ได้จัดสร้างวัดเคียงคู่พระธาตุ เมื่อพระอรหันต์ทั้ง ๙ องค์ได้ดับขันธ์ปรินิพพาน ประชาชนได้นำพระธาตุของพระอรหันต์บรรจุไว้ในพระธาตุองค์เล็กซึ่งอยู่ใกล้พระธาตุขามแก่นเรียกว่าครูบาทั้งเก้า เจ้ามหาธาตุ มาจนทุกวันนี้ทุกวันเพ็ญ เดือน ๖ จะมีงานฉลององค์พระธาตุขามแก่นเป็นงานประจำปี พระธาตุขามแก่น มีหลายตำนานเล่าขานกันหลาย ดังนี้

นับแต่การเสด็จดับขันธ์ปรินิพพานขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ เมื่อถวายพระเพลิงเสร็จ แล้ว พระบรมสารีริกธาตุได้ถูกนำไปประดิษฐานไว้ในที่ต่าง ๆ คือ พระสารีริกธาตุกระโยงหัว (กะโหลกศีรษะ) ฆฏิการพรหมนำไปไว้บนเทวโลก, พระธาตุเขี้ยวหมากแง (พระเขี้ยวแก้ว) พระอินทร์นำไปไว้บนสวรรค์ชั้นดาวดึงษ์,พระธาตุกระดูกด้ามมีด (พระรากขวัญ) พระยานาคนำไปไว้เมืองบาดาล

ครั้งต่อมาโมริยกษัตริย์เจ้านครโมรีย์ (อยู่ในประเทศกัมพูชาปัจจุบัน) ทราบข่าวภายหลังเพราะอยู่ห่างไกลและเดินทางช้า จึงได้แต่พระอังคารธาตุ (ฝุ่น) แล้วนำไปไว้ที่นครของตนประมาณพุทธศักราชล่วงมาได้ ๓ ปี พระมหากัสสปะเถระเจ้า พร้อมด้วยพระอรหันต์ ๕๐๐ องค์นำเอาพระอุรังคธาตุ (กระดูกส่วนอก) ไปประดิษฐานไว้ภูกำพร้า (พระธาตุพนมในปัจจุบัน) พระยาหลังเขียว โมริยกษัตริย์ และพระอรหันต์ยอดแก้ว, พระอรหันต์รังษี, พระอรหันต์คันที และไม่ปรากฏชื่ออีก ๖ องค์ จึงเดินทางพร้อมอัญเชิญเอาพระอังคารธาตุเพื่อไปบรรจุไว้ในพระธาตุพนมด้วย ระหว่างทางได้มาถึงพื้นที่แห่งหนึ่ง (ที่ตั้งของพระธาตุขามแก่นในปัจจุบัน) มีพื้นที่พื้นที่ดอนราบเรียบ มีห้วยสามแยก น้ำไหลผ่านรอบดอน และมีต้นมะขามใหญ่ที่ตายแล้วเหลือแต่แก่นอยู่ต้น

หนึ่ง ขณะนั้นเป็นเวลาพลบค่ำพอดี ประกอบกับพื้นที่มีความเหมาะสมจึงได้พักแรมที่นี่ และนำเอาพระอังคารธาตุไปวางพักไว้บนแก่นของต้นมะขามที่ตายแล้วดังกล่าว พอรุ่งเช้าทั้งคณะก็เดินทางมุ่งหน้าสู่สถานที่ก่อสร้างพระธาตุพนมต่อไป พอไปถึงปรากฏว่าพระธาตุพนมได้สร้างเสร็จแล้ว ไม่สามารถนำพระอังคารธาตุบรรจุลงไปได้อีก จึงจำต้องนำเอาพระอังคารธาตุนั้นกลับตามเส้นทางเดิม โดยตั้งใจว่าจะนำกลับไปไว้ที่นครของตนตามเดิม เมื่อมาถึงดอนมะขามซึ่งเคยเป็นที่พักแรม ครั้งก่อน ได้เห็นต้นมะขามใหญ่ที่ล้มตายเหลือแต่แก่นนั้นกลับผลิตดอก ออกผล แตกกิ่งก้านสาขามีใบเขียวชะอุ่มแลดูงามตายิ่งนัก จะเป็นด้วยเทพเจ้าแสร้งนิมิต หรือด้วยอำนาจอภินิหารของพระอังคารธาตุก็มิอาจรู้ได้ เห็นเป็นอัศจรรย์เช่นนั้นจึง พร้อมกันก่อสร้างพระธาตุครอบต้นมะขาม และบรรจุพระอังคารธาตุของพระเจ้าไว้ภายในด้วย โดยมีรูปลักษณะดังที่เราเห็น อยู่ในปัจจุบันนี้ จึง เรียกชื่อพระธาตุนี้ว่า "พระธาตุขามแก่น"

หลังจาการก่อสร้างพระธาตุเสร็จแล้ว พระยาหลังเขียวพร้อมด้วยบริวารได้สร้างบ้านแปลงเมืองอยู่ตรงนี้ และได้สร้างวัดให้เป็นที่พำนักของพระอรหันต์ทั้ง ๙ องค์ ซึ่งมีวิหาร และพัทธสีมาเคียงคู่กับองค์พระธาตุสืบมา ครั้นกาลล้วงมาพระอรหันต์ทั้ง ๙ องค์ก็ได้ดับขันธ์ปรินิพพาน ชาวเมืองนำเอาอัฐิธาตุของท่านบรรจุไว้ในพระธาตุองค์เล็ก ซึ่งอยู่ด้านทิศตะวันออกของ อุโบสถในเวลานี้ ต่อมาประชาชนจึงเรียกพระธาตุองค์ใหญ่ว่า ครูบาทั้งเก้าเจ้ามหาธาตุ ส่วนพระธาตุองค์เล็กเรียกว่าครูบาทั้งแปด

มีเรื่องราวคล้ายตำนานที่หนึ่ง แต่กล่าวว่าพระอรหันต์ที่อัญเชิญพระอังคารธาตุนั้น มีเพียง ๒ องค์เท่านั้น แต่เดิม ณ ที่นี้เป็นที่รกร้างว่างเปล่า ต่อมาเมื่อเริ่มมีชาวบ้านเข้ามาหักล้างถางพงจับจองที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัยนั้น ชาวบ้านพบว่ามีตอมะขามที่ตายแล้วเหลือแต่แก่นอยู่ต้นหนึ่ง แต่ต่อมาปรากฏว่าแก่นมะขามนั้นกลับมีการแตกใบ ผลิดอก ดูแปลกประหลาด และพบว่าหากมีใครที่ไปทำการอะไรที่เป็นการดูหมิ่นหรือลบหลู่ตอมะขามนั้น คนผู้นั้นก็จะมีอันเป็นไป ชาวบ้านจึงเกิดความเคารพบูชา และร่วมกันสร้างเจดีย์ครอบตอมะขามนั้นไว้ พร้อมกับบรรจุพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า ๙ ประการ ไว้ในนั้นด้วย จึงเรียกเจดีย์ที่สร้างนั้นว่า พระเจ้าเก้าพระองค์ หรือ เจดีย์บ้านขาม ต่อมาจึงเป็นพระธาตุขามแก่น งานฉลองและนมัสการพระธาตุขามแก่น ในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ การสักการะ ใช้ธูป เทียน ดอกไม้ ขันแปดเก้า ในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ ของทุกเดือน พระธาตุขามแก่น พระธาตุขามแก่นเป็นปูชนียสถานสำคัญคู่เมืองขอนแก่นและเป็นที่เคารพสักการะของชาวจังหวัดขอนแก่น

๒.๕.๑๐ พระธาตุเมืองพิณ

พระธาตุเมืองพิณ ตั้งอยู่ที่บ้านโนนธาตุ หมู่ ๗ ตำบลฝั่งแดง อำเภอนากลาง จังหวัดหนองบัวลำภู มีเนื้อที่ประมาณ ๒๘ ไร่ ๑ งาน สร้างวัดเมื่อวันที่ ๕ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๖๒ ได้รับ

พระราชทานวิสุงคามสีมา เมื่อวันที่ ๙ กุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๔๙๙ สังกัดมหานิกาย ภายในวัดมีเจดีย์โบราณและซากอุโบสถสถานวัดพระธาตุเมืองพิณ สันนิษฐานว่าก่อสร้างในสมัยทวารวดีและล้านช้าง หลักฐานทางประวัติศาสตร์และทางโบราณคดีที่พบ คือสิ่งก่อสร้างที่ทำด้วยอิฐ มีเจดีย์และฐานโบสถ์ ศิลาจารึก ตัวอักษรไทยน้อย ๑ หลัก คงจะเป็นเสมาเดิมที่มีอยู่ในชุมชนที่เข้ามาจารึก ใบเสมาหินทราย ๓ หลัก เศษภาชนะดินเผาเนื้อแก่นพระพุทธรูป บุเงินล้านช้าง ๓ องค์ ใช้ศิลาแลงก่อฐานวิหารโบสถ์เหลือแค่ฐานที่ก่อด้วยศิลาแลง ส่วนเจดีย์เป็นสถาปัตยกรรมล้านช้างปัจจุบันได้ก่อสร้างใหม่ทับเจดีย์เดิม

๒.๖ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษางานวิจัยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวของ จากงานวิจัยที่มีการวิจัยไว้ ดังต่อไปนี้

๒.๖.๑ หนังสือและตำราที่เกี่ยวข้อง

จากการทบทวนผลงานวิจัยที่เกี่ยวของกับบทบาทของพระสงฆ์ ผู้วิจัยได้ประมวลไว้ดังนี้

ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม ได้ศึกษาแหล่งโบราณคดีในภาคอีสาน พบว่า แอ่งโบราณคดีในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตั้งแต่แอ่งโคราช ถึงหนองคายมีกระจายโดยทั่วไป มีความสำคัญและเก่าแก่แห่งหนึ่งในภาคอีสาน เพราะมีวัฒนธรรมหลายแบบหลายสมัยเข้ามาผสมปนเป ทำให้เป็นบริเวณที่ไม่เหมือนบริเวณใดๆ ในภาคอื่นๆของไทย เช่นบ้านเชียงเป็นแหล่งที่มนุษย์ได้สามารถหล่อสัมฤทธิ์ได้ ปั้นหม้อ เขียนลายหม้อที่เก่าแก่ที่สุด เป็นที่สนใจของนักโบราณคดีทั้งภายในและภายนอกเสมอมา อีกทั้งมีผู้สนใจศึกษาค้นคว้าอยู่เนืองๆ สรุปได้ว่ามี ๓ วัฒนธรรมปะปนกันอยู่ คือ ๑.วัฒนธรรมแบบทวาราวดี จากภาคกลาง ๒.วัฒนธรรมแบบลพบุรี จากภาคกลาง ๓.วัฒนธรรมแบบล้านนา วัฒนธรรมหลังสุดนี้ได้หล่อหลอมกลายมาเป็นวัฒนธรรมลาว และอีสานในที่สุด ๙๓

ถวิลวดี บุรีกุล ได้กล่าวถึงกระบวนการมีส่วนร่วมที่นำมาประมวลเป็นระดับไว้ได้อย่างน่าสนใจ โดยถวิลวดี ได้ทำวิจัยเรื่องประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม และได้ข้อสรุปถึงกระบวนการมีส่วนร่วม ควรจะมีลำดับขั้นประกอบไปด้วย การให้ข้อมูล การเปิดรับความคิดเห็นของประชาชน

---

๙๓ ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม, **ค้นหาอดีตของเมืองโบราณ**, (กรุงเทพมหานคร: ด่านสุทธาการพิมพ์, ๒๕๓๘),หน้า ๙๘.

การปรึกษาหารือการวางแผนร่วมกัน การร่วมปฏิบัติและการควบคุมติดตามโดยประชาชน โดยเป็นการเริ่มจากการสื่อสารทางเดียว ซึ่งเป็นการให้ข้อมูลแต่เพียงอย่างเดียวไปจนถึงสื่อสารสองทางที่เป็นการปรึกษาหารือ ร่วมคิด ร่วมวางแผน และเมื่อสื่อสารกันเข้าใจตรงกันแล้ว จึงเป็นการร่วมทำ และในที่สุดเป็นการร่วมติดตามควบคุม ซึ่งนับเป็นขั้นตอนของการมีส่วนร่วมสูงสุด ๙๔

อภิญญา กังสนารักษ์ ได้นำเสนอกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนว่า ชุมชนต้องมีส่วนร่วมใน ๔ ขั้นตอน ได้แก่ ๑) การมีส่วนร่วมในการริเริ่มโครงการ ร่วมค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาภายในชุมชน ร่วมตัดสินใจกำหนดความต้องการและร่วมลำดับความสำคัญของความต้องการ ๒) การมีส่วนร่วมในขั้นการวางแผน กำหนดวัตถุประสงค์วิธีการแนวทางการดำเนินงาน รวมถึงทรัพยากรและแหล่งวิทยากรที่จะใช้ในโครงการ ๓) การมีส่วนร่วมในขั้นตอนการดำเนินโครงการ ทำประโยชน์ให้แก่โครงการ โดยร่วมช่วยเหลือด้านทุนทรัพย์ วัสดุอุปกรณ์ และแรงงาน ๔) การมีส่วนร่วมในการประเมินผลโครงการ เพื่อให้รู้ว่าผลจากการดำเนินงานบรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้หรือไม่ โดยสามารถกำหนดการประเมินผลเป็นระยะต่อเนื่องหรือประเมินผลรวมทั้งโครงการในคราวเดียวก็ได้ ๙๕

เฉลียว บุรีภักดี และคนอื่น ๆ สรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมของชุมชน แบ่งได้ออกเป็น ๓ ประเภท ได้แก่ ๑) การมีส่วนร่วมแบบชายขอบ (Marginal Participation) เป็นการมีส่วนร่วมที่เกิดจากความสัมพันธ์เชิงอำนาจไม่เท่าเทียมกันกล่าวคือ ฝ่ายหนึ่งรู้สึกด้อยอำนาจกว่า มีทรัพยากรหรือความรู้ด้อยกว่าอีกฝ่ายหนึ่ง เป็นต้น ๒) การมีส่วนร่วมแบบบางส่วน (Partial Participation) เป็นการมีส่วนร่วมที่เกิดจากการกำหนดนโยบายของรัฐ โดยไม่รู้ความต้องการของประชาชน ดังนั้น การมีส่วนร่วมจึงเป็นเพียงประชาชนได้ร่วมแสดงความคิดเห็นในการดำเนินกิจกรรมบางส่วนบางเรื่องเท่านั้น ๓) การมีส่วนร่วมแบบสมบูรณ์ (Full Participation) เป็นการมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของการพัฒนาด้วยความเท่าเทียมกันทุกฝ่าย จัดเป็นการมีส่วนร่วมในการพัฒนาอย่างแท้จริงของประชาชนตามแนวความคิดและหลักการพัฒนาชุมชน เมื่อนำมาใช้ในการเรียนรู้จะสนับสนุนและส่งเสริมให้กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชนดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ ๙๖

๒.๖.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

---

๙๔ ถวิลวดี บุรีกุล, **ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม**. นนทบุรี: สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๕๐,), หน้า

๙๕ อภิญญา กังสนารักษ์, **รูปแบบการบริหารแบบมีส่วนร่วมในองค์กรที่มีประสิทธิผลระดับคณะของสถาบันอุดมศึกษา**. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า

๙๖ เฉลียว บุรีภักดี และคนอื่นๆ, **ชุดวิชาการวิจัยชุมชน ชุดการเรียนรู้ด้วยตนเอง.หลักสูตรประกาศนียบัตรบัณฑิตการจัดการและประเมินโครงการ,** (นนทบุรี: เอส. อาร์. พริ้นติ้ง แมสโปรดักส์, ๒๕๔๕), หน้า .

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องผู้วิจัยได้นำ มาใช้เป็นแนวทางในการตั้งสมมติฐานและกรอบแนวคิดในการวิจัยของผู้วิจัย เพื่อศึกษาหาระดับการมีส่วนร่วมและปัจจัยที่สัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดสำนักศิลปากรที่ ๙ มีผู้ทำวิจัยไว้มากมายแต่ผู้ทำวิจัยได้คัดเลือกมาเพื่อประกอบการศึกษามีรายละเอียด ดังนี้

ผ่องพรรณ ทวีสมบูรณ์ ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่องการศึกษาเปรียบเทียบพฤติกรรมการพัฒนาสังคมของพระสงฆ์ในชุมชนที่รัฐให้การพัฒนาต่างกัน ผลการวิจัยพบว่า พระสงฆ์ได้มีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคมมาตั้งแต่ในโบราณและบทบาทในการพัฒนา ได้ทวีความสำคัญมากขึ้นโดยการปรับแนวทางการพัฒนาให้สอดคล้องกับสภาพภูมิศาสตร์ ประชาชน วิถีชีวิตทางสังคมในท้องถิ่น และทรัพยากรสิ่งแวดล้อม พระสงฆ์จึงเป็นผู้พัฒนาสังคมเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต ทางวัตถุและจิตใจ บทบาทการพัฒนาของพระสงฆ์จะเป็นแบบใดนั้นขึ้นอยู่กับพื้นฐานโครงสร้างสังคมถ้าเป็นสังคมเมืองพระสงฆ์ควรจะมุ่งเน้นการพัฒนาทางด้านจิตใจเป็นสำคัญ เพราะในสังคมเมืองนั้นมีเหตุปัจจัยที่ชักนำให้ประชาชนไปสู่ความเสื่อมในทางศีลธรรมจรรยาได้มาก ส่วนสังคมในชุมชนชนบทนั้น ปัญหาพื้นฐานที่ประชาชนประสบคือ ปัญหาสภาพความเป็นอยู่ การพัฒนาจิตใจอย่างเดียวย่อมไม่เพียงพอ จะต้องพัฒนาทางวัตถุด้วย การที่พระสงฆ์ที่มีการพัฒนาสังคมมากน้อยเพียงใดนั้นขึ้นอยู่กับทัศนคติ และแนวความคิดเกี่ยวกับบาทบาท ในการพัฒนาสังคมของพระสงฆ์นักพัฒนาแต่ละรูป แต่ละบทบาทที่พระสงฆ์นักพัฒนาแต่ละรูปปฏิบัติจริง ๆ นอกจากนี้ยังขึ้นอยู่กับสภาพปัญหาและความต้องการของชุมชน ตลอดจนการยอมรับบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม ดั้งนั้นพระสงฆ์จึงเป็นบุคคลที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาท้องถิ่นเพื่อความเจริญก้าวหน้าของชุมชน และเป็นการพัฒนาด้านวัตถุและจิตใจควบคู่กันไป เพื่อยกระดับวิถีชีวิตท้องถิ่นให้ดีขึ้น๙๗

พินิจ ลาภธนานนท์ ได้ทำวิจัยเรื่องกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมกับการปรับเปลี่ยนบทบาทการพัฒนาของพระสงฆ์นักพัฒนาในภาคอีสาน พบว่า แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่าพระสงฆ์นักพัฒนาไม่ใช่ผลผลิตทั้งของโครงการและนโยบายของรัฐ หรือของกิจกรรมและการสนับสนุนขององค์กรพัฒนาเอกชน บทบาทการพัฒนาของพระสงฆ์เป็นรูปแบบหนึ่งของวิถีปฏิบัติแบบพุทธศาสนาชาวบ้านระหว่างพระสงฆ์และชาวบ้านในท้องถิ่น ปัจจัยภายในท้องถิ่นมีอิทธิพลที่เด่นชัดต่อแรงจูงใจและการตัดสินใจแสดงบทบาทการพัฒนาของพระสงฆ์ โดยปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้นในชุมชนคือแรงจูงใจสำคัญ อย่างไรก็ตามศักยภาพและความสามารถของพระสงฆ์ที่จะส่งเสริมกิจกรรมการพัฒนาต่างๆ มีส่วนเกี่ยวเนื่องกับความสัมพันธ์ทางศาสนาและสังคมระหว่าง

---

๙๗ ผ่องพรรณ ทวีสมบูรณ์, “การศึกษาเปรียบเทียบพฤติกรรมการพัฒนาสังคมของพระสงฆ์ในชุมชนที่รัฐให้การพัฒนาต่างกัน”, **วิทยานิพนธ์พัฒนบริหารศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : สถาบันบัณฑิตบริหารศาสตร์, ๒๕๓๗), หน้า ๑๔-๑๕.

พระสงฆ์และชาวบ้านในชุมชน ถ้าพระสงฆ์ไม่มีความสัมพันธ์ที่ดีกับชาวบ้านและได้รับความศรัทธาน้อยจากชาวบ้าน พระสงฆ์ก็จะไม่สามารถส่งเสริมกิจกรรมการพัฒนาต่างๆในชุมชนได้ และหลังจากที่ได้ทำงานพัฒนาแล้วถ้าพระสงฆ์ไม่สามารถรักษาความสัมพันธ์ที่ดีและศรัทธาที่ได้รับจากชาวบ้านไว้ได้ พระสงฆ์ก็จะไม่สามารถสานต่อกิกรรมการการพัฒนาได้ ทั้งนี้ธรรมชาติของกิจกรรมสังฆพัฒนานั้นมีส่วนสัมพันธ์อย่างลึกซึ่งกับความต้องการจำเป็นของชาวบ้าน ซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมายแท้จริงของงานสังฆพัฒนา๙๘

พระสมนึก อนันตวรวงศ์ ๙๙ ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่องสถาบันสงฆ์กับการพัฒนาสังคมไทยในอนาคต ตามทรรศนะของพระผู้นำทางด้านวิชาการ พบว่า การพัฒนาสถาบันสงฆ์และการประยุกต์ใช้พุทธธรรมเพื่อให้เกิดประโยชน์เกื้อกูลต่อสังคมไทยนั้น พระผู้นำทางด้านวิชาการเห็นตรงกันว่าในปัจจุบันสถาบันสงฆ์ได้เกื้อกูลต่อสังคมไทยอยู่แล้ว แต่สำหรับในอนาคตยังจะต้องมีการปรับปรุงสถาบันสงฆ์ในประเด็นต่างๆ อีกมาก โดยเฉพาะการศึกษาของสงฆ์และการพัฒนาบุคลากรทางศาสนา

อริยา ลิ้มสุวัฒน์ ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่องบทบาทของพระภิกษุในการพัฒนาชนบทไทย พบว่า ในการพัฒนาชุมชนพระสงฆ์จะเป็นผู้นำด้านการให้ความรู้ด้านคุณธรรมและมีบทบาทสำคัญในการยกระดับจิตใจของประชาชน เช่นอบรมศีลธรรม ให้คำแนะนำสั่งสอนในการดำเนินชีวิตที่ดีงาม บทบาทนี้นับเป็นบทบาทดั้งเดิมที่เหมาะสม ไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย สำหรับการพัฒนาทางด้านวัตถุนั้นพระสงฆ์ควรกระทำในทางอ้อมด้วยการชักนำให้ผู้อื่นทำหรือนำสิ่งของหรือบริการที่ได้รับบริจาคมาเฉลี่ยแบ่งปันให้เกิดประโยชน์กว้างขวางออกไปตามแต่ที่จะอำนวยประโยชน์และขอบเขตที่พระสงฆ์พึงกระทำและไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย๑๐๐

วินัย เก่งสุวรรณ ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่องศึกษาบทบาทของพระสงฆ์กับงานสังคมสงเคราะห์ทางการศึกษาในโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญ: ศึกษาเฉพาะกรณีกลุ่มโรงเรียนกลุ่มที่ ๑๐ พบว่า บทบาทด้านสังคมสงเคราะห์ของพระสงฆ์ที่ทำได้ดีที่สุด คือ ๑) บทบาทด้าน

---

๙๘ พินิจ ลาภธนานนท์, “กระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมกับการปรับเปลี่ยนบทบาทการพัฒนาของพระสงฆ์นักพัฒนาในภาคอีสาน”, **รายงานการวิจัยทุนวิจัยกองทุนรัชดาภิเษกสมโภช** (กรุงเทพมหานคร : สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า บทคัดย่อ.

๙๙ สมนึก อนันตวรวงศ์, พระ. “สถาบันสงฆ์กับการพัฒนาสังคมไทยในอนาคต ตามทรรศนะของพระผู้นำทางด้านวิชาการ”. **วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต** บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๐), หน้า บทคัดย่อ.

๑๐๐ อริยา ลิ้มสุวัฒน์, บทบาทพระภิกษุในการพัฒนาชุมชนชนบทไทย, **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต** (บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๖), หน้า บทคัดย่อ.

การศึกษา วัดให้สถานที่เป็นโรงเรียน และอาคารเรียน พระเป็นผู้สอนและอบรมเยาวชนให้รู้หนังสือ ให้เป็นผู้มีศีลธรรมและความรับผิดชอบต่อสังคมอนุเคราะห์การจัดตั้งโรงเรียนสอนเด็กก่อนวัยเรียน ชักชวนชาวบ้านให้สนับสนุนด้วยทุนการศึกษา และอุปกรณ์การเรียน ๒) บทบาทด้านการสาธารณสุข พระสงฆ์ทั้งในอดีตและปัจจุบันให้การรักษาพยาบาลแก่ชาวบ้านในทุกระดับความเจ็บป่วย โรคบางชนิดหายด้วยแรงศรัทธาที่ผู้ป่วยมีต่อพระสงฆ์ ๓) บทบาทด้านการพัฒนาจิตใจของประชาชน พระสงฆ์ให้ธรรมทานแก่ประชาชนจิตใจที่พัฒนาแล้วจะไม่วุ่นวายจะเข้าใจในความหมายของคำว่า ธรรมย่อมคุ้มครองผู้ประพฤติธรรมนอกจากนี้การสอนปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ก็สามารถช่วยให้เกิดความสุขสงบทางจิตใจได้มาก ๔) บทบาทด้านการสงเคราะห์ทางจิต พระสงฆ์มีบทบาทในด้านการช่วยบรรเทาปัญหาและมีส่วนช่วยส่งเสริมสุขภาพจิตของประชาชนได้มาก งานสังคมสงเคราะห์ที่พระสงฆ์ทำได้โดยตรง คือ งานสังคมสงเคราะห์ทางจิตใจเป็นหลัก ๕) บทบาทด้านการพัฒนาท้องถิ่น ในชนบทพระสงฆ์มีบทบาทมากในฐานะผู้นำด้านการเสนอความคิดริเริ่ม และระดมความร่วมมือของชาวบ้านในการพัฒนาต่าง ๆ ในชุมชน๑๐๑

ไตรภพ สุทธเขต ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง การสืบทอดพุทธศิลป์ล้านนา: กรณีศึกษาวัดแสนเมืองมาหลวง (หัวข่วง) จ. เชียงใหม่ มีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษาประวัติและพัฒนาการของพุทธศิลป์ในล้านนา และศึกษาการสืบทอดงานช่างพุทธศิลปะในวัดแสนเมืองมาหลวง (หัวข่วง) จากการศึกษาวิจัยพบว่า ประวัติและพัฒนาการพุทธศิลป์ตั้งแต่จากอินเดีย พุทธศิลป์ที่พบคือ การสร้างพระธาตุเจดีย์ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ และสังเวชนียสถาน หลังพุทธกาลสมัยพระเจ้าเมนันเดอร์ ทรงสร้างพระพุทธรูปแทนรูปเคารพของเทพเจ้า สมัยพระเจ้ากนิษกะ การสร้างพระพุทธรูปในเขตคันธาระและอาฟกานิสถาน เรียกพุทธรูปสมัยนี้ว่า “คันธาระ” ต่อมาพุทธศิลป์ได้ขยายการสร้างมาถึงภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ ๑๐๒

พิบูลย์ ลิ้มพานิชย์ ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง อิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่มีต่อการสร้างเจดีย์ในสมัยสุโขทัย ผลการวิจัยพบว่า การสร้างเจดีย์นั้นมีมาก่อนสมัยพุทธกาล โดยมีต้นกำเนิดมาจาก ประเพณีการเผาศพ และเก็บอัฐิไว้เคารพบูชาของพวกอารยันที่นับถือศาสนาพราหมณ์ เจดีย์ที่ สร้างขึ้นในยุคแรก ๆ จะทำเป็นเนินดินและบรรจุอัฐิของผู้ที่เคารพนับถือไว้ภายใน ซึ่ง

---

๑๐๑ วินัย เก่งสุวรรณ, “ศึกษาบทบาทของพระสงฆ์กับงานสังคมสงเคราะห์ทางการศึกษาในโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญ: ศึกษาเฉพาะกรณีกลุ่มโรงเรียนกลุ่มที่ ๑๐”, **วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต,** (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๑), หน้า ๒๒.

๑๐๒ นายไตรภพ สุทธเขต, “การสืบทอดพุทธศิลป์ล้านนา : กรณีศึกษาวัดแสนเมืองมาหลวง (หัวข่วง) จ.เชียงใหม่”, วิทยานิพนธ์**ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต** (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า บทคัดย่อ

พระพุทธเจ้า ทรงนำประเพณีการฝังอัฐิของพวกอารยันมาปรับใช้ในทางพระพุทธศาสนา และการสร้างเจดีย์ใน พระพุทธศาสนาก็เป็นพุทธประสงค์โดยตรง เป็นประเพณีนิยมที่สร้างขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์ในการ สักการบูชา ต่อมาประเพณีการสร้างเจดีย์ในพระพุทธศาสนาได้แพร่หลายจากอินเดียไปยังประเทศ ต่าง ๆ ที่สำคัญได้แก่ ศรีลังกา เพราะเป็นประเทศใกล้เคียงที่มีรูปแบบการสร้างเจดีย์ที่คล้ายกับ อินเดีย ซึ่งประเทศไทยก็ได้รับพระพุทธศาสนามาจากทั้งอินเดียและศรีลังกา การที่พระพุทธศาสนาได้เข้าสู่ประเทศไทยนั้น จากหลักฐานในคัมภีร์มหาวงศ์พบว่าพระพุทธศาสนาได้เข้ามาประดิษฐาน ในประเทศไทยครั้งแรก เป็นพระพุทธศาสนานิกายหินยาน เมื่อคราวที่พระเจ้าอโศกมหาราชแห่ง อินเดียได้ส่งสมณทูตไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในดินแดนต่าง ๆ ๙ สาย หนึ่งในบรรดา ๙ สาย นั้นก็คือสุวรรณภูมิ ซึ่งสันนิษฐานว่าได้แก่ภาคกลางของไทยและภาคใต้ของพม่า หลังจากนั้นใน สมัยสุโขทัย พระพุทธศาสนานิกายลังกาวงศ์ได้เข้ามาเผยแผ่ในประเทศไทยและมีอิทธิพลต่อกษัตริย์ รวมทั้งประชาชนในอาณาจักรสุโขทัยเป็นอย่างมาก ทำให้ประเพณีการสร้างเจดีย์ในพระพุทธศาสนา[๑๐๓]

พระครูอนุรักษ์บุรานันท์ (บุญชื่น ฐิตธมฺโม) ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง การศึกษากระบวนการอนุรักษ์พุทธประติมากรรมหินทราย: กรณีศึกษาพิพิธภัณฑ์เวียงพยาว (วัดลี) ผลการวิจัยพบว่า ได้มีวิวัฒนาการมาแต่ครั้งสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ได้สร้างสถูปสาญจี โดยได้มีการนำเอาหินทรายมาแกะสลักเป็นรูปสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา แม้ในเบื้องต้น ยังไม่มีการแกะสลักรูปเหมือนพระพุทธเจ้าก็ตาม แต่รูปสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาที่เป็นรูปแบบของงานศิลปะเฉพาะในยุคนี้ เช่น ต้นโพธิ์ แท่นบัลลังก์ รูปธรรมจักร และแม้แต่รูปกวาง ที่แวดล้อมด้วยพุทธสาวก ก็สื่อแสดงให้เห็นว่าถึงการสืบทอดศิลปะการแกะสลักดังกล่าวว่าได้รับการสืบทอดจากสกุลช่างศิลป์ในยุคสมัยนั้น มีอิทธิพลต่อการสร้างประติมากรรมในอินเดียในยุคต่อมา ตั้งแต่ยุคคันธาระ มถุราปาละ-เสนะ อมราวดี และ โจฬะ ของอินเดีย วัสดุที่ช่างศิลปินนามาใช้ในการสร้างงานนั้นล้วนแล้แต่เป็นหินทรายแทบทั้งสิ้น จนกระทั่ง พระพุทธศาสนาได้แผ่เข้าสู่ดินแดนสุวรรณภูมิ ในพุทธศตวรรษที่ ๓ ความรู้ในเชิงพุทธศิลป์ประเภทนี้ได้เข้ามาด้วย เห็นได้จากศิลปะขอมเองก็ใช้หินเป็นวัสดุในการสร้างเทวสถาน พระพุทธรูป เทวรูป และรูปประดับ อื่น ๆ สังเกตได้จากพุทธสถานและเทวสถานในที่ต่างๆ ของประเทศไทย เช่น พระปรางสายยอด เมืองลพบุรี และ

---

๑๐๓ นายพิบูลย์ ลิ้มพานิชย์, “อิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่มีต่อการสร้างเจดีย์ในสมัยสุโขทัย”. วิทยานิพนธ์**ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต** (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า บทคัดย่อ

พระพุทธรูปสมัยทราวดี ก็ใช้หินทรายเป็นวัสดุในการแกะสลัก เป็นสายอารยธรรมของขอมในสมัยรุ่งเรือง ได้ทิ้งร่องรอยไว้ ทำให้พุทธศิลป์ในประเทศไทยมีความเจริญรุ่งเรืองมาเป็นลาดับ๑๐๔

พระมหาเสถียร ถาวรธมฺโม ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์โบราณสถานของพระสังฆาธิการ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พบว่า ขาดความรู้ความเข้าใจในการบูรณะ ขาดการประสานงานจากหน่วยงานที่รับผิดชอบดูแล ข้อเสนอแนะ ได้แก่ ควรมีการจัดการและดำเนินการอย่างเป็นระบบของงาน ควรจัดหาผู้ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญในการบูรณะและหน่วยงานที่รับผิดชอบดูแลควรมีการประสานงานกับวัดอย่างสม่ำเสมอ ๔) ด้านร่วมติดตามประเมินผลและบำรุงรักษา ได้แก่ ไม่ได้รับการสนับสนุนเท่าที่ควรจะเป็น ขาดความรู้ความเข้าใจทางหลักวิชาการและนโยบายที่ชัดเจนในการบำรุงรักษาข้อเสนอแนะ ได้แก่ รัฐบาลควรให้การสนับสนุนงบประมาณให้ทั่วถึง หน่วยงานราชการควรมีนโยบายที่ชัดเจนในการบำรุงรักษาตามสภาพปัจจุบันที่เกิดขึ้น๑๐๕

พระครูสุนทรวัชรการ (อำพล อพโล) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์จังหวัดเพชรบุรีในการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง” จากผลการวิจัยพบว่า บทบาทของพระสงฆ์จังหวัดเพชรบุรีในการเสริมสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง โดยภาพรวมพระสงฆ์มีบทบาทต่อการเสริมสร้างชุมชนให้เข้มแข็งในระดับปานกลาง (ค่าเฉลี่ย = ๓.๑๘) เมื่อจำแนกเป็นรายขอพบว่า พระสงฆ์มีบทบาทในการเสริมสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง ที่มีค่าเฉลี่ยอยู่ในอันดับสูงที่สุด ได้แก่ สอนธรรมศึกษาแล้วสอดแทรกเนื้อหาที่เกี่ยวของกับการสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง (ค่าเฉลี่ย = ๓.๕๙) รองลงมา ได้แก่ โน้มน้าวจิตใจให้ประชาชนตระหนักถึงความสำคัญในการสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง (ค่าเฉลี่ย = ๓.๕๓) และที่มีค่าเฉลี่ยอยู่ในอันดับต่ำที่สุด ได้แก่ จัดฝึกอบรมหลักสูตรระยะสั้นที่สามารถพัฒนาอาชีพของชาวบ้านในชุมชน(ค่าเฉลี่ย = ๒.๗๘) ๑๐๖

---

๑๐๔ พระครูอนุรักษ์บุรานันท์ (บุญชื่น ฐิตธมฺโม). “การศึกษากระบวนการอนุรักษ์พุทธประติมากรรมหินทราย: กรณีศึกษาพิพิธภัณฑ์เวียงพยาว (วัดลี)”, วิทยานิพนธ์**พุทธศาสตรมหาบัณฑิต** (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๘๗-๘๘

๑๐๕ พระมหาเสถียร ถาวรธมฺโม . “การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์โบราณสถานของพระสังฆาธิการ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา”, วิทยานิพนธ์**พุทธศาสตรมหาบัณฑิต** (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า บทคัดย่อ

๑๐๖ พระครูสุนทรวัชรการ (อำพล อพโล), “บทบาทของพระสงฆ์จังหวัดเพชรบุรีในการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย , ๒๕๕๔), หน้า ๑๒๓.

พระครูสังฆรักษ์ชุมพล โฆสวโร ได้ทำการวิจัยเรื่อง "บทบาทของพระสงฆ์ด้านงานสังคมสงเคราะห์ในอำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี" จากผลการวิจัยพบว่า พระสงฆ์มีบทบาทหน้าที่ที่ต้องกระทำตามสถานภาพความเป็นพระภิกษุ ซึ่งในปัจจุบันพบว่ามีหลากหลาย อาทิ บทบาทในการพัฒนาชุมชนและสังคม บทบาทในการแก่ไขปัญหาด้านศีลธรรมแก่เยาวชน บทบาทในการนำหลักพุทธธรรมมาใช้แก่ปัญหาในสังคมปัจจุบัน บทบาทในการดูแลรักษาศาสนสมบัติอันเป็นโบราณวัตถุหรือโบราณสถาน เป็นต้น ซึ่งแต่ละบทบาทที่พระสงฆ์กระทำล้วนอยู่บนพื้นฐานการให้การสงเคราะห์แก่สัตว์โลกหรือเวไนยสัตว์ตามพระประสงค์ของพระพุทธเจ้าทั้งสิ้น อย่างไรก็ดี บทบาทของพระสงฆ์ในด้านต่าง ๆ ที่มีผู้ศึกษาวิจัย พบว่า บทบาทที่แสดงออกของพระสงฆ์นั้น มีความแตกต่างกันตาม อายุ พรรษา วุฒิการศึกษา ฯลฯ ของแต่ละบุคคล[๑๐๗]

เอื้อมพร พูนขวัญ ได้วิจัยเรื่อง "การมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่นในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม กรณีศึกษาองค์พระปฐมเจดีย์ : จังหวัดนครปฐม" ผลการวิจัย พบว่า ประชาชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมระดับปานกลาง และ พบว่าการมีส่วนร่วมมีความสัมพันธ์กับปัจจัยด้านบุคคล ระยะเวลาที่พักอาศัยรายได้ ความรูปเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม พฤติกรรมการมีส่วนร่วมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ปัญหาและอุปสรรคของการมีส่วนร่วม คือ การขาดความรูป และการเผยแพร่ข่าวสารเกี่ยวกับเรื่องการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม ทำให้ประชาชนไม่สามารถเข้ามามีบทบาทร่วมในกิจกรรม การอนุรักษ์ได้อย่างถูกต้องตามโอกาสและเวลาที่เหมาะสม [๑๐๘]

ชีวรัตน์ สาลี่ประเสริฐ ได้วิจัยเรื่อง "การอนุรักษ์โบราณสถานโบราณวัตถุอำเภออู่ทองสำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑" พบว่านโยบายของหน่วยงานต่าง ๆ ต้องการให้สถาบันการศึกษา องค์กรต่างๆและชุมชนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ ฟื้นฟู มรดกทางศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยให้จัดกระบวนการเรียนรู้ในชุมชน ส่วนนักเรียนและบุคคลที่ เกี่ยวข้องมีความต้องการ

---

๑๐๗ พระครูสังฆรักษชุมพล โฆสวโร, "บทบาทของพระสงฆ์ด้านงานสังคมสงเคราะห์ในอำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี", **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต** (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๗๕-๗๖.

๑๐๘ **เอื้อมพร พูนขวัญ**, "การมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่นในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม กรณีศึกษาองค์พระปฐมเจดีย์ : จังหวัดนครปฐม", **วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต** (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๒), หน้า ๑๑๕.

ในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นเรื่องการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุอำเภออู่ทอง ควรนำวิทยากรภายในท้องถิ่นมาร่วมสอนและมีการศึกษาแหล่ง โบราณสถานโบราณวัตถุต่าง ๆ [๑๐๙]

เรืองแสง ทองสุขแสงเจริญ ได้วิจัยเรื่อง "การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานของกลุ่มตัวอย่างในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา" พบว่า ส่วนใหญ่มีส่วนร่วมในลักษณะ (๑) พบปะพูดคุยกันภายใน หมู่บ้าน (๒) ชักชวนเพื่อนบ้านร่วมกันรักษาโบราณสถาน (๓) ร่วมทำกิจกรรมอนุรักษ์ โบราณสถาน การรับรู้ปัญหาทางการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถาน [๑๑๐]

ศิวาภรณ์ รัตนพันธุ์ ได้วิจัยเรื่อง "การศึกษาเพื่อเสนอแนะแนวทางการพัฒนาและอนุรักษ์วัดในกรุงเทพมหานคร" จากการศึกษาพบว่า วัดในกรุงเทพมหานครประสบปัญหาการถูกทำลายสภาพภูมิทัศน์ อันเนื่องมาจากกิจกรรมการใช้ที่ดินในบริเวณวัดที่มีลักษณะไม่เหมาะสม ทำให้ขาดความสงบและขัดต่อบทบาทในการ เป็นศาสนสถาน การเพิ่มบทบาทของวัดในด้านการท่องเที่ยวที่ขาดการวางแผนอย่างระมัดระวัง เป็นส่วนทำลายเอกลักษณ์ของวัด สภาพความเสื่อมโทรมของศิลปโบราณสถาน ซึ่งขาดการทำนุบำรุงอย่างถูกต้อง และผลกระทบจากสภาวะเป็นพิษของสิ่งแวดล้อมเมือง รวมไปถึงสภาพความแออัดทรุดโทรมของชุมชนแวดล้อมวัดมีส่วนทำให้วัดขาดความงาม บทบาทของวัดที่เคยมีต่อชุมชนในลักษณะสร้างสรรค์มีความสำคัญลดน้อยลง โดยมีสถาบัน อื่นมารับหน้าที่แทน เช่น โรงเรียน สภาสังคมสังเคราะห์ และบทบาทที่เพิ่มขึ้นในปัจจุบัน คือ การใช้วัดเป็นสถานที่จอดรถและการให้บริการทางด้านการฌาปนกิจ จึง กล่าวได้ว่าวัดมีกิจกรรมทางเศรษฐกิจเพิ่มขึ้นและที่ทำให้เกิดความพลุกพล่าน สับสนภายในบริเวณวัด นอกจากนี้ความประพฤติอันไม่เหมาะสมของสงฆ์มีส่วนทำลายภาพพจน์ที่ดีของวัดที่มีต่อประชาชน การศึกษานี้จึงเป็นการศึกษาปัญหาของวัดและชุมชน และได้ให้ข้อเสนอแนะในการแก้ปัญหาดังกล่าว โดยจัดระดับปัญหาเป็น ๒ ระดับ คือ ปัญหาในระดับวัด และปัญหาระดับชุมชน เสนอให้ปรับปรุงสภาพแวดล้อมทางกายภาพ โดยเน้นการอนุรักษ์สภาพโบราณสถานสำคัญ และเสนอให้มีกิจกรรมเพิ่มเติมทางศิลปวัฒนธรรมรวมไปถึง การพัฒนาชุมชน เพื่อส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างวัดและชุมชน นอกจากนี้ยังเสนอแนะแนวทางให้ภาครัฐเห็นความสำคัญในการอนุรักษ์มรดกของ

---

๑๐๙ ชีวรัตน์ สาลี่ประเสริฐ, "การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นเรื่องการอนุรักษ์โบราณสถานโบราณวัตถุอำเภออู่ทอง สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑", **วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต**, (หลักสูตรและการนิเทศ), (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๕), หน้า ๑๑๖.

๑๑๐ เรืองแสง ทองสุขแสงเจริญ, "การรับรู้ปัญหาและการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานของประชาชนในเกาะเมือง พระนครศรีอยุธยา", **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๑๑๕.

ชาติ และเข้ามามีส่วนช่วยสนับสนุนอย่างจริงจัง เพื่อให้การปฏิบัติทำได้อย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น[๑๑๑]

ชาญ เลี่ยวเส็ง ได้วิจัยเรื่อง "ศึกษาบทบาทของวัดในการอนุรักษ์พุทธศิลป์เพื่อการท่องเที่ยว" พบว่าหลักคำสอนที่เกี่ยวข้องกับการสร้างงานพุทธศิลป์ มีหมวดธรรมว่าด้วยเรื่องบูชา ไตรสิกขา บุญกิริยาวัตถุ ไตรลักษณ์ เจติยะ อปายะ อุโบสถศีล และทศบารมีวัดเกิดขึ้นมาตั้งแต่ครั้งพุทธกาลผู้สร้างได้ถวายเพื่อเป็นที่ประทับของพระพุทธองค์ และเป็นที่อยู่ของพระสงฆ์ วัดได้พัฒนารูปแบบจากสิ่งก่อสร้างที่มุ่งประโยชน์ใช้สอยเป็น พระอารามที่มีความอลังการเพื่อเป็นพุทธบูชาวัดจึงได้กลายเป็นที่รวมของฝีมือเชิงช่าง และมรดกทางวัฒนธรรมในกาลต่อมา ดังนั้น การมาเที่ยวชมพุทธศิลป์จึงได้คุณค่าทั้งด้านการ พักผ่อน การแสวงหาความรู้และการแสวงบุญ วัดที่เข้าไปศึกษามีพุทธศิลป์ที่มีคุณค่าโดดเด่น แตกต่างกันออกไป มีประโยชน์ทางการใช้สอยเพื่อกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นหลัก ทุกวัดได้ดูแลรักษาพุทธศิลป์ในวัดให้คงอยู่ในสภาพเดิมหรือใกล้เคียงกลมกลืนกับสภาพเดิมมากที่สุด พระสงฆ์ที่มีหน้าที่ดูแลรับผิดชอบในวัดที่เข้าไปศึกษา มีความรู้ความเข้าใจเรื่องการ อนุรักษ์พุทธศิลป์ตรงกันกับนักวิชาการศิลปะ และนักวิชาการศิลปะเหล่านั้นเห็นว่า วัดต้องใช้พุทธศิลป์ให้เกิดคุณค่าทางธรรมปฏิบัติแก่ผู้มาเที่ยวชมให้มากที่สุดโดยไม่ได้ ให้ความสำคัญในเชิงเศรษฐกิจใดๆ จากการสำรวจภาคสนามพบว่า สิ่งที่วัดควรปรับปรุง มากที่สุด คือการจัดทำเอกสารแนะนำวัด (ร้อยละ ๓๔) และปรับปรุงความสะอาดบริเวณวัด (ร้อยละ ๓๐) กรมศิลปากรและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวควรให้การสนับสนุน และแนวทางในการปรับปรุงวัดเพื่อรองรับการท่องเที่ยวอย่างมีประสิทธิภาพโดยไม่สูญเสีย เอกลักษณ์ของความเป็นศาสนสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ต่อไป[๑๑๒]

มยุรี สุภังคนาช ได้วิจัยเรื่อง "การศึกษาเพื่อเสนอแนวทางการอนุรักษ์วัดในชุมชนริมคลองอ้อม จังหวัดนนทบุรี" พบว่า ความสำคัญของโบราณสถานที่ทำการศึกษา อยู่ในระดับที่ค่อนข้างมาก และส่วนใหญ่ได้รับการปฏิสังขรณ์แล้ว แต่คนในชุมชนเองไม่ได้มีบทบาทหรือมีส่วนร่วมในการกำหนดแนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานของตนเอง รวมไปถึงการที่ชุมชนส่วนใหญ่ยังไม่ตระหนักในการเป็นเจ้าของ ดังนั้น จึงเสนอแนะให้แนวทางสำหรับ การอนุรักษ์โบราณสถานนั้นควรได้ให้ความสำคัญกับคนในชุมชนด้วย เพื่อเป็นการ สร้างจิตสำนึกสร้างความสามารถเบื้องต้น

---

๑๑๑ ศิวาภรณ์ รัตนพันธุ์, "การศึกษาเพื่อเสนอแนะแนวทางการพัฒนาและอนุรักษ์วัดในกรุงเทพมหานคร", **วิทยานิพนธ์สถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๑๐๗.

๑๑๒ ชาญ เลี่ยวเส็ง, "ศึกษาบทบาทของวัดในการอนุรักษ์พุทธศิลป์เพื่อการท่องเที่ยว", **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๔๔๔), หน้า ๑๑๓.

ในการดูแลรักษากายภาพของโบราณสถาน และการเปิดโอกาสให้คนในชุมชน ได้เข้ามามีส่วนร่วมกำหนดแนวทางการอนุรักษ์โบราณ สถานในระดับชุมชนของตนเอง อันเป็นการสนองต่อนโยบายการกระจายอำนาจและเสริมสร้างศักยภาพให้กับชุมชนได้สามารถดูแลรักษาและบริหารจัดการโบราณสถานของ ตนได้เองในอนาคต [๑๑๓]

เอนก สีหามาตย์ ได้ทำการวิจัยเรื่อง "บทบาทการอนุรักษ์โบราณสถานของกรมศิลปากร" จากผลการวิจัยพบว่า การอนุรักษ์โบราณสถานเป็นงานที่ใช้ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะทาง โดยใช้หลักการอนุรักษ์สากลจากต่างประเทศมาประยุกต์ใช้ ทำให้ภาคสังคมเข้าใจลักษณะงานยาก และกรมศิลปากรเองก็ขาดการประชาสัมพันธ์การดำเนินการในการอนุรักษ์โบราณสถานในแต่ละพื้นที่ ทำให้ประชาชนในท้องถิ่นไม่ให้ความรวมมือบ่อยครั้ง นอกจากนี้ที่ผ่านมารัฐไม่ได้ให้ความสนใจกับการมีส่วนรวมระหว่างภาคสังคมกับหน่วยงานที่ทำการอนุรักษ์โบราณสถาน ทำให้ประชาชนไม่เห็นคุณค่าและประโยชน์ของโบราณสถาน [๑๑๔]

สุนทร เพชรทอง ได้ทำการวิจัยเรื่อง "มาตรการทางกฎหมายในการรักษาคุมครองโบราณสถาน ตามพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๐๔" จากผลการวิจัยพบว่าปัจจัยสำคัญที่ทำให้โบราณสถาน และโบราณคดีที่อยู่ในพื้นที่ทั่ว ๆ ไปของประเทศส่วนมากถูกทำลายไปนั้น คือมาตรการทางกฎหมายที่มีผลใช้บังคับอยู่ในปัจจุบันที่กำหนดมาตรการในการบังคับใช้ไม่เหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพของปัญหาที่อาจเกิดขึ้นหลายประการ กฎหมายฉบับหนึ่ง คือ พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๐๔ ฉบับแก่ไขเพิ่มเติม พ.ศ.๒๕๓๕ มาตรา ๗ กำหนดให้กรมศิลปากร ซึ่งเป็นองค์กรภาครัฐเพียงหน่วยงานเดียวดำเนินกิจกรรมเกี่ยวกับการอนุรักษ์และคุมครองโบราณสถานโบราณวัตถุ แหล่งโบราณคดี มีหน้าที่บังคับการให้เป็นไปตามมาตรการทางกฎหมายดังกล่าวโดยเฉพาะอย่างยิ่งการขึ้นทะเบียนมรดกวัฒนธรรมของชาติ ซึ่งไม่อาจดำเนินการได้ทั่วถึงครบทุกพื้นที่ส่งผลให้ขาดขอมูลเกี่ยวกับแหล่งโบราณคดี โบราณสถาน ที่อยู่ในพื้นที่

---

๑๑๓ มยุรี สุภังคนาช "การศึกษาเพื่อเสนอแนวทางการอนุรักษ์วัดในชุมชนริมคลองอ้อม จังหวัดนนทบุรี" **วิทยานิพนธ์สถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๕), หน้า ๑๑๗.

๑๑๔เอนก สีหามาตย์, "บทบาทการอนุรักษ์โบราณสถานของกรมศิลปากร",**วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔), หน้า ๖๐.

โครงการ รวมทั้งส่วนที่ฝังจมอยู่ใต้ดิน ที่จะนำไปกำหนดมาตรการการป้องกัน แก่ไข และลดผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นได้ ๑๑๕

กรรณิการ์ สุธีรัตนาภิรมย์ ได้วิจัยเรื่อง "พัฒนาการแนวคิดและวิธีอนุรักษ์โบราณสถานในประเทศไทย" จากผลการวิจัยพบว่า เกิดกระบวนการ การวินิจฉัย และ ชันสูตร ก่อนที่จะสถาปนาปฏิสังขรณ์เป็นครั้งแรกพบเกิดแนวคิดการบูรณะให้กลืนกับของที่มีอยู่เดิมหรือให้เข้ากับสุนทรียภาพ รวมทั้งรักษาของเดิมไว้ตามประวัติศาสตร์ แต่ไม่ได้เป็นกระบวนการเฉพาะที่ทำกับอาคารที่จะซ่อมแซมทุกหลัง และไม่สามารถระบุถึงวิธีการปฏิบัติต่าง ๆ อย่างชัดเจน และต่อมาสมัยรัชกาลที่ ๖ แนวทางการแก้ปัญหาตะวันตกจากที่เคยกอเป็นรูปรางในรัชกาลที่ ๕ ได้ถูกเสริมเป็นรูปแบบที่ชัดเจน แนวทางที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสนอให้แก่ชาวไทย คือ ลัทธิชาตินิยม ซึ่งจะให้เป็นแนวทางในการรักษาวัฒนธรรมของชาติไว้ในยามที่ต้องพัฒนาประเทศด้วยเทคโนโลยีตะวันตก๑๑๖

ธยาภัทร เหมวรกุล ได้วิจัยเรื่อง "ปัจจัยที่สัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์โบราณสถานในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา" จากผลการวิจัยพบว่า การจัดการที่เกิดขึ้นไม่ได้เป็นเพียงการอนุรักษ์รองรอยโบราณสถานเท่านั้น แต่ยังเป็นการสร้างพื้นที่ประวัติศาสตร์โดยอาศัยเทคนิควิทยาการต่าง ๆ เพื่อกอให้เกิดความเชื่อมโยงทางประวัติศาสตร์ให้กับพื้นที่ ทำให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์ของพื้นที่ การรื้อฟื้นความเป็นเมืองประวัติศาสตร์ของพื้นที่และพื้นที่ประวัติศาสตร์ที่ก่อตัวขึ้นนั้นเป็นพื้นที่ตามมโนภาพของทางราชการ ซึ่งแตกต่างกับความหมายพื้นที่ของชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในบริเวณนั้น และจากกระบวนการจัดการต่อพื้นที่ซึ่งได้ก่อตัวขึ้นทางความหมายของนครประวัติศาสตร์ของโครงการอนุรักษ์ที่เป็นโครงการของทางราชการ ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อวิถีชีวิตของผู้คนที่อยู่ในพื้นที่ของการอนุรักษ์ในปัจจุบัน ซึ่งการจัดการพื้นที่ดังกล่าวเพื่อการอนุรักษ์ในอีกด้านหนึ่งนั้นเป็นการปฏิบัติการของการใช้อำนาจอยู่ในตัว ซึ่งวัตถุประสงค์ของ

---

๑๑๕ สุนทร เพชรทอง, "มาตรการทำงกฎหมายในการรักษา คุมครองโบราณสถานตามพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๐๔", **วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยรามคำแห่ง, ๒๕๔๘), หน้า ๑๐๑.

๑๑๖ กรรณิการ์ สุธีรัตนาภิรมย์, "พัฒนาการแนวคิดและวิธีอนุรักษ์โบราณสถานในประเทศไทย" , **วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๘), หน้า ๖๕-๖๖.

โครงการเพื่อทำการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานและพัฒนาพื้นที่เพื่อรองรับความเจริญเติบโตของการทองเที่ยว๑๑๗

ศุภชัย สนธิรักษ์ ได้วิจัยเรื่อง "ศักยภาพการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลหน้าประดู่ อำเภอพานทอง จังหวัดชลบุรี" การผลการวิจัยพบว่า ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนโดยภาพรวมอยู่ในระดับค่อนขางสูง เมื่อพิจารณาตามส่วนร่วมมากที่สุด คือ การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ จะพบสามกิจกรรมแรก คือ ให้เป็นแหล่งการเรียนรู้ชุมชน เป็นแห่งการทองเที่ยวทางวัฒนธรรม และมีถนนในแหล่งโบราณสถานส่วนการมีส่วนรวมน้อยที่สุด คือ การมีส่วนรวมของประชาชนในการรับรู้มี ๓ กิจกรรม กิจกรรมแรก คือรู้เรื่องการขุดคนพบโครงกระดูกมนุษย์หรือเศษภาชนะดินเผาที่แหล่งโบราณคดีบ้านโคกกระทา รู้จักแหล่งโบราณคดีบ้านโคกกระทา และรู้เรื่องการขุดคนพบเศษภาชนะดินเผา เปลือกหอยหรือชิ้นส่วนกระดูกสัตว์ทะเลที่แหล่งโบราณคดีบ้านโคกฝ้าย๑๑๘

พระปลัดเกษม ฐิติสมมฺปนฺโน ได้ทำการวิจัยเรื่อง "บทบาทพระสงฆ์ในการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุในอำเภอบ้านลาด จังหวัดเพชรบุรี" จากผลการวิจัยพบว่า บทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ โดยฐานะผู้นำจิตวิญญาณของชุมชนเกิดเนื่องจากความเป็นผู้มีพื้นฐานทางจิตใจที่รักการทำงานเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม และชอบเสียสละ ดังนี้ เมื่อพระสงฆ์ได้ออกธุดงค์ไปในพื้นที่ต่าง ๆ จึงปลุกเราพื้นฐานทางจิตใจและพยายามผลักดันให้เกิดการพัฒนาชนบทเพื่อประโยชน์สุขของชุมชน ดังเช่น กรณีการบูรณปฏิสังขรณ์ตามแบบอย่างครูบาศรีวิชัย ที่ได้เป็นแก่นนำในการบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานทางภาคเหนือของประเทศไทย ด้วยแนวคิดที่ว่า หากวัดวาอารามอันเก่าแก่ เป็นที่ชำรุดทรุดโทรมหาผู้ปฏิสังขรณ์บำรุงไว้ในพระพุทธศาสนาสืบต่อไปมิได้ ท่านจึงสมควรที่จะปฏิสังขรณ์เพื่อสืบศาสนาต่อไป โดยใช้เงินทุนจากการรวบรวมเอาจากแรงศรัทธาของประชาชนชาวเหนืออย่างแท้จริง ซึ่งแม้จะขัดแยงกับนโยบายในยุคเริ่มตนของรัฐในภาคกลาง ที่เริ่มเห็นคุณค่าของความเก่าแก่ดั้งเดิม จึงกล่าวได้ว่า พระสงฆ์มีบทบาทในการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ โดยฐานะ

---

๑๑๗ ธยาภัทร เหมวรกุล, "ปัจจัยที่สัมพันธ์กับการมีส่วนรวมในการอนุรักษ์โบราณสถานในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา", **วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๔๘), หน้า ๑๔๑.

๑๑๘ ศุภชัย สนธิรักษ์, "ศักยภาพการมีส่วนรวมของประชาชนในการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถาน ในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลหน้าประดู่ อำเภอพานทอง จังหวัดชลบุรี", **วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๔๙), หน้า ๕๘-๕๙.

ของความเป็นผู้นำจิตวิญญาณของชุมชนเป็นผู้นำในการอนุรักษ์ บูรณะ และปฏิสังขรณ์สมบัติของพระศาสนานั่นเอง๑๑๙

พระวัชรากร ปญฺญาธโร ได้ทำการวิจัยเรื่อง "บทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ศาสนวัตถุ ศึกษาเฉพาะกรณีการอนุรักษ์อุโบสถ (สิม) ในอำเภออาจสามารถ จังหวัดรอยเอ็ด" จากผลการวิจัยพบว่า บุคคลที่อยู่ใกล้ชิดและต้องเห็นความสำคัญของสิมอีสานมากกว่าคนอื่นคือพระสงฆ์พระสงฆ์จึงมีบทบาทสำคัญในการอนุรักษ์ บูรณะส่วนที่ชำรุดทรุดโทรม และเพิ่มเติมส่วนที่หายไป และ พระสงฆ์ยังเป็นผู้กระตุนปลูกจิตสำนึกให้ประชาชนหวงแหนสถาปัตยกรรมสิมอีสานด้วย ๑๒๐

วีระ เปลงรัศมี ได้ทำการวิจัยเรื่อง "บทบาทของพระสงฆ์ต่อการอนุรักษ์โบราณสถานในจังหวัดเชียงราย" ผลการวิจัยพบว่า กิจกรรมที่พระสงฆ์มีบทบาทมากที่สุดในการอนุรักษ์โบราณสถานโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ คือ การให้ความรวมมือต่อหน่วยงานที่มาทำการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ โดยสนับสนุนบุคคล สถานที่ อาหาร ที่พัก รองลงมาได้แก่ การดำเนินการตรวจสอบความเสียหายของโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุในวัดเป็นประจำ ส่วนบทบาทที่กระทำน้อยที่สุด คือการเข้ารวมเป็นสมาชิกหรือกรรมการชมรมหรือกลุ่มเกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุศิลปวัตถุ ๑๒๑

สาลี่ แก้วตาทิพย์ ได้ทำการวิจัยเรื่อง "บทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางโบราณสถาน โบราณวัตถุ ในจังหวัดนครศรีธรรมราช" ผลการวิจัยพบว่า พระสงฆ์มีบทบาทมากที่สุดในด้านการดูแลทำความสะอาดโบราณสถานและโบราณวัตถุที่มีอยู่ในวัด และบทบาทที่พระสงฆ์ปฏิบัติน้อยที่สุดคือการประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับการป้องกันและการอนุรักษ์แก่นักทองเที่ยว

---

๑๑๙ พระปลัดเกษม ฐิติสมฺปนฺโน, "บทบาทพระสงฆ์ในการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุในอำเภอบ้านลาด จังหวัดเพชรบุรี", **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๑๑๙.

๑๒๐ พระวัชรากร ปญฺญาธโร, "บทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ศาสนวัตถุ ศึกษาเฉพาะกรณีการอนุรักษ์อุโบสถ (สิม) ในอำเภออาจสามารถ จังหวัดร้อยเอ็ด", **วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๔๘), หน้า ๖๗.

๑๒๑ วีระ เปลงรัศมี, "บทบาทของพระสงฆ์ต่อการอนุรักษ์โบราณสถานในจังหวัดเชียงราย", **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๓), หน้า ๖๖

ส่วนปัญหาที่พบมากที่สุด ในการดำ เนินบทบาทในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางโบราณสถานและโบราณวัตถุของพระสงฆ์คือ ขาดงบประมาณในการดำเนินการ ๑๒๒

สรุปได้ว่า การอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ แม้จำเป็นต้องใช้ผู้ที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะทางในการทำงาน แต่ก็ควรให้ประชาชนเข้ามามีส่วนรวม เช่น รวมคิด หรือร่วมว่างแผน อีกทั้งต้องรณรงค์ในการปลูกฝังจิตสำนึกและสร้างความเข้าใจรวมกันระหว่างประชาชนกับหน่วยงานที่รับผิดชอบต่อโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ ในฐานะมรดกของชาติ มิใช้เพื่อรองรับความเจริญเติบโตของการท่องเที่ยวเพียงอย่างเดียว แต่กรมศิลปากรและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องให้การสนับสนุนอย่างจริงจัง เพื่อให้การปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้นพระสงฆ์ที่มีหน้าที่ดูแลรับผิดชอบในวัดที่เข้าไปศึกษา มีความรู้ความเข้าใจเรื่องการ อนุรักษ์พุทธศิลป์ตรงกันกับนักวิชาการศิลปะส่วนใหญ่ได้รับการปฏิสังขรณ์แล้ว แต่คนในชุมชนเองไม่ได้มีบทบาทหรือมีส่วนร่วมในการกำหนดแนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานของตนเอง รวมไปถึงการที่ชุมชนส่วนใหญ่ยังไม่ตระหนักในการเป็นเจ้าของ ดังนั้นจึงเสนอแนะให้แนวทางสำหรับ การอนุรักษ์โบราณสถานนั้นควรได้ให้ความสำคัญกับวัดและคนในชุมชนด้วย

บทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ ในปัจจุบันที่มีการปฏิบัติมากที่สุดคือ การดูแล รักษา ความสะอาดโบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุที่อยู่ในวัด ส่วนบทบาทที่ยังคงมีการปฏิบัติน้อยคือ การปลูกฝังประชาชนในมีจิตสำนึกรักษ์และเล็งเห็นถึงความสำคัญของการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุที่อยู่ในท้องถิ่นของตน เพื่อนำไปสู่การพัฒนาการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ ที่ยั่งยืนในอนาคต อย่างไรก็ตาม บทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุในปัจจุบันพบว่ามิได้เป็นทางการ หากแต่เป็นบทบาทแฝงที่เกิดจากการที่โบราณสถานโบราณวัตถุ และศิลปวัตถุเหล่านั้นอยู่ในเขตวัด ดังนั้น ทุกฝ่ายจึงควรสนับสนุนให้บทบาทของพระสงฆ์ในด้านนี้เดนชัดเป็นรูปธรรมยิ่งขึ้น

---

๑๒๒ สาลี่ แก้วตาทิพย์, “บทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางโบราณสถานโบราณวัตถุในจังหวัดนครศรีธรรมราช”, **วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๕๐), หน้า ๗๖-๗๗.

๒.๗ กรอบแนวคิดในการวิจัย

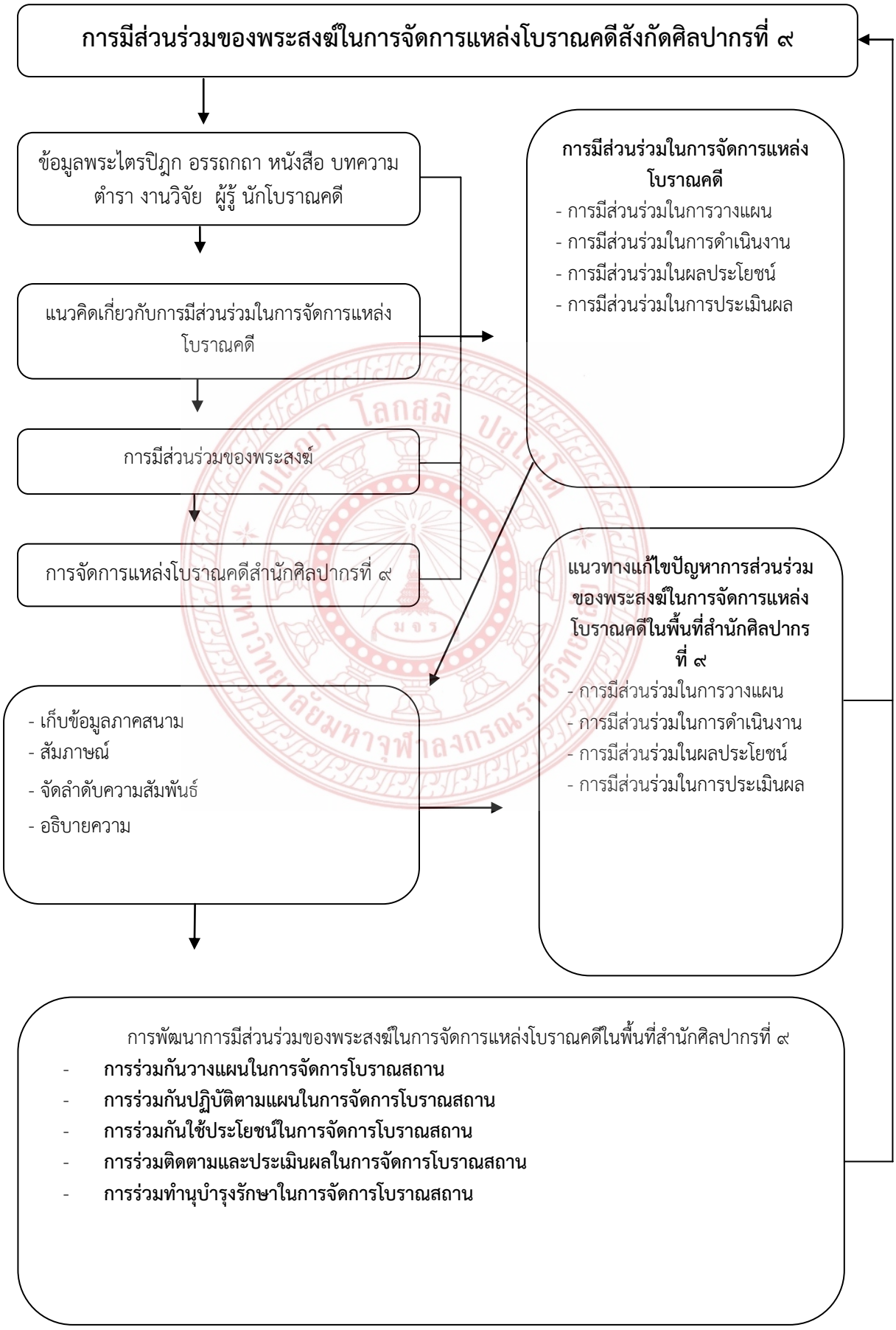

บทที่ ๓
วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง“การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดสำนักศิลปากรที่ ๙”ผู้วิจัยใช้รูปแบบการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) ซึ่งเป็นวิธีการวิจัยแบบผสม (Mixed Method)

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

๓.๒ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

๓.๓ เครื่องมือการวิจัย

๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล

๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูลและสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

๓.๑ รูปแบบวิจัย

รูปแบบการวิจัยผู้วิจัยใช้รูปแบบวิจัยแบบผสม (Mixed Method) โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) โดยการใช้แบบสอบถาม และใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Dept Interview)

๓.๒ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรที่ศึกษา คือพระภิกษุและประชาชนที่มีอายุ ๒๐ ปีขึ้นไป ที่อาศัยอยู่บริเวณแหล่งโบราณสถาน ซึ่งอยู่อาศัยในเขตพื้นที่รับผิดชอบของกรมศิลปากรที่ ๙ ประกอบด้วยจังหวัดขอนแก่น มหาสารคาม อุดรธานี หนองบัวลำภู หนองคาย บึงกาฬ และเลย ซึ่งประกอบด้วยแหล่งโบราณสถาน คือ กลุ่มโบราณสถาน เวียงคุก จังหวัดหนองคาย เมืองนครจำปาศรี จังหวัดมหาสารคาม ภูพระบาทบัวบก จังหวัดอุดรธานี พระธาตุบังพวน จังหวัดหนองคาย วัดโพนชัย จังหวัดเลย กู่ประภาชัย จังหวัดขอนแก่น พระธาตุศรีสองรัก จังหวัดเลย ปราสาทเปือยน้อย จังหวัดขอนแก่น พระธาตุขามแก่น จังหวัดขอนแก่น พระธาตุเมืองพิณ จังหวัดหนองบัวลำภู

๑) กลุ่มตัวอย่าง

การวิจัยครั้งนี้กลุ่มตัวอย่างคือพระภิกษุและประชาชนที่อายุ ๒๐ ปีขึ้นไป ที่อาศัยอยู่บริเวณแหล่งโบราณสถาน ซึ่งอยู่อาศัยในเขตพื้นที่รับผิดชอบของกรมศิลปากรที่ ๙ ซึ่งไม่ทราบจำนวนประชากรที่แน่ชัดจึงเลือกใช้วิธีคำนวณจากสูตรการคำนวณขนาดของกลุ่มตัวอย่างในกรณีที่ประชากรมีจำนวนไม่แน่นอน๑๒๓

$$\mathbf{n} = \frac{P(1-P)(Z)^{๒}}{e^{๒}}$$

n = ขนาดของกลุ่มตัวอย่าง

P = ค่าเปอร์เซ็นต์ที่ต้องการสุ่มจากประชากรทั้งหมด

e = ค่าเปอร์เซ็นต์ความคลาดเคลื่อนจากการสุ่มตัวอย่าง

Z = ระดับความเชื่อมั่นที่ผู้วิจัยกำหนดไว้ ซึ่งนิยมใช้กันมี ๒ ระดับได้แก่

ระดับความเชื่อมั่น ๙๕ % Z มีค่าเท่ากับ ๑.๙๖

ผู้วิจัยต้องการสุ่มตัวอย่างเป็น ๕๐ % หรือ ๐.๕๐ จากประชากรทั้งหมด ต้องการระดับความเชื่อมั่น ๙๕ % และยอมรับค่าความคลาดเคลื่อนได้ ๕ % หรือ ๐.๐๕ ขนาดของกลุ่มตัวอย่างจะคำนวณได้ ดังนี้

แทนค่าในสูตร

$$\mathbf{n} = \frac{(.๕๐)(๑-.๕๐)(๑.๙๖)^{๒}}{.๐๕^{๒}}$$

$$= \frac{(.๕๐)(.๕๐)(๓.๘๔๑๖)^{๒}}{.๐๐๒๕}$$

$$= \frac{.๙๖๐๔}{.๐๐๒๕}$$

= ๓๘๔.๑๖

---

๑๒๓ ธานินทร์ ศิลป์จารุ, **การวิจัยและวิเคราะห์ข้อมูลทางสถิติด้วย SPSS**, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: บิสซิเนสอาร์แอนด์ดี, ๒๕๕๒), หน้า ๔๘-๔๙

ได้กลุ่มตัวอย่าง ๓๘๕ คนเพื่อความสะดวกรวดเร็วในการเก็บข้อมูลด้วยมีเวลาที่จำกัด จึงสุ่มตัวอย่างโดยวิธีสุ่มแบบบังเอิญหรือสุ่มตามความสะดวก (Accidental or Convenience Random Sampling) โดยเก็บข้อมูลพระภิกษุและประชาชนที่มีอายุ ๒๐ ปีขึ้นไป ที่อาศัยอยู่บริเวณแหล่งโบราณสถาน ซึ่งอยู่อาศัยในเขตพื้นที่รับผิดชอบของกรมศิลปากรที่ ๙ และเจาะจงเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์พระสงฆ์และประชาชนที่อาศัยในเขตพื้นที่แหล่งโบราณสถาน ๓๐ คน

๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

๓.๓.๑ ลักษณะของเครื่องมือ

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ เป็นแบบสอบถาม (Questionnaire) และแบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Dept Interview) ที่ผู้ศึกษาสร้างขึ้นเองจากการทบทวนแนวคิดทฤษฎีข้อมูลการให้บริการผู้ป่วยและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แบบสอบถาม (Questionnaire) ประกอบด้วย ๒ ส่วนดังนี้

ส่วนที่ ๑ แบบสอบถามข้อมูลทั่วไปผู้ตอบแบบสอบถาม ได้แก่ สถานภาพ อายุ พรรษา (เฉพาะบรรพชิต) วิทยฐานะนักธรรม (เฉพาะบรรพชิต) วิทยฐานะบาลี (เฉพาะบรรพชิต) การศึกษาทางโลก ตำแหน่ง

ส่วนที่ ๒ แบบสอบถามข้อมูลเกี่ยวกับวิเคราะห์ผลการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดสำนักศิลปากรที่ ๙

แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Dept Interview) ประกอบด้วย ๒ ส่วนดังนี้

ส่วนที่ ๑ สอบถามข้อมูลทั่วไปประกอบด้วย ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์ อาชีพผู้ให้สัมภาษณ์ ที่อยู่ผู้ให้สัมภาษณ์ วันเดือนปี ที่ให้สัมภาษณ์

ส่วนที่ ๒ แบบสัมภาษณ์ปลายเปิดเกี่ยวกับแนวทางการแก้ไขและพัฒนาการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดสำนักศิลปากรที่ ๙ ประกอบด้วย

๒.๑ แนวทางการแก้ไขการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดสำนักศิลปากรที่ ๙

๑.การมีส่วนร่วมในการวางแผน

๒.การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน

๓. การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์

๔.การมีส่วนร่วมในการประเมินผล

๒.๒ แนวทางการพัฒนาการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดสำนักศิลปากรที่ ๙

๑.การร่วมกันวางแผนในการจัดการโบราณสถาน

๒.การร่วมกันปฏิบัติตามแผนในการจัดการโบราณสถาน

๓.การร่วมกันใช้ประโยชน์ในการจัดการโบราณสถาน

๔.การร่วมติดตามและประเมินผลในการจัดการโบราณสถาน

๕.การร่วมทำนุบำรุงรักษาในการจัดการโบราณสถาน

๓.๓.๒ การสร้างและการตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือ

๑. ขั้นตอนการสร้างแบบสอบถาม

ผู้วิจัยได้ดำเนินการสร้างแบบสอบถามในการวิจัย โดยศึกษาเอกสารวิชาการและจากงานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดสำนักศิลปากรที่ ๙ โดยมีขั้นตอนดังนี้

๑) ศึกษาแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวข้องกับพัฒนาการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดสำนักศิลปากรที่ ๙ จากเอกสาร ตำรา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒) กำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัย และสรุปเป็นคำนิยามศัพท์ในการวิจัย

๓) สร้างแบบสอบถามจากกรอบเนื้อหาในคำนิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย โดยแบ่งแบบสอบถามออกเป็น ๒ ส่วน

๔) นำแบบสอบถาม ที่สร้างเสร็จเรียบร้อยแล้ว นำเสนอให้ผู้เชี่ยวชาญ ทำการตรวจความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหา

๕) เมื่อผู้เชี่ยวชาญตรวจเรียบร้อยแล้ว จึงนำไปทดลองใช้กับหน่วยการวัดที่มิใช่ประชากรในการวิจัยแล้วนำมาหาค่าความเชื่อมั่น

๖) หากพบว่า แบบสอบถามมีความเชื่อมั่นแล้ว จึงนำไปใช้จริงกับกลุ่มตัวอย่างเป้าหมายต่อไป

๓. ขั้นตอนการสร้างแบบสัมภาษณ์

ผู้วิจัยได้ดำเนินการสร้างแบบสัมภาษณ์ในการวิจัย โดยศึกษาเอกสารวิชาการและจากงานวิจัยต่างๆ ข้อมูลเอกสารรายงานพัฒนาการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดสำนักศิลปากรที่ ๙ โดยมีขั้นตอนดังนี้

๑) ศึกษาแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวข้องกับพัฒนาการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดสำนักศิลปากรที่ ๙ จากเอกสาร ตำรา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒) กำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัย และสรุปเป็นคำนิยามศัพท์ในการวิจัย

๓) สร้างแบบสัมภาษณ์จากกรอบเนื้อหาในคำนิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย โดยแบบสัมภาษณ์ แบ่งออกเป็น ๒ ส่วน

๔) นำแบบสัมภาษณ์ ที่สร้างเสร็จเรียบร้อยแล้ว นำเสนอให้ผู้เชี่ยวชาญ ทำการตรวจสอบความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหา

๕) เมื่อผู้เชี่ยวชาญตรวจเรียบร้อยแล้ว จึงนำแบบสัมภาษณ์ไปปรับแก้ให้เหมาะสม แล้วจึงนำไปใช้จริงกับกลุ่มตัวอย่างเป้าหมายต่อไป

๔. ขั้นตอนการตรวจสอบคุณภาพของแบบสัมภาษณ์

นำแบบสัมภาษณ์ที่สร้างเสร็จเรียบร้อยแล้วไปหาคุณภาพของแบบสัมภาษณ์ ดังนี้

๑) ผู้วิจัยทำการหาความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหา (ContentValidity) โดยนำแบบสัมภาษณ์ที่สร้างขึ้นไปให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความถูกต้อง และความครอบคลุมของเนื้อหาที่ต้องการศึกษา จำนวน ๕ ท่าน

๒) นำแบบสัมภาษณ์ปรับปรุงแก้ไขตามคำแนะนำของผู้เชี่ยวชาญและกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ แล้วนำไปทำการเก็บข้อมูลสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างเป้าหมายต่อไป

๕. การวัดค่าตัวแปรของแบบสอบถาม

๑) การวัดค่าตัวแปรต้น ประกอบด้วย การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดสำนักศิลปากรที่ ๙ โดยคำตอบเป็นแบบมาตราส่วนประเมินค่า(Rating Scale) มีคำตอบให้เลือก ๕ ระดับ และมีเกณฑ์การให้คะแนนคือ

ตอบ	การให้ปฏิบัติอยู่ในระดับมากที่สุด	มีค่าคะแนนเท่ากับ ๕
ตอบ	การให้ปฏิบัติอยู่ในระดับดีมาก	มีค่าคะแนนเท่ากับ ๔
ตอบ	การให้ปฏิบัติอยู่ในระดับปานกลาง	มีค่าคะแนนเท่ากับ ๓
ตอบ	การให้ปฏิบัติอยู่ในระดับน้อย	มีค่าคะแนนเท่ากับ ๒
ตอบ	การให้ปฏิบัติอยู่ในระดับน้อยที่สุด	มีค่าคะแนนเท่ากับ ๑

โดยเกณฑ์การแปลผลค่าเฉลี่ย โดยกำหนดเกณฑ์ในการวิเคราะห์ ตามแนวคิดของเบสท์ (Best)

ค่าเฉลี่ย	๔.๕๐ – ๕.๐๐	แปลว่า มากที่สุด
ค่าเฉลี่ย	๓.๕๐ – ๔.๔๙	แปลว่า มาก
ค่าเฉลี่ย	๒.๕๐ – ๓.๔๙	แปลว่า ปานกลาง
ค่าเฉลี่ย	๑.๕๐ – ๒.๔๙	แปลว่า น้อย
ค่าเฉลี่ย	๑.๐๐ – ๑.๔๙	แปลว่า น้อยที่สุด๑๒๔

---

๑๒๔ ประกอบ กรรณสูตร, **สถิติเพื่อการวิจัยทางพฤติกรรมศาสตร์**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: ด่านสุทธากาพิมพ์, ๒๕๕๒), หน้า ๑๐๘.

๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลตามขั้นตอน ดังต่อไปนี้

๓.๔.๑ เก็บรวบรวมข้อมูลแบบสอบถาม

๑. ผู้วิจัยทำการขอหนังสือขออนุญาตในการแจกแบบสอบถามประกอบด้วย จังหวัดขอนแก่น มหาสารคาม อุดรธานี หนองบัวลำภู หนองคาย บึงกาฬ และเลย ซึ่งประกอบด้วยแหล่งโบราณสถาน คือ กลุ่มโบราณสถาน เวียงคุก จังหวัดหนองคาย เมืองนครจำปาศรี จังหวัดมหาสารคาม ภูพระบาทบัวบก จังหวัดอุดรธานี พระธาตุบังพวน จังหวัดหนองคาย วัดโพนชัย จังหวัดเลย กู่ประภาชัย จังหวัดขอนแก่น พระธาตุศรีสองรัก จังหวัดเลย ปราสาทเปือยน้อย จังหวัดขอนแก่น พระธาตุขามแก่น จังหวัดขอนแก่น พระธาตุเมืองพิณ จังหวัดหนองบัวลำภู เพื่อขออนุญาตเก็บข้อมูล

๒. ผู้วิจัยได้นำหนังสือขออนุญาตแจกแบบสอบถามกับโบราณสถานทั้ง ๑๐ แห่ง ซึ่งเป็นพระภิกษุและประชากรที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้

๓. ทำการแจกแบบสอบถาม จำนวน ๓๘๕ ฉบับ โดยการให้ผู้ช่วยนักวิจัยดำเนินการเก็บข้อมูลจากผู้พระภิกษุและประชาในเขตแหล่งโบราณสถาน ที่อายุ ๒๐ ปีขึ้นไป

๔. ตรวจความถูกต้อง ความครบถ้วนสมบูรณ์ แล้วไปวิเคราะห์ข้อมูลต่อไป

๓.๔.๒ เก็บรวบรวมข้อมูลแบบสัมภาษณ์

๑. ผู้วิจัยทำการขอหนังสือขออนุญาตในการแจกแบบสอบถามกลุ่มโบราณสถาน ทั้ง ๑๐ แห่ง

๒. ผู้วิจัยได้นำหนังสือขออนุญาตนำเสนอผู้ดูแลแหล่งโบราณสถานทั้ง ๑๐ แห่ง หรือผู้แทน ทุกแห่ง ในเขตพื้นที่จังหวัดขอนแก่น มหาสารคาม อุดรธานี หนองบัวลำภู หนองคาย บึงกาฬ และเลย ซึ่งเป็นพระภิกษุและประชาชนที่ใช้ในอยู่ในเขตพื้นที่ครั้งนี้

๓. ทำการสัมภาษณ์ตัวแทนในการให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน ๓๐ รูป/คน

๔. ตรวจความถูกต้อง ความครบถ้วนสมบูรณ์ แล้วไปวิเคราะห์ข้อมูลต่อไป

๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ สถิติที่ใช้วิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

๓.๕.๑ การวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถาม

หลังจากทำการเก็บรวบรวมข้อมูลจากแบบสอบถามเรียบร้อยแล้ว นำข้อมูลที่ได้ไปวิเคราะห์ข้อมูลด้วยเครื่องคอมพิวเตอร์ โดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปทางสถิติเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ มีสถิติที่ใช้วิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

สถิติพรรณนา (Descriptive Statistics)

๑) ใช้สถิติจำนวน (Frequency) และร้อยละ (Percentage) อธิบายปัจจัยส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม และคำถามปลายเปิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดสำนักศิลปากรที่ ๙

๒) ใช้สถิติวิเคราะห์โดยการหาค่าเฉลี่ย ($\overline{X}$) ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) อธิบายข้อมูลเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดสำนักศิลปากรที่ ๙ นำเสนอในรูปตารางประกอบคำบรรยาย

๓.๕.๒ การวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสัมภาษณ์

วิเคราะห์เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในพื้นที่สำนักศิลปากรที่ ๙ โดยวิเคราะห์ความถี่ (Frequency) ร้อยละ (Percentage) และการวิเคราะห์เชิงพรรณนา (Descriptive analysis)

บทที่ ๔
ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยในครั้งผู้วิจัยได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดสำนักศิลปากรที่ ๙ ผู้วิจัยได้นำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

๔.๑ สัญลักษณ์ที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

๔.๒ ขั้นตอนในการวิเคราะห์ข้อมูล

๔.๓ ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

๔.๑ สัญลักษณ์ที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

n แทน จำนวนคนในกลุ่มตัวอย่าง

% แทน ค่าร้อยละ (Percentage)

$\overline{X}$ แทน ค่าเฉลี่ยของกลุ่มตัวอย่าง

S.D แทน ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของกลุ่มตัวอย่าง

๔.๒ ขั้นตอนในการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถามเพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดสำนักศิลปากรที่ ๙ ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ข้อมูลโดยแยกเป็น ๔ ขั้นตอน ดังนี้

ตอนที่ ๑ การวิเคราะห์ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

ตอนที่ ๒ วิเคราะห์ผลการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดสำนักศิลปากรที่ ๙

ตอนที่ ๓ แนวทางแก้ไขปัญหาการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในพื้นที่สำนักศิลปากรที่ ๙

ตอนที่ ๔ แนวทางการพัฒนาการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในพื้นที่สำนักศิลปากรที่ ๙

๔.๓ ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถามเพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดสำนักศิลปากรที่ ๙ ปรากฏผล ดังนี้

ตอนที่ ๑ การวิเคราะห์ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

๔.๓.๑ การวิเคราะห์ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม การเก็บข้อมูลการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ส่งแบบสอบถามไปให้กลุ่มตัวอย่าง จำนวน ๓๘๕ ฉบับ ได้รับแบบสอบถามคืนและ มีความสมบูรณ์ จำนวน ๓๘๕ ฉบับ จากนั้นได้วิเคราะห์ข้อมูลทั่วไป ดังตารางที่ ๔.๑

ตารางที่ ๔.๑ ลักษณะทั่วไปพระสงฆ์ผู้ตอบแบบสอบถาม

ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม		**จำนวน**	**ร้อยละ**
สถานะภาพ			
	บรรพชิต	๙๘	๒๕.๔๕
	คฤหัสถ์	๒๘๗	๗๔.๕๕
	รวม	๓๘๕	๑๐๐.๐๐
อายุ			
	๒๐ – ๒๔ ปี	๕๖	๑๔.๕๔
	๒๕ – ๓๔ ปี	๗๓	๑๘.๙๖
	๓๕ – ๔๔ ปี	๙๘	๒๕.๔๕
	๔๕ – ๕๔ ปี	๔๗	๑๒.๖๐
	๕๕ – ๖๔ ปี	๙๖	๒๔.๙๖
	๖๕ – ๗๕ ปี	๑๕	๓.๘๙
รวม		๓๘๕	๑๐๐.๐๐
พรรษา (เฉพาะบรรพชิต)			
	น้อยกว่า ๕	๑๗	๑๗.๓๔
	๖ – ๑๐	๓๕	๓๕.๗๑
	๑๑ – ๑๕	๒๓	๒๓.๔๖
	๑๖ – ๒๐	๑๕	๑๕.๓๓
	๒๑ – ๒๕	๕	๕.๑๐
	๒๖ ปีขึ้นไป	๓	๓.๐๖

รวม		๙๘	๑๐๐.๐๐
วิทยฐานะนักธรรม (เฉพาะบรรพชิต)			
	นักธรรมตรี	๑๕	๑๕.๓๐
	นักธรรมโท	๑๐	๑๐.๒๒
	นักธรรมเอก	๗๓	๗๔.๔๘
รวม		๙๘	๑๐๐.๐๐
วิทยฐานะบาลี (เฉพาะบรรพชิต)			
	เปรียญตรี (ประโยค ๑-๒ - ป.ธ.๓)	๒๕	๖๗.๕๖
	เปรียญโท (ป.ธ.๔ - ป.ธ.๖)	๙	๒๔.๓๔
	เปรียญเอก (ป.ธ.๗ - ป.ธ.๙)	๓	๘.๑๐
รวม		๓๗	๑๐๐.๐๐
การศึกษาทางโลก			
	ประถมศึกษา	๘๗	๒๒.๕๙
	มัธยมศึกษา	๒๔๑	๖๒.๕๙
	ปริญญาตรี	๓๓	๘.๕๗
	ปริญญาโท	๒๑	๕.๔๕
	ปริญญาเอก	๓	๐.๘๐
รวม		๓๘๕	๑๐๐.๐๐
ตำแหน่ง			
	เจ้าอาวาส	๑๕	๓.๘๙
	พระลูกวัด	๘๓	๒๑.๕๕
	เจ้าหน้าที่ภาครัฐ	๗๒	๑๘.๗๐
	อื่นๆ	๒๑๕	๕๕.๘๖
รวม		๓๘๕	๑๐๐.๐๐

จากตารางที่ ๔.๑ พบว่า แบบสอบถามการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดสำนักศิลปากรที่ ๙ โดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล ดังนี้

สถานภาพ พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดสำนักศิลปากรที่ ๙ ส่วนใหญ่เป็นคฤหัสถ์ จำนวน ๒๘๗ คน คิดเป็นร้อยละ ๗๔.๕๕ ตามด้วย บรรพชิต จำนวน ๙๘ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๕.๔๕

อายุ พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดสำนักศิลปากรที่ ๙ ส่วนใหญ่มีอายุ ๓๕- ๔๔ ปี จำนวน ๙๘ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๕.๔๕ รองลงมาคือ ๕๕- ๖๔ ปี จำนวน ๙๖ คิดเป็นร้อยละ ๒๔.๙๖ ตามด้วย ๒๕ – ๓๔ ปี จำนวน ๗๓ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๘.๙๖ และน้อยสุดคือ ๖๕-๗๕ ปี จำนวน ๑๕ คิดเป็นร้อยละ ๓.๘๙

พรรษา (เฉพาะบรรพชิต) พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดสำนักศิลปากรที่ ๙ ส่วนใหญ่มีพรรษา ๖-๑๐ พรรษา จำนวน ๓๕ รูป คิดเป็นร้อยละ ๓๕.๗๑ พรรษา รองลงมาคือ ๑๑-๑๕ พรรษา จำนวน ๒๓ รูป คิดเป็นร้อยละ ๒๓.๔๖ ตามด้วย น้อยกว่า ๕ พรรษา จำนวน ๑๗ รูป คิดเป็นร้อยละ ๑๗.๓๔ และน้อยสุดคือ ๒๖ พรรษาขึ้นไป จำนวน ๓ รูป คิดเป็นร้อยละ ๓.๐๖

วิทยฐานะ นักธรรม (เฉพาะบรรพชิต) พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดสำนักศิลปากรที่ ๙ ส่วนใหญ่ได้นักธราชันเอก จำนวน ๗๓ รูป คิดเป็นร้อยละ ๗๔.๔๘ ตามด้วย นักธรรมชั้นตรี จำนวน ๑๕ รูป คิดเป็นร้อยละ ๑๕.๓๐ และน้อยสุดคือ นักธรรมชั้นโท จำนวน ๑๐ คิดเป็นร้อยละ ๑๐.๒๒

วิทยฐานะ บาลี (เฉพาะบรรพชิต) พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดสำนักศิลปากรที่ ๙ ส่วนใหญ่ได้เปรียญตรี (ประโยค ๑-๒ - ป.ธ.๓) จำนวน ๒๕ รูป คิดเป็นร้อยละ ๖๗.๕๖ ตามด้วย เปรียญโท (ป.ธ.๔ - ป.ธ.๖) จำนวน ๙ รูป คิดเป็นร้อยละ ๒๔.๓๔ และน้อยสุดคือ เปรียญเอก (ป.ธ.๗ - ป.ธ.๙) จำนวน ๓ คิดเป็นร้อยละ ๘.๑๐

การศึกษาทางโลก พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดสำนักศิลปากรที่ ๙ ส่วนใหญ่มีระดับการศึกษามัธยมศึกษา จำนวน ๒๔๑ คน คิดเป็นร้อยละ ๖๒.๕๙ รองลงมาคือ ประถมศึกษา จำนวน ๘๗ คิดเป็นร้อยละ ๒๒.๕๙ ตามด้วย ปริญญาตรี จำนวน ๓๓ คน คิดเป็นร้อยละ ๘.๕๗ และน้อยสุดคือ ปริญญาเอก จำนวน ๓ คิดเป็นร้อยละ ๐.๘๐

ตำแหน่ง พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดสำนักศิลปากรที่ ๙ ส่วนใหญ่มีตำแหน่งอื่นๆ จำนวน ๒๑๕ คน คิดเป็นร้อยละ ๕๕.๘๖ รองลงมาคือ พระลูกวัด จำนวน ๘๓ รูป คิดเป็นร้อยละ ๒๑.๕๕ ตามด้วย เจ้าหน้าที่ภาครัฐ จำนวน ๗๒ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๘.๗๐ และน้อยสุดคือ เจ้าอาวาส จำนวน ๑๕ คิดเป็นร้อยละ ๓.๘๙

ตอนที่ ๒ วิเคราะห์ผลการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดสำนักศิลปากรที่ ๙

ผู้วิจัยนำเสนอผลการวิเคราะห์การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดสำนักศิลปากรที่ ๙ โดยภาพรวมและรายด้าน ปรากฏตามตารางที่ ๔.๒-๔.๖

ตารางที่ ๔.๒ ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดสำนักศิลปากรที่ ๙ โดยภาพรวมและรายด้าน

ด้านที่	**การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดสำนักศิลปากรที่ ๙**	**ระดับปฏิบัติ**		
		$\overline{X}$	**S.D.**	**แปลผล**
๑	การมีส่วนร่วมในการวางแผน (Planning)	๓.๖๗	๐.๖๙	มาก
๒	การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน (Implementation)	๓.๖๕	๐.๗๙	มาก
๓	การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ (Benefits)	๓.๘๔	๐.๗๕	มาก
๔	การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation)	๓.๕๓	๐.๘๑	มาก
	โดยภาพรวม	๓.๖๗	๐.๗๖	**มาก**

จากตารางที่ ๔.๒ พบว่า การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดสำนักศิลปากรที่ ๙ **โดยภาพรวม**อยู่ในระดับมาก ($\overline{X}$ = ๓.๖๗) และรายด้าน มีการปฏิบัติในระดับมาก ด้านที่มีค่าเฉลี่ยการปฏิบัติสูงสุดคือ การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ (Benefits) ($\overline{X}$ = ๓.๘๔) รองลงมาคือ การมีส่วนร่วมในการวางแผน (Planning) ($\overline{X}$ = ๓.๖๗) ตามด้วย การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน (Implementation) ($\overline{X}$ = ๓.๖๕) ส่วนด้านที่มีค่าเฉลี่ยปฏิบัติต่ำสุดคือ การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation) ($\overline{X}$ = ๓.๕๓)

ตารางที่ ๔.๓ ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดสำนักศิลปากรที่ ๙ **การมีส่วนร่วมในการวางแผน (Plannig)** โดยภาพรวมและรายข้อ ดังต่อไปนี้

ข้อที่	ข้อมูล	ระดับการปฏิบัติ		
		$\bar{X}$	SD	ระดับการปฏิบัติ
๑. การมีส่วนร่วมในการวางแผน (Planning)				
๑	รับรู้ถึงปัญหาที่เกิดขึ้นกับแหล่งโบราณสถาน	๔.๐๐	๐.๖๑	มาก
๒	ปรึกษาและแสดงความคิดเห็นถึงปัญหาที่เกิดขึ้นกับแหล่งโบราณสถาน	๓.๓๙	๐.๗๙	ปานกลาง
๓	เข้าประชุมเพื่อพิจารณาปัญหาที่เกิดขึ้นกับโบราณสถาน	๓.๘๔	๐.๖๓	มาก
๔	ค้นคว้าสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นกับแหล่งโบราณสถาน	๓.๕๗	๐.๖๙	มาก
๕	มีโอกาสและมีส่วนร่วมในการลงมติเกี่ยวกับแหล่งโบราณสถาน	๓.๘๑	๐.๖๙	มาก
๖	ค้นหาวิธีแก้ไขและการวิเคราะห์ปัญหาที่เกิดกับแหล่งโบราณสถาน	๓.๔๑	๐.๗๗	ปานกลาง
	รวม	๓.๖๗	๐.๖๙	**มาก**

จากตารางที่ ๔.๓ พบว่า การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดสำนักศิลปากรที่ ๙ **ด้านการมีส่วนร่วมในการวางแผน (Plannig)** โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$ = ๓.๖๗) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า มีการปฏิบัติในระดับมาก ๔ ข้อ และปานกลาง ๔ ข้อ ข้อที่มีค่าเฉลี่ยการปฏิบัติสูงสุดคือ รับรู้ถึงปัญหาที่เกิดขึ้นกับแหล่งโบราณสถาน ($\bar{X}$ = ๔.๐๐) รองลงมาคือ เข้าประชุมเพื่อพิจารณาปัญหาที่เกิดขึ้นกับโบราณสถาน ($\bar{X}$ = ๓.๘๔) ตามด้วย มีโอกาสและมีส่วนร่วมในการลงมติเกี่ยวกับแหล่งโบราณสถาน ($\bar{X}$ = ๓.๘๑) ส่วนข้อที่มีค่าเฉลี่ยปฏิบัติต่ำสุดคือ ปรึกษาและแสดงความคิดเห็นถึงปัญหาที่เกิดขึ้นกับแหล่งโบราณสถาน ($\bar{X}$ = ๓.๖๖)

ตารางที่ ๔.๔ ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดสำนักศิลปากรที่ ๙ ด้าน**การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน (Implementation)** โดยภาพรวมและรายข้อ ดังต่อไปนี้

ข้อที่	ข้อมูล	ระดับการปฏิบัติ		
		$\bar{x}$	SD	ระดับการปฏิบัติ
๒. การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน (Implementation)				
๗	จัดกิจกรรมเพื่อแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับโบราณสถาน	๓.๑๗	๐.๗๘	ปานกลาง
๘	ชักชวนเพื่อนบ้านให้เข้าร่วมอนุรักษ์แหล่งโบราณสถาน	๓.๓๐	๐.๘๒	ปานกลาง
๙	จัดกิจกรรมดูแลและรักษาความสะอาดรอบแหล่งโบราณคดี	๓.๒๖	๐.๘๑	ปานกลาง
๑๐	ปฏิบัติกิจกรรรมและโครงการต่าง ๆ ในการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถาน	๓.๖๙	๐.๗๕	มาก
๑๑	จัดระเบียบร้านค้า หาบเร่แผงรอย ในบริเวณแหล่งโบราณสถาน	๓.๗๗	๐.๘๕	มาก
๑๒	จัดระเบียบการจราจร และมีมาตรการลดการสั่นสะเทือนที่เกิดเนื่องจากการจราจร	๓.๘๔	๐.๗๗	มาก
๑๓	ป้องกันและควบคุมการทรุดตัวของดินในบริเวณแหล่งโบราณสถาน	๓.๓๙	๐.๘๒	ปานกลาง
๑๔	เฝ้าระวังและป้องกันอัคคีภัยหรือการลอบวางเพลิงในบริเวณแหล่งโบราณสถาน	๓.๗๑	๐.๘๒	มาก
๑๕	เฝ้าระวังและป้องกันวาตภัยหรือน้ำท่วมในบริเวณแหล่งโบราณสถาน	๓.๘๔	๐.๗๓	มาก
๑๖	เฝ้าระวังและป้องกันการโจรกรรมในแหล่งโบราณสถาน	๓.๙๗	๐.๗๒	มาก
๑๗	ตรวจตราความเปลี่ยนแปลงของสภาพโบราณสถาน	๓.๙๑	๐.๗๖	มาก
๑๘	ได้เป็นคณะกรรมการจัดงานหรือกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับแหล่งโบราณสถาน	๓.๘๗	๐.๘๓	มาก

๑๙	มีส่วนร่วมในการดูแลสาธารณูปโภค เช่น ถนน ไฟฟ้า เป็นต้น	๓.๗๗	๐.๙๐	มาก
	รวม	**๓.๖๕**	**๐.๗๙**	**มาก**

จากตารางที่ ๔.๔ พบว่า การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดสำนักศิลปากรที่ ๙ **ด้านการมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน (Implementation)** โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\overline{X}$ = ๓.๖๕) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า มีการปฏิบัติในระดับมาก ๙ ข้อ และปานกลาง ๔ ข้อ ข้อที่มีค่าเฉลี่ยการปฏิบัติสูงสุดคือ เฝ้าระวังและป้องกันการโจรกรรมในแหล่งโบราณสถาน ($\overline{X}$ = ๓.๙๗) รองลงมาคือ ตรวจตราความเปลี่ยนแปลงของสภาพโบราณสถาน ($\overline{X}$ = ๓.๙๑) ตามด้วย ได้เป็นคณะกรรมการจัดงานหรือกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับแหล่งโบราณสถาน ($\overline{X}$ = ๓.๘๗) ส่วนข้อที่มีค่าเฉลี่ยปฏิบัติต่ำสุดคือ จัดกิจกรรมเพื่อแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับโบราณสถาน ($\overline{X}$ = ๓.๑๗)

ตารางที่ ๔.๕ ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดสำนักศิลปากรที่ ๙ ด้าน**การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ (Benefits)** โดยภาพรวมและรายข้อ ดังต่อไปนี้

ข้อที่	ข้อมูล	ระดับการปฏิบัติ		
		$\bar{X}$	SD	ระดับการปฏิบัติ
๓. การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ (Benefits)				
๒๐	มีส่วนร่วมกับในการตัดสินใจการวางผังแม่บทในการปรับปรุงและพัฒนาพื้นที่การก่อสร้างอาคารในบริเวณแหล่งโบราณคดี	๓.๘๖	๐.๗๑	มาก
๒๑	มีส่วนร่วมในการจัดทำบัญชีและตรวจสอบบัญชีโบราณสถาน โบราณวัตถุ	๓.๗๖	๐.๙๑	มาก
๒๒	สำรวจและตรวจสอบดูความเสียหายของโบราณสถานโบราณวัตถุ	๓.๖๗	๐.๘๘	มาก
๒๓	จัดหาทุนเพื่อส่งเสริมการอนุรักษาสิ่งแวดล้อมภายในวัด	๓.๒๗	๐.๗๒	ปานกลาง
๒๔	การจัดสรรงบประมาณและสนับสนุน	๓.๘๖	๐.๗๗	มาก
๒๕	ชักชวนผู้มีจิตศรัทธาได้อนุรักษ์ตามต้นไม้และพื้นที่รอบโบราณคดี	๔.๖๐	๐.๕๓	มากที่สุด
	รวม	๓.๘๔	๐.๗๕	**มาก**

จากตารางที่ ๔.๕ พบว่า การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดสำนักศิลปากรที่ ๙ **ด้านการมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ (Benefits)** โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$ = ๓.๘๔) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า มีการปฏิบัติในระดับมากที่สุด ๑ ข้อ ตามด้วยระดับมาก ๔ ข้อ และปานกลาง ๑ ข้อ ข้อที่มีค่าเฉลี่ยการปฏิบัติสูงสุดคือ ชักชวนผู้มีจิตศรัทธาได้อนุรักษ์ตามต้นไม้และพื้นที่รอบโบราณคดี ($\bar{X}$ = ๔.๖๐) รองลงมาคือ การจัดสรรงบประมาณและสนับสนุน และมีส่วนร่วมกับในการตัดสินใจการวางผังแม่บทในการปรับปรุงและพัฒนาพื้นที่การก่อสร้างอาคารในบริเวณแหล่งโบราณคดี มีระดับเท่ากัน คือ ($\bar{X}$ = ๓.๘๖) ตามด้วย มีส่วนร่วมในการจัดทำบัญชีและตรวจสอบบัญชีโบราณสถาน โบราณวัตถุ ($\bar{X}$ = ๓.๖๗) ส่วนข้อที่มีค่าเฉลี่ยปฏิบัติต่ำสุดคือ จัดหาทุนเพื่อส่งเสริมการอนุรักษาสิ่งแวดล้อมภายในวัด ($\bar{X}$ = ๓.๒๗)

ตารางที่ ๔.๖ ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดสำนักศิลปากรที่ ๙ **ด้านการมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation)** โดยภาพรวมและรายข้อ ดังต่อไปนี้

ข้อที่	ข้อมูล	ระดับการปฏิบัติ		
		$\bar{X}$	SD	ระดับการปฏิบัติ
๔. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation)				
๒๖	ติดตามการปฏิบัติงานการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถาน	๓.๒๑	๐.๗๖	ปานกลาง
๒๗	มีส่วนร่วมในการติดตามความก้าวหน้าในกิจกรรม	๓.๘๑	๐.๗๗	มาก
๒๘	มีส่วนร่วมในการดูแลการใช้จ่าย	๓.๘๑	๐.๙๔	มาก
๒๙	มีส่วนร่วมรับรู้ความก้าวหน้าของโครงการ/ปัญหาและอุปสรรค	๓.๖๔	๐.๘๐	มาก
๓๐	มีส่วนร่วม ในการตรวจสอบและการปฏิบัติงาน	๓.๖๓	๐.๗๕	มาก
๓๑	ได้ติดตามและหาแนวทางในการปรับปรุงแก้ไข	๓.๐๙	๐.๘๕	ปานกลาง
	รวม	๓.๕๓	๐.๘๑	**มาก**

จากตารางที่ ๔.๖ พบว่า การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดสำนักศิลปากรที่ ๙ **ด้านการมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation)** โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$ = ๓.๕๓) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า มีการปฏิบัติในระดับมาก ๔ ข้อ และปานกลาง ๒ ข้อ ข้อที่มีค่าเฉลี่ยการปฏิบัติสูงสุดคือ มีส่วนร่วมในการติดตามความก้าวหน้าในกิจกรรม และมีส่วนร่วมในการดูแลการใช้จ่าย ซึ่งมีค่าเฉลี่ยเท่ากันคือ ($\bar{X}$ = ๓.๘๑) รองลงมาคือ มีส่วนร่วมรับรู้ความก้าวหน้าของโครงการ/ปัญหาและอุปสรรค ($\bar{X}$ = ๓.๖๔) ตามด้วย มีส่วนร่วม ในการตรวจสอบและการปฏิบัติงาน ($\bar{X}$ = ๓.๖๓ได้ติดตามและหาแนวทางในการปรับปรุงแก้ไข ($\bar{X}$ = ๓.๐๙)

ตอนที่ ๓ แนวทางแก้ไขปัญหาการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในพื้นที่สำนักศิลปากรที่ ๙

ซึ่งประกอบด้วย ๑. กลุ่มโบราณสถาน เวียงคุก จังหวัดหนองคาย ๒. เมืองนครจำปาศรี จังหวัดมหาสารคาม ๓. ภูพระบาทบัวบก จังหวัดอุดรธานี ๔. พระธาตุบังพวน จังหวัดหนองคาย ๕. วัดโพนชัย จังหวัดเลย ๖. กู่ประภาชัย จังหวัดขอนแก่น ๗. พระธาตุศรีสองรัก จังหวัดเลย ๘. ปราสาทเปือยน้อย จังหวัดขอนแก่น ๙. พระธาตุขามแก่น จังหวัดขอนแก่น ๑๐. พระธาตุเมืองพิณ จังหวัดหนองบัวลำภู สรุปการสัมภาษณ์โดยภาพร่วมดังรายละเอียดในแต่ละประเด็นดังต่อไปนี้

๓.๑ การมีส่วนร่วมในการวางแผน

๓.๑.๑ กลุ่มโบราณสถาน เวียงคุก จังหวัดหนองคาย

จากการลงพื้นที่ในเขตกลุ่มโบราณสถานเวียงคุก จังหวัดหนองคาย จะเห็นได้ว่าโบราณสถานจะอยู่ในเขตพื้นที่วัดซึ่งพระสงฆ์จะมีบทบาทในการวางแผน หลายๆ ด้านในการดูแลแหล่งโบราณสถานได้เป็นอย่างดี ซึ่งต้องขอความเห็นจากกรมศิลปากรเสียก่อน ซึ่งให้เป็นไปตามกรอบแนวทางกระบวนการและขั้นตอนของในการดำเนินการ แต่การวางแผนในการดำเนินการยังขาดหลักการและแนวทางที่ชัดเจน พระสงฆ์พยามสร้างบทบาทในการวางแผนร่วมกับภาครัฐในการจัดการโบราณสถานและสร้างความร่วมมืออย่างต่อเนื่อง เพื่อสร้างการทำงานร่วมกันอย่างเป็นระบบในอนาคตต่อไป๑๒๕

๓.๑.๒ เมืองนครจำปาศรี จังหวัดมหาสารคาม

จากการลงพื้นที่ในการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในพื้นที่ นครจำปาศรี (ปัจจุบัน ตำบลพระธาตุ อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม) พบว่า พระสงฆ์มีส่วนร่วมในการจัดการวางแผนโดยมีพระครูโสภณเจติยาภิรักษ์ เจ้าคณะอำเภอนาดูน รูปปัจจุบันเป็นคณะกรรมการสำนักงานกองทุนพัฒนาอนุรักษ์พระบรมธาตุนาดูน ซึ่งท่านมีตำแหน่งเป็นรองประธาน มีส่วนในการขับเคลื่อนและวางแผนในการดำเนินงานด้านต่างๆของโบราณสถาน ทั้งนี้ คณะกรรมการกองทุนประกอบด้วยนายกเทศมนตรีตำบลนาดูนเป็นประธานกองทุน และมีคณะกรรมการกำนัน ผู้ใหญ่บ้านในเขตตำบลนาดูน และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เป็นกรรมการ๑๒๖ และเจ้าคณะ

---

๑๒๕ สัมภาษณ์พระดำรง วิชฺชาธโร ,พระลูกวัดประดิษฐ์ฐาราม ตำบลเวียงคุก อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑๕ กันยายน ๒๕๕๙.

๑๒๖ สัมภาษณ์นายดำรง เสนาโนฤทธิ์ ,ผู้จัดการสำนักงานกองทุนพัฒนาและอนุรักษ์พระบรมธาตุนาดูน, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๕ ตุลาคม ๒๕๕๙.

อำเภอยังเป็นผู้มีส่วนในการเสนอโครงการต่างๆ ร่วมถึงการให้ข้อเสนอแนะแก่คณะกรรมการเพื่อเป็นการพิจารณาในการดำเนินการอย่างเป็นรูปธรรม

๓.๑.๓ ภูพระบาทบัวบก จังหวัดอุดรธานี

จากการลงพื้นที่ในการสัมภาษณ์ในเขตพื้นที่ภูพระบาทบัวบกจะแบ่งออกเป็น ๒ ที่ คือ พิพิธภัณฑ์ภู่พระบาทบัวบก และวัดภูพระบาทบัวบก จะเห็นถึงความแตกต่างของการจัดการและการวางแผนซึ่งถ้าเป็นวัดที่มีพระสงฆ์จำพรรษาอยู่ พระสงฆ์จะมีส่วนร่วมในการจัดการวางแผนเป็นอย่างดี แต่พิพิธภัณฑ์ภูพระบาทบัวบกพระสงฆ์ไม่มีส่วนร่วมในการจัดการวางแผนเกี่ยวกับนโยบายด้านต่างๆ[๑๒๗]

๓.๑.๔ พระธาตุบังพวน จังหวัดหนองคาย

จากการที่ได้สัมภาษณ์ ในเขตพื้นที่พระธาตุบังพวน จังหวัดหนองคาย พบว่า พระสงฆ์มีบทบาทและมีส่วนร่วมในการวางแผนการจัดการด้านต่างๆ เป็นอย่างมาก ทั้งนี้เขตโบราณสถานนั้นจะอยู่ภายในเขตพื้นที่วัดพระธาตุบังพวนอีกด้วย ในการบูรณปฏิสังขรณ์ด้านต่างๆ เจ้าอาวาสจะมีการจัดประชุมปรึกษาหารือกับทุกฝ่ายในมีส่วนเกี่ยวข้องในการปรับปรุงแก้ไขปัญหาด้านต่างๆ ภายในโบราณสถานนั้น โดยได้รับการยิงยอมจากกรมศิลปากรในการปรับปรุงพัฒนาแหล่งโบราณสถานนั้น[๑๒๘]

๓.๑.๕ วัดโพนชัย จังหวัดเลย

จากการที่ได้สัมภาษณ์ ในเขตพื้นที่วัดโพนชัย จะเห็นได้ว่า พระสงฆ์มีบทบาทในการจัดการวางแผนทุกด้านภายในเขตพื้นที่วัด เพราะวัดโพนชัย มีเจ้าอาวาสเป็นผู้ปกครอง มีการดูแลตรวจสอบความเรียบร้อยเป็นอย่างดีภายในวัด[๑๒๙]

๓.๑.๖ กู่ประภาชัย จังหวัดขอนแก่น

กู่ประภาชัย (หรือที่ชาวบ้านเรียกกันว่า กู่บ้านนาคำน้อย) ซึ่งอยู่ภายในวัดบ้านนาคำน้อย บ้านนาคำน้อย ตำบลบัวใหญ่ อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น พระสงฆ์มีส่วนร่วมในการวางแผนเพราะกู่ประภาชัยเป็นส่วนหนึ่งที่เป็นสถานที่ท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์และอนุสาวรีย์ ที่สำคัญ

---

๑๒๗ สัมภาษณ์นายนมัสวิน นาคศิริ ,นักโบราณคดีปฏิบัติการอุทยานแห่งชาติพระพุทธบาทบัวบก อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๓๐ ตุลาคม ๒๕๕๙.

๑๒๘ สัมภาษณ์พระประสบชัย สุชาโต,พระลูกวัดพระธาตุบังพวน ตำบลพระธาตุบังพวน อำเภอบ้านเมือง จังหวัดหนองคายสัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

๑๒๙ สัมภาษณ์พระมหายุรนันท์ สุมงฺคโล,ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดโพนชัย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย ,สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

ขั้นตอนและวิธีการดำเนินการด้านต่างๆ พระสงฆ์จะมีบทบาทในการดูแลให้คำแนะนำ ปรับปรุง โดยการปรับปรุงต้องขออนุญาตจากกรมศิลปากรถึงจะดำเนินการได้ โดยมีการวางแผนร่วมกันกับผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่าย[๑๓๐]

๓.๑.๗ พระธาตุศรีสองรัก จังหวัดเลย

จากการที่ได้สัมภาษณ์ ในพื้นที่พระธาตุศรีสองรัก พบว่า การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ ไม่ค่อยมีบทบาทในการวางแผนมากนัก ซึ่งเป็นผลมาจากการจัดการและการวางแผนด้านต่างๆ ในเขตพื้นที่ มีเจ้าหน้าที่ดูแลเป็นประจำซึ่งเป็นส่วนที่มีการกำหนดวันปฏิบัติงานของการดูแล และโดยเรียกคณะผู้ดูแลว่า (พ่อแสน) มีหน้าที่ในการดำเนินการด้านต่างๆ ภายในพระธาตุ[๑๓๑]

๓.๑.๘ ปราสาทเปือยน้อย จังหวัดขอนแก่น

พระสงฆ์มีส่วนร่วมในการวางแผนงานซึ่งมีพระสงฆ์มีส่วนร่วมในการวางแผนในการดำเนินงานหลายๆด้าน เช่น การเป็นผู้ประสานงานทุกฝ่ายร่วมกันประชุมวางแผนช่วยกันดูแลแหล่งโบราณสถานคัดกรองบุคคลที่มีความรู้ความสามารถในแต่ละด้านให้ดำเนินการในส่วนงานที่เกี่ยวข้อง รับผิดชอบการดำเนินงานร่วมกันกับทุกส่วนงาน และแบ่งงานกันอย่างเป็นระบบเข้าใจในกลไกลของการทำงานเพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาโบราณสถานให้ดีขึ้นต่อไป[๑๓๒]

๓.๑.๙ พระธาตุขามแก่น จังหวัดขอนแก่น

จากการลงพื้นที่การวิจัย พระธาตุขามแก่น จังหวัดขอนแก่น พระสงฆ์มีส่วนร่วมในการวางแผน เพราะการจัดการที่เป็นระบบของพระสงฆ์และแนวทางการปฏิบัติของพระสงฆ์มีกรอบแนวทางที่ชัดเจน และพุทธศาสนิกชนได้เห็นด้วยกับรอบแนวทางของพระสงฆ์ในพื้นที่ ซึ่งโบราณสถานพระธาตุขามแก่นนั้นอยู่ภายในวัดธาตุขามแก่น ซึ่งบริเวณรอบวัดมีการจัดการวางแผนที่เหมาะสมในการเป็นที่สักการบูชาของพุทธศาสนิกชนผู้มากราบไหว้พระธาตุขามแก่น ในขณะเดียวกันการจัดวางระบบและกลไกลในการขับเคลื่อนการทำงานภายในพระธาตุขามไกลพระสงฆ์มีแนวทางและวิธีการที่การขับเคลื่อนและสานต่องานอย่างเป็นระบบ เพื่อให้เกิดความสนใจแก่นักท่องเที่ยว เช่นการจัดวางป้ายในที่จุดรอบบริเวณทางเข้าในเขตปริมณฑลในทิศทั้ง ๔ ก่อนมาถึงบริเวณสถานที่จริง การจัดระเบียบบริเวณจอดรถ การจัดทัศนียภาพภายในวัดให้เป็นที่

---

๑๓๐ สัมภาษณ์พระธีรศักดิ์ นรินฺโท,พระลูกวัดบ้านนาคำน้อย ตำบลบัวใหญ่ อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น,สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐.

๑๓๑ สัมภาษณ์นายสนิท สีพรม,พ่อแสนประจำพระธาตุศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย ,สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

๑๓๒ สัมภาษณ์พระศักดิ์ชัย ปญฺญาธโร,พระลูกวัดบ้านนาคำน้อย ตำบลบัวใหญ่ อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น,สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑๓ มีนาคม ๒๕๖๐.

หน้าสนใจโดยบริเวณโดยรอบมีจุดชอบวิว ด้านต่างๆ จะเห็นถึงความแตกต่างถึงวิสัยทัศน์ของพระสงฆ์ ในการและบูรณาการให้เข้าการยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไป๑๓๓

๓.๑.๑๐ พระธาตุเมืองพิณ จังหวัดหนองบัวลำภู

พระธาตุเมืองพิณตั้งอยู่ภายในวัดเล็กๆ ซึ่งการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์นั้นยังไม่มีบทบาทมากนัก อาจเป็นเพราะว่าพระสงฆ์ไม่มีภาวะผู้นำในการจัดการอย่างเป็นระบบ และทำให้การดำเนินการเกิดความล้าช้าไม่ชัดเจนในการวางแผน ในการพัฒนาแหล่งโบราณสถานเหล่านั้นได้ ซึ่งกรมศิลปากรช่วยในการสนับสนุนทุกๆด้าน แต่ต้องมีภาครัฐในเขตพื้นที่ประชุมปรึกษาหารือกันในการพัฒนาโดยรอบของแหล่งโบราณสถานดังกล่าว ทั้งนี้จากการที่ได้สอบถามประชาชนในเขตพื้นที่ ในบริเวณรอบพระธาตุกำลังมีการปรับการพัฒนาเพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวประจำอำเภอนากลาง จังหวัดหนองบัวลำภู โดยการดำเนินการของนายอำเภอ ในการประชุมปรึกษาหารือจากทุกภาคส่วนซึ่งเป็นขั้นตอนแรกของการดำเนินการในขณะเดียวกันพระสงฆ์ในเขตพื้นที่ยังไม่มีความเข้าใจในการจัดการวางแผนในการดำเนินงานร่วมกับภาครัฐทำให้เกิดความล่าช้าในการปรับปรุงแก้ไขมากยิ่งขึ้น๑๓๔

สรุป การมีส่วนร่วมในการวางแผน ของพระสงฆ์ของแหล่งโบราณสถาน แบ่งออกเป็น ๓ ประเด็น คือ

๑.แหล่งโบราณสถานอยู่ภายในเขตพื้นที่ของวัด และพระสงฆ์มีความเป็นภาวะผู้นำทางการปกครองมีวิสัยทัศน์ก้าวไกล มีวิธีการปฏิบัติอย่างชัดเจน เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการบริหารจัดการมากที่สุด

๒. แหล่งโบราณสถานอยู่นอกพื้นที่ของวัด และพระสงฆ์มีความรู้ความสามารถในการบริหารจัดการ บทบาทการมีส่วนร่วมจะอยู่ในระดับปานกลางที่ต้องอาศัยพระสงฆ์เข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการดูแลแหล่งโบราณสถาน

๓. แหล่งโบราณสถานอยู่ภายในวัด แต่พระสงฆ์ไม่มีความเป็นภาวะผู้ทางการปกครองการบริหารจัดการจึงไม่มีการพัฒนาและส่งผลเสียหลายๆด้าน บทบาทของพระสงฆ์จึงมีส่วนร่วมน้อย

---

๑๓๓ สัมภาษณ์พระครูสุตธรรมภาณี,เจ้าอาวาสวัดพระธาตุขามแก่น ตำบลบ้านขาม อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น,สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑๐ มีนาคม ๒๕๖๐.

๑๓๔สัมภาษณ์นายทองสา กันทะสอน,อุบาสกวัดธาตุเมืองพิณ ตำบลฝั่งแดง อำเภอนากลาง จังหวัดหนองบัวลำภู,สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑๗ มิถุนายน ๒๕๖๐.

๔. แหล่งโบราณสถานอยู่นอกพื้นที่ของวัด และพระสงฆ์ไม่มีความเป็นภาวะผู้ทางการปกครองและการบริหารจัดการ จึงไม่มีบทบาทในการมีส่วนร่วมในการวางแผน ขาดการยอมรับจากทุกด้านทางการปกครองและการบริหารจัดการ

๓.๒ การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน

๓.๒.๑ กลุ่มโบราณสถาน เวียงคุก จังหวัดหนองคาย

พระสงฆ์ในเขตพื้นที่มีส่วนร่วมในการดำเนินการในการดำเนินงานหลายๆ ด้านซึ่งเป็นกำลังหลักในการดำเนินการ นำพาพุทธศาสนิกชนจัดการด้านต่างๆ ทำให้การดำเนินการเป็นไปด้วยความเรียบร้อยและเป็นไปตามกระบวนการ๑๓๕

๓.๒.๒ เมืองนครจำปาศรี จังหวัดมหาสารคาม

พระสงฆ์ในเขตพื้นที่อำเภอนาดูน มีส่วนร่วมในการดำเนินการด้านต่างๆ โดยเฉพาะกิจกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา โดยมีเจ้าคณะอำเภอได้มีการจัดการประชุมเพื่อให้พระสงฆ์ในเขตอำเภอนาดูนได้มีส่วนร่วมในการดำเนินงานในโบราณสถานนครจำปาศรี โดยจัดแบ่งให้เจ้าคณะตำบลทุกตำบลจัดหาพระสงฆ์ทุกวัดในเขตอำเภอนาดูน ได้ผลัดเปลี่ยนให้มาร่วมกิจกรรมด้านการปฏิบัติธรรม และการฉลองศรัทธาแก่ญาติผู้ที่มาร่วมทำบุญ เพราะว่าสถานที่โบราณสถานนครจำปาศรี เป็นศูนย์ร่วมจิตใจของชาวพุทธศาสนิกชนที่มากราบไหว้พระบรมธาตุนาดูน จึงให้พระสงฆ์ในเขตพื้นที่อำเภอนาดูนได้มีส่วนร่วมในการเผยแพร่หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาและฉลองศรัทธาญาติโยมที่มาทำบุญในวันสำคัญต่างๆ๑๓๖

๓.๒.๓ ภูพระบาทบัวบก จังหวัดอุดรธานี

ในการดำเนินการตามแผนงานพระสงฆ์จะมีบทบาทเฉพาะส่วนของสงฆ์เท่านั้น แต่ในเชิงของการปฏิบัติจริงจะเป็นเจ้าหน้าที่ของภาครัฐที่มีบทบาทเข้ามาเป็นส่วนสำคัญในการดำเนินการให้เกิดประสิทธิภาพได้ โดยภาพรวมการจัดการในการปฏิบัติตามแผนยังไม่เป็นไปแผนและแนวทางการดำเนินงานที่ชัดเจนมากนัก เพราะระบบและกลไกลของพระสงฆ์ที่ต้องการเข้าไปมีบทบาทยังไม่มีความชัดเชนในแนวทางปฏิบัติ จึงทำให้เกิดปัญหาหลายๆอย่างตามมาภายในพื้นที่

---

๑๓๕ สัมภาษณ์นายเวียงชัย แสนวงทา,ทายกวัดประดิษฐาราม ตำบลเวียงคุก อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑๕ กันยายน ๒๕๕๙.

๑๓๖ สัมภาษณ์ พระใบฎีกาสุชาติ สุรปญฺโญ,เลขานุการเจ้าคณะอำเภอนาดูน อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๕ ตุลาคม ๒๕๕๙.

เช่น การก่อสร้างกุฏิสงฆ์โดยที่ไม่ได้รับอนุญาต จึงส่งผลทำให้การดำเนินการถูกชะงักและไม่สำเร็จตามแผนการและวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้๑๓๗

๓.๒.๔ พระธาตุบังพวน จังหวัดหนองคาย

พระสงฆ์มีบทบาทอย่างมากในการดำเนินการด้านต่างๆในการดูแลโบราณสถานพระธาตุบังพวน เพราะส่วนหนึ่งพระสงฆ์เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณในการชักชวนพุทธศาสนิกชนให้มามีส่วนร่วมและพัฒนาแหล่งโบราณสถานร่วมกันอย่างเป็นระบบและมีแบบแผนในการดำเนินการโดยการวางแผน การประชุมปรึกษาหารือจากทุกภาคส่วนในการปรับปรุงแก้ไขและพัฒนาให้ดีขึ้นต่อไป๑๓๘

๓.๒.๕ วัดโพนชัย จังหวัดเลย

การดำเนินงานด้านต่างๆ ให้เป็นไปตามแผนแนวทางของเจ้าอาวาสที่กำหนดไว้โดยมีการจัดการวางแผนอย่างเป็นระบบและมีเงื่อนไขที่ชัดเจน ทั้งนี้โดยมีญาติโยมเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการพัฒนาแหล่งโบราณสถานภายในวัด๑๓๙

๓.๒.๖ กู่ประภาชัย จังหวัดขอนแก่น

พระสงฆ์มีบทบาทสำคัญในการดำเนินตามแผนกับพุทธศาสนิกชนภายในวัด เพราะกู่ประภาชัยเป็นสถานที่ท่องเที่ยวสำหรับนักท่องเที่ยวทั่วไปและนักโบราณคดีที่ต้องการศึกษาในประวัติศาสตร์ความเป็นมาของแหล่งโบราณสถาน ซึ่งพระสงฆ์มีส่วนสำคัญในการดูแลด้านต่างๆได้เป็นอย่างดี และช่วยพัฒนาแหล่งโบราณสถานอย่างรูปธรรม การมีส่วนร่วมในการดำเนินตามแผนงานนั้นช่วยให้พระสงฆ์เข้าใจในงานที่ได้รับผิดชอบ เข้าใจบริบทในการดำเนินการได้เป็นอย่างดี สามารถแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในขนาดนั้นได้อย่างเป็นระบบ๑๔๐

๓.๒.๗ พระธาตุศรีสองรัก จังหวัดเลย

---

๑๓๗ สัมภาษณ์พระครูพุทธบทบริรักษ์ ,เจ้าอาวาสวัดพุทธบาทบัวบก ตำบลเมืองพาน อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๓๐ ตุลาคม ๒๕๕๙.

๑๓๘ สัมภาษณ์พระประสบชัย สุชาโต,พระลูกวัดพระธาตุบังพวน ตำบลพระธาตุบังพวน อำเภอบ้านเมือง จังหวัดหนองคายสัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

๑๓๙ สัมภาษณ์นายสนอง แก้ววิจิตร,อุบาสกวัดโพนชัย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย,สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

๑๔๐ สัมภาษณ์นายนิคม ทองประเสริฐ,ชาวบ้านนาคำน้อย ตำบลบัวใหญ่ อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น,สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐.

พระสงฆ์ไม่มีบทบาทในการดูแลโบราณสถาน เพราะโบราณสถานเป็นการจัดระเบียบโดยภาครัฐเข้ามามีบทบาท และสถานที่เหล่านั้นอยู่นอกพื้นที่เขตวัดพระสงฆ์จึงมีส่วนร่วมน้อยมากในการดำเนินงานด้านต่างๆ ๑๔๑

๓.๒.๘ ปราสาทเปือยน้อย จังหวัดขอนแก่น

พระสงฆ์มีบทบาทในการดำเนินงานหลายๆด้าน ขั้นตอนในการจัดการของพระสงฆ์มีระเบียบ โดยมีวิธีมีการจัดการโดยแบ่งงานการประชุมกลุ่มย่อยเฉพาะพระสงฆ์ วางแผนในอีกระบบหนึ่งเพื่อความเข้าใจ และการปฏิบัติงานตามแผนที่ดียิ่งขึ้น ส่งผลให้การดำเนินงานสร้างระบบและกลไกลการทำงานไปในทิศทางเดียวกัน ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงผลการดำเนินการสู่การปฏิบัติงานอย่างมีเอกภาพ บทบาทนี้ทำให้พระสงฆ์ในเขตโบราณสถานได้มีบทบาทมากขึ้นรวมทั้งความเป็นภาวะผู้นำของพระสงฆ์ช่วยทำให้การขับเคลื่อนการดำเนินงานเป็นไปอย่างราบรื่นและทำให้ผลการดำเนินการเป็นไปอย่างมีระบบและกลไกลของการทำงาน๑๔๒

๓.๒.๙ พระธาตุขามแก่น จังหวัดขอนแก่น

การจัดการระบบและแนวทางในการดำเนินเงิน พระสงฆ์มีขั้นตอนระบบกลไกลในการจัดการและมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ในขณะเดียวกันชาวบ้านในเขตพื้นที่ได้ร่วมแรงร่วมใจในการทำกิจกรรมให้เกิดความสำเร็จร่วมกัน เช่น วันสำคัญทางพระพุทธศาสนาจะมีพุทธศาสนิกชนจากทิศทั้ง ๔ มากราบไหว้พระธาตุขามแก่นเป็นจำนวนมากซึ่งชาวบ้านจะช่วยกันในด้านของการให้บริการแก่พุทธศาสนิกชนที่มากราบไหว้ โดยมีการจัดสถานที่ในการรองรับ ซึ่งเป็นแนวทางในการจัดการให้เป็นระบบที่เหมาะสมกับภูมิทัศน์ภายในวัดได้เป็นอย่างดี๑๔๓

๓.๒.๑๐ พระธาตุเมืองพิณ จังหวัดหนองบัวลำภู

ในการดำเนินการพระสงฆ์ยังไม่มีส่วนร่วมในการดำเนินการ อาจเป็นจากหลายสาเหตุและปัจจัยที่แตกต่างกัน เช่น ภาวะผู้นำ การตัดสินใจ การเป็นตัวแทนผู้นำชุมชน เป็นต้น สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งสำคัญที่ต้องมีการพัฒนาและมีการจัดการเรียนรู้อย่างเป็นระบบของชุมชนในเขตพื้นที่ และ

---

๑๔๑ สัมภาษณ์นายตี๋ กันสุทธิ,พ่อแสนประจำพระธาตุศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย,สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

๑๔๒ สัมภาษณ์พระศักดิ์ชัย ปญฺญาธโร,พระลูกวัดบ้านนาคำน้อย ตำบลบัวใหญ่ อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น,สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑๓ มีนาคม ๒๕๖๐.

๑๔๓ สัมภาษณ์พระครูสุตธรรมภาณี,เจ้าอาวาสวัดพระธาตุขามแก่น ตำบลบ้านขาม อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น,สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑๐ มีนาคม ๒๕๖๐.

ส่วนที่สำคัญในการดำเนินการต้องปรับเปลี่ยนขั้นตอนและระบบการดำเนินการที่เกิดความล่าช้าเป็นปัญหาต่อการพัฒนาแหล่งโบราณสถานในเขตพื้นที่นั้นๆ[๑๔๔]

สรุป การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน สามารถแบ่งออกได้ ๒ ประเด็นคือ

๑. พระสงฆ์ที่มีความรู้ความสามารถในการบริหารจัดการ มีความเป็นภาวะผู้นำและสามารถติดต่อประสานงานได้ทุกมิติ จะเป็นผู้ที่มีส่วนร่วมในการดำเนินงาน และมีบทบาทในทุกๆด้านเกี่ยวกับการจัดการดูแลแหล่งโบราณสถาน ทั้งนี้ การจัดการอย่างเป็นระบบของพระสงฆ์มีส่วนสำคัญในการคิด การวางแผน การบริหารจัดการทรัพยากรมนุษย์ เป็นรูปแบบที่อำนวยความสะดวกและเกิดความสำเร็จในการทำงานของพระสงฆ์ได้เป็นอย่างดี

๒. พระสงฆ์ที่มีเข้าใจในระบบการจัดการ ไม่มีความรู้ในการวางแผนนโยบายในทุกๆด้าน และขาดการติดต่อประสานงานกับส่วนงานต่างๆ สิ่งเหล่าเป็นข้อเสียที่ทำให้พระสงฆ์ไม่มีส่วนร่วมในการดำเนินงานในแหล่งโบราณสถาน

๓.๓ การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์

๓.๓.๑ กลุ่มโบราณสถาน เวียงคุก จังหวัดหนองคาย

โบราณสถานแห่งใดที่เขตโบราณสถานอยู่ภายในวัด พระสงฆ์จะมีส่วนร่วมในการดำเนินการหลายด้าน เพราะว่าพุทธศาสนิกชนจะมีการตัดสินใจร่วมกันในการดำเนินการและให้พระสงฆ์เป็นผู้นำในการปฏิบัติด้านต่างๆ ซึ่งบางส่วนผลประโยชน์ที่ได้รับจะมอบให้เป็นสาธารณะแก่ส่วนรวม ไม่ให้เป็นของบุคคลใดบุคคลหนึ่งแต่อย่างใด ทั้งนี้ ขั้นตอนในการจัดแบ่งปันผลประโยชน์มีขั้นตอนที่หลากหลายในการดำเนินการ แต่การจัดการจะเป็นไปเพื่อผลประโยชน์ส่วนรวม[๑๔๕]

๓.๓.๒ เมืองนครจำปาศรี จังหวัดมหาสารคาม

พระครูโสภณเจติยาภิรักษ์ เจ้าคณะอำเภอนาดูน ซึ่งในฐานะเป็นรองประธานสำนักงานกองทุนพัฒนาและอนุรักษ์พระบรมธาตุนาดูนโดยตำแหน่ง ท่านมีวิสัยทัศน์ในการที่จะให้พระสงฆ์ได้มีส่วนร่วมในทุกๆด้าน ทั้งนี้ผลประโยชน์ในการดำเนินการด้านต่างๆ พระสงฆ์ที่อยู่ภายในเขตอำเภอนาดูน หากวัดไหนที่มีการจัดการด้านสาธารณูปการ แต่ยังขาดทุนทรัพย์ในการดำเนินการสามารถส่งเอกสารโครงการที่นำเสนอต่อคณะกรรมการกองทุนเพื่อขอความอนุเคราะห์ตามความ

---

๑๔๔ พระสาคร ฐานิสฺสโร,พระลูกวัดวัดธาตุเมืองพิณ ตำบลฝั่งแดง อำเภอนากลาง จังหวัดหนองบัวลำภู,สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑๗ มิถุนายน ๒๕๖๐.

๑๔๕ พระครูสุกิจชัยวัฒน์,เจ้าอาวาสวัดพระไชยเชษฐา ตำบลกวนวัน อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย,สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑๕ กันยายน ๒๕๕๙.

เหมาะสมจากสำนักงานกองทุนพัฒนาและอนุรักษ์พระบรมธาตุนาดูน โดยความเห็นของคณะกรรมการซึ่งมีพระครูโสภณเจติยาภิรักษ์ ได้เป็นผู้พิจารณาเงินอุดหนุนในส่วนที่เหมาะสมแก่การปรับปรุงพัฒนาสาธารณูปการได้[๑๔๖]

๓.๓.๓ ภูพระบาทบัวบก จังหวัดอุดรธานี

หากที่เขตพื้นที่วัดพระสงฆ์จะมีบทบาทในการให้พุทธศาสนิกชนได้บูชาดอกไม้เพื่อบูชาภูพระบาทบัวบก ซึ่งเป็นผลประโยชน์ที่พระสงฆ์ใช้ในการทำนุบำรุงสาธาณสถานแห่งนั้น แต่มีข้อจำกัดในการดำเนินการอยู่บ้าง คือ แหล่งโบราณสถานขึ้นตรงต่อกรมศิลปากร ในการจะดำเนินการก่อสร้างหรือแหล่งโบราณสถานในลักษณะใดก็ตามต้องมีกระบวนการในดำเนินการอย่างชัดเจนโดยต้องขออนุญาตจากกรมศิลปากร ทำให้เกิดปัญหาที่เพิ่มมากขึ้น หลากพระสงฆ์ในเขตพื้นที่ยังดำเนินการก่อสร้างในเขตโบราณสถาน[๑๔๗]

๓.๓.๔ พระธาตุบังพวน จังหวัดหนองคาย

ผลประโยชน์ด้านต่างๆ ของนักท่องเที่ยวที่เดินทางมาท่องเที่ยวศึกษาดูงานในพื้นที่ส่วนหนึ่งจะเป็นรายได้มอบให้แหล่งโบราณสถาน คือ กรมศิลปากรจะเป็นผู้ดูแลและหากโบราณสถานต่างๆชำรุด หรือมีส่วนที่ต้องแก้ไขควรต้องแจ้งให้กรมศิลปากรทราบและหาแนวทางในการปรับปรุงแก้ไขให้ดีขึ้น โดยงบอุดหนุนด้านต่างๆ จะมาจากการดำเนินการของกรมศิลปกรจะเป็นผู้มอบงบอุดหนุนในการดำเนินการให้[๑๔๘]

๓.๓.๕ วัดโพนชัย จังหวัดเลย

การจัดการผลประโยชน์ทุกด้านมีการแบ่งงานกันทำอย่างชัดเจน ร่วมถึงรูปแบบการดำเนินการที่เป็นระบบจึงทำให้งานออกมาอย่างเป็นระบบและจัดแบ่งผลประโยชน์ที่เหมาะสมแก่บุคคลผู้ที่ปฏิบัติหน้าที่ได้เป็นอย่างดี[๑๔๙]

๓.๓.๖ กู่ประภาชัย จังหวัดขอนแก่น

---

[๑๔๖] สัมภาษณ์ นายทองสุข แก้วมนตรี ,เจ้าหน้าที่พิพิธภัณฑ์นครจำปาศรี,สัมภาษณ์เมื่อสัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๕ ตุลาคม ๒๕๕๙.

[๑๔๗]สัมภาษณ์นางสาวกวินตรา เกิดแก้ว ,เจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติพระพุทธบาทบัวบก อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๓๐ ตุลาคม ๒๕๕๙.

[๑๔๘] สัมภาษณ์พระประสบชัย สุชาโต,พระลูกวัดพระธาตุบังพวน ตำบลพระธาตุบังพวน อำเภอบ้านเมือง จังหวัดหนองคายสัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

[๑๔๙] สัมภาษณ์พระสิริรัตนเมธี,เจ้าอาวาสวัดโพนชัย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย,สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

ผลประโยชน์ที่เกิดในแหล่งโบราณสถาน พระสงฆ์มีส่วนร่วมในการดำเนินการอยู่แล้ว แต่บางครั้งพระสงฆ์ยังขาดความเข้าใจในขั้นตอนบางประการในจะสามารถช่วยให้ผลประโยชน์ที่ได้รับสามารถนำไปใช้สาธารณประโยชน์ได้ หากพระสงฆ์มีวิธีการและขั้นตอนในการดำเนินการอย่างเป็นระบบจะช่วยในการจัดสรรผลประโยชน์ด้านต่างๆให้กับกลุ่มงานที่มีหน้าที่รับผิดชอบดูแลแหล่งโบราณสถานและสาธารณะประโยชน์ สิ่งที่ควรเพิ่มในการจัดสรรผลประโยชน์พระสงฆ์ต้องมีส่วนในการดูแลและวางแผนอย่างเป็นระบบให้มากกว่าที่เป็นอยู่ ในปัจจุบัน๑๕๐

๓.๓.๗ พระธาตุศรีสองรัก จังหวัดเลย

พระธาตุศรีสองรัก เป็นสถานที่สักการบูชาของชาวจังหวัดเลย ซึ่งมีผู้มาสักการบูชาเป็นประจำ การจัดการด้านต่างๆ ในพื้นที่พระธาตุส่วนมากเป็นผู้มีส่วนในการรับผิดชอบ พระสงฆ์ไม่มีบทบาททุกด้านในเขตพื้นที่พระธาตุศรีสองรัก นอกจากการได้รับนิมนต์จากเจ้าหน้าที่ให้มาร่วมงานบุญประจำปีที่จัดขึ้น๑๕๑

๓.๓.๘ ปราสาทเปือยน้อย จังหวัดขอนแก่น

พระสงฆ์มีส่วนร่วมในการจัดการผลประโยชน์ที่เกิดจากนักท่องเที่ยวมาเที่ยวชมแหล่งโบราณสถาน สนับสนุนทุนการศึกษาให้กับนักเรียน ซึ่งมีการจักสรรและพระสงฆ์เข้ามามีบทบาทในการจัดการดูแลมากขึ้น ซึ่งเป็นผลมาจากภาวะผู้นำของพระสงฆ์ และวิสัยทัศน์ที่ให้ความสำคัญกับหลายๆ ด้าน ในการจัดการดูแล และให้ความสำคัญกับทุกภาคส่วนจึงทำให้มีบทบาทในการจัดสรรผลประโยชน์ได้เป็นอย่างดี๑๕๒

๓.๓.๙ พระธาตุขามแก่น จังหวัดขอนแก่น

พระธาตุขามแก่น พระสงฆ์มีบทบาทหลักในการดูแลและจัดการผลประโยชน์ด้านต่างๆ การแบ่งผลประโยชน์ที่ได้รับจะเป็นงบประมาณกลางในการจัดการดูแลด้านต่างๆ ภายในวัด

---

๑๕๐ สัมภาษณ์นายวิชิต ประพันธ์ทอง,ชาวบ้านนาคำน้อย ตำบลบัวใหญ่ อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น,สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐.

๑๕๑ สัมภาษณ์นายตี๋ กันสุทธิ,พ่อแสนประจำพระธาตุศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย,สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

๑๕๒ สัมภาษณ์พระศักดิ์ชัย ปญฺญาธโร,พระลูกวัดบ้านนาคำน้อย ตำบลบัวใหญ่ อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น,สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑๓ มีนาคม ๒๕๖๐.

บางส่วนใช้ในการพัฒนาวัด บางส่วนใช้ใช้กับพระภิกษุสงฆ์ผู้อาพาธ และสนับสนุนด้านต่างๆ ซึ่งพระสงฆ์มีบทบาทในการจัดการในทุกๆด้านในการดำเนินการของแหล่งโบราณสถาน๑๕๓

๓.๓.๑๐ พระธาตุเมืองพิณ จังหวัดหนองบัวลำภู

การจัดการผลประโยชน์ด้านต่างๆ เป็นหน้าที่ของกรมศิลปากรในการดูแล พระสงฆ์ไม่ค่อยมีบทบาทในการดูแล กระบวนการในการดำเนินการทุกอย่างภาครัฐเป็นผู้จัดสรร อาจเกิดจากพระสงฆ์ยังขาดความเป็นภาวะผู้นำในการดำเนินการแนวทางปรับต้องเสริมสร้างความเป็นภาวะผู้นำในการคิด ในการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับทุกหน่วยงานในการดำเนินการให้ประสบความสำเร็จ๑๕๔

สรุปการมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ สามารถแบ่งออกได้ ๓ ประเด็น คือ

๑. พระสงฆ์ที่แหล่งโบราณสถานอยู่ภายในวัด และแหล่งโบราณสถานนั้นเป็นที่สักการบูชาของพุทธศาสนิกชน มีผู้มากราบไหว้บูชาเป็นประจำ จะได้รับผลประโยชน์ในการทำนุบำรุงแหล่งโบราณสถานเหล่านั้นให้ดียิ่งขึ้นได้ ทั้งนี้ยังนำผลประโยชน์ที่ได้นำไปใช้ในการสาธารณูปโภค และสาธารณูปการแก่บุคคลส่วนร่วม

๒. พระสงฆ์ที่มีแหล่งโบราณสถานอยู่ภายในวัด และแหล่งโบราณสถานนั้นเป็นที่สักการบูชาของพุทธศาสนิกชน แต่พระสงฆ์ขาดประสบการณ์และวิธีการในการวางแผนงาน การจัดการด้านต่างๆ จึงทำให้การบริหารจัดการไม่เป็นไปตามแนวทางในการพัฒนาสถานแหล่งโบราณสถานมากนัก จึงส่งผลให้เกิดวิกฤตปัญหาในการจัดการแหล่งโบราณสถานให้เป็นที่หน้าสนใจ และขาดการพัฒนาแหล่งโบราณสถาน ผลประโยชน์ที่จะได้รับในแหล่งโบราณสถาน กลับส่งผลเสียต่อโบราณสถาน สิ่งเหล่านี้เป็นวิธีการและขั้นตอนของพระสงฆ์ที่ต้องมีการจัดการวางแผนให้ดีขึ้นต่อไป

๓. แหล่งโบราณสถานอยู่นอกวัด พระสงฆ์ไม่มีส่วนร่วมในการจัดในผลประโยชน์ของแหล่งโบราณสถาน เพราะว่าการดำเนินการทุกอย่างเป็นหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ภาครัฐที่ได้รับมอบหมายในการดูแลแหล่งโบราณสถานนั้นๆ

๓.๔ การมีส่วนร่วมในการประเมินผล

---

๑๕๓ สัมภาษณ์พระครูสุตธรรมภาณี,เจ้าอาวาสวัดพระธาตุขามแก่น ตำบลบ้านขาม อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น,สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑๐ มีนาคม ๒๕๖๐.

๑๕๔ สัมภาษณ์พระทองสา ปภากโร,วัดธาตุเมืองพิณ ตำบลฝั่งแดง อำเภอนากลาง จังหวัดหนองบัวลำภู,สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑๗ มิถุนายน ๒๕๖๐.

๓.๔.๑ กลุ่มโบราณสถาน เวียงคุก จังหวัดหนองคาย

พระสงฆ์มีส่วนรวมในการประเมินผล ในการดำเนินการ เพราะแหล่งโบราณสถานจะอยู่ในเขตพื้นที่วัด จึงทำให้พระสงฆ์มีบทบาทในการจัดการและวางแผน ซึ่งหากสถานที่นั้นมีพระสงฆ์ที่มีภาวะผู้นำที่ดี เป็นผลทำให้พุทธศาสนิกชนเกิดความเข้าใจและรับแนวนโยบายของท่านเหล่านั้นในการปรับปรุงแก้ไขและพัฒนาแหล่งโบราณสถาน แต่หากพระสงฆ์ขาดภาวะผู้นำ จะเป็นผลทำให้การดำเนินการเกิดปัญหาหลายๆอย่างตามมา ดังนั้น การติดตามและประเมินผลการดำเนินการต้องอาศัยความรู้ความสามารถและความเข้าใจในการดำเนินการให้เกิดผลสัมฤทธิ์กับแหล่งโบราณสถานแห่งนั้น๑๕๕

๓.๔.๒ เมืองนครจำปาศรี จังหวัดมหาสารคาม

ในการจัดกิจกรรมด้านต่าง พระครูโสภณเจติยาภิรักษ์ เจ้าคณะอำเภอนาดูนจะเป็นตัวแทนพระสงฆ์ในการมีส่วนร่วมในการประเมินผลการดำเนินกิจกรรมต่างๆของโบราณสถานนครจำปาศรี ทั้งนี้ยังมีส่วนในการให้แนวทางในการแก้ไขปัญหาที่ควรปรับปรุง และแจ้งผลการจัดกิจกรรมต่างๆ ให้แก่พระสงฆ์ในเขตปกครองได้รับทราบถึงปัญหาและอุปสรรคและการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในเขตโบราณสถานนครจำปาศรี และเปลี่ยนแปลงทุกอย่างในเขตพื้นที่นครจำปาศรี พระสงฆ์ในมีส่วนร่วมในการดำเนินการและพัฒนาร่วมกันกับภาครัฐ โดยมีกรมศิลปากรเข้ามาให้ข้อเสนอแนะและแนวทางในการดำเนินการที่เหมาะสมตามสิ่งอำนวยความสะดวกที่คณะกรรมการจะสามารถดำเนินการ โดยให้เป็นไปตามคำแนะนำของกรมศิลปกรทุกประการ๑๕๖

๓.๔.๓ ภูพระบาทบัวบก จังหวัดอุดรธานี

พระสงฆ์ยังขาดบทบาทในการดำเนินการหลายด้านซึ่งเป็นผลมาจากการดำเนินการในแหล่งโบราณสถานจะมีเจ้าหน้าที่ของกรมศิลปากรเป็นผู้ติดตามประเมินผลการดำเนินการด้านต่างๆ ของแหล่งโบราณสถานแห่งนี้ ซึ่งหากสถานที่นั้นมีพระสงฆ์อยู่ในเขตพื้นที่อาจจะมีบทบาทบ้างเป็นบางส่วน แต่โดยภาพรวมของการดำเนินการด้านต่างๆ เจ้าหน้าที่ของกรมศิลปากรที่มีส่วนในการดูแลจะมีบทบาทมากกว่าในการดำเนินการประเมินผลการดำเนินการ๑๕๗

๓.๔.๔ พระธาตุบังพวน จังหวัดหนองคาย

---

๑๕๕ สัมภาษณ์นายถาวร พันธะศรี ,อุบาสกวัดพระไชยเชษฐา ตำบลกวนวัน อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑๕ กันยายน ๒๕๕๙.

๑๕๖ สัมภาษณ์นางสงบ ว่องไว,เจ้าหน้าที่พิพิธภัณฑ์นครจำปาศรี,สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๕ ตุลาคม ๒๕๕๙.

๑๕๗ สัมภาษณ์นายนมัสวิน นาคศิริ ,นักโบราณคดีปฏิบัติการอุทยานแห่งชาติพระพุทธบาทบัวบก อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๓๐ ตุลาคม ๒๕๕๙.

พระสงฆ์มีบทบาทในการติดตามและประเมินผลการดำเนินงานด้านต่างๆ เช่น หากมีการปรับปรุงแก้ไขในเขตพื้นที่แหล่งโบราณสถาน พระสงฆ์จะเป็นผู้นำในการให้คำแนะนำและรับฟังข้อเสนอแนะจากคณะกรรมการทุกฝ่ายและร่วมกันหาข้อสรุปแนวทางในการปรับปรุงและพัฒนาแหล่งโบราณสถานให้ดียิ่งขึ้นต่อไป๑๕๘

๓.๔.๕ วัดโพนชัย จังหวัดเลย

พระสงฆ์มีบทบาทในการดำเนินการอย่างเต็มรูปแบบในการมีส่วนร่วมในการปฏิบัติงานด้านต่างๆ เช่น การจัดกิจกรรมประเพณีภายในวัดการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมภายในวัด ประเพณีผีตาโขน ซึ่งเป็นประเพณีที่ร่วมกันจัดทุกปี ซึ่งเป็นประเพณีระดับโลก ซึ่งการจัดกิจกรรมต่างๆ จะอยู่ที่วัดโพนชัยในการดำเนินด้านต่างๆอย่างเป็นระบบ โดยมีการวางแผน การจัดคนในการดำเนินการ การตรวจสอบ และการปรับปรุงแก้ไขในประเด็นที่เป็นส่งผลเสียต่อการจัดกิจกรรมนั้นๆ๑๕๙

๓.๔.๖ กู่ประภาชัย จังหวัดขอนแก่น

พระสงฆ์มีส่วนร่วมในการประเมินผลและร่วมกันในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้อย่างเป็นระบบ เพราะว่าการวางแผนที่เป็นระบบในเบื้องต้นเป็นผลทำให้พระสงฆ์มีความเข้าใจ และมีวิธีการดำเนินงานได้อย่างเป็นระบบ ดังนั้น การประเมินผลจึงเป็นขั้นตอนที่ช่วยทำให้พัฒนาแหล่งโบราณสถานให้ดียิ่งขึ้นด้วยวิธีการที่หลากหลาย และขึ้นอยู่กับสถานการของบริบทพื้นที่ในการปรับปรุงและพัฒนาให้ดีขึ้นต่อไปในอนาคต๑๖๐

๓.๔.๗ พระธาตุศรีสองรัก จังหวัดเลย

การประเมินการดำเนินงานของพื้นที่ เจ้าหน้าที่ที่รับผิดชอบเป็นผู้ตรวจสอบความเรียบร้อย ในเขตพื้นที่โบราณสถานแห่งนี้ ซึ่งมีส่วนสำคัญในการดูแลและรับผิดชอบในการดำเนินการด้านต่างๆ พระสงฆ์ในเขตพื้นที่ไม่มีบทบาทที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินการของพระธาตุศรีสองรัก โดยเฉพาะการดำเนินการให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย ส่วนมากจะเป็นฝ่ายภาครัฐเป็น

---

๑๕๘ สัมภาษณ์พระประสบชัย สุชาโต,พระลูกวัดพระธาตุบังพวน ตำบลพระธาตุบังพวน อำเภอบ้านเมือง จังหวัดหนองคายสัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

๑๕๙ สัมภาษณ์พระสิริรัตนเมธี,เจ้าอาวาสวัดโพนชัย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย,สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

๑๖๐ สัมภาษณ์นายนิคม ทองประเสริฐ,ชาวบ้านนาคำน้อย ตำบลบัวใหญ่ อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น,สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐.

ผู้ติดตามและดำเนินการแก้ไขปัญหาด้านต่างๆ โดยได้รับความยินยอมจากกรมศิลปากรทั้งหมดในการดูแลและการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นภายในโบราณสถาน๑๖๑

๓.๔.๘ ปราสาทเปือยน้อย จังหวัดขอนแก่น

การประเมินผลการดำเนินงานพระสงฆ์มีบทบาทในการจัดการในการดำเนินการ เพราะการจัดการวางแผนเป็นส่วนในการดำเนินการที่ทำให้พระสงฆ์ได้มีส่วนร่วมในการจัดการและดำเนินการ ประเมินผลของงาน และช่วยกันในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นร่วมวาง หลังจากที่มีการประเมินผลเป็นผู้ที่มีส่วนร่วมในการวางแผนในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นและวางแผนในระยะสั่นและระยะยาวในการพัฒนา๑๖๒

๓.๔.๙ พระธาตุขามแก่น จังหวัดขอนแก่น

การประเมินผลการดำเนินการ พระสงฆ์จะเป็นผู้มีบทบาทในการดูแลและวางแนวทางในการดำเนินการสามารถตรวจสอบได้และสามารถนำไปใช้ในสาธารณูปโภค สาธารณูปการภายในวัดได้เป็นอย่างดี ซึ่งปกติการจัดการที่เป็นระบบทุกภาคส่วนจึงให้การยอมรับและนำไปสู่การปฏิบัติที่ชัดเจนและมีกระบวนการในการดำเนินการอย่างเป็นระบบ คือ การประชุมวางแผน การปฏิบัติตามแผนงานที่วางไว้ การประเมินผลตามแผนงาน และแนวทางการปรับปรุงแก้ไขแผนงานนั้นๆ ให้ดีขึ้นต่อไป๑๖๓

๓.๔.๑๐ พระธาตุเมืองพิณ จังหวัดหนองบัวลำภู

พระสงฆ์ไม่มีส่วนร่วมในการประเมินผลการดำเนินงาน อาจเกิดจากสาเหตุที่พระสงฆ์มีบทบาทในการวางแผนงาน ก่อนการประเมินผลการดำเนินการ ซึ่งเป็นปัญหาต่อเนื่องที่ควรมีการปรับปรุงแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ ต้องให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องจัดอบรมและพัฒนาหลักและขั้นตอนในการบริหารจัดการ ขอพระสงฆ์ ซึ่งอาจเกิดจากการไม่เข้าใจในระบบและกลไกลในการเป็นภาวะผู้นำ การบริหารจัดการ๑๖๔

---

๑๖๑ สัมภาษณ์นายแสงทอง สีพรม,พ่อแสนประจำพระธาตุศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย ,สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

๑๖๒ สัมภาษณ์พระศักดิ์ชัย ปญฺญาธโร,พระลูกวัดบ้านนาคำน้อย ตำบลบัวใหญ่ อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น,สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑๓ มีนาคม ๒๕๖๐.

๑๖๓ สัมภาษณ์ธนรัฐ อดทน,บ้านขาม ตำบลบ้านขาม อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น,สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑๐ มีนาคม ๒๕๖๐.

๑๖๔ สัมภาษณ์นายทองสา กันทะสอน,อุบาสกวัดธาตุเมืองพิณ ตำบลฝั่งแดง อำเภอนากลาง จังหวัดหนองบัวลำภู,สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑๗ มิถุนายน ๒๕๖๐.

สรุปการมีส่วนร่วมในการประเมินผล คือ พระสงฆ์ที่มีบทบาทจะมีแนวทางและวิธีการในการดำเนินการให้เป็นไปตามแผนนโยบายที่กำหนดไว้ ทั้งนี้การดำเนินการจะสำเร็จได้ต้องอาศัยพระสงฆ์ที่มีภาวะความเป็นผู้นำในการตัดสินใจ ด้านต่างๆ โดยภาครัฐให้การสนับสนุนและส่งเสริมในการดำเนินการ แต่ทว่า พระสงฆ์ที่ไม่มีบทบาทในการดำเนินการ ไม่มีบทบาทในการวางแผนนโยบายด้านต่างๆ เป็นส่วนที่ส่งผลเสียและขาดความเข้าใจในทุกๆ ด้านทั้งนี้ พระสงฆ์เหล่านั้นไม่มีบทบาทในการประเมินผลงานด้านต่างๆ ของแหล่งโบราณสถาน

ตารางที่ ๔.๗ สรุปประเด็นการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในพื้นที่สำนักศิลปากรที่ ๙ ตามตาราง ดังต่อไปนี้

การมีส่วนร่วม	ลักษณ์พระสงฆ์ที่มีบทบาท	ลักษณะพระสงฆ์ที่ขาดบทบาท
๑.การมีส่วนร่วมในการวางแผน	๑.แหล่งโบราณสถานอยู่ภายในเขตพื้นที่ของวัด และพระสงฆ์มีความเป็นภาวะผู้นำทางการปกครองมีวิสัยทัศน์ก้าวไกล มีวิธีการปฏิบัติอย่างชัดเจน เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการบริหารจัดการมากที่สุด ๒. แหล่งโบราณสถานอยู่นอกพื้นที่ของวัด และพระสงฆ์มีความรู้ความสามารถในการบริหารจัดการ บทบาทการมีส่วนร่วมจะอยู่ในระดับปานกลางที่ต้องอาศัยพระสงฆ์เข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการดูแลแหล่งโบราณสถาน	๑. แหล่งโบราณสถานอยู่ภายในวัด แต่พระสงฆ์ไม่มีความเป็นภาวะผู้ทางการปกครองการบริหารจัดการจึงไม่มีการพัฒนาและส่งผลเสียหลายๆด้าน บทบาทของพระสงฆ์จึงมีส่วนร่วมน้อย ๒. แหล่งโบราณสถานอยู่นอกพื้นที่ของวัด และพระสงฆ์ไม่มีความเป็นภาวะผู้ทางการปกครองและการบริหารจัดการ จึงไม่มีบทบาทในการมีส่วนร่วมในการวางแผน ขาดการยอมรับจากทุกด้านทางการปกครองและการบริหารจัดการ
๒.การมีส่วนรวมในการดำเนินงาน	๑. พระสงฆ์ที่มีความรู้ความสามารถในการบริหารจัดการ มีความเป็นภาวะผู้นำและสามารถติดต่อประสานงานได้ทุกมิติ จะเป็นผู้ที่มีส่วนร่วมในการดำเนินงานและมีบทบาทในทุกๆด้านเกี่ยวกับการจัดการดูแลแหล่งโบราณสถาน ทั้งนี้ การจัดการอย่างเป็นระบบของพระสงฆ์มี	๑. พระสงฆ์ที่ไม่มีเขระบบการจัดการ ไม่มีความรู้ในการวางแผนนโยบายในทุกๆด้าน และขาดการติดต่อประสานงานกับส่วนงานต่างๆ สิ่งเหล่าเป็นข้อเสียที่ทำให้พระสงฆ์ไม่มีส่วนร่วมในการดำเนินงานในแหล่งโบราณสถาน

การมีส่วนร่วม	ลักษณ์พระสงฆ์ที่มีบทบาท	ลักษณะพระสงฆ์ที่ขาดบทบาท
	ส่วนสำคัญในการคิด การวางแผน การบริหารจัดการทรัพยากรมนุษย์ เป็นรูปแบบที่อำนวยความสะดวกและเกิดความสำเร็จในการทำงานของพระสงฆ์ได้เป็นอย่างดี	
๓.การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์	๑. พระสงฆ์ที่แหล่งโบราณสถานอยู่ภายในวัด และแหล่งโบราณสถานนั้นเป็นที่สักการบูชาของพุทธศาสนิกชน มีผู้มากราบไหว้บูชาเป็นประจำ จะได้รับผลประโยชน์ในการทำนุบำรุงแหล่งโบราณสถานเหล่านั้นให้ดียิ่งขึ้นได้ ทั้งนี้ยังนำผลประโยชน์ที่ได้นำไปใช้ในการสาธารณูปโภค และสาธารณูปการแก่บุคคลส่วนร่วม	๑. พระสงฆ์ที่มีแหล่งโบราณสถานอยู่ภายในวัด และแหล่งโบราณสถานนั้นเป็นที่สักการบูชาของพุทธศาสนิกชน แต่พระสงฆ์ขาดประสบการณ์และวิธีการในการวางแผนงาน การจัดการด้านต่างๆ จึงทำให้การบริหารจัดการไม่เป็นไปตามแนวทางในการพัฒนาสถานแหล่งโบราณสถานมากนัก จึงส่งผลให้เกิดวิกฤตปัญหาในการจัดการแหล่งโบราณสถานให้เป็นที่หน้าสนใจ และขาดการพัฒนาแหล่งโบราณสถาน ผลประโยชน์ที่จะได้รับในแหล่งโบราณสถาน กลับส่งผลเสียต่อโบราณสถาน สิ่งเหล่านี้เป็นวิธีการและขั้นตอนของพระสงฆ์ที่ต้องมีการจัดการวางแผนให้ดีขึ้นต่อไป ๒. แหล่งโบราณสถานอยู่นอกวัด พระสงฆ์ไม่มีส่วนร่วมในการจัดในผลประโยชน์ของแหล่งโบราณสถาน เพราะว่าการดำเนินการทุกอย่างเป็นหน้าที่ของ

การมีส่วนร่วม	ลักษณ์พระสงฆ์ที่มีบทบาท	ลักษณะพระสงฆ์ที่ขาดบทบาท
		เจ้าหน้าที่ภาครัฐที่ได้รับมอบหมายในการดูแลแหล่งโบราณสถานนั้นๆ
๔.การมีส่วนร่วมในการประเมินผล	๑.พระสงฆ์ที่มีบทบาทจะมีแนวทางและวิธีการในการดำเนินการให้เป็นไปตามแผนนโยบายที่กำหนดไว้ ทั้งนี้การดำเนินการจะสำเร็จได้ต้องอาศัยพระสงฆ์ที่มีภาวะความเป็นผู้นำในการตัดสินใจด้านต่างๆ โดยภาครัฐให้การสนับสนุนและส่งเสริมในการดำเนินการ	๑. พระสงฆ์ที่ไม่มีบทบาทในการดำเนินการ ไม่มีบทบาทในการวางแผนนโยบายด้านต่างๆ เป็นส่วนที่ส่งผลเสียและขาดความเข้าใจในทุกๆ ด้านทั้งนี้ พระสงฆ์เหล่านั้นไม่มีบทบาทในการประเมินผลงานด้านต่างๆ ของแหล่งโบราณสถานแต่อย่างใด

จากตาราง การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในพื้นที่สำนักศิลปากรที่ ๙ สามารถสรุปได้ว่า พระสงฆ์ต้องมีความเป็นภาวะผู้นำ มีวิสัยทัศน์ในการบริหารจัดการ มีการประสานงานกับหน่วยงานต่างๆ เพื่อให้เกิดความคุ้นเคยและมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ทั้งนี้พระสงฆ์ต้องมีวิธีการในการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ เช่น การวางแผนในระบบและกลไกลในทุกมิติ การปฏิบัติตามแผน การประเมินผล และการแก้ไขและพัฒนาแผนนั้นๆ ให้ดีขึ้นต่อไป

ตอนที่ ๔ แนวทางการพัฒนาการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในพื้นที่สำนักศิลปากรที่ ๙

ซึ่งประกอบด้วย ๑. กลุ่มโบราณสถาน เวียงคุก จังหวัดหนองคาย ๒. เมืองนครจำปาศรี จังหวัดมหาสารคาม ๓. ภูพระบาทบัวบก จังหวัดอุดรธานี ๔. พระธาตุบังพวน จังหวัดหนองคาย ๕. วัดโพนชัย จังหวัดเลย ๖. กู่ประภาชัย จังหวัดขอนแก่น ๗. พระธาตุศรีสองรัก จังหวัดเลย ๘. ปราสาทเปือยน้อย จังหวัดขอนแก่น ๙. พระธาตุขามแก่น จังหวัดขอนแก่น ๑๐. พระธาตุเมืองพิณ จังหวัดหนองบัวลำภู สรุปการสัมภาษณ์โดยภาพร่วมดังรายละเอียดในแต่ละประเด็น ดังต่อไปนี้

๔.๑ การร่วมกันวางแผนในการจัดการโบราณสถาน

๔.๑.๑ กลุ่มโบราณสถาน เวียงคุก จังหวัดหนองคาย

การจัดการวางแผนในแหล่งโบราณสถานควรจัดให้มีการดำเนินวางกรอบระบบในการวางแผนทั้งพระสงฆ์และกรมศิลปากร เพื่อเป็นแนวทางดำเนินการไปในทิศทางเดียวกัน จากสถานการณ์ในเขตพื้นที่จะเห็นได้ว่า การวางแผนยังไปเป็นระบบและแบบแผนที่ชัดเจนและเหมาะสมกับบริบทของพื้นที่มากนัก จึงทำให้การดำเนินการควรเป็นไปในทิศทางที่เหมาะสมต่อไป หากเป็นเช่นนั้นการที่จะพัฒนาตามแบบแผนที่เป็นระบบที่เหมาะสมได้นั้นต้องผ่านกระบวนการคัดกรองในการดำเนินการ เช่น ต้องมีหากการที่ชัดเจนรองรับ คือ ทฤษฎีการวางแผนที่เป็นระบบ การดำเนินการตามขั้นตอนของแผนนั้นๆ ผลจากการวางแผนนั้นๆ ข้อแนวทางการพัฒนาข้อบกพร่องที่เกิดขึ้น สิ่งเหล่านี้จะเป็นตัวชี้วัดผลการจัดการวางแผนอย่างเป็นระบบและแนวทางการพัฒนาแหล่งโบราณสถานให้ดีขึ้นต่อไป[๑๖๕]

๔.๑.๒ เมืองนครจำปาศรี จังหวัดมหาสารคาม

การร่วมกันในการวางแผนในโบราณสถานนครจำปาศรี จะให้เกิดประสิทธิภาพได้นั้นต้องมีส่วนในการประสานด้านต่างๆ ทั้งนี้บริบทการดำเนินการของการจัดตั้งคณะกรรมการกองทุนพัฒนาและอนุรักษ์พระบรมธาตุปกติก็ดีอยู่แล้ว แต่หากต้องการให้โบราณสถานนครจำปาศรีแห่งนี้เป็นสถานที่พุทธศาสนิกชนทั้งภายในประเทศและต่างประเทศได้รับรู้มากขึ้น ต้องจัดให้มีการวางแผนในด้านเทคโนโลยีในการเผยแพร่วัฒนธรรม ประเพณีในการดำเนินการให้เป็นรูปธรรม โดยจากการผ่านสื่อต่างๆ ด้วยวิธีการใช้งบประมาณจากการทำบุญของพุทธศาสนิกชนที่มาทำบุญโดยผ่านการอนุมัติจากคณะกรรมการกองทุน ซึ่งมีพระสงฆ์เป็นส่วนสำคัญในการดำเนินการให้เห็นผลอย่างเป็นรูปธรรม เพราะพระสงฆ์เป็นแรงศรัทธาของพุทธศาสนิกชนโดยทั่วไปที่ให้ความเคารพ

---

๑๖๕ พระครูสุกิจชัยวัฒน์,เจ้าอาวาสวัดพระไชยเชษฐา ตำบลกวนวัน อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย ,สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑๕ กันยายน ๒๕๕๙.

นอบน้อมกราบไหว้บูชา ทั้งนี้ควรจัดให้มีการจัดโครงการปฏิบัติธรรมเป็นประจำทุกๆวันสำคัญ หากนักท่องเที่ยวหรือพุทธศาสนิกชนผู้มีจิตศรัทธาสนใจอยากร่วมปฏิบัติธรรมจะเป็นผลดีเป็นอย่างมากแก่ผู้ที่มีความสนใจในการปฏิบัติธรรมในแหล่งโบราณสถานแห่งนี้ ทั้งยังเสริมแรงศรัทธาให้มีมากขึ้นแก่ผู้ที่มาพบเห็นในแหล่งโบราณสถานแห่งนี้ จะเป็นสิ่งที่ช่วยในการบอกต่อกันไปในการที่มากราบไหว้บูชาโบราณสถานนครจำปาศรี โดยมีพระบรมธาตุเป็นที่กราบไหว้บูชาของบุคคลทั่วไป๑๖๖

๔.๑.๓ ภูพระบาทบัวบก จังหวัดอุดรธานี

จากปัญหาหลายอย่างที่เกิดขึ้นในเขตพื้นที่ พระสงฆ์ได้เสนอให้กรมศิลปากร ให้พระสงฆ์ได้มีส่วนร่วมมากขึ้น เพราะจากการดำเนินการในการจัดการบางอย่างมีข้อจำกัดในการดำเนินการบางครั้งพระสงฆ์อาจยังไม่เข้าใจในการดำเนินการที่เป็นความจริงและถูกต้องตามหลักของข้อกฎหมายที่ใช้เกี่ยวกับโบราณสถาน หากสามารถดำเนินการได้อยากให้มีการประชุมชี้แนวทางในการดำเนินการอย่างชัดเจน เพราะผลที่อาจเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยความรู้ความเข้าใจของทุกฝ่ายเพื่อเป็นแผนแนวทางในการพัฒนาแหล่งโบราณสถานโดยภาพรวมให้ดียิ่งขึ้นต่อไปได้๑๖๗

๔.๑.๔ พระธาตุบังพวน จังหวัดหนองคาย

การร่วมกันในการวางแผน แหล่งโบราณสถานควรมีการปรับแนวคิดที่สร้างความแตกต่างเพื่อให้เป็นจุดเด่นที่หน้าสนใจทำให้มีนักท่องเที่ยวสนใจที่จะมาเที่ยวแหล่งโบราณสถาน เช่น จัดจุดที่พักและทำบรรยากาศที่เป็นธรรมชาติให้เกิดความประทับใจให้แก่นักท่องเที่ยว มาสักการะพระธาตุบังพวนในอนาคต๑๖๘

๔.๑.๕ วัดโพนชัย จังหวัดเลย

โดยปกติวัดโพนชัย มีพระสงฆ์เป็นผู้นำในการจัดกิจกรรมด้านต่างๆ อยู่แล้ว แต่ถึงอย่างไรก็ตามหากต้องการการพัฒนาที่เกิดจากการวางแผนต้องมีการจัดการที่เป็นระบบแบบแผน

---

๑๖๖ สัมภาษณ์นายดำรง เสนาโนฤทธิ์ ,ผู้จัดการสำนักงานกองทุนพัฒนาและอนุรักษ์พระบรมธาตุนาดูน สัมภาษณ์เมื่อวันที่

๑๖๗ สัมภาษณ์นายนมัสวิน นาคศิริ ,นักโบราณคดีปฏิบัติการอุทยานแห่งชาติพระพุทธบาทบัวบก อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๓๐ ตุลาคม ๒๕๕๙.

๑๖๘ สัมภาษณ์พระประสบชัย สุชาโต,พระลูกวัดพระธาตุบังพวน ตำบลพระธาตุบังพวน อำเภอบ้านเมือง จังหวัดหนองคายสัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

เพื่อจะช่วยในการจัดกิจกรรมด้านต่างๆ ดีขึ้น พัฒนามากขึ้นอย่างเป็นระบบและมีแบบแผนอย่างชัดเจน๑๖๙

๔.๑.๖ กู่ประภาชัย จังหวัดขอนแก่น

พระสงฆ์มีแนวทางในการวางแผนการดำเนินการ ซึ่งนำขั้นตอนของหลักกการปฏิบัติงานที่เป็นระบบมาใช้ในการวางแผนการดำเนินงาน กล่าวคือ พระสงฆ์มีการจัดประชุมวางแผนงาน หลังจากประชุมวางแผนงานเสร็จสิ้นพระสงฆ์ใช้วิธีการปฏิบัติตามแผน เมื่อมีการปฏิบัติตามแผนงานใช้วิธีการตรวจสอบประเมินผล และมีการปรับปรุงแก้ไขงานนั้นๆให้ดียิ่งขึ้น๑๗๐

๔.๑.๗ พระธาตุศรีสองรัก จังหวัดเลย

ควรจัดให้พระสงฆ์ เข้ามามีบทบาทในการทะนุบำรุงพระธาตุให้อยู่ในความเรียบร้อยในประเด็นที่สามารถดำเนินการได้ เพราะทุกภาคส่วนมีส่วนสำคัญในการดำเนินการช่วยกันแก้ไขปัญหาและพัฒนาให้ดีขึ้นได้ ฉะนั้น ต้องมีหลักการในการจัดการวางแผนร่วมกัน วิเคราะห์จุดเด่นจุดด้อยร่วมกัน จะเกิดผลประโยชน์ที่ดีต่อพระธาตุเป็นอย่างดียิ่ง ทั้งนี้ควรมีการประชาสัมพันธ์ให้สถานที่โบราณสถานเป็นสถานที่บุคคลให้ความสนใจ อยากมากราบไหว้บูชา สักการะพระธาตุ โดยการวางแผนอย่างเป็นระบบดำเนินการด้วยวิธีการที่เหมาะสมกับบริบทของพื้นที่๑๗๑

๔.๑.๘ ปราสาทเปือยน้อย จังหวัดขอนแก่น

พระสงฆ์เสนอให้มีการจัดการระบบการดำเนินการด้วยวิธีการวางแผนอย่างเป็นระบบมากขึ้น เพราะส่วนมากพระสงฆ์ไม่มีการดำเนินการอย่างเป็นระบบแบบแผนจึงทำให้เกิดปัญหาตามมาหลายอย่าง ดังนั้น พระสงฆ์เสนอ แนวทางการจัดการวางแผน วิเคราะห์ปัญหา จุดเด่น จุดด้อย โอกาส และปัญหาที่เกิดขึ้น ในแต่ละบริบทของพื้นที่จะมีวิธีการอย่างไรในการดำเนินการแก้ไขปัญหานั้นๆ ให้ดีขึ้นได้๑๗๒

---

๑๖๙ สัมภาษณ์พระมหายุรนันท์ สุมงฺคโล,ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดโพนชัย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย ,สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

๑๗๐ สัมภาษณ์พระธีรศักดิ์ นรินฺโท,พระลูกวัดบ้านนาคำน้อย ตำบลบัวใหญ่ อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น,สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐.

๑๗๑ สัมภาษณ์นายสนิท สีพรม,พ่อแสนประจำพระธาตุศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย ,สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

๑๗๒ สัมภาษณ์พระศักดิ์ชัย ปญฺญาธโร,พระลูกวัดบ้านนาคำน้อย ตำบลบัวใหญ่ อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น,สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑๓ มีนาคม ๒๕๖๐.

๔.๑.๙ พระธาตุขามแก่น จังหวัดขอนแก่น

ควรเพิ่มกระบวนการและกรอบของการดำเนินการโดยมีพระสงฆ์เป็นส่วนในการบริหารจัดการในเขตพื้นที่ทั้งนี้ขั้นตอนในการดำเนินการต้องขึ้นอยู่กับความเหมาะสมของงาน เข้าใจบริบทของงาน เข้าใจขั้นตอนในการบริหารจัดการ ซึ่งเป็นขั้นตอนที่มีความหยืดหยุ่นกระชับและมีกระบวนการในการดำเนินการที่รวดเร็ว ซึ่งถ้าพระสงฆ์จัดการอย่างเป็นระบบและมีกลไกลในการดำเนินงานได้อย่างเหมาะสมแล้ว การจัดการให้พระสงฆ์ในรุ่นต่อไปได้เป็นนักบริหารอย่างมืออาชีพในอนาคตจะเกิดขึ้นได้อย่างเป็นระบบ๑๗๓

๔.๑.๑๐ พระธาตุเมืองพิณ จังหวัดหนองบัวลำภู

ควรจัดให้มีโครงการฝึกอบรมแก่พระสงฆ์เกี่ยวกับหลักการเป็นภาวะผู้นำ การบริหารจัดการคณะสงฆ์ การดำเนินการและขั้นตอนที่เป็นระบบ การดูแลและอำนวยความสะดวกด้านต่างๆอย่างเป็นระบบ การเข้าใจปัญหาและวิธีการแก้ไขปัญหาอย่างเป็นระบบ ซึ่งถ้าสามารถดำเนินการสิ่งเหล่านี้ได้จะเป็นสิ่งทีช่วยในการพัฒนาพระสงฆ์ให้มีส่วนร่วมมากขึ้น โดยมีขั้นตอนและแนวทางการปฏิบัติอย่างชัดเจน๑๗๔

สรุปแนวทางการพัฒนา การร่วมกันวางแผนในการจัดการโบราณสถาน พระสงฆ์ต้องมีวิธีการในการดำเนินงานดังนี้

การวางแผนที่เป็นระบบต้องเข้าใจในบริบทของพื้นที่ และมีวิธีการการจัดการอย่างเป็นระบบ ทั้งนี้แผนที่ดำเนินการคือแผนอะไร และตั้งข้อคำถามในการบริหารแผนนั้นดังนี้ ๑.ทำไมต้องมีการวางแผนในบริบทของงานนี้ ๒.เมื่อไหร่จึงจะสามารถปฏิบัติตามแผนนั้นได้ ๓.แผนในแต่ละแผนควรจัดวางในลักษณะเช่นใด ๔.อะไรที่มีความจำเป็นในการจัดทำแผนนั้น ๕.ใครคือผู้จะดำเนินตามแผนนั้นในแต่ละด้าน ๖.แผนนั้นควรมีวิธีการในการดำเนินการอย่างไร

จาการที่มีการตั้งคำถามในการจัดการแผนดังกล่าวแล้ว ควรมีวิธีการดำเนินการตามรูปแบบของ PDCA ดังต่อไปนี้

๑. P (Plan) การวางแผน

๒. D (Do) การปฏิบัติตามแผน

๓. C (Check) การตรวจสอบประเมินผล

๔. A (Action) การปรับปรุง/การนำไปใช้

---

๑๗๓ สัมภาษณ์พระครูสุตธรรมภาณี,เจ้าอาวาสวัดพระธาตุขามแก่น ตำบลบ้านขาม อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น,สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑๐ มีนาคม ๒๕๖๐.

๑๗๔ สัมภาษณ์นายทองสา กันทะสอน,อุบาสกวัดธาตุเมืองพิณ ตำบลฝั่งแดง อำเภอนากลาง จังหวัดหนองบัวลำภู,สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑๗ มิถุนายน ๒๕๖๐.

๔.๒ การร่วมกันปฏิบัติตามแผนในการจัดการโบราณสถาน

๔.๒.๑ กลุ่มโบราณสถาน เวียงคุก จังหวัดหนองคาย

ควรปรับแผนให้เป็นระบบเสียก่อน หากมีแนวทางดำเนินการที่เป็นระบบและแบบแผน การร่วมกันปฏิบัติตามเป็นจะเป็นแผนที่สามารถวัดผลสัมฤทธิ์ได้จริง แต่ถ้าหากไม่มีการจัดการตามแผนอย่างเป็นระบบการดำเนินการอาจเกิดปัญหาหลายๆด้านตามมา ส่งผลกระทบต่อหลายหน่วยงาน ซึ่งพระสงฆ์ก็เป็นส่วนหนึ่งของหน่วยงานในการดำเนินการให้เกิดผลสัมฤทธิ์และการพัฒนาแหล่งโบราณสถานนั้นๆ๑๗๕

๔.๒.๒ เมืองนครจำปาศรี จังหวัดมหาสารคาม

การดำเนินการตามแผนที่วางไว้เป็นผลสัมฤทธิ์ที่เกิดประโยชน์อย่างมากกับโบราณสถานนครจำปาศรี ทั้งนี้คณะกรรมที่ได้รับมอบหมายทุกฝ่ายจะดำเนินการต่างแผนที่วางไว้ เพราะจะเป็นประโยชน์ในการจัดกิจกรรม ทั้งยังสามารถพบเจอปัญหาที่เกิดขึ้นจริง ในบริบทของแต่ละสถานการณ์ที่เกิดขึ้นภายในโบราณสถานจะเป็นสิ่งที่ขับเคลื่อนให้มีการปรับปรุงแก้ไขปัญหาเหล่านั้นให้ดีขึ้นได้อย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผลในการดำเนินงานตามนโยบายที่ได้รับมอบหมายอย่างเป็นรูปธรรม๑๗๖

๔.๒.๓ ภูพระบาทบัวบก จังหวัดอุดรธานี

โดยภาพรวมพระสงฆ์ไม่มีบทบาทในการปฏิบัติตามแผนการดำเนินงาน อาจเป็นเพราะบางกรณีที่เกิดขึ้นเป็นผลทำให้การปฏิบัติงานต้องมีข้อกฎหมายเข้ามาเกี่ยวข้อง ซึ่งมีผลรับผิดชอบในการดำเนินการอย่างเป็นรูปธรรมอยู่แล้ว ดังนั้น ควรมีการปรับปรุงแนวทางและวิธีการให้เข้ากับระบบวิถีชีวิตของพระสงฆ์ที่อาศัยอยู่ในเขตโบราณสถาน เพื่อที่จะได้มีบทบาทมากขึ้นในการดูแลโบราณสถาน ๑๗๗

๔.๒.๔ พระธาตุบังพวน จังหวัดหนองคาย

---

๑๗๕ สัมภาษณ์พระดำรง วิชฺชาธโร ,พระลูกวัดประดิษฐ์ฐาราม ตำบลเวียงคุก อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑๕ กันยายน ๒๕๕๙.

๑๗๖ สัมภาษณ์นายดำรง เสนาโนฤทธิ์ ,ผู้จัดการสำนักงานกองทุนพัฒนาและอนุรักษ์พระบรมธาตุนาดูน, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๕ ตุลาคม ๒๕๕๙.

๑๗๗ สัมภาษณ์นายนมัสวิน นาคศิริ ,นักโบราณคดีปฏิบัติการอุทยานแห่งชาติพระพุทธบาทบัวบก อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๓๐ ตุลาคม ๒๕๕๙.

หากวางแผนที่กำหนดไว้ ควรมีการปฏิบัติตามแผนเหล่านั้นให้เกิดความสำเร็จเพื่อปรับเปลี่ยนจากการวางแผนสู่การปฏิบัติการที่เป็นรูปธรรม โดยมีลำดับขั้นตอนที่ชัดเจน เช่น การวางแผน การจัดการงบประมาณ การปฏิบัติตามแผน และการประเมินผลของแผนที่วางไว้[๑๗๘]

๔.๒.๕ วัดโพนชัย จังหวัดเลย

โดยภาพรวมในการดำเนินการอย่างมีเงื่อนไขวัดโพนชัยควรจัดการมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลที่เกิดจากการดำเนินงานของกลุ่มต่างๆ ทั้งนี้บางส่วนงานยังขาดประสิทธิภาพในการดำเนินงานให้เกิดความชัดเจน หลักการที่ควรปรับและแก้ไขที่จะช่วยให้การจัดกิจกรรมและการปฏิบัติตามแผนเป็นไปด้วยความเรียบร้อยบรรลุตามวัตถุประสงค์ของการดำเนินงานที่วางไว้ ต้องปรับกลุ่มงานบางกลุ่มงานที่ไม่ปฏิบัติกิจกรรมตามแผนการดำเนินงาน หากปรับแก้ไขปัญหาเหล่านี้ได้อย่างเป็นระบบแล้วจะสามารถปฏิบัติตามแผนอย่างเป็นระบบและลุล่วงในการปฏิบัติหน้าที่ได้เป็นอย่างดี

๔.๒.๖ กู่ประภาชัย จังหวัดขอนแก่น

พระสงฆ์ในเขตพื้นที่มีการปฏิบัติตามแผนได้เป็นอย่างดี โดยขั้นตอนแต่ละขั้นตอนจะมีการมอบงานให้กับบุคคลที่เหมาะสมกับงานและสามารถปฏิบัติให้เกิดผลได้อย่างมีประสิทธิภาพ สามารถแก้ไขปัญหาต่างๆ ได้เป็นอย่างดี และเข้าใจในปัญหาการดำเนินการโดยการมีการประชุมวางแผนหาทางออกในประเด็นปัญหาที่เกิดจากการดำเนินงานนั้นๆ ซึ่งเป็นการประชุมกลุ่มย่อยของการดำเนินงาน เป็นสิ่งที่ช่วยให้เข้าใจในระบบและกลไกลการทำงานได้เป็นอย่างดีและสามารถแก้ไขได้อย่างรวดเร็ว[๑๗๙]

๔.๒.๗ พระธาตุศรีสองรัก จังหวัดเลย

แผนที่ร่วมกันดำเนินการตามระเบียบและขั้นตอนในการดำเนินการเป็นสิ่งที่สำคัญในการพัฒนาร่วมกัน ตรวจสอบร่วมกัน หาทางแก้ไขปัญหาข้อบกพร่องร่วมกัน โดยเฉพาะสาเหตุหลัก คือ การขาดการมีส่วนร่วมในแต่ละองค์กรที่ไม่มีการติดต่อประสานงานซึ่งกันและกัน ควรมีการ

---

๑๗๘ สัมภาษณ์พระประสบชัย สุชาโต,พระลูกวัดพระธาตุบังพวน ตำบลพระธาตุบังพวน อำเภอบ้านเมือง จังหวัดหนองคายสัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

๑๗๙ สัมภาษณ์พระธีรศักดิ์ นรินฺโท,พระลูกวัดบ้านนาคำน้อย ตำบลบัวใหญ่ อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น,สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐.

วางรากฐานการดำเนินการอย่างเป็นระบบงาน ครบวงจรการดำเนินการด้วยเงื่อนไขที่สอดรับกับกรมศิลปกรที่วางระเบียบแนวทางในการดำเนินการได้อย่างเหมาะสม๑๘๐

๔.๒.๘ ปราสาทเปือยน้อย จังหวัดขอนแก่น

รูปแบบในการปฏิบัติตามแผนงานพระสงฆ์เสนอให้มีการจัดวางแผนงานกลุ่มย่อยอย่างเป็นระบบดำเนินตามแผนงานจัดการและดำเนินงานตามขั้นตอนของงาน หลากมีประเด็นที่ควรมีการปรับปรุงแก้ไขควรปรับให้มีการแก้ไขได้อย่างรวดเร็ว วิเคราะห์ปัญหา การกำหนดแผนการในการปฏิบัติงาน กำหนดเป้าหมายในการดำเนินงาน กำหนดวิธีการดำเนินงาน กำหนดค่าใช้จ่ายปฏิบัติตามแผนอย่างเป็นระบบ การประเมินและปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง ๑๘๑

๔.๒.๙ พระธาตุขามแก่น จังหวัดขอนแก่น

พระสงฆ์มีส่วนร่วมในการปฏิบัติตามแผนงานที่วางไว้และดำเนินการตามขั้นตอนของแผนงานอย่างเป็นระบบ ซึ่งชาวบ้านในเขตพื้นที่สนับสนุนขั้นตอนต่างๆอย่างเต็มความสามารถของพระสงฆ์ สิ่งหนึ่งที่ชัดเจน พระสงฆ์ได้วางแนวทางการดำเนินการได้อย่างชัดเจน จึงทำให้ชาวบ้านมีความเข้าใจในการดำเนินการและสามารถตรวจสอบได้ในขั้นตอนการดำเนินงาน ทั้งนี้อาจเกิดจากภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในเขตพื้นที่ ซึ่งเป็นผู้เปี่ยมด้วยศรัทธาของพุทธศาสนิกชนในเขตพื้นที่๑๘๒

๔.๒.๑๐ พระธาตุเมืองพิณ จังหวัดหนองบัวลำภู

พระสงฆ์ในเขตพื้นที่ ควรมีการเรียนรู้กิจกรรมด้านต่างๆจากการจัดการที่เป็นระบบจากสถานที่อื่นๆ เช่น ควรจัดให้มีการศึกษาทั้งด้านทฤษฎีและหลักการปฏิบัติของคณะสงฆ์ที่จัดการทำงานอย่างเป็นระบบหลายๆด้าน เพราะการปฏิบัติงานตามแผนงานจะเกิดขึ้นได้เกิดจากกิจกรรมต่างๆ เช่น การจัดกิจกรรมวัดสำคัญทางพระพุทธศาสนาขึ้น ในเขตโบราณสถานเพื่อให้ประชาชนในเขตพื้นที่ได้รับทราบ ถึงความเป็นมาและรับทราบถึงโบราณสถานดังกล่าว๑๘๓

สรุปแนวทางการพัฒนา การร่วมกันปฏิบัติตามแผนการจัดโบราณสถาน พระสงฆ์ต้องมีหลักแนวทางในการร่วมกันปฏิบัติตามแผนในบริบทของพื้นที่ คือ มุ่งเน้นประเด็นที่จะดำเนินการ

---

๑๘๐ สัมภาษณ์นายสนิท สีพรม,พ่อแสนประจำพระธาตุศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย ,สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

๑๘๑ สัมภาษณ์พระศักดิ์ชัย ปญฺญาธโร,พระลูกวัดบ้านนาคำน้อย ตำบลบัวใหญ่ อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น,สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑๓ มีนาคม ๒๕๖๐.

๑๘๒ สัมภาษณ์พระครูสุตธรรมภาณี,เจ้าอาวาสวัดพระธาตุขามแก่น ตำบลบ้านขาม อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น,สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑๐ มีนาคม ๒๕๖๐.

๑๘๓ สัมภาษณ์นายทองสา กันทะสอน,อุบาสกวัดธาตุเมืองพิณ ตำบลฝั่งแดง อำเภอนากลาง จังหวัดหนองบัวลำภู,สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑๗ มิถุนายน ๒๕๖๐.

นั้นเป็นสำคัญ บริหารงานนั้นด้วยความเป็นภาวะผู้นำ ส่งเสริมให้ทุกฝ่ายของงานให้มีส่วนร่วมมากขึ้น ดำเนินการอย่างเป็นระบบ ปรับปรุงงานเหล่านั้นอย่างต่อเนื่อง ตรวจสอบข้อเท็จจริงด้านต่างๆ ตามบริบทของพื้นที่ โดยมีขั้นตอน คือ ๑.วิเคราะห์ปัญหา ๒.การกำหนดแผนการในการปฏิบัติงาน ๓.กำหนดเป้าหมายในการดำเนินงาน ๔.กำหนดวิธีการดำเนินงาน ๕.กำหนดค่าใช้จ่าย ๖.ปฏิบัติตามแผนอย่างเป็นระบบ ๗.การประเมินและปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง

๔.๓ การร่วมกันใช้ประโยชน์ในการจัดการโบราณสถาน

๔.๓.๑ กลุ่มโบราณสถาน เวียงคุก จังหวัดหนองคาย

ในแนวทางการพัฒนาแหล่งโบราณสถานที่เกิดจากการใช้ผลประโยชน์ร่วมกัน จะมีวิธีกาเช่นใดในการที่จะสนับสนุนส่งเสริมให้นักท่องเที่ยวเกิดความสนใจในแหล่งโบราณสถานและเข้ามาท่องเที่ยว มาเห็นปรากฏการณ์ที่เปลี่ยนแปลง ความศักดิ์สิทธิ์ เกิดความศรัทธาในแหล่งโบราณสถาน สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่สำคัญในการที่จะพัฒนาร่วมกันกับกรมศิลปากร เพราะแหล่งโบราณสถานเป็นสถานที่อันเก่าแก่ ควรจัดพัฒนาถึงประวัติและความเป็นมาด้านต่างๆ สิ่งเหล่านี้จะช่วยในการปรับแหล่งโบราณสถานและทำให้พระสงฆ์มีส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์ในการจัดแหล่งโบราณสถานมากยิ่งขึ้น๑๘๔

๔.๓.๒ เมืองนครจำปาศรี จังหวัดมหาสารคาม

ทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมในโบราณสถานนครจำปาศรีแห่งนี้ ซึ่งมีบุญประจำปีในทุกๆปี ในช่วงวันมาฆบูชาของทุกปี จะมีการจัดกิจกรรมไหว้พระบรมธาตุ ๙ วัน ๙ คืน ในสถานที่แห่งนี้ ซึ่งในวันมาฆบูชาจะเป็นวันสุดท้ายของการจัดกิจกรรม ทั้งนี้ พระสงฆ์จะเป็นส่วนสำคัญในการจัดกิจกรรมด้านต่างๆ เพื่อให้พุทธศาสนิกชนที่มาร่วมทำบุญไหว้พระบรมธาตุได้เป็นผู้นำบุญแก่ญาติโยมที่มาไหว้พระบรมธาตุ ซึ่งเป็นการร่วมกันใช้ประโยชน์ในการจัดการโบราณสถาน ให้เกิดประโยชน์ด้านต่างๆ แก่ประชาชน เพราะผลจากแรงศรัทธาของพุทธศาสนิกชนที่มาทำบุญมีงบประมาณจำนวนมาก ทั้งนี้งบประมาณดังกล่าวจะเป็นสิ่งทีช่วยในการพัฒนาโบราณสถานนครจำปาศรีให้เจริญในด้านสถานที่รอบบริเวณพื้นที่นครจำปาศรี๑๘๕

๔.๓.๓ ภูพระบาทบัวบก จังหวัดอุดรธานี

---

๑๘๔ สัมภาษณ์พระดำรง วิชฺชาธโร ,พระลูกวัดประดิษฐ์ฐาราม ตำบลเวียงคุก อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑๕ กันยายน ๒๕๕๙.

๑๘๕ สัมภาษณ์นายดำรง เสนาโนฤทธิ์ ,ผู้จัดการสำนักงานกองทุนพัฒนาและอนุรักษ์พระบรมธาตุนาดูน, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๕ ตุลาคม ๒๕๕๙.

ทุกภาคส่วนมีบทบาทเป็นอย่างมากในการจัดการโบราณสถาน โดยเฉพาะสิ่งที่ปรากฏ คือ มีนักท่องเที่ยวเข้ามาชมแหล่งโบราณสถาน แต่ถ้าส่วนของพิพิธภัณฑ์จะมีแนวปฏิบัติอย่างชัดเจน ในการจัดการดูแลแหล่งโบราณสถาน แต่ถ้าหากสถานที่ใดมีพระสงฆ์อยู่ การจัดการการดำเนินการยังไม่เป็นระเบียบแบบแผน อาจเป็นเพราะว่าพระสงฆ์ขาดการวางแผนในการดำเนินการ จึงส่งผลทำให้ขาดประสิทธิภาพในการบริหารจัดการในแหล่งโบราณสถานแห่งนั้น๑๘๖

๔.๓.๔ พระธาตุบังพวน จังหวัดหนองคาย

หากมีการปฏิบัติตามแผนอย่างเป็นระบบแล้ว ประชาชนในเขตพื้นที่ก็มีที่พึ่งพาอาศัย ทั้งนี้จะช่วยในการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจของชุมชุนเพิ่มมากขึ้น เพราะเนื่องจากว่า สถานที่ดังกล่าวมีที่หน้าสนใจและประชาชนทุกภาคส่วนให้ความสนใจจะทำให้เกิดความร่วมมือในการร่วมกันในการใช้สถานที่แห่งนี้ในการจัดกิจกรรมต่างๆ ได้เป็นอย่างดีในอนาคต๑๘๗

๔.๓.๕ วัดโพนชัย จังหวัดเลย

วัดโพนชัยเป็นสถานที่ประกอบกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาอยู่แล้ว การดำเนินด้านต่างๆ พระสงฆ์มีส่วนร่วมในการประกอบพิธีกรรมต่างๆ เป็นอย่างดี ทั้งนี้เป็นไปตามระเบียบประเพณีที่เคยปฏิบัติสืบต่อกันมาตั้งแต่สมัยพุทธกาลจึงถึงปัจจุบัน๑๘๘

๔.๓.๖ กู่ประภาชัย จังหวัดขอนแก่น

พระสงฆ์มีส่วนร่วมในการใช้ผลประโยชน์ต่างแหล่งโบราณสถานหลายด้าน ส่วนมากจะใช้ประโยชน์กับส่วนที่เป็นสาธารณประโยชน์มากกว่าการใช้เป็นประโยชน์ส่วนตน ขั้นตอนที่อย่างโดยภาพร่วมจะใช้ผลประโยชน์ร่วมกันจะไม่เป็นของบุคคลใดบุคลหนึ่งในการดำเนินงานในหมู่คณะของผู้ดูแลแหล่งโบราณสถานแห่งนี้๑๘๙

๔.๓.๗ พระธาตุศรีสองรัก จังหวัดเลย

---

๑๘๖ สัมภาษณ์นายนมัสวิน นาคศิริ ,นักโบราณคดีปฏิบัติการอุทยานแห่งชาติพระพุทธบาทบัวบก อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๓๐ ตุลาคม ๒๕๕๙.

๑๘๗ สัมภาษณ์พระประสบชัย สุชาโต,พระลูกวัดพระธาตุบังพวน ตำบลพระธาตุบังพวน อำเภอบ้านเมือง จังหวัดหนองคายสัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

๑๘๘ สัมภาษณ์พระมหายุรนันท์ สุมงฺคโล,ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดโพนชัย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย ,สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

๑๘๙ สัมภาษณ์พระธีรศักดิ์ นรินฺโท,พระลูกวัดบ้านนาคำน้อย ตำบลบัวใหญ่ อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น,สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐.

สถานที่โบราณสถานแห่งนี้เป็นที่รวมใช้ประโยชน์หลายๆด้าน จากพุทธศาสนิกชนและผู้ที่มีจิตศรัทธามากราบไหว้บูชาโบราณสถานแห่งนี้ เป็นสิ่งที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน แต่ถ้ามีพระสงฆ์มีบทบาทมากขึ้นจะเป็นสิ่งที่ช่วยเพิ่มศักยภาพการปฏิบัติงานในโบราณสถานแห่งนี้ เพราะพระสงฆ์เปรียบเสมือนผู้นำทางจิตวิญญาณให้กับพุทธศาสนิกชนได้ และสามารถเป็นตัวแทนในการเจรจาหาทางแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในเขตพื้นที่ได้ หากพระสงฆ์มีส่วนร่วมมากขึ้น บทบาทเหล่านี้ก็จะเป็นตัวกำหนดแนวทางการดำเนินการได้อย่างเป็นระบบและมีแบบแผนการทำงานได้เป็นอย่างดี๑๙๐

๔.๓.๘ ปราสาทเปือยน้อย จังหวัดขอนแก่น

พระสงฆ์มีส่วนร่วมในการใช้ผลประโยชน์จากแหล่งโบราณสถานโดยมีวิธีการในการดำเนินการสามารถตอบคำถามเป้าหมายของการดำเนินงานได้ว่า มีวิธีการอย่างไรที่จะพัฒนาให้แหล่งโบราณสถานนั้นให้พุทธศาสนิกชนหรือบุคคลทั่วไปได้รับทราบมากที่สุด การปฏิบัติตามแผนจะต้องระบุโครงสร้างของแหล่งโบราณสถานอย่างชัดเจน ให้เห็นว่ามีความน่าสนใจมากน้อยเพียงใด๑๙๑

๔.๓.๙ พระธาตุขามแก่น จังหวัดขอนแก่น

ในเขตพื้นที่พระธาตุขามแก่น มีพระสงฆ์เป็นผู้ดูแลร่วมกันพุทธศาสนิกชนในเขตพื้นที่ในการจัดการงบประมาณด้านต่างๆ พระสงฆ์จะมีส่วนร่วมในการจัดการวางแผนในผลประโยชน์ที่จะได้รับ โดยกำหนดกรอบแนวทาง เช่น การแบ่งการจัดการจากการที่นักท่องเที่ยวได้มาในแหล่งโบราณสถาน โดยการจัดการในการใช้จ่ายบูรณซ้อมแซบในบริเวณวัด และด้านการพัฒนาศักยภาพความเป็นอยู่ของพระสงฆ์ โดยจัดให้มีทุนการศึกษาแก่พระสงฆ์ในการศึกษาในระดับที่สูงขึ้นไป สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่สำคัญในการดำเนินการของพระสงฆ์ได้มีบทบาทในการใช้จ่ายผลประโยชน์จากการดูแลโบราณสถานภายในวัด๑๙๒

๔.๓.๑๐ พระธาตุเมืองพิณ จังหวัดหนองบัวลำภู

---

๑๙๐ สัมภาษณ์นายสนิท สีพรม,พ่อแสนประจำพระธาตุศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย ,สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

๑๙๑ สัมภาษณ์พระศักดิ์ชัย ปญฺญาธโร,พระลูกวัดบ้านนาคำน้อย ตำบลบัวใหญ่ อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น,สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑๓ มีนาคม ๒๕๖๐.

๑๙๒ สัมภาษณ์พระครูสุตธรรมภาณี,เจ้าอาวาสวัดพระธาตุขามแก่น ตำบลบ้านขาม อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น,สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑๐ มีนาคม ๒๕๖๐.

การร่วมกันใช้ประโยชน์จากแหล่งโบราณสถาน พระสงฆ์ยังไม่เข้าใจในการพัฒนาและผลกระทบที่อาจจะเกิดขึ้นหลังจากมีการพัฒนาแหล่งโบราณสถาน เช่น หากมีการพัฒนาแหล่งโบราณสถานดังกล่าว อาจมีนักท่องเที่ยวที่มีความศรัทธาการไหว้แหล่งโบราณสถานต้องการเข้ามาศึกษาหาความรู้จากแหล่งโบราณสถานก็สามารถดำเนินการได้ แต่ต้องมีการปรับปรุงและพัฒนาให้ดีขึ้นในทุกๆด้านของแหล่งโบราณสถานนั้นๆ[๑๙๓]

สรุปแนวทางการพัฒนา การร่วมกันจัดการการใช้ผลประโยชน์จากแหล่งโบราณสถาน พระสงฆ์ต้องมีความเข้าในในบริบทของโบราณสถานได้เป็นอย่างดี มีหลักธรรมาภิบาลเข้ามาเพื่อจัดสันผลประโยชน์ ที่เกิดขึ้น คือ หลักนิติธรรม หลักคุณธรรม หลักความโปร่งใส หลักความมีส่วนร่วม หลักความรับผิดชอบ หลักความคุ้มค่า โดยคิดวิเคราะห์จะมีวิธีการเช่นใดในการพัฒนาเพื่อให้เกิดประโยชน์กับองค์รวมได้เป็นอย่างดี สิ่งที่จะสามารถใช้ผลประโยชน์จากแหล่งโบราณสถานได้ต้องเกิดขึ้นจาก หลักและวิธีการในการให้ความสำคัญเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่โบราณสถานดังนี้

๑.สามารถตอบคำถามเป้าหมายของการดำเนินงานได้ว่า มีวิธีการอย่างไรที่จะพัฒนาให้แหล่งโบราณสถานนั้นให้พุทธศาสนิกชนหรือบุคคลทั่วไปได้รับทราบมากที่สุด

๒.การปฏิบัติตามแผนจะต้องระบุโครงสร้างของแหล่งโบราณสถานอย่างชัดเจน ให้เห็นว่ามีความน่าสนใจมากน้อยเพียงใด

๓.การจัดทำรายละเอียดด้านต่างๆ ต้องมีจุดเด่น เพื่อให้เกิดความสนใจแก่พุทธศาสนิกชนและบุคคลทั่วไปในการท่องเที่ยวและสักการบูชา

หากการดำเนินการสิ่งเหล่านี้สามารถดำเนินการได้เพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์การใช้ประโยชน์จากแหล่งโบราณสถาน จะเป็นแนวทางในการพัฒนาที่ดีขึ้นทั้งนี้ยังสร้างความเจริญทางด้านอารยธรรมให้กับบุคคลในพื้นที่เพิ่มมากขึ้นในอนาคตได้อีกด้วย

๔.๔ การร่วมติดตามและประเมินผลในการจัดการโบราณสถาน

---

๑๙๓ สัมภาษณ์นายทองสา กันทะสอน,อุบาสกวัดธาตุเมืองพิณ ตำบลฝั่งแดง อำเภอนากลาง จังหวัดหนองบัวลำภู,สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑๗ มิถุนายน ๒๕๖๐.

๔.๔.๑ กลุ่มโบราณสถาน เวียงคุก จังหวัดหนองคาย

ในแหล่งโบราณสถานเวียงคุก ซึ่งมีหลายสถานที่ในการดูแล หากเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืนได้ต้องให้ทุกสถานที่มาประเมินผลการดำเนินการร่วมกันและจัดการวางแผนร่วมกันจะเป็นผลประโยชน์อย่างยิ่งในการดำเนินการให้เป็นไปในทิศทางเดียวกันทั้งนี้การดำเนินการและติดตามประเมินผลในการจัดการโบราณสถานที่จะให้ประสบความสำเร็จนั้น ต้องให้ทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมในการดำเนินการร่วมกัน จะเป็นสิ่งที่พัฒนาแหล่งโบราณสถานได้เป็นอย่างดี๑๙๔

๔.๔.๒ เมืองนครจำปาศรี จังหวัดมหาสารคาม

การพัฒนาโบราณสถานจะเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยการร่วมแรงร่วมใจจากทุกภาคส่วนในเขตพื้นที่ ดั้งนั้นแล้ว การดำเนินการด้านต่างๆของโบราณสถานนครจำปาศรีจึงต้องอาศัยทุกภาคส่วนในการจัดกิจกรรม ทั้งนี้ผลของการดำเนินการต้องเป็นที่โปร่งใส ตรวจสอบได้ และรับรู้ในปัญหาทุกอย่างของการดำเนินการ ดั้งนั้น พระสงฆ์ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งในการดูแล ควรมีการติดตามและประเมินผล ในขณะเดียวกัน ต้องมีแนวคิดในการพัฒนาปรับปรุงแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมและชัดเจนมากยิ่งขึ้น เหตุผลสำคัญในการติดตามและประเมินผลในแหล่งโบราณสถานเพื่อจะเป็นการพัฒนาแหล่งโบราณสถานให้ดีขึ้นกว่าปัจจุบัน ทั้งนี้ นครจำปาศรีเป็นสถานที่ท่องเที่ยวและเป็นที่สะการะบูชาพระบรมธาตุตามความศรัทธาของพุทธศาสนิกชนทั่วไป พระสงฆ์ต้องมีการวางแผน ปรับแนวทางการดำเนินงานให้ดีขึ้น และสามารถแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ทุกสถานการณ์ในการดำเนินงานเพื่อพัฒนาแหล่งโบราณสถานให้เจริญต่อไป๑๙๕

๔.๔.๓ ภูพระบาทบัวบก จังหวัดอุดรธานี

พระสงฆ์ในเขตพื้นที่จะไม่มีบทบาทในการติดตามประเมินผลในการดำเนินการของภาครัฐ หากต้องการพัฒนาสถานที่แหล่งโบราณสถานที่ปรากฏในทุกวันนี้ควรให้พระสงฆ์ได้มีบทบาทในการดูแลแหล่งโบราณสถานมากขึ้นจะเป็นสิ่งที่อำนวยความสะดวกและพัฒนาการดำเนินการและติดตามแหล่งโบราณสถานมากยิ่งขึ้น สิ่งเหล่านี้ควรได้รับการพัฒนาและมีการวางแผนรวมกันในการพัฒนาแหล่งโบราณสถานนั้นๆ ให้ดียิ่งขึ้นต่อไป๑๙๖

๔.๔.๔ พระธาตุบังพวน จังหวัดหนองคาย

---

๑๙๔ นายเวียงชัย แสนวงทา,ทายกวัดประดิษฐาราม ตำบลเวียงคุก อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑๕ กันยายน ๒๕๕๙.

๑๙๕ สัมภาษณ์ พระใบฎีกาสุชาติ สุรปญฺโญ,เลขานุการเจ้าคณะอำเภอนาดูน อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๕ ตุลาคม ๒๕๕๙.

๑๙๖ สัมภาษณ์พระครูพุทธบทบริรักษ์ ,เจ้าอาวาสวัดพุทธบาทบัวบก ตำบลเมืองพาน อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๓๐ ตุลาคม ๒๕๕๙.

การติดตามและประเมินผล โดยส่วนมาก พระสงฆ์มีบทบาทสำคัญในการตัดสินใจในการติดตามประเมินผล ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่า ในเขตพื้นที่โบราณสถานนั้นจะอยู่ภายในเขตพื้นที่วัด ทั้งภาครัฐจึงให้พระสงฆ์มีบทบาทในการตัดสินใจมากขึ้นเพื่อเป็นผลประโยชน์ในทั้งสองฝ่ายได้รับความยินยอมซึ่งกันและกันได้ ทั้งนี้ เพื่อเป็นการทำนุบำรุงแหล่งโบราณสถานให้ถึงรุ่นลูกรุ่นหลานต่อไปในอนาคตได้๑๙๗

๔.๔.๕ วัดโพนชัย จังหวัดเลย

การร่วมติดตามประเมินผลของโบราณสถานแห่งนี้ วัดโพนชัยเป็นสถานที่ที่มีนักท่องเที่ยวมาเยี่ยมชมเป็นประจำทุกปี โดยเฉพาะประวัติความเป็นมาของประเพณีผีตาโขน ฮีต ๑๒ ครอง ๑๔ วัดโพนชัยอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมเหล่านี้ไว้เป็นอย่างดี ทั้งนี้การร่วมกันติดตามประเมินผลในการจัดการดูแลโบราณสถานเป็นไปด้วยความเรียบร้อย แต่ยังขาดองค์ประกอบในการดำเนินการที่ชัดเจนและยังไม่มีข้อสรุปในการดำเนินการอย่างรูปธรรมมากนัก หากมีวิธีการในการดำเนินการพัฒนารูปแบบและวิธีการในการติดตามและประเมินผลการดำเนินการอย่างเป็นรูปธรรมจะช่วยให้ แนวทางในการติตามโครงการได้ดีอย่างเป็นระบบ๑๙๘

๔.๔.๖ กู่ประภาชัย จังหวัดขอนแก่น

พระสงฆ์ร่วมกันจัดการและดูแลแหล่งโบราณสถานเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการสร้างความเข้าใจให้กับบุคคลภายในพื้นที่ ในการให้ความสำคัญและปรับเปลี่ยนสถานการณ์ของปัญหาที่เกิดขึ้นให้มีวิธีการในการสร้างสรรค์สิ่งที่เป็นประโยชน์กับแหล่งโบราณสถานได้เป็นอย่างดีในอนาคต ทั้งนี้ยังช่วยติดตามประเมินผล ในส่วนในควรมีการพัฒนาเพิ่มมากขึ้น ควรปรับปรุงแก้ไขให้เป็นที่สนใจของบุคคลทั่วไปให้มาท่องเที่ยวแหล่งโบราณสถานแหล่งนี้เพิ่มมากขึ้น๑๙๙

๔.๔.๗ พระธาตุศรีสองรัก จังหวัดเลย

การติดตามประเมินผล ควรให้พระสงฆ์มีส่วนร่วมในการติตามประเมินผลเพราะจะช่วยในด้านของการปรับปรุงแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ ทั้งนี้ จะดำเนินงานจะสำเร็จได้ดี ต้องตรวจสอบ

---

๑๙๗ สัมภาษณ์พระประสบชัย สุชาโต,พระลูกวัดพระธาตุบังพวน ตำบลพระธาตุบังพวน อำเภอบ้านเมือง จังหวัดหนองคายสัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

๑๙๘ สัมภาษณ์นายสนอง แก้ววิจิตร,อุบาสกวัดโพนชัย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย,สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

๑๙๙ สัมภาษณ์นายนิคม ทองประเสริฐ,ชาวบ้านนาคำน้อย ตำบลบัวใหญ่ อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น,สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐.

การประเมินผลและหาทางแก้ไขปัญหานั้นๆ ต่อไป สิ่งเหล่านี้จะเป็นประโยชน์ในการติดตามความก้าวหน้าที่การดูแลแหล่งโบราณสถานแห่งนี้ได้เป็นอย่างดียิ่งขึ้นไป[๒๐๐]

๔.๔.๘ ปราสาทเปือยน้อย จังหวัดขอนแก่น

พระสงฆ์มีส่วนร่วมในการติดตามประเมินผลงานวิสัยทัศน์ภารกิจในการพัฒนาที่เป็นจุดแข็ง และโอกาสให้ดียิ่งขึ้น ทั้งนี้ต้องมีวิธีการรับมือการับภัยคุกคามที่อาจเกิดขึ้นร่วมทั้งจุดอ่อนในบริบทของพื้นที่ ดำเนินการตามกระบวนการแผนที่กำหนดไว้และพัฒนาแผนอย่างเป็นระบบ เช่น การสร้างกิจกรรมต่าง ๆ การบริหารทรัยพากรบุคคลให้เข้ากับระบบการดำเนินงานร่วมทั้งงบประมาณในการดำเนินงาน เวลาในการปฏิบัติงาน[๒๐๑]

๔.๔.๙ พระธาตุขามแก่น จังหวัดขอนแก่น

พระสงฆ์มีส่วนร่วมในการติตตามและประเมินผลการดำเนินงานได้เป็นอย่างดี และหาวิธีการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นร่วมกันกับพุทธศาสนิกชนซึ่งภายในพื้นที่บางส่วนยังขาดการบูรณะ พระสงฆ์ที่เป็นตัวแทนได้จัดการประชุมปรึกษาหารือการทุกภาคส่วนในการดูแลให้ดียิ่งขึ้นการดำเนินการด้านต่างๆ จึงเป็นไปด้วยความเรียบร้อยและบรรลุตามวัตถุประสงค์ของงานได้เป็นอย่างดี[๒๐๒]

๔.๔.๑๐ พระธาตุเมืองพิณ จังหวัดหนองบัวลำภู

พระสงฆ์ต้องมีการปรับตัวให้เข้ากับบริบทของการเปลี่ยนแปลง ติดตาม ตรวจสอบ การดำเนินการของแหล่งโบราณสถานที่เขตพื้นที่ให้มากขึ้น ซึ่งจะเป็นสิ่งที่ช่วยในการพัฒนาด้านต่างๆ ได้เป็นอย่างดีทั้งนี้ ต้องอาศัยทุกภาคส่วนในการดูแลและพัฒนาร่วมกันอย่างเป็นระบบและมีแบบแผนของการดำเนินงาน[๒๐๓]

สรุปแนวทางการพัฒนา การร่วมติดตามและประเมินผลในการจัดการโบราณสถาน พระสงฆ์ต้องมีวิสัยทัศน์และวิธีการในการติดตามประเมินผลของแหล่งโบราณสถานให้มีประสิทธิเพื่อให้เกิดประสิทธิผล ดังต่อไปนี้

---

๒๐๐ สัมภาษณ์นายตี๋ กันสุทธิ,พ่อแสนประจำพระธาตุศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย,สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

๒๐๑ สัมภาษณ์พระศักดิ์ชัย ปญฺญาธโร,พระลูกวัดบ้านนาคำน้อย ตำบลบัวใหญ่ อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น,สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑๓ มีนาคม ๒๕๖๐.

๒๐๒ สัมภาษณ์พระครูสุตธรรมภาณี,เจ้าอาวาสวัดพระธาตุขามแก่น ตำบลบ้านขาม อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น,สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑๐ มีนาคม ๒๕๖๐.

๒๐๓ พระสาคร ฐานิสฺสโร,พระลูกวัดวัดธาตุเมืองพิณ ตำบลฝั่งแดง อำเภอนากลาง จังหวัดหนองบัวลำภู,สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑๗ มิถุนายน ๒๕๖๐.

๑.วิเคราะห์สถานการณ์ด้านต่างๆ เช่น จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และภัยคุกคามที่อาจเกิดขึ้นในการบริหารจัดการด้านต่างๆ ด้วยวิธีการวิเคราะห์อย่างระเอียดและมีแบบแผน

๒.มีวิสัยทัศน์ภารกิจในการพัฒนาที่เป็นจุดแข็ง และโอกาสให้ดียิ่งขึ้น ทั้งนี้ต้องมีวิธีการรับมือการับภัยคุกคามที่อาจเกิดขึ้นร่วมทั้งจุดอ่อนในบริบทของพื้นที่

๓. ดำเนินการตามกระบวนการแผนที่กำหนดไว้และพัฒนาแผนอย่างเป็นระบบ เช่น การสร้างกิจกรรมต่าง ๆ การบริหารทรัยพากรบุคคลให้เข้ากับระบบการดำเนินงานร่วมทั้งงบประมาณในการดำเนินงาน เวลาในการปฏิบัติงาน เป็นต้น

๔.๕ การร่วมทำนุบำรุงรักษาในการจัดการโบราณสถาน

๔.๕.๑ กลุ่มโบราณสถาน เวียงคุก จังหวัดหนองคาย

ควรจัดให้มีการประชุมและจัดการวางแผนอย่างเป็นระบบเพื่อช่วยในการทำนุบำรุงรักษาแหล่งโบราณสถานที่แนวทางที่ถูกต้อง เพราะจากบริบทของพื้นที่ พระสงฆ์และพุทธศาสนิกชนและหน่วยงานภาครัฐให้ความร่วมมือกับทุกภาคส่วน แต่ยังขาดบทบาทที่ชัดเจนในการดำเนินการในการวางนโยบายเพื่อพัฒนาแหล่งโบราณสถาน หากมีแนวทางในการพัฒนา เช่น การวางแผนที่เป็นระบบและกลไกล การปฏิบัติตามแผนงานของการดำเนินการ สิ่งเหล่านี้จะเป็นสิ่งที่ช่วยในการทำนุบำรุงรักษาในการจัดการแหล่งโบราณสถานได้เป็นอย่างดี๒๐๔

๔.๕.๒ เมืองนครจำปาศรี จังหวัดมหาสารคาม

ในการทำนุบำรุงแหล่งโบราณสถานนครจำปาศรีแห่งนี้ พระสงฆ์และคณะกรรมการด้านต่างๆ ที่จัดตั้งขึ้นต้องมีการตรวจสอบปัญหาในแต่ละส่วน เพราะทุกภาคส่วนของโบราณสถานเป็นสิ่งที่สำคัญในทุกๆด้าน เพราะเนื่องจากว่า แหล่งโบราณสถานจะเป็นที่สนใจกับนักท่องเที่ยวและพุทธศาสนิกชนหรือไม่นั้นขึ้นอยู่กับการจัดการและการทำนุบำรุงรักษาโบราณสถาน ให้มีความสะอาด เป็นที่ดึงดูดประชาชนผู้ที่มาท่องเที่ยวและกราบไหว้บูชาแหล่งโบราณสถานแห่งนี้ โดยกำหนดให้แต่ละภาคส่วนปรับปรุงส่วนที่ควรปรับปรุงโดยเสนอต่อคณะกรรมการกองทุนพัฒนาและอนุรักษ์พระบรมธาตุนาดูนเป็นผู้พิจารณาในประเด็นส่วนที่จะปรับปรุงแก้ไขให้ดีขึ้นต่อไป๒๐๕

๔.๕.๓ ภูพระบาทบัวบก จังหวัดอุดรธานี

---

๒๐๔ นายเวียงชัย แสนวงทา,ทายกวัดประดิษฐาราม ตำบลเวียงคุก อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑๕ กันยายน ๒๕๕๙.

๒๐๕ นายสมัย พันธาศรี,เจ้าหน้าพิพิธภัทฑ์นครจำปาศรี ,สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๕ ตุลาคม ๒๕๕๙.

บทบาทในการทำนุบำรุงโบราณสถานพระสงฆ์มีบทบาทมาก แต่ยังขาดความเข้าใจในการจัดการ ควรมีแนวทางในการวางกรอบที่ชัดเจนในการจัดการและเหมาะสมกับพระสงฆ์ด้วย ดังนั้น วิธีการในการดำเนินการที่ต้องการพัฒนาให้เป็นรูปธรรมต้องมีแนวทางในการดำเนินการ โดยให้เจ้าหน้าที่ภาครัฐ วางแผนแนวทางในการจัดการให้พระสงฆ์ได้รับทราบ ข้อดีข้อเสีย ผลกระทบที่อาจเกิดขึ้น ทุกด้านให้พระสงฆ์ได้รับทราบเพื่เป็นแนวทางปฏิบัติร่วมกันเป็นแนวเดียวกัน๒๐๖

๔.๕.๔ พระธาตุบังพวน จังหวัดหนองคาย

พระสงฆ์มีส่วนร่วมในการทำนุบำรุงแหล่งโบราณสถานเป็นอย่างดี หากแต่ยังขาดกระบวนการที่เหมาะสมในการจัดการแหล่งโบราณสถานที่เป็นระบบและมีแบบแผนในการดำเนินงานร่วมกัน จึงต้องมีวิธีในการจัดการอย่างเป็นระบบและเข้าใจง่ายในการจัดการวางแผนงานนั้นๆ ให้เกิดความเข้าใจของทุกภาคส่วนในการดำเนินการให้เกิดความสำเร็จต่อไป๒๐๗

๔.๕.๕ วัดโพนชัย จังหวัดเลย

วัดโพนชัยเป็นสถานที่สักการบูชาของบุคคลทั่วไปที่มีจิตศรัทธาต่อพระพุทธศาสนา ทั้งนี้บุคคลที่เข้ามาทำบุญในวัด ล้วนแต่มีความปรารถนาจะให้พระพุทธศาสนาดำรงอยู่สืบต่อถึงลูกหลานแต่หลักการในการดำเนินการที่เป็นระบบที่ชัดเจนยังไม่มีในสังคม จึงเป็นการสืบสานต่อรุ่นสู่รุ่นเท่านั้น หากการดำเนินการนั้นมีระบบในการดำเนินการอย่างทั่วถึงชัดเจนจะช่วยให้การทำนุบำรุงดูแลโบราณสถานนั้นเป็นไปด้วยความเรียบร้อยเกิดประสิทธิภาพในการดำเนินการได้เป็นอย่างดี๒๐๘

๔.๕.๖ กู่ประภาชัย จังหวัดขอนแก่น

พระสงฆ์และชาวบ้านมีส่วนร่วมในการจัดแหล่งโบราณสถานให้เป็นสถานที่สร้างความสนใจให้กับนักท่องเที่ยวและร่วมกันในการจัดการดูแลในส่วนที่ต้องมีการปรับปรุงให้ดียิ่งขึ้น หาวิธีในการจัดระเบียบของโครงสร้างแหล่งโบราณสถานได้อย่างเป็นระบบ โดยได้รับอนุญาตจาก

---

๒๐๖ สัมภาษณ์พระครูพุทธบทบริรักษ์ ,เจ้าอาวาสวัดพุทธบาทบัวบก ตำบลเมืองพาน อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๓๐ ตุลาคม ๒๕๕๙.

๒๐๗ สัมภาษณ์พระประสบชัย สุชาโต,พระลูกวัดพระธาตุบังพวน ตำบลพระธาตุบังพวน อำเภอบ้านเมือง จังหวัดหนองคายสัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

๒๐๘ สัมภาษณ์นายสนอง แก้ววิจิตร,อุบาสกวัดโพนชัย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย,สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

กรมศิลปากรในการจัดการดูแลในสิ่งที่สามารถดำเนินการได้ เป็นสิ่งที่ช่วยในการอำนวยความสะดวกและการทำนุบำรุงแหล่งโบราณสถานได้เป็นอย่างดี[๒๐๙]

๔.๕.๗ พระธาตุศรีสองรัก จังหวัดเลย

พระสงฆ์ในเขตพื้นที่ควรมีบทบาทในการในการทำนุบำรุงโบราณสถานโดยประเด็นสำคัญในการติดตามและประเมินผลงานนั้นเป็นตัวชี้วัดในการปรับปรุงแหล่งโบราณสถานให้ดีขึ้น ทั้งนี้จะช่วยในการปรับงานที่แตกต่างกันให้สามารถดำเนินการร่วมกันเพื่อที่จะให้เกิดผลสัมฤทธิ์กับโบราณสถานและความรักความสามัคคีของประชาชนในเขตพื้นที่จะยิ่งเพิ่มความแข็งแกร่งมากขึ้น[๒๑๐]

๔.๕.๘ ปราสาทเปือยน้อย จังหวัดขอนแก่น

พระสงฆ์เสนอแนวทางการมีส่วนร่วมในการทำนุบำรุงแหล่งโบราณสถานโดยการวางแผนร่วมกันหน่วยงานภาครัฐในการจัดการดูแล กำหนดแผนระยะยาวเป็นการคาดคะเนในระยะยาว เช่น ๒ ปี ๕ ปี ๑๐ ปี เพื่อจะช่วยให้ใช้ทรัพยากรมนุษย์ให้เกิดประสิทธิภาพ หาคนมาใช้ได้ตรงกับวัตถุประสงค์ของแหล่งโบราณสถาน[๒๑๑]

๔.๕.๙ พระธาตุขามแก่น จังหวัดขอนแก่น

พระสงฆ์มีการจัดการในการร่วมกันทำนุบำรุงแหล่งโบราณสถานโดยบริเวณโดยรอบ ทั้งนี้ในด้านการบูรณปฏิสังขรณ์ ส่วนหนึ่งคือการจัดการในด้านการประเมินผลการดำเนินงานและหาแนวทางในการแก้ไข ในด้านศรัทธาของพุทธศาสนิกชน พระสงฆ์ยังเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณเชิญชวนศรัทธาสาธุชนในได้ร่วมกันปฏิบัติธรรมในวันสำคัญต่างๆภายในวัดอีกด้วย ทั้งนี้กระบวนการทุกอย่างเป็นแนวทางและขั้นตอนที่เกิดจากการมีภาวะผู้นำของพระสงฆ์ และแนวคิดการจัดการที่เป็นระบบของพระสงฆ์ จึงเกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งด้านภาพลักษณ์ที่ดี และด้านการพัฒนาแหล่งโบราณสถานได้อย่างชัดเจนขึ้น[๒๑๒]

๔.๕.๑๐ พระธาตุเมืองพิณ จังหวัดหนองบัวลำภู

---

[๒๐๙] สัมภาษณ์นายนิคม ทองประเสริฐ,ชาวบ้านนาคำน้อย ตำบลบัวใหญ่ อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น,สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐.

[๒๑๐] สัมภาษณ์นายตี๋ กันสุทธิ,พ่อแสนประจำพระธาตุศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย,สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

[๒๑๑] สัมภาษณ์พระศักดิ์ชัย ปญฺญาธโร,พระลูกวัดบ้านนาคำน้อย ตำบลบัวใหญ่ อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น,สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑๓ มีนาคม ๒๕๖๐.

[๒๑๒] สัมภาษณ์พระครูสุตธรรมภาณี,เจ้าอาวาสวัดพระธาตุขามแก่น ตำบลบ้านขาม อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น,สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑๐ มีนาคม ๒๕๖๐.

พระสงฆ์ในเขตพื้นที่มีการทำนุบำรุงโบราณสถานร่วมกับพุทธศาสนิกชนอยู่โดยปกติ แต่ยังขาดความเข้าใจและหลักการที่ชัดเจน ซึ่งการทำนุบำรุงทำตามความเข้าใจของตนเอง จึงไม่สามารถเป็นตัวแทนให้กับพุทธศาสนิกชนในเขตพื้นที่ในการเป็นผู้นำในการบริหารจัดการได้[๒๑๓]

สรุปแนวทางการพัฒนา การร่วมทำนุบำรุงรักษาในการจัดการโบราณสถาน พระสงฆ์ต้องมีวิธีการในการดูแลแหล่งโบราณสถานเพื่อการทำนุบำรุงรักษาให้คงอยู่ต่อไป ดังนี้

๑.ต้องมีการวางแผนในบริบทของพื้นที่และทรัพยากรมนุษย์ในระยะสั้นและยาว ในการสืบสานแหล่งโบราณสถาน

๒.แผนระยะสั่นเป็นการวางแผนเตรียมการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้อย่างรวดเร็ว

๓.แผนระยะยาวเป็นการคาดคะเนในระยะยาว เช่น ๒ ปี ๕ ปี ๑๐ ปี เพื่อจะช่วยให้ใช้ทรัพยากรมนุษย์ให้เกิดประสิทธิภาพ หาคนมาใช้ได้ตรงกับวัตถุประสงค์ของแหล่งโบราณสถาน

ทั้งนี้กระบวนการดังกล่าวเป็นประโยชน์ในทุกมิติในการส่งเสริมให้พระสงฆ์และพุทธศาสนิกชนในเขตพื้นที่มีความเข้าใจและสืบสานอารยธรรมประเพณีจากบรรพบุรุษสู่ลูกหลานได้และเป็นการสืบต่อพระพุทธศาสนาให้อยู่นานเท่านาน

ตารางที่ ๔.๘ แนวทางการพัฒนาการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในพื้นที่สำนักศิลปากรที่ ๙ ดังตารางดังต่อไปนี้

แนวทางการพัฒนา	**ขั้นตอนและวิธีการพัฒนา**
๑.การร่วมกันวางแผนในการจัดการโบราณสถาน	พระสงฆ์ต้องมีวิธีการในการดำเนินงานดังนี้ การวางแผนที่เป็นระบบต้องเข้าใจในบริบทของพื้นที่และมีวิธีการการจัดการอย่างเป็นระบบ ทั้งนี้แผนที่ดำเนินการคือ

---

๒๑๓ พระสาคร ฐานิสฺสโร,พระลูกวัดวัดธาตุเมืองพิณ ตำบลฝั่งแดง อำเภอนากลาง จังหวัดหนองบัวลำภู,สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑๗ มิถุนายน ๒๕๖๐.

แนวทางการพัฒนา	ขั้นตอนและวิธีการพัฒนา
	แผนอะไร และตั้งข้อคำถามในการบริหารแผนนั้นซึ่งประกอบด้วย ๑.ทำไมต้องมีการวางแผนในบริบทของงานนี้ ๒.เมื่อไหร่จึงจะสามารถปฏิบัติตามแผนนั้นได้ ๓.แผนในแต่ละแผนควรจัดวางในลักษณะเช่นใด ๔.อะไรที่มีความจำเป็นในการจัดทำแผนนั้น ๕.ใครคือผู้จะดำเนินตามแผนนั้นในแต่ละด้าน ๖.แผนนั้นควรมีวิธีการในการดำเนินการอย่างไร จากการที่มีการตั้งคำถามในการจัดการแผนดังกล่าวแล้ว ควรมีวิธีการดำเนินการตามรูปแบบของ PDCA ดังต่อไปนี้ ๑. P (Plan) การวางแผน ๒. D (Do) การปฏิบัติตามแผน ๓. C (Check) การตรวจสอบประเมินผล ๔. A (Action) การปรับปรุง/การนำไปใช้
๒.การร่วมกันปฏิบัติตามแผนการจัดโบราณสถาน	พระสงฆ์ต้องมีหลักแนวทางในการร่วมกันปฏิบัติตามแผนในบริบทของพื้นที่ คือ มุ่งเน้นประเด็นที่จะดำเนินการนั้นเป็นสำคัญ บริหารงานนั้นด้วยความเป็นภาวะผู้นำ ส่งเสริมให้ทุกฝ่ายของงานให้มีส่วนร่วมมากขึ้น ดำเนินการอย่างเป็นระบบ ปรับปรุงงานเหล่านั้นอย่างต่อเนื่อง ตรวจสอบข้อเท็จจริงด้านต่างๆตามบริบทของพื้นที่ โดยมีขั้นตอน คือ ๑.วิเคราะห์ปัญหา ๒.การกำหนดแผนการในการปฏิบัติงาน ๓.กำหนดเป้าหมายในการดำเนินงาน ๔.กำหนดวิธีการดำเนินงาน ๕.กำหนดค่าใช้จ่าย ๖.ปฏิบัติตามแผนอย่างเป็นระบบ ๗.การประเมินและปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง
๓.การร่วมกันจัดการการใช้ผลประโยชน์จากแหล่ง	พระสงฆ์ต้องมีความเข้าในในบริบทของโบราณสถานได้เป็นอย่างดี มีหลักธรรมาภิบาลเข้ามาเพื่อจัดสันผลประโยชน์ ที่

แนวทางการพัฒนา	ขั้นตอนและวิธีการพัฒนา
โบราณสถาน	เกิดขึ้น คือ หลักนิติธรรม หลักคุณธรรม หลักความโปร่งใส หลักความมีส่วนร่วม หลักความรับผิดชอบ หลักความคุ้มค่า โดยคิดวิเคราะห์จะมีวิธีการเช่นใดในการพัฒนาเพื่อให้เกิดประโยชน์กับองค์รวมได้เป็นอย่างดี สิ่งที่จะสามารถใช้ผลประโยชน์จากแหล่งโบราณสถานได้ต้องเกิดขึ้นจาก หลักและวิธีการในการให้ความสำคัญเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่โบราณสถานดังนี้ ๑.สามารถตอบคำถามเป้าหมายของการดำเนินงานได้ว่ามีวิธีการอย่างไรที่จะพัฒนาให้แหล่งโบราณสถานนั้นให้พุทธศาสนิกชนหรือบุคคลทั่วไปได้รับทราบมากที่สุด ๒.การปฏิบัติตามแผนจะต้องระบุโครงสร้างของแหล่งโบราณสถานอย่างชัดเจน ให้เห็นว่ามีความน่าสนใจมากน้อยเพียงใด ๓.การจัดทำรายละเอียดด้านต่างๆ ต้องมีจุดเด่น เพื่อให้เกิดความสนใจแก่พุทธศาสนิกชนและบุคคลทั่วไปในการท่องเที่ยวและสักการบูชา หากการดำเนินการสิ่งเหล่านี้สามารถดำเนินการได้เพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์การใช้ประโยชน์จากแหล่งโบราณสถาน จะเป็นแนวทางในการพัฒนาที่ดีขึ้นทั้งนี้ยังสร้างความเจริญทางด้านอารยธรรมให้กับบุคคลในพื้นที่เพิ่มมากขึ้นในอนาคตได้อีกด้วย
๔.การร่วมติดตามและประเมินผลในการจัดการโบราณสถาน	พระสงฆ์ต้องมีวิสัยทัศน์และวิธีการในการติดตามประเมินผลของแหล่งโบราณสถานให้มีประสิทธิเพื่อให้เกิดประสิทธิผล ดังต่อไปนี้ ๑.วิเคราะห์สถานการณ์ด้านต่างๆ เช่น จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และภัยคุกคามที่อาจเกิดขึ้นในการบริหารจัดการด้านต่างๆ ด้วยวิธีการวิเคราะห์อย่างระเอียดและมีแบบแผน ๒.มีวิสัยทัศน์ภารกิจในการพัฒนาที่เป็นจุดแข็ง และโอกาสให้ดียิ่งขึ้น ทั้งนี้ต้องมีวิธีการรับมือการรับภัยคุกคามที่อาจเกิดขึ้นร่วมทั้งจุดอ่อนในบริบทของพื้นที่

แนวทางการพัฒนา	ขั้นตอนและวิธีการพัฒนา
	๓. ดำเนินการตามกระบวนการแผนที่กำหนดไว้และพัฒนาแผนอย่างเป็นระบบ เช่น การสร้างกิจกรรมต่าง ๆ การบริหารทรัพยากรบุคคลให้เข้ากับระบบการดำเนินงานร่วมทั้งงบประมาณในการดำเนินงาน เวลาในการปฏิบัติงาน เป็นต้น
๕.การร่วมทำนุบำรุงรักษาในการจัดการโบราณสถาน	พระสงฆ์ต้องมีวิธีการในการดูแลแหล่งโบราณสถานเพื่อการทำนุบำรุงรักษาให้คงอยู่ต่อไป ดังนี้ ๑.ต้องมีการวางแผนในบริบทของพื้นที่และทรัพยากรมนุษย์ในระยะสั้นและยาว ในการสืบสานแหล่งโบราณสถาน ๒.แผนระยะสั้นเป็นการวางแผนเตรียมการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้อย่างรวดเร็ว ๓.แผนระยะยาวเป็นการคาดคะเนในระยะยาว เช่น ๒ ปี ๕ ปี ๑๐ ปี เพื่อจะช่วยให้ใช้ทรัพยากรมนุษย์ให้เกิดประสิทธิภาพ หาคนมาใช้ได้ตรงกับวัตถุประสงค์ของแหล่งโบราณสถาน ทั้งนี้กระบวนการดังกล่าวเป็นประโยชน์ในทุกมิติในการส่งเสริมให้พระสงฆ์และพุทธศาสนิกชนในเขตพื้นที่มีความเข้าใจและสืบสานอารยธรรมประเพณีจากบรรพบุรุษสู่ลูกหลานได้และเป็นการสืบต่อพระพุทธศาสนาให้อยู่นานเท่านาน

จากตาราง แนวทางการพัฒนาการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในพื้นที่สำนักศิลปากรที่ ๙ สามารถสรุปได้ว่า พระสงฆ์ควรมีการวางแผนในบริบทของพื้นที่และทรัพยากรมนุษย์ในระยะสั้นและยาว ในการสืบสานแหล่งโบราณสถาน แผนระยะสั่นเป็นการวางแผนเตรียมการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้อย่างรวดเร็วแผนระยะยาวเป็นการคาดคะเนในระยะยาว เช่น ๒ ปี ๕ ปี ๑๐ ปี เพื่อจะช่วยให้ใช้ทรัพยากรมนุษย์ให้เกิดประสิทธิภาพ หาคนมาใช้ได้ตรงกับวัตถุประสงค์ของแหล่งโบราณสถาน

พระสงฆ์ต้องมีการวางแผนด้วยวิธีการตั้งคำถาม ทำไมต้องมีการวางแผนในบริบทของงานนี้ เมื่อไหร่จึงจะสามารถปฏิบัติตามแผนนั้นได้ แผนในแต่ละแผนควรจัดวางในลักษณะเช่นใด

อะไรที่มีความจำเป็นในการจัดทำแผนนั้น ใครคือผู้จะดำเนินตามแผนนั้นในแต่ละด้าน แผนนั้นควรมีวิธีการในการดำเนินการอย่างไร ลงมือปฏิบัติตามแผนตามรูปแบบของ PDCA คือ P (Plan) การวางแผน D (Do) การปฏิบัติตามแผน C (Check) การตรวจสอบประเมินผล A (Action) การปรับปรุง/การนำไปใช้ ดำเนินการปฏิบัติตามแผน ตรวจสอบข้อเท็จจริงด้านต่างๆตามบริบทของพื้นที่ โดยมีขั้นตอน คือ วิเคราะห์ปัญหา การกำหนดแผนการในการปฏิบัติงาน กำหนดเป้าหมายในการดำเนินงาน กำหนดวิธีการดำเนินงาน กำหนดค่าใช้จ่าย ปฏิบัติตามแผนอย่างเป็นระบบ การประเมินและปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง มีหลักธรรมาภิบาลเข้ามาเพื่อจัดสันผลประโยชน์ ที่เกิดขึ้น คือ หลักนิติธรรม หลักคุณธรรม หลักความโปร่งใส หลักความมีส่วนร่วม หลักความรับผิดชอบ หลักความคุ้มค่า ทั้งนี้ต้องมีการวิเคราะห์สถานการณ์ด้านต่างๆ เช่น จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และภัยคุกคามที่อาจเกิดขึ้นในการบริหารจัดการด้านต่างๆ ด้วยวิธีการวิเคราะห์อย่างละเอียดและมีแบบแผน มีวิสัยทัศน์ภารกิจในการพัฒนาที่เป็นจุดแข็ง และโอกาสให้ดียิ่งขึ้น ต้องมีวิธีการรับมือการรับภัยคุกคามที่อาจเกิดขึ้นร่วมทั้งจุดอ่อนในบริบทของพื้นที่ ดำเนินการตามกระบวนการแผนที่กำหนดไว้และพัฒนาแผนอย่างเป็นระบบ

บทที่ ๕

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

ในการวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดสำนักศิลปากรที่ ๙ เป็นการวิจัยผู้วิจัยใช้รูปแบบวิจัยแบบผสม (Mixed Method) โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) โดยการใช้แบบสอบถาม และใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Dept Interviewโดยผู้วิจัยได้ตั้งวัตถุประสงค์ไว้ ๓ ประการ คือ

๑. เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดหน่วยงานศิลปากรที่ ๙ อันประกอบด้วยจังหวัดขอนแก่น มหาสารคาม อุดรธานี หนองบัวลำภู หนองคาย และบึงกาฬ

๒. เพื่อศึกษาแนวทางแก้ไขปัญหาการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในพื้นที่สำนักศิลปากรที่ ๙

๓. เพื่อหาแนวทางการพัฒนาการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในพื้นที่สำนักศิลปากรที่ ๙

จึงสรุปผลการวิจัยได้ต่อไปนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๕.๒ อภิปรายผลการวิจัย

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๕.๑.๑ การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดสำนักศิลปากรที่ ๙ โดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล ดังนี้

สถานภาพ พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดสำนักศิลปากรที่ ๙ ส่วนใหญ่เป็นคฤหัสถ์ จำนวน ๒๘๗ อายุ ส่วนใหญ่มีอายุ ๓๕- ๔๔ ปี จำนวน ๙๘ คน พรรษา (เฉพาะบรรพชิต) พบว่า ส่วนใหญ่มีพรรษา ๖-๑๐ พรรษา จำนวน ๓๕ รูป วิทยฐานะ นักธรรม (เฉพาะบรรพชิต) พบว่า ส่วนใหญ่ได้นักธรราชันเอก จำนวน ๗๓ รูป วิทยฐานะ บาลี (เฉพาะบรรพชิต) พบว่า ส่วนใหญ่ได้เปรียญตรี (ประโยค ๑-๒ - ป.ธ.๓) จำนวน ๒๕ รูป การศึกษาทางโลก พบว่า ส่วนใหญ่มีระดับการศึกษามัธยมศึกษา จำนวน ๒๔๑ คน ตำแหน่ง พบว่า ส่วนใหญ่มีตำแหน่งอื่นๆ จำนวน ๒๑๕ คน

๕.๑.๒ วิเคราะห์ผลการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดสำนักศิลปากรที่ ๙

การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดสำนักศิลปากรที่ ๙ **โดยภาพรวม**อยู่ในระดับมาก ($\overline{X}$ = ๓.๖๗) และรายด้าน มีการปฏิบัติในระดับมาก ด้านที่มีค่าเฉลี่ยการปฏิบัติสูงสุดคือ การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ (Benefits) ($\overline{X}$ = ๓.๘๔) รองลงมาคือ การมีส่วนร่วมในการวางแผน (Planning) ($\overline{X}$ = ๓.๖๗) ตามด้วย การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน (Implementation) ($\overline{X}$ = ๓.๖๕) ส่วนด้านที่มีค่าเฉลี่ยปฏิบัติต่ำสุดคือ การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation) ($\overline{X}$ = ๓.๕๓)

๕.๑.๓ แนวทางแก้ไขปัญหาการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในพื้นที่สำนักศิลปากรที่ ๙

ซึ่งประกอบด้วย ๑. กลุ่มโบราณสถาน เวียงคุก จังหวัดหนองคาย ๒. เมืองนครจำปาศรี จังหวัดมหาสารคาม ๓. ภูพระบาทบัวบก จังหวัดอุดรธานี ๔. พระธาตุบังพวน จังหวัดหนองคาย ๕. วัดโพนชัย จังหวัดเลย ๖. กู่ประภาชัย จังหวัดขอนแก่น ๗. พระธาตุศรีสองรัก จังหวัดเลย ๘. ปราสาทเปือยน้อย จังหวัดขอนแก่น ๙. พระธาตุขามแก่น จังหวัดขอนแก่น ๑๐. พระธาตุเมืองพิณ จังหวัดหนองบัวลำภู สรุปการสัมภาษณ์โดยภาพร่วมดังรายละเอียดในแต่ละประเด็นดังต่อไปนี้

๕.๑.๓.๑ การมีส่วนร่วมในการวางแผน ของพระสงฆ์ของแหล่งโบราณสถาน แบ่งออกเป็น ๓ ประเด็น คือ

๑.แหล่งโบราณสถานอยู่ภายในเขตพื้นที่ของวัด และพระสงฆ์มีความเป็นภาวะผู้นำทางการปกครองมีวิสัยทัศน์ก้าวไกล มีวิธีการปฏิบัติอย่างชัดเจน เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการบริหารจัดการมากที่สุด

๒. แหล่งโบราณสถานอยู่นอกพื้นที่ของวัด และพระสงฆ์มีความรู้ความสามารถในการบริหารจัดการ บทบาทการมีส่วนร่วมจะอยู่ในระดับปานกลางที่ต้องอาศัยพระสงฆ์เข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการดูแลแหล่งโบราณสถาน

๓. แหล่งโบราณสถานอยู่ภายในวัด แต่พระสงฆ์ไม่มีความเป็นภาวะผู้ทางการปกครองการบริหารจัดการจึงไม่มีการพัฒนาและส่งผลเสียหลายๆด้าน บทบาทของพระสงฆ์จึงมีส่วนร่วมน้อย

๔. แหล่งโบราณสถานอยู่นอกพื้นที่ของวัด และพระสงฆ์ไม่มีความเป็นภาวะผู้ทางการปกครองและการบริหารจัดการ จึงไม่มีบทบาทในการมีส่วนร่วมในการวางแผน ขาดการยอมรับจากทุกด้านทางการปกครองและการบริหารจัดการ

๕.๑.๓.๒ การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน สามารถแบ่งออกได้ ๒ ประเด็นคือ

๑. พระสงฆ์ที่มีความรู้ความสามารถในการบริหารจัดการ มีความเป็นภาวะผู้นำและสามารถติดต่อประสานงานได้ทุกมิติ จะเป็นผู้ที่มีส่วนร่วมในการดำเนินงาน และมีบทบาทในทุกๆด้านเกี่ยวกับการจัดการดูแลแหล่งโบราณสถาน ทั้งนี้ การจัดการอย่างเป็นระบบของพระสงฆ์มีส่วนสำคัญในการคิด การวางแผน การบริหารจัดการทรัพยากรมนุษย์ เป็นรูปแบบที่อำนวยความสะดวกและเกิดความสำเร็จในการทำงานของพระสงฆ์ได้เป็นอย่างดี

๒. พระสงฆ์ที่มีเข้าใจในระบบการจัดการ ไม่มีความรู้ในการวางแผนนโยบายในทุกๆด้าน และขาดการติดต่อประสานงานกับส่วนงานต่างๆ สิ่งเหล่าเป็นข้อเสียที่ทำให้พระสงฆ์ไม่มีส่วนร่วมในการดำเนินงานในแหล่งโบราณสถาน

๕.๑.๓.๓ การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ สามารถแบ่งออกได้ ๓ ประเด็น คือ

๑. พระสงฆ์ที่แหล่งโบราณสถานอยู่ภายในวัด และแหล่งโบราณสถานนั้นเป็นที่สักการบูชาของพุทธศาสนิกชน มีผู้มากราบไหว้บูชาเป็นประจำ จะได้รับผลประโยชน์ในการทำนุบำรุงแหล่งโบราณสถานเหล่านั้นให้ดียิ่งขึ้นได้ ทั้งนี้ยังนำผลประโยชน์ที่ได้นำไปใช้ในการสาธารณูปโภค และสาธารณูปการแก่บุคคลส่วนร่วม

๒. พระสงฆ์ที่มีแหล่งโบราณสถานอยู่ภายในวัด และแหล่งโบราณสถานนั้นเป็นที่สักการบูชาของพุทธศาสนิกชน แต่พระสงฆ์ขาดประสบการณ์และวิธีการในการวางแผนงาน การ

จัดการด้านต่างๆ จึงทำให้การบริหารจัดการไม่เป็นไปตามแนวทางในการพัฒนาสถานแหล่งโบราณสถานมากนัก จึงส่งผลให้เกิดวิกฤตปัญหาในการจัดการแหล่งโบราณสถานให้เป็นที่หน้าสนใจ และขาดการพัฒนาแหล่งโบราณสถาน ผลประโยชน์ที่จะได้รับในแหล่งโบราณสถาน กลับส่งผลเสียต่อโบราณสถาน สิ่งเหล่านี้เป็นวิธีการและขั้นตอนของพระสงฆ์ที่ต้องมีการจัดการวางแผนให้ดีขึ้นต่อไป

๓. แหล่งโบราณสถานอยู่นอกวัด พระสงฆ์ไม่มีส่วนร่วมในการจัดในผลประโยชน์ของแหล่งโบราณสถาน เพราะว่าการดำเนินการทุกอย่างเป็นหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ภาครัฐที่ได้รับมอบหมายในการดูแลแหล่งโบราณสถานนั้นๆ

๕.๑.๓.๔ การมีส่วนร่วมในการประเมินผล คือ พระสงฆ์ที่มีบทบาทจะมีแนวทางและวิธีการในการดำเนินการให้เป็นไปตามแผนนโยบายที่กำหนดไว้ ทั้งนี้การดำเนินการจะสำเร็จได้ต้องอาศัยพระสงฆ์ที่มีภาวะความเป็นผู้นำในการตัดสินใจ ด้านต่างๆ โดยภาครัฐให้การสนับสนุนและส่งเสริมในการดำเนินการ แต่ทว่า พระสงฆ์ที่ไม่มีบทบาทในการดำเนินการ ไม่มีบทบาทในการวางแผนนโยบายด้านต่างๆ เป็นส่วนที่ส่งผลเสียและขาดความเข้าใจในทุกๆ ด้าน ทั้งนี้ พระสงฆ์เหล่านั้นไม่มีบทบาทในการประเมินผลงานด้านต่างๆ ของแหล่งโบราณสถาน

การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในพื้นที่สำนักศิลปากรที่ ๙ สามารถสรุปได้ว่า พระสงฆ์ต้องมีความเป็นภาวะผู้นำ มีวิสัยทัศน์ในการบริหารจัดการ มีการประสานงานกับหน่วยงานต่างๆ เพื่อให้เกิดความคุ้นเคยและมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ทั้งนี้ พระสงฆ์ต้องมีวิธีการในการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ เช่น การวางแผนในระบบและกลไกลในทุกมิติ การปฏิบัติตามแผน การประเมินผล และการแก้ไขและพัฒนาแผนนั้นๆ ให้ดีขึ้นต่อไป

๕.๑.๔ แนวทางการพัฒนาการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในพื้นที่สำนักศิลปากรที่ ๙

ซึ่งประกอบด้วย ๑. กลุ่มโบราณสถาน เวียงคุก จังหวัดหนองคาย ๒. เมืองนครจำปาศรี จังหวัดมหาสารคาม ๓. ภูพระบาทบัวบก จังหวัดอุดรธานี ๔. พระธาตุบังพวน จังหวัดหนองคาย ๕. วัดโพนชัย จังหวัดเลย ๖. กู่ประภาชัย จังหวัดขอนแก่น ๗. พระธาตุศรีสองรัก จังหวัดเลย ๘. ปราสาทเปือยน้อย จังหวัดขอนแก่น ๙. พระธาตุขามแก่น จังหวัดขอนแก่น ๑๐. พระธาตุเมืองพิณ จังหวัดหนองบัวลำภู สรุปการสัมภาษณ์โดยภาพร่วมดังรายละเอียดในแต่ละประเด็น ดังต่อไปนี้

๕.๑.๔.๑ แนวทางการพัฒนา การร่วมกันวางแผนในการจัดการโบราณสถาน พระสงฆ์ต้องมีวิธีการในการดำเนินงานดังนี้

การวางแผนที่เป็นระบบต้องเข้าใจในบริบทของพื้นที่ และมีวิธีการการจัดการอย่างเป็นระบบ ทั้งนี้แผนที่ดำเนินการคือแผนอะไร และตั้งข้อคำถามในการบริหารแผนนั้นดังนี้ ๑.

ทำไมต้องมีการวางแผนในบริบทของงานนี้ ๒.เมื่อไหร่จึงจะสามารถปฏิบัติตามแผนนั้นได้ ๓.แผนในแต่ละแผนควรจัดวางในลักษณะเช่นใด ๔.อะไรที่มีความจำเป็นในการจัดทำแผนนั้น ๕.ใครคือผู้จะดำเนินตามแผนนั้นในแต่ละด้าน ๖.แผนนั้นควรมีวิธีการในการดำเนินการอย่างไร

จากการที่มีการตั้งคำถามในการจัดการแผนดังกล่าวแล้ว ควรมีวิธีการดำเนินการตามรูปแบบของ PDCA ดังต่อไปนี้

๑. P (Plan) การวางแผน

๒. D (Do) การปฏิบัติตามแผน

๓. C (Check) การตรวจสอบประเมินผล

๔. A (Action) การปรับปรุง/การนำไปใช้

๕.๑.๔.๒ แนวทางการพัฒนา การร่วมกันปฏิบัติตามแผนการจัดโบราณสถาน

พระสงฆ์ต้องมีหลักแนวทางในการร่วมกันปฏิบัติตามแผนในบริบทของพื้นที่ คือ มุ้งเน้นประเด็นที่จะดำเนินการนั้นเป็นสำคัญ บริหารงานนั้นด้วยความเป็นภาวะผู้นำ ส่งเสริมให้ทุกฝ่ายของงานให้มีส่วนร่วมมากขึ้น ดำเนินการอย่างเป็นระบบ ปรับปรุงงานเหล่านั้นอย่างต่อเนื่อง ตรวจสอบข้อเท็จจริงด้านต่างๆตามบริบทของพื้นที่ โดยมีขั้นตอน คือ ๑.วิเคราะห์ปัญหา ๒.การกำหนดแผนการในการปฏิบัติงาน ๓.กำหนดเป้าหมายในการดำเนินงาน ๔.กำหนดวิธีการดำเนินงาน ๕.กำหนดค่าใช้จ่าย ๖.ปฏิบัติตามแผนอย่างเป็นระบบ ๗.การประเมินและปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง

๕.๑.๔.๓ แนวทางการพัฒนา การร่วมกันจัดการการใช้ผลประโยชน์จากแหล่งโบราณสถาน

พระสงฆ์ต้องมีความเข้าในในบริบทของโบราณสถานได้เป็นอย่างดี มีหลักธรรมาภิบาลเข้ามาเพื่อจัดสันผลประโยชน์ ที่เกิดขึ้น คือ หลักนิติธรรม หลักคุณธรรม หลักความโปร่งใส หลักความมีส่วนร่วม หลักความรับผิดชอบ หลักความคุ้มค่า โดยคิดวิเคราะห์จะมีวิธีการเช่นใดในการพัฒนาเพื่อให้เกิดประโยชน์กับองค์รวมได้เป็นอย่างดี สิ่งที่จะสามารถใช้ผลประโยชน์จากแหล่งโบราณสถานได้ต้องเกิดขึ้นจาก หลักและวิธีการในการให้ความสำคัญเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่โบราณสถานดังนี้

๑.สามารถตอบคำถามเป้าหมายของการดำเนินงานได้ว่า มีวิธีการอย่างไรที่จะพัฒนาให้แหล่งโบราณสถานนั้นให้พุทธศาสนิกชนหรือบุคคลทั่วไปได้รับทราบมากที่สุด

๒.การปฏิบัติตามแผนจะต้องระบุโครงสร้างของแหล่งโบราณสถานอย่างชัดเจนให้เห็นว่ามีความน่าสนใจมากน้อยเพียงใด

๓.การจัดทำรายละเอียดด้านต่างๆ ต้องมีจุดเด่น เพื่อให้เกิดความสนใจแก่พุทธศาสนิกชนและบุคคลทั่วไปในการท่องเที่ยวและสักการบูชา

หากการดำเนินการสิ่งเหล่านี้สามารถดำเนินการได้เพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์การใช้ประโยชน์จากแหล่งโบราณสถาน จะเป็นแนวทางในการพัฒนาที่ดีขึ้นทั้งนี้ยังสร้างความเจริญทางด้านอารยธรรมให้กับบุคคลในพื้นที่เพิ่มมากขึ้นในอนาคตได้อีกด้วย

๕.๑.๔.๔ แนวทางการพัฒนา การร่วมติดตามและประเมินผลในการจัดการโบราณสถาน พระสงฆ์ต้องมีวิสัยทัศน์และวิธีการในการติดตามประเมินผลของแหล่งโบราณสถานให้มีประสิทธิเพื่อให้เกิดประสิทธิผล ดังต่อไปนี้

๑.วิเคราะห์สถานการณ์ด้านต่างๆ เช่น จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และภัยคุกคามที่อาจเกิดขึ้นในการบริหารจัดการด้านต่างๆ ด้วยวิธีการวิเคราะห์อย่างระเอียดและมีแบบแผน

๒.มีวิสัยทัศน์ภารกิจในการพัฒนาที่เป็นจุดแข็ง และโอกาสให้ดียิ่งขึ้น ทั้งนี้ต้องมีวิธีการรับมือการับภัยคุกคามที่อาจเกิดขึ้นร่วมทั้งจุดอ่อนในบริบทของพื้นที่

๓. ดำเนินการตามกระบวนการแผนที่กำหนดไว้และพัฒนาแผนอย่างเป็นระบบ เช่น การสร้างกิจกรรมต่าง ๆ การบริหารทรัยพากรบุคคลให้เข้ากับระบบการดำเนินงานร่วมทั้งงบประมาณในการดำเนินงาน เวลาในการปฏิบัติงาน เป็นต้น

๕.๑.๔.๕ แนวทางการพัฒนา การร่วมทำนุบำรุงรักษาในการจัดการโบราณสถาน พระสงฆ์ต้องมีวิธีการในการดูแลแหล่งโบราณสถานเพื่อการทำนุบำรุงรักษาให้คงอยู่ต่อไป ดังนี้

๑.ต้องมีการวางแผนในบริบทของพื้นที่และทรัพยากรมนุษย์ในระยะสั้นและยาวในการสืบสานแหล่งโบราณสถาน

๒.แผนระยะสั่นเป็นการวางแผนเตรียมการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้อย่างรวดเร็ว

๓.แผนระยะยาวเป็นการคาดคะเนในระยะยาว เช่น ๒ ปี ๕ ปี ๑๐ ปี เพื่อจะช่วยให้ใช้ทรัพยากรมนุษย์ให้เกิดประสิทธิภาพ หาคนมาใช้ได้ตรงกับวัตถุประสงค์ของแหล่งโบราณสถาน

ทั้งนี้กระบวนการดังกล่าวเป็นประโยชน์ในทุกมิติในการส่งเสริมให้พระสงฆ์และพุทธศาสนิกชนในเขตพื้นที่มีความเข้าใจและสืบสานอารยธรรมประเพณีจากบรรพบุรุษสู่ลูกหลานได้และเป็นการสืบต่อพระพุทธศาสนาให้อยู่นานเท่านาน

แนวทางการพัฒนาการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในพื้นที่สำนักศิลปากรที่ ๙ สามารถสรุปได้ว่า พระสงฆ์ควรมีการวางแผนในบริบทของพื้นที่และทรัพยากรมนุษย์ในระยะสั้นและยาว ในการสืบสานแหล่งโบราณสถาน แผนระยะสั่นเป็นการวางแผนเตรียมการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้อย่างรวดเร็วแผนระยะยาวเป็นการคาดคะเนในระยะยาว เช่น ๒

ปี ๕ ปี ๑๐ ปี เพื่อจะช่วยให้ใช้ทรัพยากรมนุษย์ให้เกิดประสิทธิภาพ หาคนมาใช้ได้ตรงกับวัตถุประสงค์ของแหล่งโบราณสถาน

พระสงฆ์ต้องมีการวางแผนด้วยวิธีการตั้งคำถาม ทำไมต้องมีการวางแผนในบริบทของงานนี้ เมื่อไหร่จึงจะสามารถปฏิบัติตามแผนนั้นได้ แผนในแต่ละแผนควรจัดวางในลักษณะเช่นใด อะไรที่มีความจำเป็นในการจัดทำแผนนั้น ใครคือผู้จะดำเนินตามแผนนั้นในแต่ละด้าน แผนนั้นควรมีวิธีการในการดำเนินการอย่างไร ลงมือปฏิบัติตามแผนตามรูปแบบของ PDCA คือ P (Plan) การวางแผน D (Do) การปฏิบัติตามแผน C (Check) การตรวจสอบประเมินผล A (Action) การปรับปรุง/การนำไปใช้ ดำเนินการปฏิบัติตามแผน ตรวจสอบข้อเท็จจริงด้านต่างๆตามบริบทของพื้นที่ โดยมีขั้นตอน คือ วิเคราะห์ปัญหา การกำหนดแผนการในการปฏิบัติงาน กำหนดเป้าหมายในการดำเนินงาน กำหนดวิธีการดำเนินงาน กำหนดค่าใช้จ่าย ปฏิบัติตามแผนอย่างเป็นระบบ การประเมินและปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง มีหลักธรรมาภิบาลเข้ามาเพื่อจัดสันผลประโยชน์ ที่เกิดขึ้น คือ หลักนิติธรรม หลักคุณธรรม หลักความโปร่งใส หลักความมีส่วนร่วม หลักความรับผิดชอบ หลักความคุ้มค่า ทั้งนี้ต้องมีการวิเคราะห์สถานการณ์ด้านต่างๆ เช่น จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และภัยคุกคามที่อาจเกิดขึ้นในการบริหารจัดการด้านต่างๆ ด้วยวิธีการวิเคราะห์อย่างละเอียดและมีแบบแผน มีวิสัยทัศน์ภารกิจในการพัฒนาที่เป็นจุดแข็ง และโอกาสให้ดียิ่งขึ้น ต้องมีวิธีการรับมือการรับภัยคุกคามที่อาจเกิดขึ้นร่วมทั้งจุดอ่อนในบริบทของพื้นที่ ดำเนินการตามกระบวนการแผนที่กำหนดไว้และพัฒนาแผนอย่างเป็นระบบ

๕.๒ อภิปรายผลการวิจัย

๕.๒.๑ แนวทางแก้ไขปัญหาการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในพื้นที่สำนักศิลปากรที่ ๙

จากการศึกษาแนวทางแก้ไขปัญหาการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในพื้นที่สำนักศิลปากรที่ ๙ สามารถอภิปรายในรายด้านในแต่ละประเด็น ดังนี้

๕.๒.๑.๑ การมีส่วนร่วมในการวางแผน แหล่งโบราณสถานอยู่ภายในเขตพื้นที่ของวัด และพระสงฆ์มีความเป็นภาวะผู้นำทางการปกครองมีวิสัยทัศน์ก้าวไกล มีวิธีการปฏิบัติอย่างชัดเจน เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการบริหารจัดการมากที่สุด ๒. แหล่งโบราณสถานอยู่นอกพื้นที่ของวัด และพระสงฆ์มีความรู้ความสามารถในการบริหารจัดการ บทบาทการมีส่วนร่วมจะอยู่ในระดับปานกลางที่ต้องอาศัยพระสงฆ์เข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการดูแลแหล่งโบราณสถาน ๓. แหล่งโบราณสถานอยู่ภายในวัด แต่พระสงฆ์ไม่มีความเป็นภาวะผู้ทางการปกครองการบริหารจัดการจึงไม่มีการพัฒนาและส่งผลเสียหลายๆด้าน บทบาทของพระสงฆ์จึงมีส่วนร่วมน้อย ๔. แหล่งโบราณสถานอยู่นอกพื้นที่ของวัด และพระสงฆ์ไม่มีความเป็นภาวะผู้ทางการปกครองและการบริหารจัดการ จึงไม่มีบทบาทในการมีส่วนร่วมในการวางแผน ขาดการยอมรับจากทุกด้านทางการปกครองและการบริหารจัดการ **สามารถอภิปรายได้ว่า** บางครั้งพระสงฆ์ยังไม่กล้าตัดสินใจในการดำเนินการ ซึ่งเป็นผลมาจากปัญหาหลายอย่างในการดำเนินการ สิ่งที่สำคัญคือการตัดสินใจในการดำเนินการเป็นส่วนที่สำคัญในการที่ทำให้พระสงฆ์มีการวางแผนที่ยังไม่ชัดเจนในการดำเนินการวางแผนงานให้มีประสิทธิภาพและเป็นระบบ ซึ่งใกล้เคียงกับแนวคิดของ **กรรณิการ์ สุธีรัตนาภิรมย์** ได้วิจัยเรื่อง “พัฒนาการแนวคิดและวิธีอนุรักษ์โบราณสถานในประเทศไทย” จากผลการวิจัยพบว่า เกิดกระบวนการ การวินิจฉัย และ ชันสูตร ก่อนที่จะสถาปนาปฏิสังขรณ์เป็นครั้ง

แรกพบเกิดแนวคิดการบูรณะให้กลืนกับของที่มีอยู่เดิมหรือให้เข้ากับสุนทรียภาพ รวมทั้งรักษาของเดิมไว้ตามประวัติศาสตร์ แต่ไม่ได้เป็นกระบวนการเฉพาะที่ทำกับอาคารที่จะซ่อมแซมทุกหลัง และไม่สามารถระบุถึงวิธีการปฏิบัติต่าง ๆ อย่างชัดเจน และต่อมาสมัยรัชกาลที่ ๖ แนวทางการแก้ปัญหาตะวันตกจากที่เคยกอเป็นรูปรางในรัชกาลที่ ๕ ได้ถูกเสริมเป็นรูปแบบที่ชัดเจน แนวทางที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสนอให้แก่ชาวไทย คือ ลัทธิชาตินิยม ซึ่งจะให้เป็นแนวทางในการรักษาวัฒนธรรมของชาติไว้ในยามที่ต้องพัฒนาประเทศด้วยเทคโนโลยีตะวันตก

๕.๒.๑.๒ การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน สามารถแบ่งออกได้ ๒ ประเด็นคือ พระสงฆ์ที่มีความรู้ความสามารถในการบริหารจัดการ มีความเป็นภาวะผู้นำ และสามารถติดต่อประสานงานได้ทุกมิติ จะเป็นผู้ที่มีส่วนร่วมในการดำเนินงาน และมีบทบาทในทุกๆด้านเกี่ยวกับการจัดการดูแลแหล่งโบราณสถาน ทั้งนี้ การจัดการอย่างเป็นระบบของพระสงฆ์มีส่วนสำคัญในการคิด การวางแผน การบริหารจัดการทรัพยากรมนุษย์ เป็นรูปแบบที่อำนวยความสะดวกและเกิดความสำเร็จในการทำงานของพระสงฆ์ได้เป็นอย่างดี พระสงฆ์ที่ไม่เข้าใจในระบบการจัดการ ไม่มีความรู้ในการวางแผนนโยบายในทุกๆด้าน และขาดการติดต่อประสานงานกับส่วนงานต่างๆ สิ่งเหล่าเป็นข้อเสียที่ทำให้พระสงฆ์ไม่มีส่วนร่วมในการดำเนินงานในแหล่งโบราณสถาน **สามารถอภิปรายได้ว่า** พระสงฆ์ที่มีความรู้ความสามารถในการบริหารจัดการและดำเนินการตามแผนงานเกิดจาก การได้ศึกษาข้อปฏิบัติที่ถูกต้อง จึงสามารถวางแนวทางและขั้นตอนในการดำเนินการได้อย่างเป็นระบบ ต่างจากพระสงฆ์ที่ไม่ได้ศึกษาข้อปฏิบัติในประเด็นต่างๆ ให้ถูกต้องส่งผลทำให้เกิดปัญหาหลายๆอย่างตามมาเกิดความไม่เข้าใจในประเด็นปัญหาหลายด้าน และมาตรการในการใช้เกณฑ์ในการดำเนินการควรให้มีความชัดเจน ซึ่งใกล้เคียงกับ **สุนทร เพชรทอง** ได้ทำการวิจัยเรื่อง "มาตรการทางกฎหมายในการรักษาคุมครองโบราณสถาน ตามพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๐๔" จากผลการวิจัยพบว่าปัจจัยสำคัญที่ทำให้โบราณสถาน และโบราณคดีที่อยู่ในพื้นที่ทั่ว ๆ ไปของประเทศส่วนมากถูกทำลายไปนั้น คือมาตรการทางกฎหมายที่มีผลใช้บังคับอยู่ในปัจจุบันที่กำหนดมาตรการในการบังคับใช้ไม่เหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพของปัญหาที่อาจเกิดขึ้นหลายประการ กฎหมายฉบับหนึ่ง คือ พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๐๔ ฉบับแก่ไขเพิ่มเติม พ.ศ.๒๕๓๕ มาตรา ๗ กำหนดให้กรมศิลปากร ซึ่งเป็นองค์กรภาครัฐเพียงหน่วยงานเดียวดำเนินกิจกรรมเกี่ยวกับการอนุรักษ์และคุมครองโบราณสถานโบราณวัตถุ แหล่งโบราณคดี มีหน้าที่บังคับการให้เป็นไปตามมาตรการทางกฎหมายดังกล่าวโดยเฉพาะอย่างยิ่งการขึ้นทะเบียนมรดกวัฒนธรรมของชาติ ซึ่งไม่อาจดำเนินการได้ทั่วถึงครบทุกพื้นที่ส่งผลให้ขาดขอมูล

เกี่ยวกับแหล่งโบราณคดี โบราณสถาน ที่อยู่ในพื้นที่โครงการ รวมทั้งส่วนที่ฝังจมอยู่ใต้ดิน ที่จะนำไปกำหนดมาตรการการป้องกัน แก้ไข และลดผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นได้

๕.๒.๑.๓ การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ พระสงฆ์ที่แหล่งโบราณสถานอยู่ภายในวัด และแหล่งโบราณสถานนั้นเป็นที่สักการบูชาของพุทธศาสนิกชน มีผู้มากราบไหว้บูชาเป็นประจำ จะได้รับผลประโยชน์ในการทำนุบำรุงแหล่งโบราณสถานเหล่านั้นให้ดียิ่งขึ้นได้ ทั้งนี้ยังนำผลประโยชน์ที่ได้นำไปใช้ในการสาธารณูปโภค และสาธารณูปการแก่บุคคลส่วนร่วม พระสงฆ์ที่มีแหล่งโบราณสถานอยู่ภายในวัด และแหล่งโบราณสถานนั้นเป็นที่สักการบูชาของพุทธศาสนิกชน แต่พระสงฆ์ขาดประสบการณ์และวิธีการในการวางแผนงาน การจัดการด้านต่างๆ จึงทำให้การบริหารจัดการไม่เป็นไปตามแนวทางในการพัฒนาสถานแหล่งโบราณสถานมากนัก จึงส่งผลให้เกิดวิกฤตปัญหาในการจัดการแหล่งโบราณสถานให้เป็นที่หน้าสนใจ และขาดการพัฒนาแหล่งโบราณสถาน ผลประโยชน์ที่จะได้รับในแหล่งโบราณสถาน กลับส่งผลเสียต่อโบราณสถาน สิ่งเหล่านี้เป็นวิธีการและขั้นตอนของพระสงฆ์ที่ต้องมีการจัดการวางแผนให้ดีขึ้นต่อไป แหล่งโบราณสถานอยู่นอกวัด พระสงฆ์ไม่มีส่วนร่วมในการจัดในผลประโยชน์ของแหล่งโบราณสถาน เพราะว่าการดำเนินการทุกอย่างเป็นหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ภาครัฐที่ได้รับมอบหมายในการดูแลแหล่งโบราณสถานนั้นๆ **สามารถอภิปรายได้ว่า** พระสงฆ์ที่มีประสบการณ์ในการทำงานทำกิจกรรมอย่างต่อเนื่องจะรู้ข้อดี ข้อเสีย ข้อบกพร่อง และแนวทางในการแก้ไขปัญหาเหล่านั้นให้มีประสิทธิภาพในการดำเนินการให้ดีขึ้นต่อไป แต่พระสงฆ์ที่ไม่มีประสบการณ์ในการดำเนินการแก้ไขปัญหาด้านต่างๆ เป็นปัญหาหลักของพระสงฆ์ที่ขาดทักษะการดำเนินการผลประโยชน์ที่จะได้รับ ดังนั้นพระสงฆ์ควรมีการจัดการศึกษาในส่วนงานที่เกี่ยวข้อง พัฒนาศักยภาพของตนเองให้ดีขึ้นเท่าเทียมกับส่วนงานอื่นๆ ซึ่งใกล้เคียงกับ **พระปลัดเกษม ฐิติสมฺปนฺโน** ได้ทำการวิจัยเรื่อง “บทบาทพระสงฆ์ในการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุในอำเภอบ้านลาด จังหวัดเพชรบุรี” จากผลการวิจัยพบว่า บทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ โดยฐานะผู้นำจิตวิญญาณของชุมชนเกิดเนื่องจากความเป็นผู้มีพื้นฐานทางจิตใจที่รักการทำงานเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม และชอบเสียสละ ดังนี้ เมื่อพระสงฆ์ได้ออกธุดงค์ไปในพื้นที่ต่าง ๆ จึงปลุกเราพื้นฐานทางจิตใจและพยายามผลักดันให้เกิดการพัฒนาชนบทเพื่อประโยชน์สุขของชุมชน ดังเช่น กรณีการบูรณปฏิสังขรณ์ตามแบบอย่างครูบาศรีวิชัย ที่ได้เป็นแก่นนำในการบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานทางภาคเหนือของประเทศไทย ด้วยแนวคิดที่ว่า หากวัดวาอารามอันเก่าแก่ เป็นที่ชำรุดทรุดโทรม หาผู้ปฏิสังขรณ์บำรุงไว้ในพระพุทธศาสนาสืบต่อไปมิได้ ท่านจึงสมควรที่จะปฏิสังขรณ์เพื่อสืบศาสนาต่อไป

๕.๒.๑.๔ การมีส่วนร่วมในการประเมินผล คือ พระสงฆ์ที่มีบทบาทจะมีแนวทางและวิธีการในการดำเนินการให้เป็นไปตามแผนนโยบายที่กำหนดไว้ ทั้งนี้การดำเนินการจะสำเร็จได้ต้องอาศัยพระสงฆ์ที่มีภาวะความเป็นผู้นำในการตัดสินใจ ด้านต่างๆ โดยภาครัฐให้การสนับสนุนและส่งเสริมในการดำเนินการ แต่ทว่า พระสงฆ์ที่ไม่มีบทบาทในการดำเนินการ ไม่มีบทบาทในการวางแผนนโยบายด้านต่างๆ เป็นส่วนที่ส่งผลเสียและขาดความเข้าใจในทุกๆ ด้านทั้งนี้ พระสงฆ์เหล่านั้นไม่มีบทบาทในการประเมินผลงานด้านต่างๆ ของแหล่งโบราณสถาน **สามารถอภิปรายได้ว่า** การศึกษาเป็นส่วนสำคัญในการสร้างบทบาทของพระสงฆ์ ดังนั้น พระสงฆ์ที่มีความเป็นผู้นำมีทักษะทางปัญญาในทางแก้ไขปัญหา การศึกษาเป็นส่วนที่ช่วยพัฒนาบทบาทของพระสงฆ์ให้มีวิธีการแก้ไขปัญหาได้อย่างเป็นระบบและแบบแผน ดังนั้นควรมีการสนับสนุนด้านการศึกษาให้กับพระสงฆ์ให้มากที่สุด ทักษะทางสารสนเทศ เพราะทุกวันนี้มีการเปลี่ยนแปลงหลายอย่าง เช่น ทักษะทางด้านภาษาควรให้พระสงฆ์เข้าใจในทุกมิติของการศึกษา การให้ความรวมมือต่อหน่วยงานที่มาทำการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ โดยสนับสนุนบุคคล สถานที่ อาหาร ที่พัก รองลงมาได้แก่ การดำเนินการตรวจสอบความเสียหายของโบราณสถาน พระสงฆ์จะสามารถแก้ไขปัญหาและพัฒนาการจัดการด้านการบริหารอย่างเป็นระบบ ส่งผลให้มีบทบาทในการมีส่วนร่วมด้านต่างๆ ได้ ซึ่งใกล้เคียงกับ **วีระ เปลงรัศมี** ได้ทำการวิจัยเรื่อง "บทบาทของพระสงฆ์ต่อการอนุรักษ์โบราณสถานในจังหวัดเชียงราย" ผลการวิจัยพบว่า กิจกรรมที่พระสงฆ์มีบทบาทมากที่สุดในการอนุรักษ์โบราณสถานโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ คือ การให้ความรวมมือต่อหน่วยงานที่มาทำการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ โดยสนับสนุนบุคคล สถานที่ อาหาร ที่พัก รองลงมาได้แก่ การดำเนินการตรวจสอบความเสียหายของโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุในวัดเป็นประจำ ส่วนบทบาทที่กระทำน้อยที่สุด คือการเข้ารวมเป็นสมาชิกหรือกรรมการชมรมหรือกลุ่มเกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุศิลปวัตถุ

๕.๒.๒ แนวทางการพัฒนาการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในพื้นที่สำนักศิลปากรที่ ๙ สามารถอภิปรายได้ดังนี้

๕.๒.๒.๑ แนวทางการพัฒนา การร่วมกันวางแผนในการจัดการโบราณสถาน พระสงฆ์ต้องมีวิธีการในการดำเนินงานดังนี้ การวางแผนที่เป็นระบบต้องเข้าใจในบริบทของพื้นที่และมีวิธีการการจัดการอย่างเป็นระบบ ทั้งนี้แผนที่ดำเนินการคือแผนอะไร และตั้งข้อคำถามในการบริหารแผนนั้นดังนี้ ๑.ทำไมต้องมีการวางแผนในบริบทของงานนี้ ๒.เมื่อไหร่จึงจะสามารถปฏิบัติตามแผนนั้นได้ ๓.แผนในแต่ละแผนควรจัดวางในลักษณะเช่นใด ๔.อะไรที่มีความจำเป็นในการจัดทำแผนนั้น ๕.ใครคือผู้จะดำเนินตามแผนนั้นในแต่ละด้าน ๖.แผนนั้นควรมีวิธีการในการ

ดำเนินการอย่างไรจาการที่มีการตั้งคำถามในการจัดการแผนดังกล่าวแล้ว ควรมีวิธีการดำเนินการตามรูปแบบของ PDCA ดังต่อไปนี้ ๑. P (Plan) การวางแผน ๒. D (Do) การปฏิบัติตามแผน ๓. C (Check) การตรวจสอบประเมินผล ๔. A (Action) การปรับปรุง/การนำไปใช้ **สามารถอภิปรายได้ว่า** การพัฒนาอย่างเป็นระบบได้เกิดจาก ความเข้าใจในขั้นตอนของการดำเนินการ ดังนั้นแนวทางการพัฒนาการวางแผนของพระสงฆ์จึงได้มีคำถามข้อสงสัยและแนวทางหาข้อสงสัยนั้นให้สามารถแก้ไขปัญหาได้อย่างเป็นระบบและสามารถตรวจสอบได้อย่างเป็นระบบและมีกลไกลการทำงาน ซึ่งใกล้เคียงกับ **สาลี่ แก้วตาทิพย์** ได้ทำการวิจัยเรื่อง "บทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางโบราณสถาน โบราณวัตถุ ในจังหวัดนครศรีธรรมราช" ผลการวิจัยพบว่า พระสงฆ์มีบทบาทมากที่สุดในด้านการดูแลทำความสะอาดโบราณสถานและโบราณวัตถุที่มีอยู่ในวัด และบทบาทที่พระสงฆ์ปฏิบัติน้อยที่สุดคือการประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับการป้องกันและการอนุรักษ์แก่นักทองเที่ยว ส่วนปัญหาที่พบมากที่สุด ในการดำ เนินบทบาทในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางโบราณสถานและโบราณวัตถุของพระสงฆ์คือ ขาดงบประมาณในการดำเนินการ

๕.๒.๒.๒ แนวทางการพัฒนา การร่วมกันปฏิบัติตามแผนการจัดโบราณสถาน พระสงฆ์ต้องมีหลักแนวทางในการร่วมกันปฏิบัติตามแผนในบริบทของพื้นที่ คือ มุ้งเน้นประเด็นที่จะดำเนินการนั้นเป็นสำคัญ บริหารงานนั้นด้วยความเป็นภาวะผู้นำ ส่งเสริมให้ทุกฝ่ายของงานให้มีส่วนร่วมมากขึ้น ดำเนินการอย่างเป็นระบบ ปรับปรุงงานเหล่านั้นอย่างต่อเนื่อง ตรวจสอบข้อเท็จจริงด้านต่างๆตามบริบทของพื้นที่ โดยมีขั้นตอน คือ ๑.วิเคราะห์ปัญหา ๒.การกำหนดแผนการในการปฏิบัติงาน ๓.กำหนดเป้าหมายในการดำเนินงาน ๔.กำหนดวิธีการดำเนินงาน ๕.กำหนดค่าใช้จ่าย ๖.ปฏิบัติตามแผนอย่างเป็นระบบ ๗.การประเมินและปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง **สามารถอภิปรายได้ว่า** การปฏิบัติตามแผนงานที่วางไว้จะสำเร็จได้ต้องมีการวางแผนอย่างเป็นระบบ หากพระสงฆ์ไม่มีการปฏิบัติตามแผนอย่างเป็นระบบจะเกิดปัญหาหลายๆด้าน ซึ่งแนวทางการพัฒนาการร่วมกันปฏิบัติตามแผนอย่างเป็นระบบนี้จะช่วยทำให้พระสงฆ์เกิดความเข้าใจในการดำเนินการเข้าใจในบริบทของงาน มีทักษะในการแก้ไขปัญหามีความเข้าใจในการพัฒนางาน พัฒนาคน พัฒนาองค์กรส่วนรวมให้ดีขึ้นได้ ซึ่งใกล้เคียงกับ **เรืองแสง ทองสุขแสงเจริญ** ได้วิจัยเรื่อง "การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานของกลุ่มตัวอย่างในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา" พบว่า ส่วนใหญ่มีส่วนร่วมในลักษณะ (๑) พบปะพูดคุยกันภายใน หมู่บ้าน (๒) ชักชวนเพื่อนบ้านร่วมกันรักษาโบราณสถาน (๓) ร่วมทำกิจกรรมอนุรักษ์ โบราณสถาน การรับรู้ปัญหาทางการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถาน

๕.๒.๒.๓ แนวทางการพัฒนา การร่วมกันจัดการการใช้ผลประโยชน์จากแหล่งโบราณสถาน พระสงฆ์ต้องมีความเข้าในในบริบทของโบราณสถานได้เป็นอย่างดี มีหลักธรรมาภิ

บาลเข้ามาเพื่อจัดสันผลประโยชน์ ที่เกิดขึ้น คือ หลักนิติธรรม หลักคุณธรรม หลักความโปร่งใส หลักความมีส่วนร่วม หลักความรับผิดชอบ หลักความคุ้มค่า โดยคิดวิเคราะห์จะมีวิธีการเช่นใดในการพัฒนาเพื่อให้เกิดประโยชน์กับองค์รวมได้เป็นอย่างดี สิ่งที่จะสามารถใช้ผลประโยชน์จากแหล่งโบราณสถานได้ต้องเกิดขึ้นจาก หลักและวิธีการในการให้ความสำคัญเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่โบราณสถานดังนี้ ๑.สามารถตอบคำถามเป้าหมายของการดำเนินงานได้ว่า มีวิธีการอย่างไรที่จะพัฒนาให้แหล่งโบราณสถานนั้นให้พุทธศาสนิกชนหรือบุคคลทั่วไปได้รับทราบมากที่สุด ๒.การปฏิบัติตามแผนจะต้องระบุโครงสร้างของแหล่งโบราณสถานอย่างชัดเจน ให้เห็นว่ามีความน่าสนใจมากน้อยเพียงใด ๓.การจัดทำรายละเอียดด้านต่างๆ ต้องมีจุดเด่น เพื่อให้เกิดความสนใจแก่พุทธศาสนิกชนและบุคคลทั่วไปในการท่องเที่ยวและสักการบูชา หากการดำเนินการสิ่งเหล่านี้สามารถดำเนินการได้เพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์การใช้ประโยชน์จากแหล่งโบราณสถาน จะเป็นแนวทางในการพัฒนาที่ดีขึ้นทั้งนี้ยังสร้างความเจริญทางด้านอารยธรรมให้กับบุคคลในพื้นที่เพิ่มมากขึ้นในอนาคตได้อีกด้วย **สามารถอภิปรายได้ว่า** การจัดการแหล่งโบราณสถานที่เป็นระบบผลตอบแทนคือ ผลประโยชน์ที่ได้รับจากแหล่งโบราณสถาน ทั้งด้าน เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ในบริบทของพื้นที่แหล่งโบราณสถานนั้นให้เป็นที่น่าสนใจเพิ่มมากขึ้น พระสงฆ์ที่มีเอกภาพในการทำงาน สามารถเข้าใจ เข้าถึงและพัฒนาให้ระบบนั้นๆ เป็นไปได้ ดังนั้น ความสำคัญของการจัดการ จึงเป็นตัวบ่งชี้ในการสร้างความเป็นภาวะผู้นำให้กับพระสงฆ์ ส่งเสริมให้พระสงฆ์มีส่วนร่วมในการดำเนินการได้อย่างเป็นระบบมากขึ้น ซึ่งใกล้เคียงกับ **ชีวรัตน์ สาลี่ประเสริฐ** ได้วิจัยเรื่อง “การอนุรักษ์โบราณสถานโบราณวัตถุอำเภออู่ทอง สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑” พบว่านโยบายของหน่วยงานต่าง ๆ ต้องการให้สถาบันการศึกษา องค์กรต่างๆและชุมชนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ ฟื้นฟู มรดกทางศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยให้จัดกระบวนการเรียนรู้ในชุมชน ส่วนนักเรียนและบุคคลที่ เกี่ยวข้องมีความต้องการในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นเรื่องการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุอำเภออู่ทอง ควรนำวิทยากรภายในท้องถิ่นมาร่วมสอนและมีการศึกษาแหล่ง โบราณสถานโบราณวัตถุต่าง ๆ

๕.๒.๒.๔ แนวทางการพัฒนา การร่วมติดตามและประเมินผลในการจัดการโบราณสถาน พระสงฆ์ต้องมีวิสัยทัศน์และวิธีการในการติดตามประเมินผลของแหล่งโบราณสถานให้มีประสิทธิเพื่อให้เกิดประสิทธิผล ดังต่อไปนี้ วิเคราะห์สถานการณ์ด้านต่างๆ เช่น จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และภัยคุกคามที่อาจเกิดขึ้นในการบริหารจัดการด้านต่างๆ ด้วยวิธีการวิเคราะห์อย่างระเอียดและมีแบบแผน มีวิสัยทัศน์ภารกิจในการพัฒนาที่เป็นจุดแข็ง และโอกาสให้ดียิ่งขึ้น ทั้งนี้ต้องมีวิธีการรับมือการับภัยคุกคามที่อาจเกิดขึ้นร่วมทั้งจุดอ่อนในบริบทของพื้นที่ ดำเนินการตามกระบวนการแผนที่กำหนดไว้และพัฒนาแผนอย่างเป็นระบบ เช่น การสร้างกิจกรรมต่าง ๆ การ

บริหารทรัยพากรบุคคลให้เข้ากับระบบการดำเนินงานร่วมทั้งงบประมาณในการดำเนินงาน เวลาในการปฏิบัติงาน **สามารถอภิปรายได้ว่า** การประเมินผลของงานจะเกิดประสิทธิภาพได้ต้องอาศัยความเข้าใจและมีประสบการณ์ในการทำงานอย่างใดอย่างหนึ่งอย่างเป็นระบบ จึงเป็นจุดเริ่มต้นของการจัดการงานอย่างเป็นระบบได้ ด้วยวิธีการที่สามารถวัดผลได้และมีขั้นตอนอย่างชัดเจน พระสงฆ์จึงควรใช้หลักของการประเมินผลงานอย่างเป็นระบบ คือ การวิเคราะห์จุแข็ง จุดอ่อน โอกาส และภัยคุกคามของงานนั้น ในบริบทของพื้นได้เป็นอย่างดี ถ้าหากปฏิบัติตามขั้นตอนและแนวทางที่กำหนดไว้จะส่งผลทำให้การพัฒนาแหล่งโบราณสถานในบริบทของพื้นที่ มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง และมีขั้นตอนที่ชัดเจน ซึ่งใกล้เคียงกับ **พระมหาเสถียร ถาวรธมฺโม** ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่องการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์โบราณสถานของพระสังฆาธิการ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พบว่า ขาดความรู้ความเข้าใจในการบูรณะ ขาดการประสานงานจากหน่วยงานที่รับผิดชอบดูแล ข้อเสนอแนะ ได้แก่ ควรมีการจัดการและดำเนินการอย่างเป็นระบบของงาน ควรจัดหาผู้ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญในการบูรณะและหน่วยงานที่รับผิดชอบดูแลควรมีการประสานงานกับวัดอย่างสม่ำเสมอ ๔) ด้านร่วมติดตาม ประเมินผลและบำรุงรักษา ได้แก่ ไม่ได้รับการสนับสนุนเท่าที่ควรจะเป็น ขาดความรู้ความเข้าใจทางหลักวิชาการและนโยบายที่ชัดเจนในการบำรุงรักษาข้อเสนอแนะ ได้แก่ รัฐบาลควรให้การสนับสนุนงบประมาณให้ทั่วถึง หน่วยงานราชการควรมีนโยบายที่ชัดเจนในการบำรุงรักษาตามสภาพปัจจุบันที่เกิดขึ้น

๕.๒.๒.๕ แนวทางการพัฒนา การร่วมทำนุบำรุงรักษาในการจัดการโบราณสถาน พระสงฆ์ต้องมีวิธีการในการดูแลแหล่งโบราณสถานเพื่อการทำนุบำรุงรักษาให้คงอยู่ต่อไป ดังนี้ ๑.ต้องมีการวางแผนในบริบทของพื้นที่และทรัพยากรมนุษย์ในระยะสั้นและยาว ในการสืบสานแหล่งโบราณสถาน ๒.แผนระยะสั้นเป็นการวางแผนเตรียมการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้อย่างรวดเร็ว๓.แผนระยะยาวเป็นการคาดคะเนในระยะยาว เช่น ๒ ปี ๕ ปี ๑๐ ปี เพื่อจะช่วยให้ใช้ทรัพยากรมนุษย์ให้เกิดประสิทธิภาพ หาคนมาใช้ได้ตรงกับวัตถุประสงค์ของแหล่งโบราณสถาน ทั้งนี้กระบวนการดังกล่าวเป็นประโยชน์ในทุกมิติในการส่งเสริมให้พระสงฆ์และพุทธศาสนิกชนในเขตพื้นที่มีความเข้าใจและสืบสานอารยธรรมประเพณีจากบรรพบุรุษสู่ลูกหลานได้และเป็นการสืบต่อพระพุทธศาสนาให้คงอยู่ต่อไป **สามารถอภิปรายได้ว่า** เมื่อพระสงฆ์เข้าใจในขั้นตอนของการการวางแผนงาน การดำเนินการตามแผนงาน การใช้ผลประโยชน์จากแผนงาน การประเมินผลของงาน เป็นที่เรียบร้อยแล้ว พระสงฆ์จะมีความเข้าใจในทุกบริบทและในทุกมิติของการดำเนินงาน จึงสามารถพัฒนาและทำนุบำรุงแหล่งโบราณสถานได้อย่างตรงประเด็นตามแผนที่กำหนด โดยมีจุดเริ่มต้นของการทำงานและผลที่ได้รับจากการทำงานอย่างชัดเจน ส่งผลทำให้พระสงฆ์เข้าใจ มีส่วนร่วมในการดำเนินงานด้านต่างๆกับทุกภาคส่วนมากยิ่งขึ้น ดังนั้น ควรจัดการศึกษาที่เป็นระบบ

เกี่ยวกับการบริหารจัดการให้กับพระสงฆ์โดยเฉพาะ เพื่อเป็นแนวทางและเป็นต้นทุนในการบริหารจัดการ วัด บ้าน โรงเรียน ได้เป็นอย่างดี เพราะพระสงฆ์มีบทบาทและเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ หากมีความรู้และเข้าใจในการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบจะช่วยทำให้พระสงฆ์เป็นผู้นำในการพัฒนาได้เป็นอย่างดี ซึ่งใกล้เคียงกับ **ศิวาภรณ์ รัตนพันธุ์** ได้วิจัยเรื่อง "การศึกษาเพื่อเสนอแนะแนวทางการพัฒนาและอนุรักษ์วัดในกรุงเทพมหานคร" จากการศึกษาพบว่า วัดในกรุงเทพมหานครประสบปัญหาการถูกทำลายสภาพภูมิทัศน์ อันเนื่องมาจากกิจกรรมการใช้ที่ดินในบริเวณวัดที่มีลักษณะไม่เหมาะสม ทำให้ขาดความสงบและขัดต่อบทบาทในการ เป็นศาสนสถาน การเพิ่มบทบาทของวัดในด้านการท่องเที่ยวที่ขาดการวางแผนอย่างระมัดระวัง เป็นส่วนทำลายเอกลักษณ์ของวัด สภาพความเสื่อมโทรมของศิลปโบราณสถาน ซึ่งขาดการทำนุบำรุงอย่างถูกต้อง และผลกระทบจากสภาวะเป็นพิษของสิ่งแวดล้อมเมือง รวมไปถึงสภาพความแออัดทรุดโทรมของชุมชนแวดล้อมวัดมีส่วนทำให้วัดขาดความงาม บทบาทของวัดที่เคยมีต่อชุมชนในลักษณะสร้างสรรค์มีความสำคัญลดน้อยลง โดยมีสถาบัน อื่นมารับหน้าที่แทน เช่น โรงเรียน สภาสังคมสังเคราะห์ และบทบาทที่เพิ่มขึ้นในปัจจุบัน คือ การใช้วัดเป็นสถานที่จอดรถและการให้บริการทางด้านการฌาปนกิจ จึง กล่าวได้ว่าวัดมีกิจกรรมทางเศรษฐกิจเพิ่มขึ้นและที่ทำให้เกิดความพลุกพล่าน สับสนภายในบริเวณวัด นอกจากนี้ความประพฤติอันไม่เหมาะสมของสงฆ์มีส่วนทำลายภาพพจน์ที่ดีของวัดที่มีต่อประชาชน การศึกษานี้จึงเป็นการศึกษาปัญหาของวัดและชุมชน และได้ให้ข้อเสนอแนะในการแก้ปัญหาดังกล่าว โดยจัดระดับปัญหาเป็น ๒ ระดับ คือ ปัญหาในระดับวัดและปัญหาระดับชุมชน เสนอให้ปรับปรุงสภาพแวดล้อมทางกายภาพ โดยเน้นการอนุรักษ์สภาพโบราณสถานสำคัญ และเสนอให้มีกิจกรรมเพิ่มเติมทางศิลปวัฒนธรรมรวมไปถึง การพัฒนาชุมชนเพื่อส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างวัดและชุมชน นอกจากนี้ยังเสนอแนะแนวทางให้ภาครัฐเห็นความสำคัญในการอนุรักษ์มรดกของชาติ และเข้ามามีส่วนช่วยสนับสนุนอย่างจริงจัง เพื่อให้การปฏิบัติทำได้อย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดสำนักศิลปากรที่ ๙ ผู้วิจัยมี ข้อเสนอแนะ ดังนี้

๕.๓.๑ ข้อเสนอในการนำไปใช้

๑. ควรปรึกษาวางแผนขั้นตอนและนโยบายของการทำงานโดยจัดให้มีการแสดงความคิดเห็นถึงปัญหาที่เกิดขึ้นกับแหล่งโบราณสถาน

๒. จัดกิจกรรมประชาสัมพันธ์แหล่งโบราณสถานเป็นกิจกรรมประจำปี เพื่อแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับโบราณสถาน จัดหาทุนเพื่อส่งเสริมการอนุรักษาสิ่งแวดล้อมภายในวัด

๓. ติดตามและหาแนวทางในการปรับปรุงแก้ไขที่เกิดขึ้นในแหล่งโบราณสถาน

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

๑. นวัตกรรมการสร้างภูมิทัศน์ในแหล่งโบราณสถานในการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

๒. นวัตกรรมการเสริมสร้างการประชาสัมพันธ์แหล่งโบราณสถานในการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

บรรณานุกรม

๑. ภาษาบาลี - ไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ Secondary Sources

๑ หนังสือ :

กรมศิลปากร. การอนุรักษ์ โบราณสถาน: การขึ้นทะเบียนโบราณสถาน. กรุงเทพมหานคร: กระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๕๓.

กรมศิลปากร. คู่มือถวายความรู้แด่พระสังฆาธิการในการดูแลรักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรม. พิมพ์ครั้งที่๓. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สมานพันธ์ จำกัด, ๒๕๔๔.

กรมศิลปากร. ทฤษฎีและแนวปฏิบัติ การอนุรักษ์อนุสรณ์สถานแหล่งโบราณคดี. กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, ๒๕๓๓.

กรมศิลปากร. ร่างมาตรฐานและแนวปฏิบัติของกรมศิลปากรในการดำเนินการโบราณสถาน โบราณคดีและการพิพิธภัณฑ์. กรุงเทพมหานคร : บริษัท พรีสเกล จำกัด, ๒๕๓๕.

กรมศิลปากร.จารึกในประเทศไทย เล่ม ๔ อักษรขอม พุทธศตวรรษที่ ๑๗-๑๘. กรุงเทพมหานคร : หอสมุดแห่งชาติ,๒๕๒๙. .

กระทรวงวัฒนธรรม. แนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานสำหรับพระสงฆ์ กรุงเทพมหานคร: สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม,๒๕๕๐. .

กระทรวงศึกษาธิการ กรมศิลปากร. มรดกโลก : มรดกโลกทางวัฒนธรรมในประเทศไทย. พิมพ์เนื่องในโอกาส ๘๑ ปี แห่งการสถาปนากรมศิลปากร กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ฉลองรัตน์โกสินทร์,๒๕๓๕. .

ไขแสง ศุขะวัฒนะ. การอนุรักษ์ โบราณสถานและงานสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าทางวัฒนธรรม. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๘. .

คณาจารย์เลี่ยงเชียงจงเจริญ. นวโกวาท ฉบับสมบูรณ์. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลี่ยงเชียงจงเจริญ ,๒๕๔๒. .

คะนึงนิตย์ จันทบุตร และสุบรรณ จันทบุตร. ความสำเร็จในการปฏิบัติภารกิจของวัด. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, ๒๕๔๕. .

คูณ โทขันธ์. พุทธศาสนากับชีวิตประจำวัน. กรุงเทพมหานคร: สำนักงาน โอ. เอส. พริ้นติ้งเฮาส์, ๒๕๓๗. .

จิรพรรณ กาญจนะจิตรา. การพัฒนาชุมชน. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแห่ง,๒๕๓๖.

เฉลียว บุรีภักดี และคนอื่นๆ. ชุดวิชาการวิจัยชุมชน ชุดการเรียนรู้ด้วยตนเอง.หลักสูตรประกาศนียบัตรบัณฑิตการจัดการและประเมินโครงการ. นนทบุรี: เอส. อาร์. พริ้นติ้งแมสโปรดักส์,๒๕๔๕.

ดนัย ไชยโยธา. พระมหากษัตริย์ กับพระพุทธศาสนาในประวัติศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : โอ. เอส.พริ้นติ้ง เฮาส์, ๒๕๓๘.

ถวิลวดี บุรีกุล. ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม. นนทบุรี: สถาบันพระปกเกล้า. ๒๕๕๐. . หน้า

ทวีทอง หงส์วิวัฒน์. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา. กรุงเทพมหานคร:ศักดิ์โสภาการพิมพ์, ๒๕๒๗.

นรินทร์ชัย พัฒนาพงศา. แนวทางการให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบท. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, ๒๕๔๓.

นิจ หิญชีระนันท์. เอกสารการสอนชุดวิชากฎหมายสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช,ม.ป.ป..

นิธิ เอียวศรีวงศ์. พุทธศาสนาในความเปลี่ยนแปลงทางสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๔๓.

นิพนธ์ ทวีกาญจน์. อยุธยามรดกโลก. พระนครศรีอยุธยา : โรงพิมพ์เทียนวัฒนา. ๒๕๔๗. หน้า ๑๐.

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์. กลวิธีแนวทางการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนาชุมชน. กรุงเทพมหานคร : ศักดิ์โสภาการพิมพ์, ๒๕๔๓.

บริษัท ซินครอนกรุ๊ป จากัด. รายงานแนวความคิดเบื้องต้น “กิจกรรมการจัดทำแผนแม่บทเมืองลำพูนสู่มรดกโลก. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, ๒๕๕๒.

บุญศรี พานะจิตต์ และคณะ. ความสำเร็จในการปฏิบัติภารกิจของวัด. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

ประสงค์ เอี่ยมอนันต์. “การพัฒนาเขตบริเวณในเขตเมืองเก่า”. เมืองโบราณ. ที่ ๒๑ ฉบับที่ ๑- ๔ มกราคม – ธันวาคม ๒๕๔๓ : ๓๐.

ปรีชา กาญจนาคม. การขุดคนแหล่งโบราณคดียุคโลหะตอนปลาย. กรุงเทพมหานคร : ภาควิชาโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร,๒๕๓๗.

ปรีชา กาญจนาคม. การขุดค้นแหล่งโบราณคดียุคโลหะตอนปลายในจังหวัดนครราชสีมา. งานวิจัยคณะโบราณคดี ภาควิชาโบราณคดี. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๗.

พระธรรมปิฎก ป.อ. ปยุตฺโต. พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,๒๕๔๖.

พระธรรมปิฎก ป.อ. ปยุตฺโต. มองสันติภาพโลกผ่านภูมิหลังอารยธรรมโลกาภิวัตน์ . พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด,๒๕๔๒.

พระราชวรมุนี ประยุทธ์ ปยุตฺโต. พระพุทธศาสนากับสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร : เจริญวิทย์การพิมพ์, ๒๕๒๖.

พระราชวรมุนี. บทบาทใหม่ของสถาบันสงฆ์. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกมลคีมทอง,๒๕๓๐.

พระวิสุทธิภัทรธาดา ประสิทธิ์ พฺรหฺมรํสี. พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ และกฎมหาเถรสมาคม. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

ภัทรดิส ดิสกุล. หม่อมเจ้า. ศิลปะและโบราณสถานวัตถุในสรุปรายงานการสัมมนาเรื่อง “การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมด้านศิลปกรรมและมรดกทางวัฒนธรรมกรุงเทพมหานคร”. กรุงเทพมหานคร,๒๕๔๓.

ยุพาพร รูปงาม. “การมีส่วนร่วมของข้าราชการสำนักงบประมาณ ในการปฏิรูประบบราชการ”. ภาคนิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๔๕.

ราชกิจจานุเบกษา ฉบับประกาศและงานทั่วไป เล่ม ๑๒๕ ตอนพิเศษ ๔๐ ง วันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ , ๒๕๕๑.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕. กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น, ๒๕๔๖.

วิฑูรย์ เหลียวรุ่งเรือง. การอนุรักษ์และการจัดการมรดกวัฒนธรรม. กรุงเทพมหานคร : เจริญวิทย์การพิมพ์,๒๕๕๒.

วิฑูรย์ เหลียวรุ่งเรือง. การอนุรักษ์และการจัดการมรดกวัฒนธรรม. กรุงเทพมหานคร : เจริญวิทย์การพิมพ์,๒๕๕๒.

วีรวุฒิ โอตระกูล. “มาอนุรักษ์กันเถิด”. วารสารสถาปนิก. ฉบับ ๒๐๐ ปี กรุงรัตนโกสินทร์. ๒๕๔๐: ๑๓๒.

ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม. ค้นหาอดีตของเมืองโบราณ. กรุงเทพมหานคร: ด่านสุทธาการพิมพ์,๒๕๓๘.

สมชาติ จึงสิริอารักษ์. “แนวความคิดในการอนุรักษ์โบราณสถานในศตวรรษที่ ๑๙ ของอังกฤษ”. เมืองโบราณ. ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๑ ตุลาคม-มกราคม ๒๕๓๘ : ๙.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวิชรญาณวโรรส. วินัยมุข เล่ม ๓. กรุงเทพมหานคร :มหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๒๕.

สมนึก ปัญญาสิงห์. การพัฒนาชุมชน. ขอนแก่น : คณะมนุษยศาสตร์และ สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๓๒.

สมพร เทพสิทธา. บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชน. กรุงเทพมหานคร : สภายุวพุทธิกสมาคมแห่งชาติในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๓๘.

สากล สถิตวิทยานันท์. ภูมิศาสตร์ชนบท. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์. ๒๕๔๓. หน้า ๑๖๖.

สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา. พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๕ และแก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๓๕. ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๐๙ ตอนที่ ๓๘ หน้า ๑๒๕ เมษายน ๒๕๓๕.

สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ. การพัฒนาการอนุรักษ์ สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๐.

สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร. คู่มือการดูแลรักษาโบราณสถาน. พิมพ์ครั้งที่ ๔. นนทบุรี : โรงพิมพ์วารสารสงเสริมการปกครองท้องถิ่น, ๒๕๕๐.

สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร. แนวทางการอนุรักษ์ โบราณ สถานสำหรับพระสงฆ์ . หน้า ๕๙.

สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร. แนวทางการอนุรักษ์ โบราณสถานสำหรับพระสงฆ์ . กรุงเทพมหานคร : บริษัท อมรินทรพริ้นติ้งแอนดพับลิชชิ่ง จำกัด มหาชน, ๒๕๕๐.

สำนักโบราณคดี. การดูแลทรัพย์สินทางศิลปวัฒนธรรมของชาติของพระสังฆาธิการ. กรุงเทพมหานคร : สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร. ๒๕๕๐. หน้า ๗๗. เอกสารเย็บเล่ม.

สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ. คู่มือปฏิบัติงานอาสาสมัครท้องถิ่นในการดูแลรักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรม. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ๒๕๔๒.

สำนักปลัดกระทรวงวัฒนธรรม. โบราณสถานในจังหวัดลำพูนที่ขึ้นทะเบียนตามพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๐๔ สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๔๙.

สำนักปลัดกระทรวงวัฒนธรรม. โบราณสถานในจังหวัดลำพูนที่ขึ้นทะเบียนตามพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๐๔ สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๔๙.

สำนักพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ กรมศิลปากร. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับมรดกของแผนดิน. กรุงเทพมหานคร : บริษัท อมรินทร พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด, ๒๕๔๙.

สุชา จันทร์เอม. จิตวิทยาทั่วไป. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๗.

อคิน รพีพัฒน์. การมีส่วนร่วมของชุมชนในสภาพสังคมและวัฒนธรรมไทยในการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา. กรุงเทพมหานคร : ศักดิ์โสภาการพิมพ์, ๒๕๒๗.

อนุวิทย์ เจริญศุภกุล. “รายงานการสำรวจโบราณสถานเมืองสุโขทัยเก่า”. เมืองโบราณ. เล่มที่ ๔ ปีที่ ๑ ตุลาคม-ธันวาคม ๒๕๓๐ : ๑๓-๓๘.

อภิญญา กังสนารักษ์. รูปแบบการบริหารแบบมีส่วนร่วมในองค์กรที่มีประสิทธิผลระดับคณะของสถาบันอุดมศึกษา. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

อรุณศักดิ์ กิ่งมณี. ตามหาร่องรอยขอมและมอญในมหาสารคาม. ขอนแก่น : สำนักศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏมหาสารคาม, ๒๕๔๓.

๒ บทความ

อเนก เหล่าธรรมทัศน์. “ประชาสังคมพัฒนาการและนัยยะแห่งอนาคต”. วารสารนิเวศวิทยา. ฉบับที่ ๒๓. ๒๕๔๗: ๓๔.

๓ เอกสารที่ไม่ตีพิมพ์เผยแพร่

พินิจ ลาภธนานนท์. “กระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมกับการปรับเปลี่ยนบทบาทการพัฒนาของพระสงฆ์นักพัฒนาในภาคอีสาน”. รายงานการวิจัยทุนวิจัยกองทุนรัชดาภิเษกสมโภช กรุงเทพมหานคร : สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ๒๕๔๙. หน้า บทคัดย่อ.

พุฒ วีระประเสริฐ และคณะ. รายงานการวิจัยโครงการศึกษาประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและโบราณคดีท้องถิ่นอีสาน. มปท : มปป. เอกสารอัดสำเนา

.

๔ วิทยานิพนธ์

กรรณิการ์ สุธีรัตนาภิรมย์. “พัฒนาการแนวคิดและวิธีอนุรักษ์โบราณสถานในประเทศไทย” . วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๘.

ชาญ เลี่ยวเส็ง. “ศึกษาบทบาทของวัดในการอนุรักษ์พุทธศิลป์เพื่อการท่องเที่ยว”. วิทยานิพนธ์ อักษรศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๔๔๔.

ชีวรัตน์ สาลี่ประเสริฐ. “การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นเรื่องการอนุรักษ์โบราณสถานโบราณวัตถุ อำเภออู่ทอง สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑”. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร มหาบัณฑิต. หลักสูตรและการนิเทศ. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๕.

ธยาภัทร เหมวรกุล. “ปัจจัยที่สัมพันธ์กับการมีส่วนรวมในการอนุรักษ์โบราณสถานในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา”. วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๔๘.

ธานินทร์ ศิลป์จารุ. การวิจัยและวิเคราะห์ข้อมูลทางสถิติด้วย SPSS. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร: บิสซิเนสอาร์แอนด์ดี, ๒๕๕๒.

นายไตรภพ สุทธเขต. "การสืบทอดพุทธศิลป์ล้านนา : กรณีศึกษาวัดแสนเมืองมาหลวง หัวข่วง จ.เชียงใหม่". วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

นายพิบูลย์ ลิ้มพานิชย์. "อิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่มีต่อการสร้างเจดีย์ในสมัยสุโขทัย". วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

ประกอบ กรรณสูตร. สถิติเพื่อการวิจัยทางพฤติกรรมศาสตร์. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: ด่านสุทธากาพิมพ์, ๒๕๕๒.

ผ่องพรรณ ทวีสมบูรณ์. "การศึกษาเปรียบเทียบพฤติกรรมการพัฒนาสังคมของพระสงฆ์ในชุมชนที่รัฐให้การพัฒนาต่างกัน". วิทยานิพนธ์พัฒนบริหารศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : สถาบันบัณฑิตบริหารศาสตร์, ๒๕๓๗.

พระครูสังฆรักษชุมพล โฆสวโร. "บทบาทของพระสงฆ์ด้านงานสังคมสงเคราะห์ในอำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี". วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

พระครูสุนทรวัชรการ อำพล อพโล. "บทบาทของพระสงฆ์จังหวัดเพชรบุรีในการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง". วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

พระครูอนุรักษ์บุรานันท์ บุญชื่น ฐิตธมฺโม. "การศึกษากระบวนการอนุรักษ์พุทธประติมากรรมหินทราย: กรณีศึกษาพิพิธภัณฑ์เวียงพยาว วัดลี". วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

พระปลัดเกษม ฐิติสมฺปนฺโน. "บทบาทพระสงฆ์ในการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุศิลปวัตถุในอำเภอบ้านลาด จังหวัดเพชรบุรี". วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

พระมหาเสถียร ถาวรธมฺโม . "การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์โบราณสถานของพระสังฆาธิการจังหวัดพระนครศรีอยุธยา". วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

พระวัชรากร ปญฺญาธโร. "บทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ศาสนวัตถุ ศึกษาเฉพาะกรณีการอนุรักษ์อุโบสถ สิม ในอำเภออาจสามารถ จังหวัดร้อยเอ็ด". วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรม

หาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๔๘.

มยุรี สุภังคนาช "การศึกษาเพื่อเสนอแนวทางการอนุรักษ์วัดในชุมชนริมคลองอ้อม จังหวัดนนทบุรี" วิทยานิพนธ์สถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๕.

เรืองแสง ทองสุขแสงเจริญ. "การรับรู้ปัญหาและการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานของประชาชนในเกาะเมือง พระนครศรีอยุธยา". วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

วินัย เก่งสุวรรณ. "ศึกษาบทบาทของพระสงฆ์กับงานสังคมสงเคราะห์ทางการศึกษาในโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญ: ศึกษาเฉพาะกรณีกลุ่มโรงเรียนกลุ่มที่ ๑๐". วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๑.

วีระ เปลงรัศมี. "บทบาทของพระสงฆ์ต่อการอนุรักษ์โบราณสถานในจังหวัดเชียงราย".วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๓.

ศิวาภรณ์ รัตนพันธุ์. "การศึกษาเพื่อเสนอแนะแนวทางการพัฒนาและอนุรักษ์วัดในกรุงเทพมหานคร". วิทยานิพนธ์สถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

ศุภชัย สนธิรักษ์. "ศักยภาพการมีส่วนรวมของประชาชนในการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถาน ในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลหน้าประดู่ อำเภอพานทอง จังหวัดชลบุรี". วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๔๙.

ศุภชัย สนธิรักษ์. "ศักยภาพการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลหน้าประดู่ อำเภอพานทอง จังหวัดชลบุรี". วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๔๙.

สมนึก อนันตวรวงศ์. พระ. "สถาบันสงฆ์กับการพัฒนาสังคมไทยในอนาคต ตามทรรศนะของพระผู้นำทางด้านวิชาการ". วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๐.

สาลี่ แก้วตาทิพย์. "บทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางโบราณสถานโบราณวัตถุในจังหวัดนครศรีธรรมราช". วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๕๐.

สุนทร เพชรทอง. “มาตรการทำงกฎหมายในการรักษา คุมครองโบราณสถานตามพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๐๔”. วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยรามคำแห่ง, ๒๕๔๘.

อนงค์ พัฒนจักร. “การมีส่วนร่วมของสตรีในงานพัฒนาป่าไม้กรณีศึกษาหมู่บ้านห้วยม่วง จังหวัดขอนแก่น”. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่, ๒๕๓๕.

อริยา ลิ้มสุวัฒน์. บทบาทพระภิกษุในการพัฒนาชุมชนชนบทไทย. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๖.

เอนก สีหามาตย์. “บทบาทการอนุรักษ์โบราณสถานของกรมศิลปากร”.วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔.

เอื้อมพร พูนขวัญ. “การมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่นในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม กรณีศึกษาองค์พระปฐมเจดีย์ : จังหวัดนครปฐม”. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๒.

๕ สัมภาษณ์

สัมภาษณ์ นายทองสุข แก้วมนตรี .เจ้าหน้าที่พิพิธภัณฑ์นครจำปาศรี.สัมภาษณ์เมื่อสัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๕ ตุลาคม ๒๕๕๙.

สัมภาษณ์ พระใบฎีกาสุชาติ สุรปญฺโญ.เลขานุการเจ้าคณะอำเภอนาดูน อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม. สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๕ ตุลาคม ๒๕๕๙.

สัมภาษณ์ธนรัฐ อดทน.บ้านขาม ตำบลบ้านขาม อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น.สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑๐ มีนาคม ๒๕๖๐.

สัมภาษณ์นางสงบ ว่องไว.เจ้าหน้าที่พิพิธภัณฑ์นครจำปาศรี.สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๕ ตุลาคม ๒๕๕๙.

สัมภาษณ์นางสาวกวินตรา เกิดแก้ว .เจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติพระพุทธบาทบัวบก อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๓๐ ตุลาคม ๒๕๕๙.

สัมภาษณ์นายดำรง เสนาโนฤทธิ์ .ผู้จัดการสำนักงานกองทุนพัฒนาและอนุรักษ์พระบรมธาตุนาดูน. สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๕ ตุลาคม ๒๕๕๙.

สัมภาษณ์นายตี๋ กันสุทธิ.พ่อแสนประจำพระธาตุศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย.สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

สัมภาษณ์นายถาวร พันธะศรี .อุบาสกวัดพระไชยเชษฐา ตำบลกวนวัน อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑๕ กันยายน ๒๕๕๙.

สัมภาษณ์นายทองสา กันทะสอน.อุบาสกวัดธาตุเมืองพิณ ตำบลฝั่งแดง อำเภอนากลาง จังหวัดหนองบัวลำภู.สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑๗ มิถุนายน ๒๕๖๐.

สัมภาษณ์นายนมัสวิน นาคศิริ .นักโบราณคดีปฏิบัติการอุทยานแห่งชาติพระพุทธบาทบัวบก อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๓๐ ตุลาคม ๒๕๕๙.

สัมภาษณ์นายนิคม ทองประเสริฐ.ชาวบ้านนาคำน้อย ตำบลบัวใหญ่ อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น.สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐.

สัมภาษณ์นายวิชิต ประพันธ์ทอง.ชาวบ้านนาคำน้อย ตำบลบัวใหญ่ อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น.สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐.

สัมภาษณ์นายเวียงชัย แสนวงทา.ทายกวัดประดิษฐาราม ตำบลเวียงคุก อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑๕ กันยายน ๒๕๕๙.

สัมภาษณ์นายสนอง แก้ววิจิตร.อุบาสกวัดโพนชัย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย.สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

สัมภาษณ์นายสนิท สีพรม.พ่อแสนประจำพระธาตุศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย.สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

สัมภาษณ์นายแสงทอง สีพรม.พ่อแสนประจำพระธาตุศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย.สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

สัมภาษณ์พระครูพุทธบทบริรักษ์ .เจ้าอาวาสวัดพุทธบาทบัวบก ตำบลเมืองพาน อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๓๐ ตุลาคม ๒๕๕๙.

สัมภาษณ์พระครูสุกิจชัยวัฒน์.เจ้าอาวาสวัดพระไชยเชษฐา ตำบลกวนวัน อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย.สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑๕ กันยายน ๒๕๕๙.

สัมภาษณ์พระครูสุตธรรมภาณี.เจ้าอาวาสวัดพระธาตุขามแก่น ตำบลบ้านขาม อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น.สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑๐ มีนาคม ๒๕๖๐.

สัมภาษณ์พระดำรง วิชฺชาธโร .พระลูกวัดประดิษฐ์ฐาราม ตำบลเวียงคุก อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑๕ กันยายน ๒๕๕๙.

สัมภาษณ์พระทองสา ปภากโร.วัดธาตุเมืองพิณ ตำบลฝั่งแดง อำเภอนากลาง จังหวัดหนองบัวลำภู.สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑๗ มิถุนายน ๒๕๖๐.

สัมภาษณ์พระธีรศักดิ์ นรินฺโท.พระลูกวัดบ้านนาคำน้อย ตำบลบัวใหญ่ อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น.สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐.

สัมภาษณ์พระประสบชัย สุชาโต.พระลูกวัดพระธาตุบังพวน ตำบลพระธาตุบังพวน อำเภอบ้านเมือง จังหวัดหนองคายสัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

สัมภาษณ์พระมหายุรนันท์ สุมงฺคโล.ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดโพนชัย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย. สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

สัมภาษณ์พระศักดิ์ชัย ปญฺญาธโร.พระลูกวัดบ้านนาคำน้อย ตำบลบัวใหญ่ อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น.สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑๓ มีนาคม ๒๕๖๐.

สัมภาษณ์พระสาคร ฐานิสฺสโร.พระลูกวัดวัดธาตุเมืองพิณ ตำบลฝั่งแดง อำเภอนากลาง จังหวัดหนองบัวลำภู.สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑๗ มิถุนายน ๒๕๖๐.

สัมภาษณ์พระสิริรัตนเมธี.เจ้าอาวาสวัดโพนชัย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย.สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.

๖ อื่น ๆ

ปราสาทเปือยน้อย อำเภอเปือยน้อย จังหวัดขอนแก่น .แหล่งที่มา ออนนไลน์ http://www.archae.su.ac.th/art_in_thailand/?q=node/๗๘๙. สืบค้นเมื่อ ๑ กันยายน ๒๕๕๙

พระธาตุบังพวน อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย .แหล่งที่มา.ออนไลน์ http://place.thai-tour.com/nongkhai/mueangnongkhai/๗๕. สืบค้นเมื่อ ๑๕ กันยายน ๒๕๕๙

วัดโพนชัย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย.แหล่งที่มา ออนไลน์ http://www.xn--c๓crp๑bzec๔ml.com/index.php/culture/๖๒. สืบค้นเมื่อ ๑๒ กันยายน ๒๕๕๙

เวียงคุก เมืองโบราณ สายสัมพันธ์สองฝั่งโขง.แหล่งข้อมูล ออนไลน์ http://www.oknation.net/blog/toranee/๒๐๑๕/๐๓/๒๔/entry-๑ สืบค้นเมื่อ ๑๗ กันยายน ๒๕๕๙

ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร องค์การมหาชน “นครจำปาศรี” เมืองโบราณที่นาดูน .แหล่งที่มา ออนไลน์. http://www.sac.or.th/main/article_detail.php?article_id=๙๔&category_id=๑๘ สืบค้นเมื่อ ๑๕ กันยาน ๒๕๖๐

๒. ภาษาอังกฤษ

Alvin. Bertrand. Rural Sociology. New York : McGraw-Hill Book Company. ๑๙๕๘.

Buchanan.C.& Partners. A Study in Conservation. Report to the Minister of Housing and local and Government and Bath City Council. London : HMSO. ๑๙๖๘.

Carter. Larry W. Environmental Impact Assessment. New York : McGraw-Hill BookCompany. ๑๙๗๒.

Cohen. J.L. &Arato. A. Civil Society and political theory. M.I.T.Press. U.S.A. ๑๙๙๗ .

Delen. Corazan Alma G . People Participation. Philippine Encyclopedia of Social Works. ๑๙๗๗.

Justin Oldenberg. The Mahavamsa. Colombo: Sri Krishna Printing. ๑๙๖๕.

Kasperson.R.E.&Breitbat.M. Participation Decentralization and Advocacy Planning Resource No. ๒๕. Association of American Geographers. Washington D.C. ๑๙๗๔.

Kaufman. H.F. Participation Organized Activities in Selected Kentucky Localities. Agricultural Experiment Station Bulletin. ๑๙๔๙.

Middietion Michale. Conservation In Action. London : Civic Trust. ๑๙๗๒.

Middieton Michale. "Conservation in Action" A Progress Report on What is BeingDone in Britain's Conservation area. Based on Civic Trust Conference Held at the Royal Festival Hall. London : Civic Trust. ๑๙๗๒

Reeder. William W. Some Aspects of the informal Social Participation of Farm. Families in New York Stage Cornell University. Unpublished. Ph.D. Dissertation. ๑๙๗๔.

Sandys.Ducan. Tourism and Heritage Conservation. PATA Conference Bangkok : November. ๑๙๗๙.

ภาคผนวก ก

บทความวิจัย

การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดสำนักศิลปากรที่ ๙

พระโสภณพัฒนบัณฑิต,รศ.ดร.

ดร.อุทัย วรเมธีศรีสกุล

สวาท ฮาดภักดี

ธีร์ดนัย กัปโก

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ คือ ๑.เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดหน่วยงานศิลปากรที่ ๙ อันประกอบด้วยจังหวัดขอนแก่น มหาสารคาม อุดรธานี หนองบัวลำภู หนองคาย และบึงกาฬ ๒. เพื่อศึกษาบริบทการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในพื้นที่สำนักศิลปากรที่ ๙ ๓. เพื่อหาแนวทางการพัฒนาการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในพื้นที่สำนักศิลปากรที่ ๙ โดยเก็บข้อมูลเชิงปริมาณจากพระภิกษุและประชาชนที่อยู่ในเขตพื้นที่แหล่งโบราณสถาน จำนวน ๓๘๕ รูป/คน กลุ่มเป้าหมายผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน ๓๐ รูป/คน ในการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์และการประชุมกลุ่มย่อย โดยใช้การสรุปความ และการตีความ แล้วนำเสนอข้อมูลโดยการพรรณนาวิเคราะห์ ตามหลักอุปนัย

ผลการวิจัยพบว่า

๑.วิเคราะห์ผลการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดสำนักศิลปากรที่ ๙

การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดสำนักศิลปากรที่ ๙ **โดยภาพรวม**อยู่ในระดับมาก ($\overline{X}$ = ๓.๖๗) และรายด้าน มีการปฏิบัติในระดับมาก ด้านที่มีค่าเฉลี่ยการปฏิบัติสูงสุดคือ การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ (Benefits) ($\overline{X}$ = ๓.๘๔) รองลงมาคือ การมีส่วนร่วมในการวางแผน (Planning) ($\overline{X}$ = ๓.๖๗) ตามด้วย การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน (Implementation) ($\overline{X}$ = ๓.๖๕) ส่วนด้านที่มีค่าเฉลี่ยปฏิบัติต่ำสุดคือ การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation) ($\overline{X}$ = ๓.๕๓)

๒. พระสงฆ์ต้องมีความเป็นภาวะผู้นำ มีวิสัยทัศน์ในการบริหารจัดการ มีการประสานงานกับหน่วยงานต่างๆ เพื่อให้เกิดความคุ้นเคยและมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ทั้งนี้พระสงฆ์ต้องมีวิธีการในการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ เช่น การวางแผนในระบบและกลไกลในทุกมิติ การปฏิบัติตามแผน การประเมินผล และการแก้ไขและพัฒนาแผนนั้นๆ ให้ดีขึ้นต่อไป

๓. พระสงฆ์ควรมีการวางแผนในบริบทของพื้นที่และทรัพยากรมนุษย์ในระยะสั้นและยาว ในการสืบสานแหล่งโบราณสถาน แผนระยะสั่นเป็นการวางแผนเตรียมการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้อย่างรวดเร็วแผนระยะยาวเป็นการคาดคะเนในระยะยาว เช่น ๒ ปี ๕ ปี ๑๐ ปี เพื่อจะช่วยให้ใช้ทรัพยากรมนุษย์ให้เกิดประสิทธิภาพ หาคนมาใช้ได้ตรงกับวัตถุประสงค์ของแหล่งโบราณสถาน

พระสงฆ์ต้องมีการวางแผนด้วยวิธีการตั้งคำถาม ทำไมต้องมีการวางแผนในบริบทของงานนี้ เมื่อไหร่จึงจะสามารถปฏิบัติตามแผนนั้นได้ แผนในแต่ละแผนควรจัดวางในลักษณะเช่นใด อะไรที่มีความจำเป็นในการจัดทำแผนนั้น ใครคือผู้จะดำเนินตามแผนนั้นในแต่ละด้าน แผนนั้นควรมีวิธีการในการดำเนินการอย่างไร ลงมือปฏิบัติตามแผนตามรูปแบบของ PDCA คือ P (Plan) การวางแผน D (Do) การปฏิบัติตามแผน C (Check) การตรวจสอบประเมินผล A (Action) การปรับปรุง/การนำไปใช้ ดำเนินการปฏิบัติตามแผน ตรวจสอบข้อเท็จจริงด้านต่างๆตามบริบทของพื้นที่ โดยมีขั้นตอน คือ วิเคราะห์ปัญหา การกำหนดแผนการในการปฏิบัติงาน กำหนดเป้าหมายในการดำเนินงาน กำหนดวิธีการดำเนินงาน กำหนดค่าใช้จ่าย ปฏิบัติตามแผนอย่างเป็นระบบ การประเมินและปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง มีหลักธรรมาภิบาลเข้ามาเพื่อจัดสันผลประโยชน์ ที่เกิดขึ้น คือ หลักนิติธรรม หลักคุณธรรม หลักความโปร่งใส หลักความมีส่วนร่วม หลักความรับผิดชอบ หลักความคุ้มค่า ทั้งนี้ต้องมีการวิเคราะห์สถานการณ์ด้านต่างๆ เช่น จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และภัยคุกคามที่อาจเกิดขึ้นในการบริหารจัดการด้านต่างๆ ด้วยวิธีการวิเคราะห์อย่างละเอียดและมีแบบแผน มีวิสัยทัศน์ภารกิจในการพัฒนาที่เป็นจุดแข็ง และโอกาสให้ดียิ่งขึ้น ต้องมีวิธีการรับมือการรับภัยคุกคามที่อาจเกิดขึ้นร่วมทั้งจุดอ่อนในบริบทของพื้นที่ ดำเนินการตามกระบวนการแผนที่กำหนดไว้และพัฒนาแผนอย่างเป็นระบบ

คำหลัก : การจัดการ,การมีส่วนร่วมพระสงฆ์ ,แหล่งโบราณสถาน

คำนำ

การรักษาและคุ้มครองสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมเป็นสิ่งที่ส่งเสริมและป้องกันเพื่อไม่ให้มีสิ่งต่าง ๆ ที่มีชีวิต ไม่มีชีวิต ทั้งที่มนุษย์สร้างขึ้นและเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติที่อยู่รอบแหล่งศิลปกรรมมีสภาพเสื่อมโทรม ถูกทอดทิ้ง และถูกท้าลาย ปัจจุบันประชากรไทยเพิ่มมากขึ้นจึงมีความต้องการที่

จะที่ดินมาใช้ประโยชน์ต่างๆ มากขึ้น ซึ่งการนำที่ดินไปใช้ประโยชน์เพื่อสนองความต้องการมนุษย์นั้นอาจมีผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมทั้งทางธรรมชาติและศิลปกรรม ในระยะแรกอาจเป็นการทำลายโดยไม่คำนึงถึงหรือขาดความรู้ แต่ระยะหลังมีการศึกษาสภาพแวดล้อมกันมากเพื่อหาสาเหตุการทำลายสิ่งแวดล้อม พบว่าการทำลายสิ่งแวดล้อมน่าจะเป็นความตั้งใจของบุคคลบางกลุ่ม และไปสร้างแรงจูงใจบุคคลกลุ่มอื่นที่ขาดความรู้ให้เป็นแนวร่วม ซึ่งผู้ลงมือทำลายสภาพแวดล้อมจะก่อให้เกิดผลกระทบในอนาคตอย่างใหญ่หลวง ซึ่งปรากฏให้เห็นได้จากการทำลายโบราณสถานแหล่งประวัติศาสตร์และโบราณคดีต่าง ๆ อีกประการหนึ่ง ปัจจุบันผู้ทำลายสิ่งแวดล้อมได้ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ ซึ่งสามารถทำลายสิ่งแวดล้อมได้รวดเร็วและปริมาณมาก เช่น การขุดหาทรัพย์สินจึงทำให้มีการทำลายโบราณสถาน ถมดินทับโบราณสถาน บุกรุกคูเมือง กำแพงเมืองเก่า ขยายถนนขนาดใหญ่เกินไป ทำลายแบบแผนเมืองเก่า ก่อสร้างอาคารใหญ่เกินไปในเมืองเก่า จึงมีการทำลายขนาดของเมืองและพื้นที่เนื้อเมือง การทีสิ่งแวดล้อมถูกทำลาย ซึ่งบุคคลบางคนถือว่าเป็นการพัฒนา แต่การพัฒนาที่ถูกต้องต้องมีความรอบคอบและมองหลายด้านเพื่อป้องกันผลกระทบระยะยาวเนื่องจากสิ่งแวดล้อมบางประเภทเมื่อทำลายไปแล้วไม่สามารถแก้ไขได้หรือแม้แก้ไขได้ต้องเสียค่าใช้จ่ายสูงมาก ฉะนั้นการปกป้องคุ้มครองสิ่งแวดล้อมจึงความจำเป็นและร่วมมือกันทุกฝ่าย

แหล่งโบราณคดีที่อยู่ในสังกัดของหน่วยงานศิลปกรที่ ๙ อันประกอบด้วยขอนแก่น มหาสารคาม อุดรธานี หนองบัวลำภู หนองคาย บึงกาฬ เป็นดินแดนที่มีความเจริญทางด้านวัฒนธรรมมาช้านาน ได้รับอิทธิพลทางศาสนาทั้งพุทธ และพราหมณ์จากอินเดียหลายพันปี บริเวณนี้ได้รับอิทธิพลจากดินแดนใกล้เคียงด้วยเช่นอารายธรรมทวาราวดี ล้านนา เชียงแสน ล้านช้าง และขอมโบราณ จึงมีหลักฐานทางโบราณคดีเหลืออยู่มากบางแห่งได้รับความสนใจจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง แต่บางแห่งยังไม่มีการดูแล เอาใจใส่ เมื่อวันเวลาผ่านไป ชาวบ้านได้บุกรุกแผ่นถางขุดรื้อเพื่อหาสมบัติและแผ้วถางเป็นที่ไร่ที่นาจนเสื่อมสภาพไปก็มี จึงถึงเวลาแล้วที่พระสงฆ์ซึ่งเป็นบุคคลที่อยู่ใกล้ชิดกับแหล่งโบราณคดีจะได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ รักษา พัฒนาให้เป็นมรดกของชาติสืบต่อไป

ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงได้เลือกศึกษา การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ ในการจัดการแหล่งโบราณคดี ในกิจกรรมตามความสามารถของพระสงฆ์ และสถานการณ์ สภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวยให้เกิดงานด้านการจัดการแหล่งโบราณคดี เพื่อสะท้อนบทบาทการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ว่ามีความเป็นรูปธรรม มีระบบการจัดการชัดเจนเพียงใด เมื่อพบอุปสรรคและปัญหาที่เกิดขึ้น การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีจะทำให้งานวิจัยชิ้นนี้ได้ทราบยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ ในการจัดการแหล่งโบราณคดีและการมีส่วนร่วมในการ

เสนอแนวทางแก้ไขปัญหาและการพัฒนาแหล่งโบราณคดีได้อย่างยั่งยืน และมีส่วนผลักดันนโยบายในการจัดการแหล่งโบราณคดี ให้เป็นไปตามยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติและของรัฐบาลได้อีกด้วย

เครื่องมือและวิธีการศึกษา

การวิจัยเรื่อง"การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดสำนักศิลปากรที่ ๙"ผู้วิจัยใช้รูปแบบการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) ซึ่งเป็นวิธีการวิจัยแบบผสม (Mixed Method)

ประชากรที่ศึกษา คือพระภิกษุและประชาชนที่มีอายุ ๒๐ ปีขึ้นไป ที่อาศัยอยู่บริเวณแหล่งโบราณสถาน ซึ่งอยู่อาศัยในเขตพื้นที่รับผิดชอบของกรมศิลปากรที่ ๙ ประกอบด้วยจังหวัดขอนแก่น มหาสารคาม อุดรธานี หนองบัวลำภู หนองคาย บึงกาฬ และเลย ซึ่งประกอบด้วยแหล่งโบราณสถาน คือ กลุ่มโบราณสถาน เวียงคุก จังหวัดหนองคาย เมืองนครจำปาศรี จังหวัดมหาสารคาม ภูพระบาทบัวบก จังหวัดอุดรธานี พระธาตุบังพวน จังหวัดหนองคาย วัดโพนชัย จังหวัดเลย กู่ประภาชัย จังหวัดขอนแก่น พระธาตุศรีสองรัก จังหวัดเลย ปราสาทเปือยน้อย จังหวัดขอนแก่น พระธาตุขามแก่น จังหวัดขอนแก่น พระธาตุเมืองพิณ จังหวัดหนองบัวลำภู

๑) กลุ่มตัวอย่าง

การวิจัยครั้งนี้กลุ่มตัวอย่างคือพระภิกษุและประชาชนที่อายุ ๒๐ ปีขึ้นไป ที่อาศัยอยู่บริเวณแหล่งโบราณสถาน ซึ่งอยู่อาศัยในเขตพื้นที่รับผิดชอบของกรมศิลปากรที่ ๙ ซึ่งไม่ทราบจำนวนประชากรที่แน่ชัดจึงเลือกใช้วิธีคำนวณจากสูตรการคำนวณขนาดของกลุ่มตัวอย่างในกรณีที่ประชากรมีจำนวนไม่แน่นอน๒๑๔

$$\mathbf{n} = \frac{P(1-P)(Z)^{๒}}{e^{๒}}$$

n = ขนาดของกลุ่มตัวอย่าง

P = ค่าเปอร์เซ็นต์ที่ต้องการสุ่มจากประชากรทั้งหมด

e = ค่าเปอร์เซ็นต์ความคลาดเคลื่อนจากการสุ่มตัวอย่าง

Z = ระดับความเชื่อมั่นที่ผู้วิจัยกำหนดไว้ ซึ่งนิยมใช้กันมี ๒ ระดับได้แก่

ระดับความเชื่อมั่น ๙๕ % Z มีค่าเท่ากับ ๑.๙๖

---

๒๑๔ ธานินทร์ ศิลป์จารุ, **การวิจัยและวิเคราะห์ข้อมูลทางสถิติด้วย SPSS**, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: บิสซิเนสอาร์แอนด์ดี, ๒๕๕๒), หน้า ๔๘-๔๙

ผู้วิจัยต้องการสุ่มตัวอย่างเป็น ๕๐ % หรือ ๐.๕๐ จากประชากรทั้งหมด ต้องการระดับความเชื่อมั่น ๙๕ % และยอมรับค่าความคลาดเคลื่อนได้ ๕ % หรือ ๐.๐๕ ขนาดของกลุ่มตัวอย่างจะคำนวณได้ ดังนี้

แทนค่าในสูตร

$$n = \frac{(.๕๐)(๑-.๕๐)(๑.๙๖)^{๒}}{.๐๕^{๒}}$$

$$= \frac{(.๕๐)(.๕๐)(๓.๘๔๑๖)^{๒}}{.๐๐๒๕}$$

$$= \frac{.๙๖๐๔}{.๐๐๒๕}$$

= ๓๘๔.๑๖

ได้กลุ่มตัวอย่าง ๓๘๕ คนเพื่อความสะดวกรวดเร็วในการเก็บข้อมูลด้วยมีเวลาที่จำกัด จึงสุ่มตัวอย่างโดยวิธีสุ่มแบบบังเอิญหรือสุ่มตามความสะดวก (Accidental or Convenience Random Sampling) โดยเก็บข้อมูลพระภิกษุและประชาชนที่มีอายุ ๒๐ ปีขึ้นไป ที่อาศัยอยู่บริเวณแหล่งโบราณสถาน ซึ่งอยู่อาศัยในเขตพื้นที่รับผิดชอบของกรมศิลปากรที่ ๙ และเจาะจงเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์พระสงฆ์และประชาชนที่อาศัยในเขตพื้นที่แหล่งโบราณสถาน ๓๐ คน

ลักษณะของเครื่องมือ

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ เป็นแบบสอบถาม (Questionnaire) และแบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Dept Interview) ที่ผู้ศึกษาสร้างขึ้นเองจากการทบทวนแนวคิดทฤษฎีข้อมูลการให้บริการผู้ป่วยและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แบบสอบถาม (Questionnaire) ประกอบด้วย ๒ ส่วนดังนี้

ส่วนที่ ๑ แบบสอบถามข้อมูลทั่วไปผู้ตอบแบบสอบถาม ได้แก่ สถานภาพ อายุ พรรษา (เฉพาะบรรพชิต) วิทยฐานะนักธรรม (เฉพาะบรรพชิต) วิทยฐานะบาลี (เฉพาะบรรพชิต) การศึกษาทางโลก ตำแหน่ง

ส่วนที่ ๒ แบบสอบถามข้อมูลเกี่ยวกับวิเคราะห์ผลการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดสำนักศิลปากรที่ ๙

แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Dept Interview) ประกอบด้วย ๒ ส่วนดังนี้

ส่วนที่ ๑ สอบถามข้อมูลทั่วไปประกอบด้วย ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์ อาชีพผู้ให้สัมภาษณ์ ที่อยู่ผู้ให้สัมภาษณ์ วันเดือนปี ที่ให้สัมภาษณ์

ส่วนที่ ๒ แบบสัมภาษณ์ปลายเปิดเกี่ยวกับแนวทางการแก้ไขและพัฒนาการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดสำนักศิลปากรที่ ๙ ประกอบด้วย

๒.๑ แนวทางการแก้ไขการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดสำนักศิลปากรที่ ๙

๑.การมีส่วนร่วมในการวางแผน

๒.การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน

๓. การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์

๔.การมีส่วนร่วมในการประเมินผล

๒.๒ แนวทางการพัฒนาการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดสำนักศิลปากรที่ ๙

๑.การร่วมกันวางแผนในการจัดการโบราณสถาน

๒.การร่วมกันปฏิบัติตามแผนในการจัดการโบราณสถาน

๓.การร่วมกันใช้ประโยชน์ในการจัดการโบราณสถาน

๔.การร่วมติดตามและประเมินผลในการจัดการโบราณสถาน

๕.การร่วมทำนุบำรุงรักษาในการจัดการโบราณสถาน

การสร้างและการตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือ

๑. ขั้นตอนการสร้างแบบสอบถาม

ผู้วิจัยได้ดำเนินการสร้างแบบสอบถามในการวิจัย โดยศึกษาเอกสารวิชาการและจากงานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดสำนักศิลปากรที่ ๙ โดยมีขั้นตอนดังนี้

๑) ศึกษาแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวข้องกับพัฒนาการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดสำนักศิลปากรที่ ๙ จากเอกสาร ตำรา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒) กำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัย และสรุปเป็นคำนิยามศัพท์ในการวิจัย

๓) สร้างแบบสอบถามจากกรอบเนื้อหาในคำนิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย โดยแบ่งแบบสอบถามออกเป็น ๒ ส่วน

๔) นำแบบสอบถาม ที่สร้างเสร็จเรียบร้อยแล้ว นำเสนอให้ผู้เชี่ยวชาญ ทำการตรวจความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหา

๕) เมื่อผู้เชี่ยวชาญตรวจเรียบร้อยแล้ว จึงนำไปทดลองใช้กับหน่วยการวัดที่มิใช่ประชากรในการวิจัยแล้วนำมาหาค่าความเชื่อมั่น

๖) หากพบว่า แบบสอบถามมีความเชื่อมั่นแล้ว จึงนำไปใช้จริงกับกลุ่มตัวอย่างเป้าหมายต่อไป

๓. ขั้นตอนการสร้างแบบสัมภาษณ์

ผู้วิจัยได้ดำเนินการสร้างแบบสัมภาษณ์ในการวิจัย โดยศึกษาเอกสารวิชาการและจากงานวิจัยต่างๆ ข้อมูลเอกสารรายงานพัฒนาการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดสำนักศิลปากรที่ ๙ โดยมีขั้นตอนดังนี้

๑) ศึกษาแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวข้องกับพัฒนาการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดสำนักศิลปากรที่ ๙ จากเอกสาร ตำรา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒) กำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัย และสรุปเป็นคำนิยามศัพท์ในการวิจัย

๓) สร้างแบบสัมภาษณ์จากกรอบเนื้อหาในคำนิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย โดยแบบสัมภาษณ์ แบ่งออกเป็น ๒ ส่วน

๔) นำแบบสัมภาษณ์ ที่สร้างเสร็จเรียบร้อยแล้ว นำเสนอให้ผู้เชี่ยวชาญ ทำการตรวจสอบความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหา

๕) เมื่อผู้เชี่ยวชาญตรวจเรียบร้อยแล้ว จึงนำแบบสัมภาษณ์ไปปรับแก้ให้เหมาะสม แล้วจึงนำไปใช้จริงกับกลุ่มตัวอย่างเป้าหมายต่อไป

๔. ขั้นตอนการตรวจสอบคุณภาพของแบบสัมภาษณ์

นำแบบสัมภาษณ์ที่สร้างเสร็จเรียบร้อยแล้วไปหาคุณภาพของแบบสัมภาษณ์ ดังนี้

๑) ผู้วิจัยทำการหาความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหา (ContentValidity) โดยนำแบบสัมภาษณ์ที่สร้างขึ้นไปให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความถูกต้อง และความครอบคลุมของเนื้อหาที่ต้องการศึกษา จำนวน ๕ ท่าน

๒) นำแบบสัมภาษณ์ปรับปรุงแก้ไขตามคำแนะนำของผู้เชี่ยวชาญและกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ แล้วนำไปทำการเก็บข้อมูลสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างเป้าหมายต่อไป

๕. การวัดค่าตัวแปรของแบบสอบถาม

๑) การวัดค่าตัวแปรต้น ประกอบด้วย การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดสำนักศิลปากรที่ ๙ โดยคำตอบเป็นแบบมาตราส่วนประเมินค่า(Rating Scale) มีคำตอบให้เลือก ๕ ระดับ และมีเกณฑ์การให้คะแนนคือ

ตอบ การให้ปฏิบัติอยู่ในระดับมากที่สุด มีค่าคะแนนเท่ากับ ๕

ตอบ การให้ปฏิบัติอยู่ในระดับดีมาก มีค่าคะแนนเท่ากับ ๔

ตอบ การให้ปฏิบัติอยู่ในระดับปานกลาง มีค่าคะแนนเท่ากับ ๓

ตอบ การให้ปฏิบัติอยู่ในระดับน้อย มีค่าคะแนนเท่ากับ ๒

ตอบ การให้ปฏิบัติอยู่ในระดับน้อยที่สุด มีค่าคะแนนเท่ากับ ๑

โดยเกณฑ์การแปลผลค่าเฉลี่ย โดยกำหนดเกณฑ์ในการวิเคราะห์ ตามแนวคิดของเบสท์ (Best)

ค่าเฉลี่ย ๔.๕๐ – ๕.๐๐ แปลว่า มากที่สุด

ค่าเฉลี่ย ๓.๕๐ – ๔.๔๙ แปลว่า มาก

ค่าเฉลี่ย ๒.๕๐ – ๓.๔๙ แปลว่า ปานกลาง

ค่าเฉลี่ย ๑.๕๐ – ๒.๔๙ แปลว่า น้อย

ค่าเฉลี่ย ๑.๐๐ – ๑.๔๙ แปลว่า น้อยที่สุด๒๑๕

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลตามขั้นตอน ดังต่อไปนี้

เก็บรวบรวมข้อมูลแบบสอบถาม

๑. ผู้วิจัยทำการขอหนังสือขออนุญาตในการแจกแบบสอบถามประกอบด้วยจังหวัดขอนแก่น มหาสารคาม อุดรธานี หนองบัวลำภู หนองคาย บึงกาฬ และเลย ซึ่งประกอบด้วยแหล่งโบราณสถาน คือ กลุ่มโบราณสถาน เวียงคุก จังหวัดหนองคาย เมืองนครจำปาศรี จังหวัดมหาสารคาม ภูพระบาทบัวบก จังหวัดอุดรธานี พระธาตุบังพวน จังหวัดหนองคาย วัดโพนชัย จังหวัดเลย กู่ประภาชัย จังหวัดขอนแก่น พระธาตุศรีสองรัก จังหวัดเลย ปราสาทเปือยน้อย จังหวัดขอนแก่น พระธาตุขามแก่น จังหวัดขอนแก่น พระธาตุเมืองพิณ จังหวัดหนองบัวลำภู เพื่อขออนุญาตเก็บข้อมูล

๒. ผู้วิจัยได้นำหนังสือขออนุญาตแจกแบบสอบถามกับโบราณสถานทั้ง ๑๐ แห่ง ซึ่งเป็นพระภิกษุและประชากรที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้

๓. ทำการแจกแบบสอบถาม จำนวน ๓๘๕ ฉบับ โดยการให้ผู้ช่วยนักวิจัยดำเนินการเก็บข้อมูลจากผู้พระภิกษุและประชาในเขตแหล่งโบราณสถาน ที่อายุ ๒๐ ปีขึ้นไป

๔. ตรวจความถูกต้อง ความครบถ้วนสมบูรณ์ แล้วไปวิเคราะห์ข้อมูลต่อไป

---

๒๑๕ ประกอบ กรรณสูตร, **สถิติเพื่อการวิจัยทางพฤติกรรมศาสตร์**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: ด่านสุทธากาพิมพ์, ๒๕๕๒), หน้า ๑๐๘.

เก็บรวบรวมข้อมูลแบบสัมภาษณ์

๑. ผู้วิจัยทำการขอหนังสือขออนุญาตในการแจกแบบสอบถามกลุ่มโบราณสถาน ทั้ง ๑๐ แห่ง

๒. ผู้วิจัยได้นำหนังสือขออนุญาตนำเสนอผู้ดูแลแหล่งโบราณสถานทั้ง ๑๐ แห่ง หรือผู้แทน ทุกแห่ง ในเขตพื้นที่จังหวัดขอนแก่น มหาสารคาม อุดรธานี หนองบัวลำภู หนองคาย บึงกาฬ และเลย ซึ่งเป็นพระภิกษุและประชาชนที่ใช้ในอยู่ในเขตพื้นที่ครั้งนี้

๓. ทำการสัมภาษณ์ตัวแทนในการให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน ๓๐ รูป/คน

๔. ตรวจความถูกต้อง ความครบถ้วนสมบูรณ์ แล้วไปวิเคราะห์ข้อมูลต่อไป

การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ สถิติที่ใช้วิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

การวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถาม

หลังจากทำการเก็บรวบรวมข้อมูลจากแบบสอบถามเรียบร้อยแล้ว นำข้อมูลที่ได้ไปวิเคราะห์ข้อมูลด้วยเครื่องคอมพิวเตอร์ โดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปทางสถิติเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ มีสถิติที่ใช้วิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

สถิติพรรณนา (Descriptive Statistics)

๑) ใช้สถิติจำนวน (Frequency) และร้อยละ (Percentage) อธิบายปัจจัยส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม และคำถามปลายเปิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดสำนักศิลปากรที่ ๙

๒) ใช้สถิติวิเคราะห์โดยการหาค่าเฉลี่ย ($\overline{X}$) ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) อธิบายข้อมูลเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดสำนักศิลปากรที่ ๙ นำเสนอในรูปตารางประกอบคำบรรยาย

การวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสัมภาษณ์

วิเคราะห์เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในพื้นที่สำนักศิลปากรที่ ๙ โดยวิเคราะห์ความถี่ (Frequency) ร้อยละ (Percentage) และการวิเคราะห์เชิงพรรณนา (Descriptive analysis)

ผลการศึกษา

การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดสำนักศิลปากรที่ ๙ โดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล ดังนี้

๑.สถานภาพ พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดสำนักศิลปากรที่ ๙ ส่วนใหญ่เป็นคฤหัสถ์ จำนวน ๒๘๗ อายุ ส่วนใหญ่มีอายุ ๓๕- ๔๔ ปี จำนวน ๙๘ คน พรรษา (เฉพาะบรรพชิต) พบว่า ส่วนใหญ่มีพรรษา ๖-๑๐ พรรษา จำนวน ๓๕ รูป วิทยฐานะ นักธรรม (เฉพาะบรรพชิต) พบว่า ส่วนใหญ่ได้นักธรราชันเอก จำนวน ๗๓ รูป วิทยฐานะ บาลี (เฉพาะบรรพชิต) พบว่า ส่วนใหญ่ได้เปรียญตรี (ประโยค ๑-๒ - ป.ธ.๓) จำนวน ๒๕ รูป การศึกษาทางโลก พบว่า ส่วนใหญ่มีระดับการศึกษามัธยมศึกษา จำนวน ๒๔๑ คน ตำแหน่ง พบว่า ส่วนใหญ่มีตำแหน่งอื่นๆ จำนวน ๒๑๕ คน

๒ วิเคราะห์ผลการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดสำนักศิลปากรที่ ๙

การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดสำนักศิลปากรที่ ๙ **โดยภาพรวม**อยู่ในระดับมาก ($\overline{X}$ = ๓.๖๗) และรายด้าน มีการปฏิบัติในระดับมาก ด้านที่มีค่าเฉลี่ยการปฏิบัติสูงสุดคือ การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ (Benefits) ($\overline{X}$ = ๓.๘๔) รองลงมาคือ การมีส่วนร่วมในการวางแผน (Planning) ($\overline{X}$ = ๓.๖๗) ตามด้วย การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน (Implementation) ($\overline{X}$ = ๓.๖๕) ส่วนด้านที่มีค่าเฉลี่ยปฏิบัติต่ำสุดคือ การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation) ($\overline{X}$ = ๓.๕๓)

๓ แนวทางแก้ไขปัญหาการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในพื้นที่สำนักศิลปากรที่ ๙

ซึ่งประกอบด้วย ๑. กลุ่มโบราณสถาน เวียงคุก จังหวัดหนองคาย ๒. เมืองนครจำปาศรี จังหวัดมหาสารคาม ๓. ภูพระบาทบัวบก จังหวัดอุดรธานี ๔. พระธาตุบังพวน จังหวัดหนองคาย ๕. วัดโพนชัย จังหวัดเลย ๖. กู่ประภาชัย จังหวัดขอนแก่น ๗. พระธาตุศรีสองรัก จังหวัดเลย ๘. ปราสาทเปือยน้อย จังหวัดขอนแก่น ๙. พระธาตุขามแก่น จังหวัดขอนแก่น ๑๐. พระธาตุเมืองพิณ จังหวัดหนองบัวลำภู สรุปการสัมภาษณ์โดยภาพร่วมดังรายละเอียดในแต่ละประเด็นดังต่อไปนี้

๓.๑ การมีส่วนร่วมในการวางแผน ของพระสงฆ์ของแหล่งโบราณสถาน แบ่งออกเป็น ๓ ประเด็น คือ

๑.แหล่งโบราณสถานอยู่ภายในเขตพื้นที่ของวัด และพระสงฆ์มีความเป็นภาวะผู้นำทางการปกครองมีวิสัยทัศน์ก้าวไกล มีวิธีการปฏิบัติอย่างชัดเจน เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการบริหารจัดการมากที่สุด

๒. แหล่งโบราณสถานอยู่นอกพื้นที่ของวัด และพระสงฆ์มีความรู้ความสามารถในการบริหารจัดการ บทบาทการมีส่วนร่วมจะอยู่ในระดับปานกลางที่ต้องอาศัยพระสงฆ์เข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการดูแลแหล่งโบราณสถาน

๓. แหล่งโบราณสถานอยู่ภายในวัด แต่พระสงฆ์ไม่มีความเป็นภาวะผู้ทางการปกครองการบริหารจัดการจึงไม่มีการพัฒนาและส่งผลเสียหลายๆด้าน บทบาทของพระสงฆ์จึงมีส่วนร่วมน้อย

๔. แหล่งโบราณสถานอยู่นอกพื้นที่ของวัด และพระสงฆ์ไม่มีความเป็นภาวะผู้ทางการปกครองและการบริหารจัดการ จึงไม่มีบทบาทในการมีส่วนร่วมในการวางแผน ขาดการยอมรับจากทุกด้านทางการปกครองและการบริหารจัดการ

๓.๒ การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน สามารถแบ่งออกได้ ๒ ประเด็นคือ

๑. พระสงฆ์ที่มีความรู้ความสามารถในการบริหารจัดการ มีความเป็นภาวะผู้นำและสามารถติดต่อประสานงานได้ทุกมิติ จะเป็นผู้ที่มีส่วนร่วมในการดำเนินงาน และมีบทบาทในทุกๆด้านเกี่ยวกับการจัดการดูแลแหล่งโบราณสถาน ทั้งนี้ การจัดการอย่างเป็นระบบของพระสงฆ์มีส่วนสำคัญในการคิด การวางแผน การบริหารจัดการทรัพยากรมนุษย์ เป็นรูปแบบที่อำนวยความสะดวกและเกิดความสำเร็จในการทำงานของพระสงฆ์ได้เป็นอย่างดี

๒. พระสงฆ์ที่มีเข้าใจในระบบการจัดการ ไม่มีความรู้ในการวางแผนนโยบายในทุกๆด้าน และขาดการติดต่อประสานงานกับส่วนงานต่างๆ สิ่งเหล่าเป็นข้อเสียที่ทำให้พระสงฆ์ไม่มีส่วนร่วมในการดำเนินงานในแหล่งโบราณสถาน

๓.๓ การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ สามารถแบ่งออกได้ ๓ ประเด็น คือ

๑. พระสงฆ์ที่แหล่งโบราณสถานอยู่ภายในวัด และแหล่งโบราณสถานนั้นเป็นที่สักการบูชาของพุทธศาสนิกชน มีผู้มากราบไหว้บูชาเป็นประจำ จะได้รับผลประโยชน์ในการทำนุบำรุงแหล่งโบราณสถานเหล่านั้นให้ดียิ่งขึ้นได้ ทั้งนี้ยังนำผลประโยชน์ที่ได้นำไปใช้ในการสาธารณูปโภค และสาธารณูปการแก่บุคคลส่วนร่วม

๒. พระสงฆ์ที่มีแหล่งโบราณสถานอยู่ภายในวัด และแหล่งโบราณสถานนั้นเป็นที่สักการบูชาของพุทธศาสนิกชน แต่พระสงฆ์ขาดประสบการณ์และวิธีการในการวางแผนงาน การจัดการด้านต่างๆ จึงทำให้การบริหารจัดการไม่เป็นไปตามแนวทางในการพัฒนาสถานแหล่งโบราณสถานมากนัก จึงส่งผลให้เกิดวิกฤตปัญหาในการจัดการแหล่งโบราณสถานให้เป็นที่หน้า

สนใจ และขาดการพัฒนาแหล่งโบราณสถาน ผลประโยชน์ที่จะได้รับในแหล่งโบราณสถาน กลับส่งผลเสียต่อโบราณสถาน สิ่งเหล่านี้เป็นวิธีการและขั้นตอนของพระสงฆ์ที่ต้องมีการจัดการวางแผนให้ดีขึ้นต่อไป

๓. แหล่งโบราณสถานอยู่นอกวัด พระสงฆ์ไม่มีส่วนร่วมในการจัดในผลประโยชน์ของแหล่งโบราณสถาน เพราะว่าการดำเนินการทุกอย่างเป็นหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ภาครัฐที่ได้รับมอบหมายในการดูแลแหล่งโบราณสถานนั้นๆ

๔ การมีส่วนร่วมในการประเมินผล คือ พระสงฆ์ที่มีบทบาทจะมีแนวทางและวิธีการในการดำเนินการให้เป็นไปตามแผนนโยบายที่กำหนดไว้ ทั้งนี้การดำเนินการจะสำเร็จได้ต้องอาศัยพระสงฆ์ที่มีภาวะความเป็นผู้นำในการตัดสินใจ ด้านต่างๆ โดยภาครัฐให้การสนับสนุนและส่งเสริมในการดำเนินการ แต่ทว่า พระสงฆ์ที่ไม่มีบทบาทในการดำเนินการ ไม่มีบทบาทในการวางแผนนโยบายด้านต่างๆ เป็นส่วนที่ส่งผลเสียและขาดความเข้าใจในทุกๆ ด้านทั้งนี้ พระสงฆ์เหล่านั้นไม่มีบทบาทในการประเมินผลงานด้านต่างๆ ของแหล่งโบราณสถาน

การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในพื้นที่สำนักศิลปากรที่ ๙ สามารถสรุปได้ว่า พระสงฆ์ต้องมีความเป็นภาวะผู้นำ มีวิสัยทัศน์ในการบริหารจัดการ มีการประสานงานกับหน่วยงานต่างๆ เพื่อให้เกิดความคุ้นเคยและมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ทั้งนี้พระสงฆ์ต้องมีวิธีการในการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ เช่น การวางแผนในระบบและกลไกลในทุกมิติ การปฏิบัติตามแผน การประเมินผล และการแก้ไขและพัฒนาแผนนั้นๆ ให้ดีขึ้นต่อไป

๔ แนวทางการพัฒนาการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในพื้นที่สำนักศิลปากรที่ ๙

ซึ่งประกอบด้วย ๑. กลุ่มโบราณสถาน เวียงคุก จังหวัดหนองคาย ๒. เมืองนครจำปาศรี จังหวัดมหาสารคาม ๓. ภูพระบาทบัวบก จังหวัดอุดรธานี ๔. พระธาตุบังพวน จังหวัดหนองคาย ๕. วัดโพนชัย จังหวัดเลย ๖. กู่ประภาชัย จังหวัดขอนแก่น ๗. พระธาตุศรีสองรัก จังหวัดเลย ๘. ปราสาทเปือยน้อย จังหวัดขอนแก่น ๙. พระธาตุขามแก่น จังหวัดขอนแก่น ๑๐. พระธาตุเมืองพิณ จังหวัดหนองบัวลำภู สรุปการสัมภาษณ์โดยภาพร่วมดังรายละเอียดในแต่ละประเด็น ดังต่อไปนี้

๔.๑ แนวทางการพัฒนา การร่วมกันวางแผนในการจัดการโบราณสถาน พระสงฆ์ต้องมีวิธีการในการดำเนินงานดังนี้

การวางแผนที่เป็นระบบต้องเข้าใจในบริบทของพื้นที่ และมีวิธีการการจัดการอย่างเป็นระบบ ทั้งนี้แผนที่ดำเนินการคือแผนอะไร และตั้งข้อคำถามในการบริหารแผนนั้นดังนี้ ๑. ทำไมต้องมีการวางแผนในบริบทของงานนี้ ๒.เมื่อไหร่จึงจะสามารถปฏิบัติตามแผนนั้นได้ ๓.แผน

ในแต่ละแผนควรจัดวางในลักษณะเช่นใด ๔.อะไรที่มีความจำเป็นในการจัดทำแผนนั้น ๕.ใครคือผู้จะดำเนินตามแผนนั้นในแต่ละด้าน ๖.แผนนั้นควรมีวิธีการในการดำเนินการอย่างไร

จาการที่มีการตั้งคำถามในการจัดการแผนดังกล่าวแล้ว ควรมีวิธีการดำเนินการตามรูปแบบของ PDCA ดังต่อไปนี้

๑. P (Plan) การวางแผน

๒. D (Do) การปฏิบัติตามแผน

๓. C (Check) การตรวจสอบประเมินผล

๔. A (Action) การปรับปรุง/การนำไปใช้

๔.๒ แนวทางการพัฒนา การร่วมกันปฏิบัติตามแผนการจัดโบราณสถาน

พระสงฆ์ต้องมีหลักแนวทางในการร่วมกันปฏิบัติตามแผนในบริบทของพื้นที่ คือ มุ้งเน้นประเด็นที่จะดำเนินการนั้นเป็นสำคัญ บริหารงานนั้นด้วยความเป็นภาวะผู้นำ ส่งเสริมให้ทุกฝ่ายของงานให้มีส่วนร่วมมากขึ้น ดำเนินการอย่างเป็นระบบ ปรับปรุงงานเหล่านั้นอย่างต่อเนื่อง ตรวจสอบข้อเท็จจริงด้านต่างๆตามบริบทของพื้นที่ โดยมีขั้นตอน คือ ๑.วิเคราะห์ปัญหา ๒.การกำหนดแผนการในการปฏิบัติงาน ๓.กำหนดเป้าหมายในการดำเนินงาน ๔.กำหนดวิธีการดำเนินงาน ๕.กำหนดค่าใช้จ่าย ๖.ปฏิบัติตามแผนอย่างเป็นระบบ ๗.การประเมินและปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง

๔.๓ แนวทางการพัฒนา การร่วมกันจัดการการใช้ผลประโยชน์จากแหล่งโบราณสถาน

พระสงฆ์ต้องมีความเข้าในในบริบทของโบราณสถานได้เป็นอย่างดี มีหลักธรรมาภิบาลเข้ามาเพื่อจัดสันผลประโยชน์ ที่เกิดขึ้น คือ หลักนิติธรรม หลักคุณธรรม หลักความโปร่งใส หลักความมีส่วนร่วม หลักความรับผิดชอบ หลักความคุ้มค่า โดยคิดวิเคราะห์จะมีวิธีการเช่นใดในการพัฒนาเพื่อให้เกิดประโยชน์กับองค์รวมได้เป็นอย่างดี สิ่งที่จะสามารถใช้ผลประโยชน์จากแหล่งโบราณสถานได้ต้องเกิดขึ้นจาก หลักและวิธีการในการให้ความสำคัญเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่โบราณสถานดังนี้

๑.สามารถตอบคำถามเป้าหมายของการดำเนินงานได้ว่า มีวิธีการอย่างไรที่จะพัฒนาให้แหล่งโบราณสถานนั้นให้พุทธศาสนิกชนหรือบุคคลทั่วไปได้รับทราบมากที่สุด

๒.การปฏิบัติตามแผนจะต้องระบุโครงสร้างของแหล่งโบราณสถานอย่างชัดเจนให้เห็นว่ามีความน่าสนใจมากน้อยเพียงใด

๓.การจัดทำรายละเอียดด้านต่างๆ ต้องมีจุดเด่น เพื่อให้เกิดความสนใจแก่พุทธศาสนิกชนและบุคคลทั่วไปในการท่องเที่ยวและสักการบูชา

หากการดำเนินการสิ่งเหล่านี้สามารถดำเนินการได้เพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์การใช้ประโยชน์จากแหล่งโบราณสถาน จะเป็นแนวทางในการพัฒนาที่ดีขึ้นทั้งนี้ยังสร้างความเจริญทางด้านอารยธรรมให้กับบุคคลในพื้นที่เพิ่มมากขึ้นในอนาคตได้อีกด้วย

๔.๔ แนวทางการพัฒนา การร่วมติดตามและประเมินผลในการจัดการโบราณสถาน พระสงฆ์ต้องมีวิสัยทัศน์และวิธีการในการติดตามประเมินผลของแหล่งโบราณสถานให้มีประสิทธิเพื่อให้เกิดประสิทธิผล ดังต่อไปนี้

๑.วิเคราะห์สถานการณ์ด้านต่างๆ เช่น จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และภัยคุกคามที่อาจเกิดขึ้นในการบริหารจัดการด้านต่างๆ ด้วยวิธีการวิเคราะห์อย่างระเอียดและมีแบบแผน

๒.มีวิสัยทัศน์ภารกิจในการพัฒนาที่เป็นจุดแข็ง และโอกาสให้ดียิ่งขึ้น ทั้งนี้ต้องมีวิธีการรับมือการับภัยคุกคามที่อาจเกิดขึ้นร่วมทั้งจุดอ่อนในบริบทของพื้นที่

๓. ดำเนินการตามกระบวนการแผนที่กำหนดไว้และพัฒนาแผนอย่างเป็นระบบ เช่น การสร้างกิจกรรมต่าง ๆ การบริหารทรัยพากรบุคคลให้เข้ากับระบบการดำเนินงานร่วมทั้งงบประมาณในการดำเนินงาน เวลาในการปฏิบัติงาน เป็นต้น

๔.๕ แนวทางการพัฒนา การร่วมทำนุบำรุงรักษาในการจัดการโบราณสถาน พระสงฆ์ต้องมีวิธีการในการดูแลแหล่งโบราณสถานเพื่อการทำนุบำรุงรักษาให้คงอยู่ต่อไป ดังนี้

๑.ต้องมีการวางแผนในบริบทของพื้นที่และทรัพยากรมนุษย์ในระยะสั้นและยาวในการสืบสานแหล่งโบราณสถาน

๒.แผนระยะสั่นเป็นการวางแผนเตรียมการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้อย่างรวดเร็ว

๓.แผนระยะยาวเป็นการคาดคะเนในระยะยาว เช่น ๒ ปี ๕ ปี ๑๐ ปี เพื่อจะช่วยให้ใช้ทรัพยากรมนุษย์ให้เกิดประสิทธิภาพ หาคนมาใช้ได้ตรงกับวัตถุประสงค์ของแหล่งโบราณสถาน

ทั้งนี้กระบวนการดังกล่าวเป็นประโยชน์ในทุกมิติในการส่งเสริมให้พระสงฆ์และพุทธศาสนิกชนในเขตพื้นที่มีความเข้าใจและสืบสานอารยธรรมประเพณีจากบรรพบุรุษสู่ลูกหลานได้และเป็นการสืบต่อพระพุทธศาสนาให้อยู่นานเท่านาน

แนวทางการพัฒนาการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในพื้นที่สำนักศิลปากรที่ ๙ สามารถสรุปได้ว่า พระสงฆ์ควรมีการวางแผนในบริบทของพื้นที่และทรัพยากรมนุษย์ในระยะสั้นและยาว ในการสืบสานแหล่งโบราณสถาน แผนระยะสั่นเป็นการวางแผนเตรียมการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้อย่างรวดเร็วแผนระยะยาวเป็นการคาดคะเนในระยะยาว เช่น ๒ ปี ๕ ปี ๑๐ ปี เพื่อจะช่วยให้ใช้ทรัพยากรมนุษย์ให้เกิดประสิทธิภาพ หาคนมาใช้ได้ตรงกับวัตถุประสงค์ของแหล่งโบราณสถาน

พระสงฆ์ต้องมีการวางแผนด้วยวิธีการตั้งคำถาม ทำไมต้องมีการวางแผนในบริบทของงานนี้ เมื่อไหร่จึงจะสามารถปฏิบัติตามแผนนั้นได้ แผนในแต่ละแผนควรจัดวางในลักษณะเช่นใด อะไรที่มีความจำเป็นในการจัดทำแผนนั้น ใครคือผู้จะดำเนินตามแผนนั้นในแต่ละด้าน แผนนั้นควรมีวิธีการในการดำเนินการอย่างไร ลงมือปฏิบัติตามแผนตามรูปแบบของ PDCA คือ P (Plan) การวางแผน D (Do) การปฏิบัติตามแผน C (Check) การตรวจสอบประเมินผล A (Action) การปรับปรุง/การนำไปใช้ ดำเนินการปฏิบัติตามแผน ตรวจสอบข้อเท็จจริงด้านต่างๆตามบริบทของพื้นที่ โดยมีขั้นตอน คือ วิเคราะห์ปัญหา การกำหนดแผนการในการปฏิบัติงาน กำหนดเป้าหมายในการดำเนินงาน กำหนดวิธีการดำเนินงาน กำหนดค่าใช้จ่าย ปฏิบัติตามแผนอย่างเป็นระบบ การประเมินและปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง มีหลักธรรมาภิบาลเข้ามาเพื่อจัดสันผลประโยชน์ ที่เกิดขึ้น คือ หลักนิติธรรม หลักคุณธรรม หลักความโปร่งใส หลักความมีส่วนร่วม หลักความรับผิดชอบ หลักความคุ้มค่า ทั้งนี้ต้องมีการวิเคราะห์สถานการณ์ด้านต่างๆ เช่น จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และภัยคุกคามที่อาจเกิดขึ้นในการบริหารจัดการด้านต่างๆ ด้วยวิธีการวิเคราะห์อย่างละเอียดและมีแบบแผน มีวิสัยทัศน์ภารกิจในการพัฒนาที่เป็นจุดแข็ง และโอกาสให้ดียิ่งขึ้น ต้องมีวิธีการรับมือการรับภัยคุกคามที่อาจเกิดขึ้นร่วมทั้งจุดอ่อนในบริบทของพื้นที่ ดำเนินการตามกระบวนการแผนที่กำหนดไว้และพัฒนาแผนอย่างเป็นระบบ

อภิปรายผลการวิจัย

๑ แนวทางแก้ไขปัญหาการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในพื้นที่สำนักศิลปากรที่ ๙

จากการศึกษาแนวทางแก้ไขปัญหาการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในพื้นที่สำนักศิลปากรที่ ๙ สามารถอภิปรายในรายด้านในแต่ละประเด็น ดังนี้

๑.๑ การมีส่วนร่วมในการวางแผน แหล่งโบราณสถานอยู่ภายในเขตพื้นที่ของวัดและพระสงฆ์มีความเป็นภาวะผู้นำทางการปกครองมีวิสัยทัศน์ก้าวไกล มีวิธีการปฏิบัติอย่างชัดเจนเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการบริหารจัดการมากที่สุด ๒. แหล่งโบราณสถานอยู่นอกพื้นที่ของวัดและพระสงฆ์มีความรู้ความสามารถในการบริหารจัดการ บทบาทการมีส่วนร่วมจะอยู่ในระดับปานกลางที่ต้องอาศัยพระสงฆ์เข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการดูแลแหล่งโบราณสถาน ๓. แหล่งโบราณสถานอยู่ภายในวัด แต่พระสงฆ์ไม่มีความเป็นภาวะผู้ทางการปกครองการบริหารจัดการจึงไม่มีการพัฒนาและส่งผลเสียหลายๆด้าน บทบาทของพระสงฆ์จึงมีส่วนร่วมน้อย ๔. แหล่งโบราณสถานอยู่นอกพื้นที่ของวัด และพระสงฆ์ไม่มีความเป็นภาวะผู้ทางการปกครองและการ

บริหารจัดการ จึงไม่มีบทบาทในการมีส่วนร่วมในการวางแผน ขาดการยอมรับจากทุกด้านทางการปกครองและการบริหารจัดการ **สามารถอภิปรายได้ว่า** บางครั้งพระสงฆ์ยังไม่กล้าตัดสินใจในการดำเนินการ ซึ่งเป็นผลมาจากปัญหาหลายอย่างในการดำเนินการ สิ่งที่สำคัญคือการตัดสินใจในการดำเนินการเป็นส่วนที่สำคัญในการที่ทำให้พระสงฆ์มีการวางแผนที่ยังไม่ชัดเจนในการดำเนินการวางแผนงานให้มีประสิทธิภาพและเป็นระบบ ซึ่งใกล้เคียงกับแนวคิดของ **กรรณิการ์ สุธีรัตนาภิรมย์** ได้วิจัยเรื่อง "พัฒนาการแนวคิดและวิธีอนุรักษ์โบราณสถานในประเทศไทย" จากผลการวิจัยพบว่า เกิดกระบวนการ การวินิจฉัย และ ชันสูตร ก่อนที่จะสถาปนาปฏิสังขรณ์เป็นครั้งแรกพบเกิดแนวคิดการบูรณะให้กลืนกับของที่มีอยู่เดิมหรือให้เข้ากับสุนทรียภาพ รวมทั้งรักษาของเดิมไว้ตามประวัติศาสตร์ แต่ไม่ได้เป็นกระบวนการเฉพาะที่ทำกับอาคารที่จะซ่อมแซมทุกหลังและไม่สามารถระบุถึงวิธีการปฏิบัติต่าง ๆ อย่างชัดเจน และต่อมาสมัยรัชกาลที่ ๖ แนวทางการแก้ปัญหาตะวันตกจากที่เคยกอเป็นรูปรางในรัชกาลที่ ๕ ได้ถูกเสริมเป็นรูปแบบที่ชัดเจน แนวทางที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสนอให้แก่ชาวไทย คือ ลัทธิชาตินิยม ซึ่งจะให้เป็นแนวทางในการรักษาวัฒนธรรมของชาติไว้ในยามที่ต้องพัฒนาประเทศด้วยเทคโนโลยีตะวันตก

๑.๒ การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน สามารถแบ่งออกได้ ๒ ประเด็นคือพระสงฆ์ที่มีความรู้ความสามารถในการบริหารจัดการ มีความเป็นภาวะผู้นำ และสามารถติดต่อประสานงานได้ทุกมิติ จะเป็นผู้ที่มีส่วนร่วมในการดำเนินงาน และมีบทบาทในทุกๆด้านเกี่ยวกับการจัดการดูแลแหล่งโบราณสถาน ทั้งนี้ การจัดการอย่างเป็นระบบของพระสงฆ์มีส่วนสำคัญในการคิด การวางแผน การบริหารจัดการทรัพยากรมนุษย์ เป็นรูปแบบที่อำนวยความสะดวกและเกิดความสำเร็จในการทำงานของพระสงฆ์ได้เป็นอย่างดี พระสงฆ์ที่ไม่เข้าใจในระบบการจัดการ ไม่มีความรู้ในการวางแผนนโยบายในทุกๆด้าน และขาดการติดต่อประสานงานกับส่วนงานต่างๆ สิ่งเหล่าเป็นข้อเสียที่ทำให้พระสงฆ์ไม่มีส่วนร่วมในการดำเนินงานในแหล่งโบราณสถาน **สามารถอภิปรายได้ว่า** พระสงฆ์ที่มีความรู้ความสามารถในการบริหารจัดการและดำเนินการตามแผนงาน เกิดจาก การได้ศึกษาข้อปฏิบัติที่ถูกต้อง จึงสามารถวางแนวทางและขั้นตอนในการดำเนินการได้อย่างเป็นระบบ ต่างจากพระสงฆ์ที่ไม่ได้ศึกษาข้อปฏิบัติในประเด็นต่างๆ ให้ถูกต้องส่งผลทำให้เกิดปัญหาหลายๆ อย่างตามมาเกิดความไม่เข้าใจในประเด็นปัญหาหลายด้าน และมาตรการในการใช้เกณฑ์ในการดำเนินการควรให้มีความชัดเจน ซึ่งใกล้เคียงกับ **สุนทร เพชรทอง** ได้ทำการวิจัยเรื่อง "มาตรการทางกฎหมายในการรักษาคุมครองโบราณสถาน ตามพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๐๔" จากผลการวิจัยพบว่าปัจจัยสำคัญที่ทำให้โบราณสถาน และโบราณคดีที่อยู่ในพื้นที่ทั่ว ๆ ไปของประเทศส่วนมากถูกทำลายไปนั้น คือ มาตรการทางกฎหมายที่มีผลใช้บังคับอยู่ในปัจจุบันที่กำหนดมาตรการในการบังคับใช้ไม่เหมาะสม

และสอดคล้องกับสภาพของปัญหาที่อาจเกิดขึ้นหลายประการ กฎหมายฉบับหนึ่ง คือ พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๐๔ ฉบับแก่ไขเพิ่มเติม พ.ศ.๒๕๓๕ มาตรา ๗ กำหนดให้กรมศิลปากร ซึ่งเป็นองค์กรภาครัฐเพียงหน่วยงานเดียวดำเนินกิจกรรมเกี่ยวกับการอนุรักษ์และคุมครองโบราณสถานโบราณวัตถุ แหล่งโบราณคดี มีหน้าที่บังคับการให้เป็นไปตามมาตรการทางกฎหมายดังกล่าวโดยเฉพาะอย่างยิ่งการขึ้นทะเบียนมรดกวัฒนธรรมของชาติ ซึ่งไม่อาจดำเนินการได้ทั่วถึงครบทุกพื้นที่ส่งผลให้ขาดขอมูลเกี่ยวกับแหล่งโบราณคดี โบราณสถาน ที่อยู่ในพื้นที่โครงการ รวมทั้งส่วนที่ฝังจมอยู่ใต้ดิน ที่จะนำไปกำหนดมาตรการการป้องกัน แก่ไข และลดผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นได้

๑.๓ การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ พระสงฆ์ที่แหล่งโบราณสถานอยู่ภายในวัด และแหล่งโบราณสถานนั้นเป็นที่สักการบูชาของพุทธศาสนิกชน มีผู้มากราบไหว้บูชาเป็นประจำ จะได้รับผลประโยชน์ในการทำนุบำรุงแหล่งโบราณสถานเหล่านั้นให้ดียิ่งขึ้นได้ ทั้งนี้ยังนำผลประโยชน์ที่ได้นำไปใช้ในการสาธารณูปโภค และสาธารณูปการแก่บุคคลส่วนร่วม พระสงฆ์ที่มีแหล่งโบราณสถานอยู่ภายในวัด และแหล่งโบราณสถานนั้นเป็นที่สักการบูชาของพุทธศาสนิกชน แต่พระสงฆ์ขาดประสบการณ์และวิธีการในการวางแผนงาน การจัดการด้านต่างๆ จึงทำให้การบริหารจัดการไม่เป็นไปตามแนวทางในการพัฒนาสถานแหล่งโบราณสถานมากนัก จึงส่งผลให้เกิดวิกฤตปัญหาในการจัดการแหล่งโบราณสถานให้เป็นที่หน้าสนใจ และขาดการพัฒนาแหล่งโบราณสถาน ผลประโยชน์ที่จะได้รับในแหล่งโบราณสถาน กลับส่งผลเสียต่อโบราณสถาน สิ่งเหล่านี้เป็นวิธีการและขั้นตอนของพระสงฆ์ที่ต้องมีการจัดการวางแผนให้ดีขึ้นต่อไป แหล่งโบราณสถานอยู่นอกวัด พระสงฆ์ไม่มีส่วนร่วมในการจัดในผลประโยชน์ของแหล่งโบราณสถาน เพราะว่าการดำเนินการทุกอย่างเป็นหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ภาครัฐที่ได้รับมอบหมายในการดูแลแหล่งโบราณสถานนั้นๆ **สามารถอภิปรายได้ว่า** พระสงฆ์ที่มีประสบการณ์ในการทำงานทำกิจกรรมอย่างต่อเนื่องจะรู้ข้อดี ข้อเสีย ข้อบกพร่อง และแนวทางในการแก้ไขปัญหาเหล่านั้นให้มีประสิทธิภาพในการดำเนินการให้ดีขึ้นต่อไป แต่พระสงฆ์ที่ไม่มีประสบการณ์ในการดำเนินการแก้ไขปัญหาด้านต่างๆ เป็นปัญหาหลักของพระสงฆ์ที่ขาดทักษะการดำเนินการผลประโยชน์ที่จะได้รับ ดังนั้นพระสงฆ์ควรมีการจัดการศึกษาในส่วนงานที่เกี่ยวข้อง พัฒนาศักยภาพของตนเองให้ดีขึ้นเท่าเทียมกับส่วนงานอื่นๆ ซึ่งใกล้เคียงกับ **พระปลัดเกษม ฐิติสมมฺปนฺโน** ได้ทำการวิจัยเรื่อง “บทบาทพระสงฆ์ในการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุในอำเภอบ้านลาด จังหวัดเพชรบุรี” จากผลการวิจัยพบว่า บทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ โดยฐานะผู้นำจิตวิญญาณของชุมชนเกิดเนื่องจากความเป็นผู้มีพื้นฐานทางจิตใจที่รักการทำงานเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม และชอบเสียสละ ดังนี้ เมื่อพระสงฆ์ได้ออกธุดงค์ไปในพื้นที่ต่าง ๆ จึงปลุก

เราพื้นฐานทางจิตใจและพยายามผลักดันให้เกิดการพัฒนาชนบทเพื่อประโยชน์สุขของชุมชน ดังเช่น กรณีการบูรณปฏิสังขรณ์ตามแบบอย่างครูบาศรีวิชัย ที่ได้เป็นแก่นนำในการบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานทางภาคเหนือของประเทศไทย ด้วยแนวคิดที่ว่า หากวัดวาอารามอันเก่าแก่ เป็นที่ชำรุดทรุดโทรม หาผู้ปฏิสังขรณ์บำรุงไว้ในพระพุทธศาสนาสืบต่อไปมิได้ ท่านจึงสมควรที่จะปฏิสังขรณ์เพื่อสืบศาสนาต่อไป

๑.๔ การมีส่วนร่วมในการประเมินผล คือ พระสงฆ์ที่มีบทบาทจะมีแนวทางและวิธีการในการดำเนินการให้เป็นไปตามแผนนโยบายที่กำหนดไว้ ทั้งนี้การดำเนินการจะสำเร็จได้ต้องอาศัยพระสงฆ์ที่มีภาวะความเป็นผู้นำในการตัดสินใจ ด้านต่างๆ โดยภาครัฐให้การสนับสนุนและส่งเสริมในการดำเนินการ แต่ทว่า พระสงฆ์ที่ไม่มีบทบาทในการดำเนินการ ไม่มีบทบาทในการวางแผนนโยบายด้านต่างๆ เป็นส่วนที่ส่งผลเสียและขาดความเข้าใจในทุกๆ ด้านทั้งนี้ พระสงฆ์เหล่านั้นไม่มีบทบาทในการประเมินผลงานด้านต่างๆ ของแหล่งโบราณสถาน **สามารถอภิปรายได้ว่า** การศึกษาเป็นส่วนสำคัญในการสร้างบทบาทของพระสงฆ์ ดังนั้น พระสงฆ์ที่มีความเป็นผู้นำมีทักษะทางปัญญาในทางแก้ไขปัญหา การศึกษาเป็นส่วนที่ช่วยพัฒนาบทบาทของพระสงฆ์ให้มีวิธีการแก้ไขปัญหาได้อย่างเป็นระบบและแบบแผน ดังนั้นควรมีการสนับสนุนด้านการศึกษาให้กับพระสงฆ์ให้มากที่สุด ทักษะทางสารสนเทศ เพราะทุกวันนี้มีการเปลี่ยนแปลงหลายอย่าง เช่น ทักษะทางด้านภาษาควรให้พระสงฆ์เข้าใจในทุกมิติของการศึกษา การให้ความรวมมือต่อหน่วยงานที่มาทำการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ โดยสนับสนุนบุคคล สถานที่ อาหาร ที่พัก รองลงมาได้แก่ การดำเนินการตรวจสอบความเสียหายของโบราณสถาน พระสงฆ์จะสามารถแก้ไขปัญหาและพัฒนาการจัดการด้านการบริหารอย่างเป็นระบบ ส่งผลให้มีบทบาทในการมีส่วนร่วมด้านต่างๆ ได้ ซึ่งใกล้เคียงกับ **วีระ เปลงรัศมี** ได้ทำการวิจัยเรื่อง "บทบาทของพระสงฆ์ต่อการอนุรักษ์โบราณสถานในจังหวัดเชียงราย" ผลการวิจัยพบว่า กิจกรรมที่พระสงฆ์มีบทบาทมากที่สุดในการอนุรักษ์โบราณสถานโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ คือ การให้ความรวมมือต่อหน่วยงานที่มาทำการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ โดยสนับสนุนบุคคล สถานที่ อาหาร ที่พัก รองลงมาได้แก่ การดำเนินการตรวจสอบความเสียหายของโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุในวัดเป็นประจำ ส่วนบทบาทที่กระทำน้อยที่สุด คือการเข้ารวมเป็นสมาชิกหรือกรรมการชมรมหรือกลุ่มเกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุศิลปวัตถุ

๒ แนวทางการพัฒนาการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในพื้นที่สำนักศิลปากรที่ ๙ สามารถอภิปรายได้ดังนี้

๒.๑ แนวทางการพัฒนา การร่วมกันวางแผนในการจัดการโบราณสถาน พระสงฆ์ต้องมีวิธีการในการดำเนินงานดังนี้ การวางแผนที่เป็นระบบต้องเข้าใจในบริบทของพื้นที่ และมี

วิธีการการจัดการอย่างเป็นระบบ ทั้งนี้แผนที่ดำเนินการคือแผนอะไร และตั้งข้อคำถามในการบริหารแผนนั้นดังนี้ ๑.ทำไมต้องมีการวางแผนในบริบทของงานนี้ ๒.เมื่อไหร่จึงจะสามารถปฏิบัติตามแผนนั้นได้ ๓.แผนในแต่ละแผนควรจัดวางในลักษณะเช่นใด ๔.อะไรที่มีความจำเป็นในการจัดทำแผนนั้น ๕.ใครคือผู้จะดำเนินตามแผนนั้นในแต่ละด้าน ๖.แผนนั้นควรมีวิธีการในการดำเนินการอย่างไรจาการที่มีการตั้งคำถามในการจัดการแผนดังกล่าวแล้ว ควรมีวิธีการดำเนินการตามรูปแบบของ PDCA ดังต่อไปนี้ ๑. P (Plan) การวางแผน ๒. D (Do) การปฏิบัติตามแผน ๓. C (Check) การตรวจสอบประเมินผล ๔. A (Action) การปรับปรุง/การนำไปใช้ **สามารถอภิปรายได้ว่า** การพัฒนาอย่างเป็นระบบได้เกิดจาก ความเข้าใจในขั้นตอนของการดำเนินการ ดังนั้นแนวทางการพัฒนาการวางแผนของพระสงฆ์จึงได้มีคำถามข้อสงสัยและแนวทางหาข้อสงสัยนั้นให้สามารถแก้ไขปัญหาได้อย่างเป็นระบบและสามารถตรวจสอบได้อย่างเป็นระบบและมีกลไกลการทำงาน ซึ่งใกล้เคียงกับ **สาลี่ แก้วตาทิพย์** ได้ทำการวิจัยเรื่อง "บทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางโบราณสถาน โบราณวัตถุ ในจังหวัดนครศรีธรรมราช" ผลการวิจัยพบว่า พระสงฆ์มีบทบาทมากที่สุดในด้านการดูแลทำความสะอาดโบราณสถานและโบราณวัตถุที่มีอยู่ในวัด และบทบาทที่พระสงฆ์ปฏิบัติน้อยที่สุดคือการประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับการป้องกันและการอนุรักษ์แก่นักทองเที่ยว ส่วนปัญหาที่พบมากที่สุด ในการดำ เนินบทบาทในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางโบราณสถานและโบราณวัตถุของพระสงฆ์คือ ขาดงบประมาณในการดำเนินการ

๒.๒ แนวทางการพัฒนา การร่วมกันปฏิบัติตามแผนการจัดโบราณสถาน

พระสงฆ์ต้องมีหลักแนวทางในการร่วมกันปฏิบัติตามแผนในบริบทของพื้นที่ คือ มุ้งเน้นประเด็นที่จะดำเนินการนั้นเป็นสำคัญ บริหารงานนั้นด้วยความเป็นภาวะผู้นำ ส่งเสริมให้ทุกฝ่ายของงานให้มีส่วนร่วมมากขึ้น ดำเนินการอย่างเป็นระบบ ปรับปรุงงานเหล่านั้นอย่างต่อเนื่อง ตรวจสอบข้อเท็จจริงด้านต่างๆตามบริบทของพื้นที่ โดยมีขั้นตอน คือ ๑.วิเคราะห์ปัญหา ๒.การกำหนดแผนการในการปฏิบัติงาน ๓.กำหนดเป้าหมายในการดำเนินงาน ๔.กำหนดวิธีการดำเนินงาน ๕.กำหนดค่าใช้จ่าย ๖.ปฏิบัติตามแผนอย่างเป็นระบบ ๗.การประเมินและปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง **สามารถอภิปรายได้ว่า** การปฏิบัติตามแผนงานที่วางไว้จะสำเร็จได้ต้องมีการวางแผนอย่างเป็นระบบ หากพระสงฆ์ไม่มีการปฏิบัติตามแผนอย่างเป็นระบบจะเกิดปัญหาหลายๆด้าน ซึ่งแนวทางการพัฒนาการร่วมกันปฏิบัติตามแผนอย่างเป็นระบบนี้จะช่วยทำให้พระสงฆ์เกิดความเข้าใจในการดำเนินการเข้าใจในบริบทของงาน มีทักษะในการแก้ไขปัญหามีความเข้าใจในการพัฒนางาน พัฒนาคน พัฒนาองค์กรส่วนรวมให้ดีขึ้นได้ ซึ่งใกล้เคียงกับ **เรืองแสง ทองสุขแสงเจริญ** ได้วิจัยเรื่อง "การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานของกลุ่มตัวอย่างในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา" พบว่า ส่วนใหญ่มีส่วนร่วมในลักษณะ (๑) พบปะพูดคุยกันภายใน หมู่บ้าน (๒) ชักชวนเพื่อนบ้าน

ร่วมกันรักษาโบราณสถาน (๓) ร่วมทำกิจกรรมอนุรักษ์ โบราณสถาน การรับรู้ปัญหาทางการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถาน

๒.๓ แนวทางการพัฒนา การร่วมกันจัดการการใช้ผลประโยชน์จากแหล่งโบราณสถาน พระสงฆ์ต้องมีความเข้าในในบริบทของโบราณสถานได้เป็นอย่างดี มีหลักธรรมาภิบาลเข้ามาเพื่อจัดสันผลประโยชน์ ที่เกิดขึ้น คือ หลักนิติธรรม หลักคุณธรรม หลักความโปร่งใส หลักความมีส่วนร่วม หลักความรับผิดชอบ หลักความคุ้มค่า โดยคิดวิเคราะห์จะมีวิธีการเช่นใดในการพัฒนาเพื่อให้เกิดประโยชน์กับองค์รวมได้เป็นอย่างดี สิ่งที่จะสามารถใช้ผลประโยชน์จากแหล่งโบราณสถานได้ต้องเกิดขึ้นจาก หลักและวิธีการในการให้ความสำคัญเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่โบราณสถานดังนี้ ๑.สามารถตอบคำถามเป้าหมายของการดำเนินงานได้ว่า มีวิธีการอย่างไรที่จะพัฒนาให้แหล่งโบราณสถานนั้นให้พุทธศาสนิกชนหรือบุคคลทั่วไปได้รับทราบมากที่สุด ๒.การปฏิบัติตามแผนจะต้องระบุโครงสร้างของแหล่งโบราณสถานอย่างชัดเจน ให้เห็นว่ามีความน่าสนใจมากน้อยเพียงใด ๓.การจัดทำรายละเอียดด้านต่างๆ ต้องมีจุดเด่น เพื่อให้เกิดความสนใจแก่พุทธศาสนิกชนและบุคคลทั่วไปในการท่องเที่ยวและสักการบูชา หากการดำเนินการสิ่งเหล่านี้สามารถดำเนินการได้เพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์การใช้ประโยชน์จากแหล่งโบราณสถาน จะเป็นแนวทางในการพัฒนาที่ดีขึ้นทั้งนี้ยังสร้างความเจริญทางด้านอารยธรรมให้กับบุคคลในพื้นที่เพิ่มมากขึ้นในอนาคตได้อีกด้วย **สามารถอภิปรายได้ว่า** การจัดการแหล่งโบราณสถานที่เป็นระบบผลตอบแทนคือ ผลประโยชน์ที่ได้รับจากแหล่งโบราณสถาน ทั้งด้าน เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ในบริบทของพื้นที่แหล่งโบราณสถานนั้นให้เป็นที่น่าสนใจเพิ่มมากขึ้น พระสงฆ์ที่มีเอกภาพในการทำงาน สามารถเข้าใจ เข้าถึงและพัฒนาให้ระบบนั้นๆ เป็นไปได้ ดังนั้น ความสำคัญของการจัดการ จึงเป็นตัวบ่งชี้ในการสร้างความเป็นภาวะผู้นำให้กับพระสงฆ์ ส่งเสริมให้พระสงฆ์มีส่วนร่วมในการดำเนินการได้อย่างเป็นระบบมากขึ้น ซึ่งใกล้เคียงกับ **ชีวรัตน์ สาลี่ประเสริฐ** ได้วิจัยเรื่อง “การอนุรักษ์โบราณสถานโบราณวัตถุอำเภออู่ทอง สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑” พบว่านโยบายของหน่วยงานต่าง ๆ ต้องการให้สถาบันการศึกษา องค์กรต่างๆและชุมชนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ ฟื้นฟู มรดกทางศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยให้จัดกระบวนการเรียนรู้ในชุมชน ส่วนนักเรียนและบุคคลที่ เกี่ยวข้องมีความต้องการในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นเรื่องการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุอำเภออู่ทอง ควรนำวิทยากรภายในท้องถิ่นมาร่วมสอนและมีการศึกษาแหล่ง โบราณสถานโบราณวัตถุต่าง ๆ

๒.๔ แนวทางการพัฒนา การร่วมติดตามและประเมินผลในการจัดการโบราณสถาน พระสงฆ์ต้องมีวิสัยทัศน์และวิธีการในการติดตามประเมินผลของแหล่งโบราณสถานให้มีประสิทธิเพื่อให้เกิดประสิทธิผล ดังต่อไปนี้ วิเคราะห์สถานการณ์ด้านต่างๆ เช่น จุดแข็ง

จุดอ่อน โอกาส และภัยคุกคามที่อาจเกิดขึ้นในการบริหารจัดการด้านต่างๆ ด้วยวิธีการวิเคราะห์อย่างระเอียดและมีแบบแผน มีวิสัยทัศน์ภารกิจในการพัฒนาที่เป็นจุดแข็ง และโอกาสให้ดียิ่งขึ้น ทั้งนี้ต้องมีวิธีการรับมือการับภัยคุกคามที่อาจเกิดขึ้นร่วมทั้งจุดอ่อนในบริบทของพื้นที่ ดำเนินการตามกระบวนการแผนที่กำหนดไว้และพัฒนาแผนอย่างเป็นระบบ เช่น การสร้างกิจกรรมต่าง ๆ การบริหารทรัยพากรบุคคลให้เข้ากับระบบการดำเนินงานร่วมทั้งงบประมาณในการดำเนินงาน เวลาในการปฏิบัติงาน **สามารถอภิปรายได้ว่า** การประเมินผลของงานจะเกิดประสิทธิภาพได้ต้องอาศัยความเข้าใจและมีประสบการณ์ในการทำงานอย่างใดอย่างหนึ่งอย่างเป็นระบบ จึงเป็นจุดเริ่มต้นของการจัดการงานอย่างเป็นระบบได้ ด้วยวิธีการที่สามารถวัดผลได้และมีขั้นตอนอย่างชัดเจน พระสงฆ์จึงควรใช้หลักของการประเมินผลงานอย่างเป็นระบบ คือ การวิเคราะห์จุแข็ง จุดอ่อน โอกาส และภัยคุกคามของงานนั้น ในบริบทของพื้นได้เป็นอย่างดี ถ้าหากปฏิบัติตามขั้นตอนและแนวทางที่กำหนดไว้จะส่งผลทำให้การพัฒนาแหล่งโบราณสถานในบริบทของพื้นที่ มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง และมีขั้นตอนที่ชัดเจน ซึ่งใกล้เคียงกับ **พระมหาเสถียร ถาวรธมฺโม** ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่องการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์โบราณสถานของพระสังฆาธิการ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พบว่า ขาดความรู้ความเข้าใจในการบูรณะ ขาดการประสานงานจากหน่วยงานที่รับผิดชอบดูแล ข้อเสนอแนะ ได้แก่ ควรมีการจัดการและดำเนินการอย่างเป็นระบบของงาน ควรจัดหาผู้ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญในการบูรณะและหน่วยงานที่รับผิดชอบดูแลควรมีการประสานงานกับวัดอย่างสม่ำเสมอ ๔) ด้านร่วมติดตาม ประเมินผลและบำรุงรักษา ได้แก่ ไม่ได้รับการสนับสนุนเท่าที่ควรจะเป็น ขาดความรู้ความเข้าใจทางหลักวิชาการและนโยบายที่ชัดเจนในการบำรุงรักษาข้อเสนอแนะ ได้แก่ รัฐบาลควรให้การสนับสนุนงบประมาณให้ทั่วถึง หน่วยงานราชการควรมีนโยบายที่ชัดเจนในการบำรุงรักษาตามสภาพปัจจุบันที่เกิดขึ้น

๒.๕ แนวทางการพัฒนา การร่วมทำนุบำรุงรักษาในการจัดการโบราณสถาน พระสงฆ์ต้องมีวิธีการในการดูแลแหล่งโบราณสถานเพื่อการทำนุบำรุงรักษาให้คงอยู่ต่อไป ดังนี้ ๑.ต้องมีการวางแผนในบริบทของพื้นที่และทรัพยากรมนุษย์ในระยะสั้นและยาว ในการสืบสานแหล่งโบราณสถาน ๒.แผนระยะสั่นเป็นการวางแผนเตรียมการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้อย่างรวดเร็ว๓. แผนระยะยาวเป็นการคาดคะเนในระยะยาว เช่น ๒ ปี ๕ ปี ๑๐ ปี เพื่อจะช่วยให้ใช้ทรัพยากรมนุษย์ให้เกิดประสิทธิภาพ หาคนมาใช้ได้ตรงกับวัตถุประสงค์ของแหล่งโบราณสถานทั้งนี้กระบวนการดังกล่าวเป็นประโยชน์ในทุกมิติในการส่งเสริมให้พระสงฆ์และพุทธศาสนิกชนในเขตพื้นที่มีความเข้าใจและสืบสานอารยธรรมประเพณีจากบรรพบุรุษสู่ลูกหลานได้และเป็นการสืบต่อพระพุทธศาสนาให้คงอยู่ต่อไป **สามารถอภิปรายได้ว่า** เมื่อพระสงฆ์เข้าใจในขั้นตอนของการการวางแผนงาน การดำเนินการตามแผนงาน การใช้ผลประโยชน์จากแผนงาน การประเมินผลของงาน

เป็นที่เรียบร้อยแล้ว พระสงฆ์จะมีความเข้าใจในทุกบริบทและในทุกมิติของการดำเนินงาน จึงสามารถพัฒนาและทำนุบำรุงแหล่งโบราณสถานได้อย่างตรงประเด็นตามแผนที่กำหนด โดยมีจุดเริ่มต้นของการทำงานและผลที่ได้รับจากการทำงานอย่างชัดเจน ส่งผลทำให้พระสงฆ์เข้าใจ มีส่วนร่วมในการดำเนินงานด้านต่างๆกับทุกภาคส่วนมากยิ่งขึ้น ดังนั้น ควรจัดการศึกษาที่เป็นระบบเกี่ยวกับการบริหารจัดการให้กับพระสงฆ์โดยเฉพาะ เพื่อเป็นแนวทางและเป็นต้นทุนในการบริหารจัดการ วัด บ้าน โรงเรียน ได้เป็นอย่างดี เพราะพระสงฆ์มีบทบาทและเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ หากมีความรู้และเข้าใจในการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบจะช่วยทำให้พระสงฆ์เป็นผู้นำในการพัฒนาได้เป็นอย่างดี ซึ่งใกล้เคียงกับ **ศิวาภรณ์ รัตนพันธุ์** ได้วิจัยเรื่อง “การศึกษาเพื่อเสนอแนะแนวทางการพัฒนาและอนุรักษ์วัดในกรุงเทพมหานคร” จากการศึกษาพบว่า วัดในกรุงเทพมหานครประสบปัญหาการถูกทำลายสภาพภูมิทัศน์ อันเนื่องมาจากกิจกรรมการใช้ที่ดินในบริเวณวัดที่มีลักษณะไม่เหมาะสม ทำให้ขาดความสงบและขัดต่อบทบาทในการ เป็นศาสนสถาน การเพิ่มบทบาทของวัดในด้านการท่องเที่ยวที่ขาดการวางแผนอย่างระมัดระวัง เป็นส่วนทำลายเอกลักษณ์ของวัด สภาพความเสื่อมโทรมของศิลปโบราณสถาน ซึ่งขาดการทำนุบำรุงอย่างถูกต้อง และผลกระทบจากสภาวะเป็นพิษของสิ่งแวดล้อมเมือง รวมไปถึงสภาพความแออัดทรุดโทรมของชุมชนแวดล้อมวัดมีส่วนทำให้วัดขาดความงาม บทบาทของวัดที่เคยมีต่อชุมชนในลักษณะสร้างสรรค์มีความสำคัญลดน้อยลง โดยมีสถาบัน อื่นมารับหน้าที่แทน เช่น โรงเรียน สภาสังคมสังเคราะห์ และบทบาทที่เพิ่มขึ้นในปัจจุบัน คือ การใช้วัดเป็นสถานที่จอดรถและการให้บริการทางด้านการฌาปนกิจ จึง กล่าวได้ว่าวัดมีกิจกรรมทางเศรษฐกิจเพิ่มขึ้นและที่ทำให้เกิดความพลุกพล่าน สับสนภายในบริเวณวัด นอกจากนี้ความประพฤติอันไม่เหมาะสมของสงฆ์มีส่วนทำลายภาพพจน์ที่ดีของวัดที่มีต่อประชาชน การศึกษานี้จึงเป็นการศึกษาปัญหาของวัดและชุมชน และได้ให้ข้อเสนอแนะในการแก้ปัญหาดังกล่าว โดยจัดระดับปัญหาเป็น ๒ ระดับ คือ ปัญหาในระดับวัดและปัญหาระดับชุมชน เสนอให้ปรับปรุงสภาพแวดล้อมทางกายภาพ โดยเน้นการอนุรักษ์สภาพโบราณสถานสำคัญ และเสนอให้มีกิจกรรมเพิ่มเติมทางศิลปวัฒนธรรมรวมไปถึง การพัฒนาชุมชนเพื่อส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างวัดและชุมชน นอกจากนี้ยังเสนอแนะแนวทางให้ภาครัฐเห็นความสำคัญในการอนุรักษ์มรดกของชาติ และเข้ามามีส่วนช่วยสนับสนุนอย่างจริงจัง เพื่อให้การปฏิบัติทำได้อย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

สรุปและข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดสำนักศิลปากรที่ ๙ ผู้วิจัยมี ข้อเสนอแนะ ดังนี้

๕.๓.๑ ข้อเสนอในการนำไปใช้

๑. ควรปรึกษาวางแผนขั้นตอนและนโยบายของการทำงานโดยจัดให้มีการแสดงความคิดเห็นถึงปัญหาที่เกิดขึ้นกับแหล่งโบราณสถาน

๒. จัดกิจกรรมประชาสัมพันธ์แหล่งโบราณสถานเป็นกิจกรรมประจำปี เพื่อแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับโบราณสถาน จัดหาทุนเพื่อส่งเสริมการอนุรักษาสิ่งแวดล้อมภายในวัด

๓. ติดตามและหาแนวทางในการปรับปรุงแก้ไขที่เกิดขึ้นในแหล่งโบราณสถาน

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

๑. นวัตกรรมการสร้างภูมิทัศน์ในแหล่งโบราณสถานในการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

๒. นวัตกรรมการเสริมสร้างการประชาสัมพันธ์แหล่งโบราณสถานในการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

บรรณานุกรม

ธานินทร์ ศิลป์จารุ, **การวิจัยและวิเคราะห์ข้อมูลทางสถิติด้วย SPSS**, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: บิสซิเนสอาร์แอนด์ดี, ๒๕๕๒), หน้า ๔๘-๔๙

พระราชวรมุนี, **บทบาทใหม่ของสถาบันสงฆ์**.กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๓๐.

กระทรวงศึกษาธิการ กรมศิลปากร.**มรดกโลก : มรดกโลกทางวัฒนธรรมในประเทศไทย.** พิมพ์เนื่องในโอกาส ๘๑ ปี แห่งการสถาปนากรมศิลปากร กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ฉลองรัตน์โกสินทร์, ๒๕๓๕.

Justin Oldenberg. **The Mahavamsa**. Colombo: Sri Krishna Printing, ๑๙๖๕.

ภาคผนวก ข

กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์

๑. กิจกรรมด้านการมีส่วนร่วม

๑.๑ แหล่งโบราณสถานอยู่ภายในเขตพื้นที่ของวัด และพระสงฆ์มีความเป็นภาวะผู้นำทางการปกครองมีวิสัยทัศน์ก้าวไกล มีวิธีการปฏิบัติอย่างชัดเจน เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการบริหารจัดการมากที่สุด

๑.๒ แหล่งโบราณสถานอยู่นอกพื้นที่ของวัด และพระสงฆ์มีความรู้ความสามารถในการบริหารจัดการ บทบาทการมีส่วนร่วมจะอยู่ในระดับปานกลางที่ต้องอาศัยพระสงฆ์เข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการดูแลแหล่งโบราณสถาน

๑.๓ แหล่งโบราณสถานอยู่ภายในวัด แต่พระสงฆ์ไม่มีความเป็นภาวะผู้ทางการปกครอง การบริหารจัดการจึงไม่มีการพัฒนาและส่งผลเสียหลายๆด้าน บทบาทของพระสงฆ์จึงมีส่วนร่วมน้อย

๑.๔ แหล่งโบราณสถานอยู่นอกพื้นที่ของวัด และพระสงฆ์ไม่มีความเป็นภาวะผู้ทางการปกครองและการบริหารจัดการ จึงไม่มีบทบาทในการมีส่วนร่วมในการวางแผน ขาดการยอมรับจากทุกด้านทางการปกครองและการบริหารจัดการ

การวางแผนที่เป็นระบบต้องเข้าใจในบริบทของพื้นที่ และมีวิธีการการจัดการอย่างเป็นระบบ ทั้งนี้แผนที่ดำเนินการคือแผนอะไร และตั้งข้อคำถามในการบริหารแผนนั้นดังนี้ ๑.ทำไมต้องมีการวางแผนในบริบทของงานนี้ ๒.เมื่อไหร่จึงจะสามารถปฏิบัติตามแผนนั้นได้ ๓.แผนในแต่ละแผนควรจัดวางในลักษณะเช่นใด ๔.อะไรที่มีความจำเป็นในการจัดทำแผนนั้น ๕.ใครคือผู้จะดำเนินตามแผนนั้นในแต่ละด้าน ๖.แผนนั้นควรมีวิธีการในการดำเนินการอย่างไร

จาการที่มีการตั้งคำถามในการจัดการแผนดังกล่าวแล้ว ควรมีวิธีการดำเนินการตามรูปแบบของ PDCA ดังต่อไปนี้

๑. P (Plan) การวางแผน

๒. D (Do) การปฏิบัติตามแผน

๓. C (Check) การตรวจสอบประเมินผล

๔. A (Action) การปรับปรุง/การนำไปใช้

๒. กิจกรรมการมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน

พระสงฆ์ที่มีความรู้ความสามารถในการบริหารจัดการ มีความเป็นภาวะผู้นำ และสามารถติดต่อประสานงานได้ทุกมิติ จะเป็นผู้ที่มีส่วนร่วมในการดำเนินงาน และมีบทบาทในทุกๆด้านเกี่ยวกับการจัดการดูแลแหล่งโบราณสถาน ทั้งนี้ การจัดการอย่างเป็นระบบของพระสงฆ์มีส่วน

สำคัญในการคิด การวางแผน การบริหารจัดการทรัพยากรมนุษย์ เป็นรูปแบบที่อำนวยความสะดวกและเกิดความสำเร็จในการทำงานของพระสงฆ์ได้เป็นอย่างดี

พระสงฆ์ต้องมีหลักแนวทางในการร่วมกันปฏิบัติตามแผนในบริบทของพื้นที่ คือ มุ้งเน้นประเด็นที่จะดำเนินการนั้นเป็นสำคัญ บริหารงานนั้นด้วยความเป็นภาวะผู้นำ ส่งเสริมให้ทุกฝ่ายของงานให้มีส่วนร่วมมากขึ้น ดำเนินการอย่างเป็นระบบ ปรับปรุงงานเหล่านั้นอย่างต่อเนื่อง ตรวจสอบข้อเท็จจริงด้านต่างๆตามบริบทของพื้นที่ โดยมีขั้นตอน คือ ๑.วิเคราะห์ปัญหา ๒.การกำหนดแผนการในการปฏิบัติงาน ๓.กำหนดเป้าหมายในการดำเนินงาน ๔.กำหนดวิธีการดำเนินงาน ๕.กำหนดค่าใช้จ่าย ๖.ปฏิบัติตามแผนอย่างเป็นระบบ ๗.การประเมินและปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง

๓. กิจกรรมการมีส่วนร่วมในผลประโยชน์

พระสงฆ์ที่แหล่งโบราณสถานอยู่ภายในวัด และแหล่งโบราณสถานนั้นเป็นที่สักการบูชาของพุทธศาสนิกชน มีผู้มากราบไหว้บูชาเป็นประจำ จะได้รับผลประโยชน์ในการทำนุบำรุงแหล่งโบราณสถานเหล่านั้นให้ดียิ่งขึ้นได้ ทั้งนี้ยังนำผลประโยชน์ที่ได้นำไปใช้ในการสาธารณูปโภค และสาธารณูปการแก่บุคคลส่วนร่วม คือ

๑.สามารถตอบคำถามเป้าหมายของการดำเนินงานได้ว่า มีวิธีการอย่างไรที่จะพัฒนาให้แหล่งโบราณสถานนั้นให้พุทธศาสนิกชนหรือบุคคลทั่วไปได้รับทราบมากที่สุด

๒.การปฏิบัติตามแผนจะต้องระบุโครงสร้างของแหล่งโบราณสถานอย่างชัดเจน ให้เห็นว่ามีความน่าสนใจมากน้อยเพียงใด

๓.การจัดทำรายละเอียดด้านต่างๆ ต้องมีจุดเด่น เพื่อให้เกิดความสนใจแก่พุทธศาสนิกชนและบุคคลทั่วไปในการท่องเที่ยวและสักการบูชา

หากการดำเนินการสิ่งเหล่านี้สามารถดำเนินการได้เพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์การใช้ประโยชน์จากแหล่งโบราณสถาน จะเป็นแนวทางในการพัฒนาที่ดีขึ้นทั้งนี้ยังสร้างความเจริญทางด้านอารยธรรมให้กับบุคคลในพื้นที่เพิ่มมากขึ้นในอนาคตได้อีกด้วย

๔. กิจกรรมการมีส่วนร่วมในการประเมินผล

พระสงฆ์ที่มีบทบาทจะมีแนวทางและวิธีการในการดำเนินการให้เป็นไปตามแผนนโยบายที่กำหนดไว้ ทั้งนี้การดำเนินการจะสำเร็จได้ต้องอาศัยพระสงฆ์ที่มีภาวะความเป็นผู้นำในการตัดสินใจ ด้านต่างๆ โดยภาครัฐให้การสนับสนุนและส่งเสริมในการดำเนินการ แต่ทว่าพระสงฆ์ที่ไม่มีบทบาทในการดำเนินการ ไม่มีบทบาทในการวางแผนนโยบายด้านต่างๆ เป็นส่วนที่

ส่งผลเสียและขาดความเข้าใจในทุกๆ ด้านทั้งนี้ พระสงฆ์เหล่านั้นไม่มีบทบาทในการประเมินผลงานด้านต่างๆ ของแหล่งโบราณสถาน

พระสงฆ์ต้องมีวิสัยทัศน์และวิธีการในการติดตามประเมินผลของแหล่งโบราณสถานให้มีประสิทธิเพื่อให้เกิดประสิทธิผล ดังต่อไปนี้

๑.วิเคราะห์สถานการณ์ด้านต่างๆ เช่น จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และภัยคุกคามที่อาจเกิดขึ้นในการบริหารจัดการด้านต่างๆ ด้วยวิธีการวิเคราะห์อย่างระเอียดและมีแบบแผน

๒.มีวิสัยทัศน์ภารกิจในการพัฒนาที่เป็นจุดแข็ง และโอกาสให้ดียิ่งขึ้น ทั้งนี้ต้องมีวิธีการรับมือการับภัยคุกคามที่อาจเกิดขึ้นร่วมทั้งจุดอ่อนในบริบทของพื้นที่

๓. ดำเนินการตามกระบวนการแผนที่กำหนดไว้และพัฒนาแผนอย่างเป็นระบบ เช่น การสร้างกิจกรรมต่าง ๆ การบริหารทรัยพากรบุคคลให้เข้ากับระบบการดำเนินงานร่วมทั้งงบประมาณในการดำเนินงาน เวลาในการปฏิบัติงาน เป็นต้น

๕. กิจกรรด้านการทำนุบำรุงแหล่งโบราณสถาน

พระสงฆ์ต้องมีวิธีการในการดูแลแหล่งโบราณสถานเพื่อการทำนุบำรุงรักษาให้คงอยู่ต่อไป ดังนี้

๑.ต้องมีการวางแผนในบริบทของพื้นที่และทรัพยากรมนุษย์ในระยะสั้นและยาว ในการสืบสานแหล่งโบราณสถาน

๒.แผนระยะสั่นเป็นการวางแผนเตรียมการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้อย่างรวดเร็ว

๓.แผนระยะยาวเป็นการคาดคะเนในระยะยาว เช่น ๒ ปี ๕ ปี ๑๐ ปี เพื่อจะช่วยให้ใช้ทรัพยากรมนุษย์ให้เกิดประสิทธิภาพ หาคนมาใช้ได้ตรงกับวัตถุประสงค์ของแหล่งโบราณสถาน

ทั้งนี้กระบวนการดังกล่าวเป็นประโยชน์ในทุกมิติในการส่งเสริมให้พระสงฆ์และพุทธศาสนิกชนในเขตพื้นที่มีความเข้าใจและสืบสานอารยธรรมประเพณีจากบรรพบุรุษสู่ลูกหลานได้และเป็นการสืบต่อพระพุทธศาสนาให้อยู่นานเท่านาน

ภาคผนวก ค

ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้ และกิจกรรมที่ได้ดำเนินการมาและผลที่ได้รับของโครงการ

ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้ และกิจกรรมที่ได้ดำเนินการมาและผลที่ได้รับของโครงการ

กิจกรรม	ผลที่ได้รับ	บรรลุวัตถุประสงค์	โดยทำให้
กิจกรรมด้านการมีส่วนร่วม	พระสงฆ์เข้าใจในระบบและแนวทางของการวางแผนงาน เข้าใจบริบทของงาน	ข้อที่ ๑,๒,๓	การวางแผนที่เป็นระบบต้องเข้าใจในบริบทของพื้นที่ และมีวิธีการการจัดการอย่างเป็นระบบ ทั้งนี้แผนที่ดำเนินการคือแผนอะไร และตั้งข้อคำถามในการบริหารแผนนั้นดังนี้ ๑.ทำไมต้องมีการวางแผนในบริบทของงานนี้ ๒.เมื่อไหร่จึงจะสามารถปฏิบัติตามแผนนั้นได้ ๓.แผนในแต่ละแผนควรจัดวางในลักษณะเช่นใด ๔.อะไรที่มีความจำเป็นในการจัดทำแผนนั้น ๕.ใครคือผู้จะดำเนินตามแผนนั้นในแต่ละด้าน ๖.แผนนั้นควรมีวิธีการในการดำเนินการอย่างไร จาการที่มีการตั้งคำถามในการจัดการแผนดังกล่าวแล้ว ควรมี

กิจกรรม	ผลที่ได้รับ	บรรลุวัตถุประสงค์	โดยทำให้
			วิธีการดำเนินการตามรูปแบบของ PDCA ดังต่อไปนี้ ๑. P (Plan) การวางแผน ๒. D (Do) การปฏิบัติตามแผน ๓. C (Check) การตรวจสอบประเมินผล ๔. A (Action) การปรับปรุง/การนำไปใช้
กิจกรรมการมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน	พระสงฆ์มีบทบาทมากขึ้นในการดำเนินงานเป็นส่วนหนึ่งของสังคมโดยช่วยพัฒนาแหล่งโบราณสถานในหลากหลายวิธี	ข้อที่ ๑,๒,๓	พระสงฆ์มีหลักแนวทางในการร่วมกันปฏิบัติตามแผนในบริบทของพื้นที่ คือ มุ้งเน้นประเด็นที่จะดำเนินการนั้นเป็นสำคัญ บริหารงานนั้นด้วยความเป็นภาวะผู้นำ ส่งเสริมให้ทุกฝ่ายของงานให้มีส่วนร่วมมากขึ้น ดำเนินการอย่างเป็นระบบ ปรับปรุงงานเหล่านั้นอย่างต่อเนื่อง ตรวจสอบข้อเท็จจริงด้านต่างๆตามบริบทของพื้นที่ โดยมีขั้นตอน คือ ๑.วิเคราะห์ปัญหา ๒.การกำหนดแผนการในการปฏิบัติงาน

กิจกรรม	ผลที่ได้รับ	บรรลุวัตถุประสงค์	โดยทำให้
			๓.กำหนดเป้าหมายในการดำเนินงาน ๔.กำหนดวิธีการดำเนินงาน ๕.กำหนดค่าใช้จ่าย ๖.ปฏิบัติตามแผนอย่างเป็นระบบ ๗.การประเมินและปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง
กิจกรรมการมีส่วนร่วมในผลประโยชน์	พระสงฆ์สามารถจัดสรรและอำนวยความสะดวกในการจัดการผลประโยชน์ได้อย่างเหมาะสมเป็นระบบแบบแผน	ข้อที่ ๑,๒,๓	๑.สามารถตอบคำถามเป้าหมายของการดำเนินงานได้ว่า มีวิธีการอย่างไรที่จะพัฒนาให้แหล่งโบราณสถานนั้นให้พุทธศาสนิกชนหรือบุคคลทั่วไปได้รับทราบมากที่สุด ๒.การปฏิบัติตามแผนจะต้องระบุโครงสร้างของแหล่งโบราณสถานอย่างชัดเจน ให้เห็นว่ามีความน่าสนใจมากน้อยเพียงใด ๓.การจัดทำรายละเอียดด้านต่างๆ ต้องมีจุดเด่นเพื่อให้เกิดความสนใจแก่พุทธศาสนิกชนและบุคคลทั่วไปในการ

กิจกรรม	ผลที่ได้รับ	บรรลุวัตถุประสงค์	โดยทำให้
			ท่องเที่ยวและสักการบูชา
กิจกรรมการมีส่วนร่วมในการประเมินผล	พระสงฆ์สามารถพัฒนาความรู้ในการเรียนรู้ประเด็นต่างๆที่หลากหลายในการดำเนินการทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในการจัดการประเมินผลการดำเนินการและสามารถจัดคนให้หมาะสมกับงานนั้นได้	ข้อที่ ๑,๒,๓	พระสงฆ์มีวิสัยทัศน์และวิธีการในการติดตามประเมินผลของแหล่งโบราณสถานให้มีประสิทธิเพื่อให้เกิดประสิทธิผล ดังต่อไปนี้ ๑.วิเคราะห์สถานการณ์ด้านต่างๆ เช่น จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และภัยคุกคามที่อาจเกิดขึ้นในการบริหารจัดการด้านต่างๆ ด้วยวิธีการวิเคราะห์อย่างระเอียดและมีแบบแผน ๒.มีวิสัยทัศน์ภารกิจในการพัฒนาที่เป็นจุดแข็งและโอกาสให้ดียิ่งขึ้น ทั้งนี้ต้องมีวิธีการรับมือการับภัยคุกคามที่อาจเกิดขึ้นร่วมทั้งจุดอ่อนในบริบทของพื้นที่ ๓. ดำเนินการตามกระบวนการแผนที่กำหนดไว้และพัฒนาแผนอย่างเป็นระบบ เช่น การสร้างกิจกรรมต่าง ๆ การบริหารทรัยพากร

กิจกรรม	ผลที่ได้รับ	บรรลุวัตถุประสงค์	โดยทำให้
			บุคคลให้เข้ากับระบบการดำเนินงานร่วมทั้งงบประมาณในการดำเนินงาน เวลาในการปฏิบัติงาน เป็นต้น
กิจกรรด้านการทำนุบำรุงแหล่งโบราณสถาน	พระสงฆ์สามารถวางแผนในการดูแลแหล่งโบราณสถานให้ดีขึ้นได้ในอนาคต ตรวจสอบ ปรับภูมิทัศน์แหล่งโบราณสถานให้ดีขึ้น	ข้อที่ ๑,๒,๓	พระสงฆ์มีวิธีการในการดูแลแหล่งโบราณสถานเพื่อการทำนุบำรุงรักษาให้คงอยู่ต่อไป ดังนี้ ๑.ต้องมีการวางแผนในบริบทของพื้นที่และทรัพยากรมนุษย์ในระยะสั้นและยาว ในการสืบสานแหล่งโบราณสถาน ๒.แผนระยะสั่นเป็นการวางแผนเตรียมการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้อย่างรวดเร็ว ๓.แผนระยะยาวเป็นการคาดคะเนในระยะยาว เช่น ๒ ปี ๕ ปี ๑๐ ปี เพื่อจะช่วยให้ใช้ทรัพยากรมนุษย์ให้เกิดประสิทธิภาพ หาคนมาใช้ได้ตรงกับวัตถุประสงค์ของงาน

ภาคผนวก ง

แบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์

แบบสอบถามการวิจัย

เรื่อง การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดหน่วยงานศิลปากรที่ ๙

คำชี้แจง

๑. แบบสอบถามชุดนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดหน่วยงานศิลปากรที่ ๙ เพื่อเสนอแนวทางแก้ไขปัญหาและการพัฒนาการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในพื้นที่สำนักศิลปากรที่ ๙

๒. แบบสอบถามชุดนี้แบ่งออกเป็น ๓ ตอน คือ

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับสถานภาพของผู้ตอบแบบสอบถาม

ตอนที่ ๒ เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดหน่วยงานศิลปากรที่ ๙

๓. กรุณาตอบแบบสอบถามทุกตอนและทุกข้อตามความคิดเห็นของท่านเพื่อความสมบูรณ์ในการวิเคราะห์ข้อมูลต่อไป

๔. ข้อมูลจากแบบสอบถามนี้ใช้เพื่อเป็นประโยชน์การวิจัยเท่านั้น และจะไม่ส่งผลกระทบใดๆ ต่อผู้ตอบแบบสอบถามแต่ประการใด

๕. ผู้วิจัยขอขอบพระคุณและขอบคุณเป็นอย่างสูงที่ท่านได้ให้ความร่วมมือในการตอบแบบสอบถาม มา ณ โอกาสนี้

พระโสภณพัฒนบัณฑิต,รศ.ดร. และคณะ

รองอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

ตอนที่ ๑ แบบสอบถามข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

คำชี้แจง โปรดทำเครื่องหมาย ✓ ลงใน ( )หน้าข้อความที่ตรงกับสถานภาพความเป็นจริงของท่านในปัจจุบัน

ส่วนที่ ๑ ลักษณะของพระสงฆ์

คำชี้แจง : กรุณาขีดเครื่องหมาย ( ) ลงหน้าข้อที่เกี่ยวข้องกับตัวท่าน

สถานะภาพ

บรรพชิต ( ) คฤหัสถ์ ( )

อายุ

๒๐ – ๒๔ ปี ( ) ๒๕ – ๓๔ ปี ( ) ๓๕ – ๔๔ ปี ( )

๔๕ – ๕๔ ปี ( ) ๕๕ – ๖๔ ปี ( ) ๖๕ – ๗๕ ปี ( )

พรรษา (เฉพาะบรรพชิต)

น้อยกว่า ๕ ( ) ๖ – ๑๐ ( ) ๑๑ – ๑๕ ( )

๑๖ – ๒๐ ( ) ๒๑ – ๒๕ ( ) ๒๖ ปีขึ้นไป ( )

วิทยฐานะนักธรรม (เฉพาะบรรพชิต)

นักธรรมตรี ( ) นักธรรมโท ( ) นักธรรมเอก ( )

วิทยฐานะบาลี (เฉพาะบรรพชิต)

เปรียญตรี (ประโยค ๑-๒ - ป.ธ.๓) ( )

เปรียญโท (ป.ธ.๔ - ป.ธ.๖) ( )

เปรียญเอก (ป.ธ.๗ - ป.ธ.๙) ( )

การศึกษาทางโลก

ประถมศึกษา ( ) มัธยมศึกษา ( ) ปริญญาตรี ( )

ปริญญาโท ( ) ปริญญาเอก ( )

ตำแหน่ง

เจ้าอาวาส ( ) พระลูกวัด ( )

เจ้าหน้าที่ภาครัฐ ( ) อื่นๆ ( )

ตอนที่ ๒ แบบสอบถามการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดหน่วยงานศิลปากรที่ ๙

คำชี้แจง โปรดอ่านข้อคำถามแล้วกรุณาให้ความคิดเห็นเพื่อพิจารณาเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดหน่วยงานศิลปากรที่ ๙ ว่าปฏิบัติได้มากน้อยเพียงใด

ให้ทำเครื่องหมาย ✓ ในช่องระดับความคิดเห็น ที่ตรงกับความคิดเห็นของท่านมากที่สุด โดยพิจารณาตามเกณฑ์ดังนี้

๕ หมายถึง มีการปฏิบัติการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์อยู่ในระดับมากที่สุด

๔ หมายถึง มีการปฏิบัติการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์อยู่ในระดับมาก

๓ หมายถึง มีการปฏิบัติการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์อยู่ในระดับปานกลาง

๒ หมายถึง มีการปฏิบัติการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์อยู่ในระดับน้อย

๑ หมายถึง มีการปฏิบัติการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์อยู่ในระดับน้อยที่สุด

ข้อที่	ข้อมูล	ระดับการปฏิบัติ				
		๕	๔	๓	๒	๑
๑. การมีส่วนร่วมในการวางแผน (Planning)						
๑	รับรู้ถึงปัญหาที่เกิดขึ้นกับแหล่งโบราณสถาน					
๒	ปรึกษาและแสดงความคิดเห็นถึงปัญหาที่เกิดขึ้นกับแหล่งโบราณสถาน					
๓	เข้าประชุมเพื่อพิจารณาปัญหาที่เกิดขึ้นกับโบราณสถาน					
๔	ค้นคว้าสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นกับแหล่งโบราณสถาน					
๕	มีโอกาสและมีส่วนร่วมในการลงมติเกี่ยวกับแหล่งโบราณสถาน					
๖	ค้นหาวิธีแก้ไขและการวิเคราะห์ปัญหาที่เกิดกับแหล่งโบราณสถาน					
๒. การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน (Implementation)						
๗	จัดกิจกรรมเพื่อแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับโบราณสถาน					
๘	ชักชวนเพื่อนบ้านให้เข้าร่วมอนุรักษ์แหล่งโบราณสถาน					
๙	จัดกิจกรรมดูแลและรักษาความสะอาดรอบแหล่งโบราณคดี					

๑๐	ปฏิบัติกิจกรรรมและโครงการต่าง ๆ ในการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถาน					
๑๑	จัดระเบียบร้านค้า หาบเร่แผงรอย ในบริเวณแหล่งโบราณสถาน					
๑๒	จัดระเบียบการจราจร และมีมาตรการลดการสั่นสะเทือนที่เกิดเนื่องจากการจราจร					
๑๓	ป้องกันและควบคุมการทรุดตัวของดินในบริเวณแหล่งโบราณสถาน					
๑๔	เฝ้าระวังและป้องกันอัคคีภัยหรือการลอบวางเพลิงในบริเวณแหล่งโบราณสถาน					
๑๕	เฝ้าระวังและป้องกันวาตภัยหรือน้ำท่วมในบริเวณแหล่งโบราณสถาน					
๑๖	เฝ้าระวังและป้องกันการโจรกรรมในแหล่งโบราณสถาน					
๑๗	ตรวจตราความเปลี่ยนแปลงของสภาพโบราณสถาน					
๑๘	ได้เป็นคณะกรรมการจัดงานหรือกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับแหล่งโบราณสถาน					
๑๙	มีส่วนร่วมในการดูแลสาธารณูปโภค เช่น ถนน ไฟฟ้า เป็นต้น					
๓. การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ (Benefits)						
๒๐	มีส่วนร่วมกับในการตัดสินใจการวางผังแม่บทในการปรับปรุงและพัฒนาพื้นที่การก่อสร้างอาคารในบริเวณแหล่งโบราณคดี					
๒๑	มีส่วนร่วมในการจัดทำบัญชีและตรวจสอบบัญชีโบราณสถาน โบราณวัตถุ					
๒๒	สำรวจและตรวจสอบดูความเสียหายของโบราณสถาน โบราณวัตถุ					
๒๓	จัดหาทุนเพื่อส่งเสริมการอนุรักษ□สิ่งแวดล□อมภายในวัด					
๒๔	การจัดสรรงบประมาณและสนับสนุน					

๒๕	ชักชวนผู้มีจิตศรัทธาได้อนุรักษ์ตามต้นไม้และพื้นที่รอบโบราณคดี					
๔. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation)						
๒๖	ติดตามการปฏิบัติงานการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถาน					
๒๗	มีส่วนร่วมในการติดตามความก้าวหน้าในกิจกรรม					
๒๘	มีส่วนร่วมในการดูแลการใช้จ่าย					
๒๙	มีส่วนร่วมรับรู้ความก้าวหน้าของโครงการ/ปัญหาและอุปสรรค					
๓๐	มีส่วนร่วม ในการตรวจสอบและการปฏิบัติงาน					
๓๑	ได้ติดตามและหาแนวทางในการปรับปรุงแก้ไข					

ปญฺญา โลกสฺมิ ปชโชโต
มจร
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

แบบสัมภาษณ์

เรื่อง การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดหน่วยงานศิลปากรที่ ๙

ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์.....

อาชีพผู้ให้สัมภาษณ์.....

ที่อยู่ผู้ให้สัมภาษณ์.....

วันเดือนปี ที่ให้สัมภาษณ์.....

1.การมีส่วนร่วมในการวางแผน

.....

.....

.....

.....

.....

๒.การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน

.....

.....

.....

.....

.....

๓. การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์

.....

.....

.....

.....

.....

๔.การมีส่วนร่วมในการประเมินผล

.....

.....

.....

.....

.....

การพัฒนาการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในพื้นที่สำนักศิลปากรที่ ๙

1 การร่วมกันวางแผนในการจัดการโบราณสถาน

.....

.....

.....

.....

.....

๒ การร่วมกันปฏิบัติตามแผนในการจัดการโบราณสถาน

.....

.....

.....

.....

.....

๓ การร่วมกันใช้ประโยชน์ในการจัดการโบราณสถาน

.....

.....

.....

.....

.....

๔.การร่วมติดตามและประเมินผลในการจัดการโบราณสถาน

.....

.....

.....

.....

.....

๕การร่วมทำนุบำรุงรักษาในการจัดการโบราณสถาน

.....

.....

.....

.....

.....

ภาคผนวก จ
รูปแบบการจัดทำรายงานวิจัย

โครงการวิจัยเรื่อง
การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัด
สำนักศิลปากรที่ ๙

วัตถุประสงค์การวิจัย

๑. เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดหน่วยงานศิลปากรที่ ๙

๒. เพื่อศึกษาแนวทางแก้ไขปัญหาการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในพื้นที่สำนักศิลปากรที่ ๙

๓. เพื่อหาแนวทางการพัฒนาการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในพื้นที่สำนักศิลปากรที่ ๙

ขอบเขตของการวิจัย

ผู้วิจัยใช้กรอบแนวคิดเรื่องการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ เป็นกรอบในการอธิบายการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดี แล้วเก็บข้อมูลด้วยแบบสัมภาษณ์อย่างมีโครงสร้าง การสัมภาษณ์เชิงลึก (Dept-Interview) และแบบสอบถาม (Questionnaire) จากกลุ่มตัวอย่างที่มีความเกี่ยวข้องกับแหล่งโบราณคดี กล่าวคือ พระสังฆาธิการ และพระสงฆ์ผู้ดูแลแหล่งโบราณคดี งานวิจัยชิ้นนี้จะศึกษาเฉพาะแหล่งโบราณคดีในสำนักศิลปากรที่ ๙ จำนวน ๑๐ แห่ง โดยมีขอบเขตในการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

๑ ขอบเขตด้านเอกสารขั้นปฐมภูมิ มุ่งเน้นศึกษาคัมภีร์และตำราทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดี จากคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา ตลอดถึงเอกสารทางวิชาการ หนังสือ ตำรา และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒ ขอบเขตด้านเนื้อหา แบ่งออกเป็น ๒ ประเด็น คือ

๑)การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีสำนักศิลปากรที่ ๙ ทั้ง ๔ ด้าน คือ การมีส่วนร่วมในการวางแผน การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ และการมีส่วนร่วมในการประเมินผล

๒) แนวทางการพัฒนาการร่วมกันวางแผนในการจัดการโบราณสถาน, การร่วมกันปฏิบัติตามแผนในการจัดการโบราณสถาน, การร่วมกันใช้ประโยชน์ในการจัดการโบราณสถาน, การร่วมติดตามและประเมินผลในการจัดการโบราณสถาน,การร่วมทำนุบำรุงรักษาในการจัดการโบราณสถาน

๓ ขอบเขตด้านพื้นที่และกลุ่มประชากร (Field Study) มุ่งเน้นศึกษาการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์และประชาชนในอยู่ใกล้บริเวณแหล่งโบราณสถานในการจัดการแหล่งโบราณคดี ใช้แบบสัมภาษณ์กรณีตัวอย่างพระสงฆ์และประชาชนผู้ดูแลแหล่งโบราณคดีสำนักศิลปากรที่ ๙ ที่นำแนวคิดทางพระพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้กับการจัดการแหล่งโบราณคดี

๑) เชิงปริมาณ คือ การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดหน่วยงานศิลปากรที่ ๙ พระสงฆ์และประชาชน จำนวน ๓๘๕ รูป/คน

๒) เชิงคุณภาพ คือ การสัมภาษณ์ความคิดเห็นเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาแนวทางแก้ไขปัญหาและการพัฒนาการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในพื้นที่สำนักศิลปากรที่ ๙ จำนวน ๓๐ รูป/คน

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากโครงการ

๑. ทำให้ทราบการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดสำนักศิลปากรที่๙

๒. ทำให้ทราบแนวทางแก้ไขปัญหาการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดสำนักศิลปากรที่ ๙

๓. ทำให้ทราบการพัฒนาการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดสำนักศิลปากรที่ ๙

แนวทางในการนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์

ผลงานจาการศึกษาวิจัย จะเป็นรูปแบบหนึ่งของการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดหน่วยงานศิลปากรที่ ๙ โดยมีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

ในระดับนโยบาย

พระสงฆ์ต้องมีความเป็นภาวะผู้นำ มีวิสัยทัศน์ในการบริหารจัดการ มีการประสานงานกับหน่วยงานต่างๆ เพื่อให้เกิดความคุ้นเคยและมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ทั้งนี้ พระสงฆ์ต้องมีวิธีการในการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ เช่น การวางแผนในระบบและกลไกลในทุกมิติ การปฏิบัติตามแผน การประเมินผล และการแก้ไขและพัฒนาแผนนั้นๆ ให้ดีขึ้นต่อไป

ในระดับปฏิบัติการ

พระสงฆ์ควรมีการวางแผนในบริบทของพื้นที่และทรัพยากรมนุษย์ในระยะสั้นและยาวในการสืบสานแหล่งโบราณสถาน แผนระยะสั่นเป็นการวางแผนเตรียมการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

ได้อย่างรวดเร็วแผนระยะยาวเป็นการคาดคะเนในระยะยาว เช่น ๒ ปี ๕ ปี ๑๐ ปี เพื่อจะช่วยให้ใช้ทรัพยากรมนุษย์ให้เกิดประสิทธิภาพ หาคนมาใช้ได้ตรงกับวัตถุประสงค์ของแหล่งโบราณสถาน

พระสงฆ์ต้องมีการวางแผนด้วยวิธีการตั้งคำถาม ทำไมต้องมีการวางแผนในบริบทของงานนี้ เมื่อไหร่จึงจะสามารถปฏิบัติตามแผนนั้นได้ แผนในแต่ละแผนควรจัดวางในลักษณะเช่นใด อะไรที่มีความจำเป็นในการจัดทำแผนนั้น ใครคือผู้จะดำเนินตามแผนนั้นในแต่ละด้าน แผนนั้นควรมีวิธีการในการดำเนินการอย่างไร ลงมือปฏิบัติตามแผนตามรูปแบบของ PDCA คือ P (Plan) การวางแผน D (Do) การปฏิบัติตามแผน C (Check) การตรวจสอบประเมินผล A (Action) การปรับปรุง/การนำไปใช้ ดำเนินการปฏิบัติตามแผน ตรวจสอบข้อเท็จจริงด้านต่างๆตามบริบทของพื้นที่ โดยมีขั้นตอน คือ วิเคราะห์ปัญหา การกำหนดแผนการในการปฏิบัติงาน กำหนดเป้าหมายในการดำเนินงาน กำหนดวิธีการดำเนินงาน กำหนดค่าใช้จ่าย ปฏิบัติตามแผนอย่างเป็นระบบ การประเมินและปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง มีหลักธรรมาภิบาลเข้ามาเพื่อจัดสันผลประโยชน์ ที่เกิดขึ้น คือ หลักนิติธรรม หลักคุณธรรม หลักความโปร่งใส หลักความมีส่วนร่วม หลักความรับผิดชอบ หลักความคุ้มค่า ทั้งนี้ต้องมีการวิเคราะห์สถานการณ์ด้านต่างๆ เช่น จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และภัยคุกคามที่อาจเกิดขึ้นในการบริหารจัดการด้านต่างๆ ด้วยวิธีการวิเคราะห์อย่างละเอียดและมีแบบแผน มีวิสัยทัศน์ภารกิจในการพัฒนาที่เป็นจุดแข็ง และโอกาสให้ดียิ่งขึ้น ต้องมีวิธีการรับมือการรับภัยคุกคามที่อาจเกิดขึ้นร่วมทั้งจุดอ่อนในบริบทของพื้นที่ ดำเนินการตามกระบวนการแผนที่กำหนดไว้และพัฒนาแผนอย่างเป็นระบบ

ผลสำเร็จและความคุ้มค่าของการวิจัยที่คาดว่าจะได้รับ

๖ เดือนที่ ๑

๑.ได้ข้อมูลพื้นฐานและข้อมูลความรู้เกี่ยวกับการมีส่วนของพระสงฆ์

๒.ได้แนวคิด องค์ความรู้ และสาระสำคัญการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดหน่วยงานศิลปากรที่ ๙

๓.ได้แนวคิดกระบวนการเรียนการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดหน่วยงานศิลปากรที่ ๙ ที่พึ่งประสงค์โดยการวิเคราะห์ประเด็นที่สำคัญจากพระสงฆ์และประชาชน

๔.ได้แนวทางการเรียนรู้และการปฏิบัติเพื่อพัฒนาการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดหน่วยงานศิลปากรที่ ๙

๕.รายงานความก้าวหน้า

๖ เดือนที่ ๒

๑.ได้ทราบถึงแนวทางการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดหน่วยงานศิลปากรที่ ๙

๒.ผลลัพธ์ของความรู้การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดหน่วยงานศิลปากรที่ ๙ เป็นประเด็นที่ช่วยในการพัฒนาการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์

๓.เอกสาร/คู่มือแสดงการเชื่อมโยงเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดหน่วยงานศิลปากรที่ ๙

๔.รายงานฉบับสมบูรณ์

๕.บทความวิจัย

แผนงานของโครงการวิจัย

คำถามวิจัย	**ระเบียบวิธีการศึกษา**	**กิจกรรม**	**ผลคาดว่าจะได้รับ**	**ระยะเวลา**
การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดหน่วยงานศิลปากรที่ ๙ เป็นอยางไร	๑.ศึกษาข้อมูลทุติยภูมิ ๒.สำรวจพื้นที่และข้อมูลพื้นฐาน	๑.ศึกษาข้อมูลปฐมภูมิ/ทุติยภูมิจากวัด/องค์กรที่เป็นกรณีศึกษา ๒.สำรวจพื้นที่กรณีศึกษา ๓.แจกแบบสอบถาม	๑.ได้ข้อมูลพื้นฐานและข้อมูลความรู้เกี่ยวกับการมีส่วนของพระสงฆ์ ๒.ได้แนวคิด องค์ความรู้ และสาระสำคัญการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดหน่วยงานศิลปากรที่ ๙ ๓.ได้แนวคิดกระบวนการเรียนการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัด	๖ เดือนที่ ๑

คำถามวิจัย	ระเบียบวิธีการศึกษา	กิจกรรม	ผลคาดว่าจะได้รับ	ระยะเวลา
			หน่วยงานศิลปากรที่ ๙ ที่พึ่งประสงค์โดยการวิเคราะห์ประเด็นที่สำคัญจากพระสงฆ์และประชาชน ๔.ได้แนวทางการเรียนรู้และการปฏิบัติเพื่อพัฒนาการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดหน่วยงานศิลปากรที่ ๙	
๒.แนวทางแก้ไขปัญหาการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในพื้นที่สำนักศิลปากรที่ ๙ เป็นอย่างไร	๑.ศึกษาข้อมูลทุติยภูมิจากเอกสารที่เกียวข้อง ๒.เก็บข้อมูลจากรายละเอียดเนื้อหาวิชา ๓.การจัดประชุมกลุ่มย่อย ๔.การวิเคราะห์ข้อมูลกระบวนการการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์	๑.สัมภาษณ์เชิงลึกพระสงฆ์และประชาชนจำนวน ๓๐ รูป/คน ๒.ประชุมเพื่อสังเคราะห์ลักษณะการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์	๑.ได้ทราบแนวคิดแนวทางแก้ไขปัญหาการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในพื้นที่สำนักศิลปากรที่ ๙	๖ เดือนที่ ๒
๓.แนวทาง	๑.เก็บข้อมูลด้วย	๑.สรุปประเด็นที่	๑.ได้แนวทางการ	๖ เดือนที่ ๒

คำถามวิจัย	ระเบียบวิธีการศึกษา	กิจกรรม	ผลคาดว่าจะได้รับ	ระยะเวลา
การพัฒนาการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในพื้นที่สำนักศิลปากรที่ ๙ เป็นอย่างไร	การสัมภาษณ์ ๒.จัดประชุมกลุ่มย่อยเกี่ยวกับ๓.แนวทางการพัฒนาการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในพื้นที่สำนักศิลปากรที่ ๙ ๓.การวิเคราะห์แนวทางการพัฒนาที่สามารถนำไปใช้ด้จริง	สำคัญในการปรับการพัฒนาการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในพื้นที่สำนักศิลปากรที่ ๙ ๒.จัดประชุมกลุ่มย่อยฟังความคิดเห็นจากผู้ทรงคุณวุฒิ ในภาพรวม	พัฒนาการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในพื้นที่สำนักศิลปากรที่ ๙ ๒.ผลลัพธ์ของความรู้จากการพัฒนาการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในพื้นที่สำนักศิลปากรที่ ๙ สามารถนำไปใช้ต่อไป	

แผนงานและกิจกรรมในรอบ ๑ปี

แผนงาน/กิจกรรม	รายเดือนที่					
	๒	๔	๖	๘	๑๐	๑๒
๑.ศึกษาข้อมูลปฐมภูมิ/ทุติยภูมิจากวัด/องค์กรที่เป็นกรณีศึกษา	→	→				
๒.การสำรวจพื้นที่กรณีศึกษา	→	→				
๓.แจกแบบสอบถามพระสงฆ์และประชาชนในเขตพื้นที่แหล่งโบราณสถาน จำนวน ๓๘๕ ฉบับ และการสัมภาษณ์เชิงลึกพระสงฆ์/และประชาชาน ๓๐ รูป/คน			→	→		
๕.การจัดประชุมกลุ่มย่อยจากผู้ทรางคุณวุฒิ ผู้เกี่ยวข้อง				→	→	

แผนงาน/กิจกรรม	รายเดือนที่					
๖.การประชุมเพื่อสังเคราะห์ลักษณะการเรียนรู้รายวิชาการบริหารหน่วยงานของรัฐ				→	→	
๙.สรุป วิเคราะห์ นำเสนอรายงานการวิจัย					→	→
๑๐.บทความวิจัย						→

ภาคผนวก ฉ

แบบสรุปโครงการวิจัย

แบบสรุปโครงการวิจัย

สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สัญญาเลขที่ MCU RS

ชื่อโครงการ การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดหน่วยงานศิลปากรที่ ๙

หัวหน้าโครงการ พระโสภณพัฒนบัณฑิต,รศ.ดร.

โทร.

ความเป็นมาและความสำคัญ

พระสงฆ์ถือเป็นหนึ่งในองค์ประกอบของพระรัตนตรัย คือพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์เป็นเสาหลักของพุทธศาสนา พระสงฆ์ชุดแรกตั้งแต่สมัยพุทธกาลคือ พระอัญญาโกณฑัญญะ วัปปะ ภัททิยะ มหานามะ และพระอัสสชิ ได้ถือกำเนิดขึ้นมา หน้าที่หลักๆของพระสงฆ์คือเข้ามาถือบวชในศาสนาเพื่อขัดเกลาตนเองจนได้บรรลุธรรม เมื่อได้รับรสธรรมะอันเป็นอมตะแล้วพยายามแนะนำผู้คนให้หันมาปฏิบัติตาม พระพุทธเจ้าจึงวางหลักการให้พระสงฆ์ต้องออกเผยแผ่พระธรรมตามที่ต่างๆ เมื่อพระพุทธองค์ปรินิพพานแล้วภาระการเผยแผ่พระพุทธศาสนาจึงตกอยู่ที่พระสงฆ์เป็นหลัก จนถึงยุคพระเจ้าอโศกมหาราช ปกครองชมพูทวีป (อินเดีย) ในปีพ.ศ.๒๑๘ พระองค์จึงได้ส่งพระธรรมทูต ๙ สายไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในที่ต่างๆ ในคัมภีร์มหาวงศ์ได้กล่าวว่า พระองค์ได้ส่งพระโสณะและพระอุตตระมาเผยแผ่ที่สุวรรณภูมิด้วย จนเป็นเหตุให้พระพุทธศาสนาได้นำมาสู่ดินแดนสุวรรณภูมิของเรา กลายเป็นศาสนาหลักของชาติจนถึงปัจจุบัน

พระสงฆ์ในสังคมไทย ถือว่าเป็นผู้นำชุมชน เป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชน ชีวิตของประชาชนผูกพันกับพระสงฆ์ไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง ความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนกับพระสงฆ์จึงไม่สามารถแยกกันได้ ทั้งนี้เพราะต่างต้องอาศัยซึ่งกันและกัน พระสงฆ์จึงมีบทบาทในการเกื้อกูลต่อชุมชนจึงทำให้สถาบันสงฆ์เป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างทางสังคมโดยส่วนรวม และมีหน้าที่ต้องปฏิบัติเชิงปฏิสัมพันธ์กับสถาบันอื่นในสังคม เช่น สถาบันทางเศรษฐกิจ การเมือง ดังนั้น ความเป็นพระพุทธศาสนาแบบจารีตนิยมกับความเป็นพระพุทธศาสนาแบบพัฒนาสังคมจึงเป็นสิ่งที่แยกออกจากกันไม่ได้โดยเด็ดขาด เพราะมีเป้าหมายเพื่อประโยชน์สุขต่อสังคมเช่นเดียวกัน

พระพุทธองค์ทรงบำเพ็ญพุทธจริยาซึ่งเป็นแบบอย่างเพื่อประโยชน์สุขแก่ผู้อื่นอย่างแท้จริง ดังจะเห็นได้จากหลังจากที่ทรงตรัสรู้สำเร็จพุทธภาวะแล้วก็ทรงหวนกลับไปสอนประชาชน

ให้รู้จักหลักธรรมทรงเกี่ยวข้องกับชนชั้นทุกชนชั้น ตั้งแต่พระมหากษัตริย์ลงไป เพื่อให้คนเหล่านั้นพ้นทุกข์และประสบความสุขอย่างแท้จริง แม้จะปรินิพพานไปแล้ว ทั้งนี้เพราะคำสอนทั้งฝ่ายธรรมและวินัยได้กำหนดให้ชีวิตของพระสงฆ์ผูกพันกับสังคมของชาวบ้านโดยพื้นฐาน พระสงฆ์ได้ปฏิบัติตามหลักธรรมวินัยเพื่อประโยชน์แก่สังคม เรื่อยมานับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

ในหลักการทางศาสนา มีองค์ประกอบทางศาสนา ๕ อย่าง คือ ๑. ศาสดา ๒.ศาสนสถาน ๓.ศาสนบุคคล ๔.ศาสนคัมภีร์ ๕.ศาสนพิธี ทั้ง ๕ ส่วนถือว่าเป็นสิ่งจำเป็นที่ยังคงอยู่ของศาสนา แหล่งโบราณคดีในเมืองไทยส่วนใหญ่คือ ศาสนสถานที่สร้างมานาน ผ่านกาลเวลามาหลายร้อยปี บางแห่งเป็นพันปี เพื่อเป็นสถานที่ประกอบศาสนกิจของผู้คน กล่าวเฉพาะ พระพุทธศาสนาแล้ว พระสงฆ์นับว่าเป็นบุคคลที่อยู่ใกล้กับแหล่งโบราณคดีเป็นอย่างยิ่ง เพราะโบราณคดีส่วนใหญ่มี ๒ ลักษณะคือโบราณคดีที่ไม่ได้ใช้ประโยชน์ และโบราณคดีที่ยังใช้ประโยชน์ แม้แหล่งโบราณคดีของไทยส่วนจะเป็นของพราหมณ์-ฮินดู และพุทธศาสนา แต่ของพุทธศาสนาจึงมีจำนวนมากกว่า หลายแห่งตั้งอยู่ในวัดพุทธศาสนาที่มีการดูแลจากพระสงฆ์จากรุ่นต่อรุ่นมาตามลำดับ การเข้าไปมีส่วนดูแลปกปักรักษาโบราณสถานจึงเป็นภาระหน้าที่หลักของพระสงฆ์ด้วย เพราะจะทำให้คนรุ่นหลังได้มีประจักษ์พยานอารยธรรมทางพุทธศาสนาที่สืบต่อมาไม่ขาดสาย ถ้าปราศจากหลักฐานทางโบราณคดีแล้ว พุทธศาสนาจะดูเลื่อนลอยลงไปมาก และยากที่คนรุ่นใหม่จะยอมรับว่ามีอยู่จริง

แม้ในสมัยปัจจุบันบทบาทการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดียังไม่จิตสำนึกมากนัก เพราะถือว่าโบราณสถานเป็นของกรมศิลปากร ไม่ใช่ของพระ บางกรณีได้เกิดความขัดแย้งกับกรมศิลปกร เพราะต้องการสร้างอาคารสมัยใหม่ใกล้ หรือติดกับโบราณสถาน หรือบางครั้งต้องการปรับปรุงโบราณสถานที่ได้รับการขึ้นทะเบียนจากกรมให้สามารถใช้สอยได้ เมื่อไม่ได้รับอนุญาต หรือสร้างแล้วถูกศาลสั่งรื้อจะเกิดความขัดแย้งได้ง่าย การให้ความรู้ การปลุกจิตสำนึกของพระสงฆ์ให้มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์โบราณสถานจึงเป็นเรื่องที่สำคัญมาก เพราะการดูแลศาสนสถาน วัด เจดีย์ แหล่งโบราณสถานอื่นๆ ส่วนมากจะมีพระสงฆ์เป็นผู้นำ ทั้งนี้เพราะพระสงฆ์เป็นที่พึ่งทางจิตวิญญาณของชุมชน พระสงฆ์กับชุมชนมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดและลึกซึ้งจนยากที่จะแยกออกจากกันได้ เนื่องจากชีวิตของคนในชุมชนเกี่ยวพันอยู่กับพระสงฆ์ตั้งแต่เกิดไปจนตาย สถาบันสงฆ์จึงเป็นสถาบันใหญ่ซึ่งเป็นองคาพยพหนึ่งอันสำคัญของประเทศที่มีบทบาทในทางสังคมมาก พฤติกรรม กิจกรรม และกิจการต่าง ๆ ที่พระสงฆ์กระทำมีผลกระทบกระเทือนต่อสังคมไปด้วย ความเป็นไปในสังคมก็มีผลต่อสถาบันสงฆ์ จึงเป็นการหลีกเลี่ยงไม่พ้นที่พระธรรมคำสอนก็ตาม หรือพระสงฆ์ในรูปสถาบันหรือวัด จะไม่เกี่ยวข้องกับสังคมไทย

การรักษาและการคุ้มครองโบราณสถาน โบราณวัตถุ และสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งจัดเป็น

สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมนั้นเป็นการท้าให้สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมคงอยู่รับใช้สังคมหรือท้าให้สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมมีชีวิตอยู่ ไม่ว่าศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมที่มีอยู่รอบ ๆนั้น สามารถบ่งบอกพื้นเพความเป็นมาของชุมชนนั้นได้เป็นอย่างดี หลายแห่งเป็นที่ยึดเหนี่ยวทางด้านจิตใจ เป็นสื่อที่ท้าให้เกิดพลังมวลชลในการท้ากิจกรรมต่าง ๆ ทั้งทางด้านพัฒนา พักผ่อนหย่อนใจ ศาสนา วันสำคัญของชาติ และวัฒนธรรมประเพณีหลายกิจกรรมใช้แหล่งของสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมเป็นสื่อทั้งสิ้น โดยต้องมีวัตถุประสงค์ที่ชัดเจน สามารถล้าดับความสำคัญของการอนุรักษ์ก่อนหลังได้อย่างถูกต้องซึ่งแนวคิดในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมในปัจจุบันจะมุ่งไปยังพื้นที่ที่ท้าการอนุรักษ์เป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญโดยเฉพาะอย่างยิ่งที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ โบราณคดีและการท่องเที่ยว โดยการเชิญผู้รู้ของท้องถิ่นเข้าร่วมประชุมปรึกษาหารือกัน ศึกษาความเป็นมาความสำคัญทางประวัติศาสตร์ และความสำคัญเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมนโยบายของชาติ นโยบายของจังหวัด แนวขององค์กรภาครัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้อง รวมถึงประชากรที่อยู่ในท้องถิ่นนั้น ๆ หลากหลายกระบวนการเหล่านี้ก็จะท้าก็จะท้าให้รู้ถึงความต้องการว่าจะอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมที่แท้จริงตามล้าดับความสำคัญ

การรักษาและคุ้มครองสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมเป็นสิ่งที่ส่งเสริมและป้องกันเพื่อไม่ให้มีสิ่งต่าง ๆ ที่มีชีวิต ไม่มีชีวิต ทั้งที่มนุษย์สร้างขึ้นและเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติที่อยู่รอบแหล่งศิลปกรรมมีสภาพเสื่อมโทรม ถูกทอดทิ้ง และถูกท้าลาย ปัจจุบันประชากรไทยเพิ่มมากขึ้นจึงมีความต้องการที่จะที่ดินมาใช้ประโยชน์ต่างๆ มากขึ้น ซึ่งการน้าที่ดินไปใช้ประโยชน์เพื่อสนองความต้องการมนุษย์นั้นอาจมีผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมทั้งทางธรรมชาติและศิลปกรรม ในระยะแรกอาจเป็นการท้าลายโดยไม่คำนึงถึงหรือขาดความรู้ แต่ระยะหลังมีการศึกษาสภาพแวดล้อมกันมากเพื่อหาสาเหตุการทำลายสิ่งแวดล้อม พบว่าการท้าลายสิ่งแวดล้อมน่าจะเป็นความตั้งใจของบุคคลบางกลุ่ม และไปสร้างแรงจูงใจบุคคลกลุ่มอื่นที่ขาดความรู้ให้เป็นแนวร่วม ซึ่งผู้ลงมือท้าลายสภาพแวดล้อมจะก่อให้เกิดผลกระทบในอนาคตอย่างใหญ่หลวง ซึ่งปรากฏให้เห็นได้จากการท้าลายโบราณสถานแหล่งประวัติศาสตร์และโบราณคดีต่าง ๆ อีกประการหนึ่ง ปัจจุบันผู้ท้าลายสิ่งแวดล้อมได้ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ ซึ่งสามารถท้าลายสิ่งแวดล้อมได้รวดเร็วและปริมาณมาก เช่น การขุดหาทรัพย์สินจึงท้าให้มีการท้าลายโบราณสถาน ถมดินทับโบราณสถาน บุกรุกคูเมือง กำแพงเมืองเก่า ขยายถนนขนาดใหญ่เกินไป ท้าลายแบบแผนเมืองเก่า ก่อสร้างอาคารใหญ่เกินไปในเมืองเก่า จึงมีการท้าลายขนาดของเมืองและพื้นที่เนื้อเมือง การทีสิ่งแวดล้อมถูกทำลาย ซึ่งบุคคลบางคนถือว่าเป็นการพัฒนา แต่การพัฒนาที่ถูกต้องต้องมีความรอบคอบและมองหลายด้านเพื่อป้องกันผลกระทบระยะยาวเนื่องจากสิ่งแวดล้อมบางประเภทเมื่อท้าลายไปแล้วไม่สามารถแก้ไขได้หรือแม้แก้ไขได้ ต้องเสียค่าใช้จ่ายสูงมาก ฉะนั้นการปกป้องคุ้มครองสิ่งแวดล้อมจึงความจ้าเป็นและร่วมมือ

กันทุกฝ่าย

แหล่งโบราณคดีที่อยู่ในสังกัดของหน่วยงานศิลปกรที่ ๙ อันประกอบด้วยขอนแก่น มหาสารคาม อุดรธานี หนองบัวลำภู หนองคาย บึงกาฬ เป็นดินแดนที่มีความเจริญทางด้านวัฒนธรรมมาช้านาน ได้รับอิทธิพลทางศาสนาทั้งพุทธ และพราหมณ์จากอินเดียหลายพันปี บริเวณนี้ได้รับอิทธิพลจากดินแดนใกล้เคียงด้วยเช่นอารายธรรมทวาราวดี ล้านนา เชียงแสน ล้านช้าง และขอมโบราณ จึงมีหลักฐานทางโบราณคดีเหลืออยู่มากบางแห่งได้รับความสนใจจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง แต่บางแห่งยังไม่มีการดูแล เอาใจใส่ เมื่อวันเวลาผ่านไป ชาวบ้านได้บุกรุกแผ้นถางขุดรื้อเพื่อหาสมบัติและแผ้วถางเป็นที่ไร่ที่นาจนเสื่อมสภาพไปก็มี จึงถึงเวลาแล้วที่พระสงฆ์ซึ่งเป็นบุคคลที่อยู่ใกล้ชิดกับแหล่งโบราณคดีจะได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ รักษา พัฒนาให้เป็นมรดกของชาติสืบต่อไป

ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงได้เลือกศึกษา การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ ในการจัดการแหล่งโบราณคดี ในกิจกรรมตามความสามารถของพระสงฆ์ และสถานการณ์ สภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวยให้เกิดงานด้านการจัดการแหล่งโบราณคดี เพื่อสะท้อนบทบาทการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ว่ามีความเป็นรูปธรรม มีระบบการจัดการชัดเจนเพียงใด เมื่อพบอุปสรรคและปัญหาที่เกิดขึ้น การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีจะทำให้งานวิจัยชิ้นนี้ได้ทราบยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ ในการจัดการแหล่งโบราณคดีและการมีส่วนร่วมในการเสนอแนวทางแก้ไขปัญหาและการพัฒนาแหล่งโบราณคดีได้อย่างยั่งยืน และมีส่วนผลักดันนโยบายในการจัดการแหล่งโบราณคดี ให้เป็นไปตามยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติและของรัฐบาลได้อีกด้วย

วัตถุประสงค์การวิจัย

๑. เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดหน่วยงานศิลปากรที่ ๙

๒. เพื่อศึกษาแนวทางแก้ไขปัญหาการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในพื้นที่สำนักศิลปากรที่ ๙

๓. เพื่อหาแนวทางการพัฒนาการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในพื้นที่สำนักศิลปากรที่ ๙

ผลการวิจัย

๑.การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดสำนักศิลปากรที่ ๙ โดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล ดังนี้

สถานภาพ พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดสำนักศิลปากรที่ ๙ ส่วนใหญ่เป็นคฤหัสถ์ จำนวน ๒๘๗ อายุ ส่วนใหญ่มีอายุ ๓๕- ๔๔ ปี จำนวน ๙๘ คน พรรษา (เฉพาะบรรพชิต) พบว่า ส่วนใหญ่มีพรรษา ๖-๑๐ พรรษา จำนวน ๓๕ รูป วิทยฐานะ นักธรรม (เฉพาะบรรพชิต) พบว่า ส่วนใหญ่ได้นักธรราชันเอก จำนวน ๗๓ รูป วิทยฐานะ บาลี (เฉพาะบรรพชิต) พบว่า ส่วนใหญ่ได้เปรียญตรี (ประโยค ๑-๒ - ป.ธ.๓) จำนวน ๒๕ รูป การศึกษาทางโลก พบว่า ส่วนใหญ่มีระดับการศึกษามัธยมศึกษา จำนวน ๒๔๑ คน ตำแหน่ง พบว่า ส่วนใหญ่มีตำแหน่งอื่นๆ จำนวน ๒๑๕ คน

๒. วิเคราะห์ผลการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดสำนักศิลปากรที่ ๙

การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในสังกัดสำนักศิลปากรที่ ๙ **โดยภาพรวม**อยู่ในระดับมาก ($\overline{X}$ = ๓.๖๗) และรายด้าน มีการปฏิบัติในระดับมาก ด้านที่มีค่าเฉลี่ยการปฏิบัติสูงสุดคือ การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ (Benefits) ($\overline{X}$ = ๓.๘๔) รองลงมาคือ การมีส่วนร่วมในการวางแผน (Planning) ($\overline{X}$ = ๓.๖๗) ตามด้วย การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน (Implementation) ($\overline{X}$ = ๓.๖๕) ส่วนด้านที่มีค่าเฉลี่ยปฏิบัติต่ำสุดคือ การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation) ($\overline{X}$ = ๓.๕๓)

๓. แนวทางแก้ไขปัญหาการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในพื้นที่สำนักศิลปากรที่ ๙

ซึ่งประกอบด้วย ๑. กลุ่มโบราณสถาน เวียงคุก จังหวัดหนองคาย ๒. เมืองนครจำปาศรี จังหวัดมหาสารคาม ๓. ภูพระบาทบัวบก จังหวัดอุดรธานี ๔. พระธาตุบังพวน จังหวัดหนองคาย ๕. วัดโพนชัย จังหวัดเลย ๖. กู่ประภาชัย จังหวัดขอนแก่น ๗. พระธาตุศรีสองรัก จังหวัดเลย ๘. ปราสาทเปือยน้อย จังหวัดขอนแก่น ๙. พระธาตุขามแก่น จังหวัดขอนแก่น ๑๐. พระธาตุเมืองพิณ จังหวัดหนองบัวลำภู สรุปการสัมภาษณ์โดยภาพร่วมดังรายละเอียดในแต่ละประเด็นดังต่อไปนี้

๓.๑ การมีส่วนร่วมในการวางแผน ของพระสงฆ์ของแหล่งโบราณสถาน แบ่งออกเป็น ๓ ประเด็น คือ

๑.แหล่งโบราณสถานอยู่ภายในเขตพื้นที่ของวัด และพระสงฆ์มีความเป็นภาวะผู้นำทางการปกครองมีวิสัยทัศน์ก้าวไกล มีวิธีการปฏิบัติอย่างชัดเจน เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการบริหารจัดการมากที่สุด

๒. แหล่งโบราณสถานอยู่นอกพื้นที่ของวัด และพระสงฆ์มีความรู้ความสามารถในการบริหารจัดการ บทบาทการมีส่วนร่วมจะอยู่ในระดับปานกลางที่ต้องอาศัยพระสงฆ์เข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการดูแลแหล่งโบราณสถาน

๓. แหล่งโบราณสถานอยู่ภายในวัด แต่พระสงฆ์ไม่มีความเป็นภาวะผู้ทางการปกครองการบริหารจัดการจึงไม่มีการพัฒนาและส่งผลเสียหลายๆด้าน บทบาทของพระสงฆ์จึงมีส่วนร่วมน้อย

๔. แหล่งโบราณสถานอยู่นอกพื้นที่ของวัด และพระสงฆ์ไม่มีความเป็นภาวะผู้ทางการปกครองและการบริหารจัดการ จึงไม่มีบทบาทในการมีส่วนร่วมในการวางแผน ขาดการยอมรับจากทุกด้านทางการปกครองและการบริหารจัดการ

๓.๒ การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน สามารถแบ่งออกได้ ๒ ประเด็นคือ

๑. พระสงฆ์ที่มีความรู้ความสามารถในการบริหารจัดการ มีความเป็นภาวะผู้นำและสามารถติดต่อประสานงานได้ทุกมิติ จะเป็นผู้ที่มีส่วนร่วมในการดำเนินงาน และมีบทบาทในทุกๆด้านเกี่ยวกับการจัดการดูแลแหล่งโบราณสถาน ทั้งนี้ การจัดการอย่างเป็นระบบของพระสงฆ์มีส่วนสำคัญในการคิด การวางแผน การบริหารจัดการทรัพยากรมนุษย์ เป็นรูปแบบที่อำนวยความสะดวกและเกิดความสำเร็จในการทำงานของพระสงฆ์ได้เป็นอย่างดี

๒. พระสงฆ์ที่มีเข้าใจในระบบการจัดการ ไม่มีความรู้ในการวางแผนนโยบายในทุกๆด้าน และขาดการติดต่อประสานงานกับส่วนงานต่างๆ สิ่งเหล่าเป็นข้อเสียที่ทำให้พระสงฆ์ไม่มีส่วนร่วมในการดำเนินงานในแหล่งโบราณสถาน

๓.๓ การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ สามารถแบ่งออกได้ ๓ ประเด็น คือ

๑. พระสงฆ์ที่แหล่งโบราณสถานอยู่ภายในวัด และแหล่งโบราณสถานนั้นเป็นที่สักการบูชาของพุทธศาสนิกชน มีผู้มากราบไหว้บูชาเป็นประจำ จะได้รับผลประโยชน์ในการทำนุบำรุงแหล่งโบราณสถานเหล่านั้นให้ดียิ่งขึ้นได้ ทั้งนี้ยังนำผลประโยชน์ที่ได้นำไปใช้ในการสาธารณูปโภค และสาธารณูปการแก่บุคคลส่วนร่วม

๒. พระสงฆ์ที่มีแหล่งโบราณสถานอยู่ภายในวัด และแหล่งโบราณสถานนั้นเป็นที่สักการบูชาของพุทธศาสนิกชน แต่พระสงฆ์ขาดประสบการณ์และวิธีการในการวางแผนงาน การจัดการด้านต่างๆ จึงทำให้การบริหารจัดการไม่เป็นไปตามแนวทางในการพัฒนาสถานแหล่งโบราณสถานมากนัก จึงส่งผลให้เกิดวิกฤตปัญหาในการจัดการแหล่งโบราณสถานให้เป็นที่หน้าสนใจ และขาดการพัฒนาแหล่งโบราณสถาน ผลประโยชน์ที่จะได้รับในแหล่งโบราณสถาน กลับส่งผลเสียต่อโบราณสถาน สิ่งเหล่านี้เป็นวิธีการและขั้นตอนของพระสงฆ์ที่ต้องมีการจัดการวางแผนให้ดีขึ้นต่อไป

๓. แหล่งโบราณสถานอยู่นอกวัด พระสงฆ์ไม่มีส่วนร่วมในการจัดในผลประโยชน์ของแหล่งโบราณสถาน เพราะว่าการดำเนินการทุกอย่างเป็นหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ภาครัฐที่ได้รับมอบหมายในการดูแลแหล่งโบราณสถานนั้นๆ

๓.๔ การมีส่วนร่วมในการประเมินผล คือ พระสงฆ์ที่มีบทบาทจะมีแนวทางและวิธีการในการดำเนินการให้เป็นไปตามแผนนโยบายที่กำหนดไว้ ทั้งนี้การดำเนินการจะสำเร็จได้ต้องอาศัยพระสงฆ์ที่มีภาวะความเป็นผู้นำในการตัดสินใจ ด้านต่างๆ โดยภาครัฐให้การสนับสนุนและส่งเสริมในการดำเนินการ แต่ทว่า พระสงฆ์ที่ไม่มีบทบาทในการดำเนินการ ไม่มีบทบาทในการวางแผนนโยบายด้านต่างๆ เป็นส่วนที่ส่งผลเสียและขาดความเข้าใจในทุกๆ ด้านทั้งนี้ พระสงฆ์เหล่านั้นไม่มีบทบาทในการประเมินผลงานด้านต่างๆ ของแหล่งโบราณสถาน

การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในพื้นที่สำนักศิลปากรที่ ๙ สามารถสรุปได้ว่า พระสงฆ์ต้องมีความเป็นภาวะผู้นำ มีวิสัยทัศน์ในการบริหารจัดการ มีการประสานงานกับหน่วยงานต่างๆ เพื่อให้เกิดความคุ้นเคยและมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ทั้งนี้พระสงฆ์ต้องมีวิธีการในการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ เช่น การวางแผนในระบบและกลไกลในทุกมิติ การปฏิบัติตามแผน การประเมินผล และการแก้ไขและพัฒนาแผนนั้นๆ ให้ดีขึ้นต่อไป

๑.๔ แนวทางการพัฒนาการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในพื้นที่สำนักศิลปากรที่ ๙

ซึ่งประกอบด้วย ๑. กลุ่มโบราณสถาน เวียงคุก จังหวัดหนองคาย ๒. เมืองนครจำปาศรี จังหวัดมหาสารคาม ๓. ภูพระบาทบัวบก จังหวัดอุดรธานี ๔. พระธาตุบังพวน จังหวัดหนองคาย ๕. วัดโพนชัย จังหวัดเลย ๖. กู่ประภาชัย จังหวัดขอนแก่น ๗. พระธาตุศรีสองรัก จังหวัดเลย ๘. ปราสาทเปือยน้อย จังหวัดขอนแก่น ๙. พระธาตุขามแก่น จังหวัดขอนแก่น ๑๐. พระธาตุเมืองพิณ จังหวัดหนองบัวลำภู สรุปการสัมภาษณ์โดยภาพร่วมดังรายละเอียดในแต่ละประเด็น ดังต่อไปนี้

๔.๑ แนวทางการพัฒนา การร่วมกันวางแผนในการจัดการโบราณสถาน พระสงฆ์ต้องมีวิธีการในการดำเนินงานดังนี้

การวางแผนที่เป็นระบบต้องเข้าใจในบริบทของพื้นที่ และมีวิธีการการจัดการอย่างเป็นระบบ ทั้งนี้แผนที่ดำเนินการคือแผนอะไร และตั้งข้อคำถามในการบริหารแผนนั้นดังนี้ ๑. ทำไมต้องมีการวางแผนในบริบทของงานนี้ ๒.เมื่อไหร่จึงจะสามารถปฏิบัติตามแผนนั้นได้ ๓.แผนในแต่ละแผนควรจัดวางในลักษณะเช่นใด ๔.อะไรที่มีความจำเป็นในการจัดทำแผนนั้น ๕.ใครคือผู้จะดำเนินตามแผนนั้นในแต่ละด้าน ๖.แผนนั้นควรมีวิธีการในการดำเนินการอย่างไร

จาการที่มีการตั้งคำถามในการจัดการแผนดังกล่าวแล้ว ควรมีวิธีการดำเนินการตามรูปแบบของ PDCA ดังต่อไปนี้

๑. P (Plan) การวางแผน

๒. D (Do) การปฏิบัติตามแผน

๓. C (Check) การตรวจสอบประเมินผล

๔. A (Action) การปรับปรุง/การนำไปใช้

๔.๒ แนวทางการพัฒนา การร่วมกันปฏิบัติตามแผนการจัดโบราณสถาน

พระสงฆ์ต้องมีหลักแนวทางในการร่วมกันปฏิบัติตามแผนในบริบทของพื้นที่ คือ มุ้งเน้นประเด็นที่จะดำเนินการนั้นเป็นสำคัญ บริหารงานนั้นด้วยความเป็นภาวะผู้นำ ส่งเสริมให้ทุกฝ่ายของงานให้มีส่วนร่วมมากขึ้น ดำเนินการอย่างเป็นระบบ ปรับปรุงงานเหล่านั้นอย่างต่อเนื่อง ตรวจสอบข้อเท็จจริงด้านต่างๆตามบริบทของพื้นที่ โดยมีขั้นตอน คือ ๑.วิเคราะห์ปัญหา ๒.การกำหนดแผนการในการปฏิบัติงาน ๓.กำหนดเป้าหมายในการดำเนินงาน ๔.กำหนดวิธีการดำเนินงาน ๕.กำหนดค่าใช้จ่าย ๖.ปฏิบัติตามแผนอย่างเป็นระบบ ๗.การประเมินและปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง

๔.๓ แนวทางการพัฒนา การร่วมกันจัดการการใช้ผลประโยชน์จากแหล่งโบราณสถาน

พระสงฆ์ต้องมีความเข้าในในบริบทของโบราณสถานได้เป็นอย่างดี มีหลักธรรมาภิบาลเข้ามาเพื่อจัดสันผลประโยชน์ ที่เกิดขึ้น คือ หลักนิติธรรม หลักคุณธรรม หลักความโปร่งใส หลักความมีส่วนร่วม หลักความรับผิดชอบ หลักความคุ้มค่า โดยคิดวิเคราะห์จะมีวิธีการเช่นใดในการพัฒนาเพื่อให้เกิดประโยชน์กับองค์รวมได้เป็นอย่างดี สิ่งที่จะสามารถใช้ผลประโยชน์จากแหล่งโบราณสถานได้ต้องเกิดขึ้นจาก หลักและวิธีการในการให้ความสำคัญเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่โบราณสถานดังนี้

๑.สามารถตอบคำถามเป้าหมายของการดำเนินงานได้ว่า มีวิธีการอย่างไรที่จะพัฒนาให้แหล่งโบราณสถานนั้นให้พุทธศาสนิกชนหรือบุคคลทั่วไปได้รับทราบมากที่สุด

๒.การปฏิบัติตามแผนจะต้องระบุโครงสร้างของแหล่งโบราณสถานอย่างชัดเจนให้เห็นว่ามีความน่าสนใจมากน้อยเพียงใด

๓.การจัดทำรายละเอียดด้านต่างๆ ต้องมีจุดเด่น เพื่อให้เกิดความสนใจแก่พุทธศาสนิกชนและบุคคลทั่วไปในการท่องเที่ยวและสักการบูชา

หากการดำเนินการสิ่งเหล่านี้สามารถดำเนินการได้เพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์การใช้ประโยชน์จากแหล่งโบราณสถาน จะเป็นแนวทางในการพัฒนาที่ดีขึ้นทั้งนี้ยังสร้างความเจริญทางด้านอารยธรรมให้กับบุคคลในพื้นที่เพิ่มมากขึ้นในอนาคตได้อีกด้วย

๔.๔ แนวทางการพัฒนา การร่วมติดตามและประเมินผลในการจัดการ

โบราณสถาน พระสงฆ์ต้องมีวิสัยทัศน์และวิธีการในการติดตามประเมินผลของแหล่งโบราณสถานให้มีประสิทธิเพื่อให้เกิดประสิทธิผล ดังต่อไปนี้

๑.วิเคราะห์สถานการณ์ด้านต่างๆ เช่น จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และภัยคุกคามที่อาจเกิดขึ้นในการบริหารจัดการด้านต่างๆ ด้วยวิธีการวิเคราะห์อย่างระเอียดและมีแบบแผน

๒.มีวิสัยทัศน์ภารกิจในการพัฒนาที่เป็นจุดแข็ง และโอกาสให้ดียิ่งขึ้น ทั้งนี้ต้องมีวิธีการรับมือการับภัยคุกคามที่อาจเกิดขึ้นร่วมทั้งจุดอ่อนในบริบทของพื้นที่

๓. ดำเนินการตามกระบวนการแผนที่กำหนดไว้และพัฒนาแผนอย่างเป็นระบบ เช่น การสร้างกิจกรรมต่าง ๆ การบริหารทรัยพากรบุคคลให้เข้ากับระบบการดำเนินงานร่วมทั้งงบประมาณในการดำเนินงาน เวลาในการปฏิบัติงาน เป็นต้น

๔.๕ แนวทางการพัฒนา การร่วมทำนุบำรุงรักษาในการจัดการโบราณสถาน พระสงฆ์ต้องมีวิธีการในการดูแลแหล่งโบราณสถานเพื่อการทำนุบำรุงรักษาให้คงอยู่ต่อไป ดังนี้

๑.ต้องมีการวางแผนในบริบทของพื้นที่และทรัพยากรมนุษย์ในระยะสั้นและยาวในการสืบสานแหล่งโบราณสถาน

๒.แผนระยะสั่นเป็นการวางแผนเตรียมการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้อย่างรวดเร็ว

๓.แผนระยะยาวเป็นการคาดคะเนในระยะยาว เช่น ๒ ปี ๕ ปี ๑๐ ปี เพื่อจะช่วยให้ใช้ทรัพยากรมนุษย์ให้เกิดประสิทธิภาพ หาคนมาใช้ได้ตรงกับวัตถุประสงค์ของแหล่งโบราณสถาน

ทั้งนี้กระบวนการดังกล่าวเป็นประโยชน์ในทุกมิติในการส่งเสริมให้พระสงฆ์และพุทธศาสนิกชนในเขตพื้นที่มีความเข้าใจและสืบสานอารยธรรมประเพณีจากบรรพบุรุษสู่ลูกหลานได้และเป็นการสืบต่อพระพุทธศาสนาให้อยู่นานเท่านาน

การนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์

พระสงฆ์ควรมีการวางแผนในบริบทของพื้นที่และทรัพยากรมนุษย์ในระยะสั้นและยาวในการสืบสานแหล่งโบราณสถาน แผนระยะสั่นเป็นการวางแผนเตรียมการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้อย่างรวดเร็วแผนระยะยาวเป็นการคาดคะเนในระยะยาว เช่น ๒ ปี ๕ ปี ๑๐ ปี เพื่อจะช่วยให้ใช้ทรัพยากรมนุษย์ให้เกิดประสิทธิภาพ หาคนมาใช้ได้ตรงกับวัตถุประสงค์ของแหล่งโบราณสถาน

พระสงฆ์ต้องมีการวางแผนด้วยวิธีการตั้งคำถาม ทำไมต้องมีการวางแผนในบริบทของงานนี้ เมื่อไหร่จึงจะสามารถปฏิบัติตามแผนนั้นได้ แผนในแต่ละแผนควรจัดวางในลักษณะเช่นใดอะไรที่มีความจำเป็นในการจัดทำแผนนั้น ใครคือผู้จะดำเนินตามแผนนั้นในแต่ละด้าน แผนนั้นควรมีวิธีการในการดำเนินการอย่างไร ลงมือปฏิบัติตามแผนตามรูปแบบของ PDCA คือ P (Plan) การวางแผน D (Do) การปฏิบัติตามแผน C (Check) การตรวจสอบประเมินผล A (Action) การปรับปรุง/การนำไปใช้ ดำเนินการปฏิบัติตามแผน ตรวจสอบข้อเท็จจริงด้านต่างๆตามบริบทของ

พื้นที่ โดยมีขั้นตอน คือ วิเคราะห์ปัญหา การกำหนดแผนการในการปฏิบัติงาน กำหนดเป้าหมายในการดำเนินงาน กำหนดวิธีการดำเนินงาน กำหนดค่าใช้จ่าย ปฏิบัติตามแผนอย่างเป็นระบบ การประเมินและปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง มีหลักธรรมาภิบาลเข้ามาเพื่อจัดสันผลประโยชน์ ที่เกิดขึ้น คือ หลักนิติธรรม หลักคุณธรรม หลักความโปร่งใส หลักความมีส่วนร่วม หลักความรับผิดชอบ หลักความคุ้มค่า ทั้งนี้ต้องมีการวิเคราะห์สถานการณ์ด้านต่างๆ เช่น จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และภัยคุกคามที่อาจเกิดขึ้นในการบริหารจัดการด้านต่างๆ ด้วยวิธีการวิเคราะห์อย่างละเอียดและมีแบบแผน มีวิสัยทัศน์ภารกิจในการพัฒนาที่เป็นจุดแข็ง และโอกาสให้ดียิ่งขึ้น ต้องมีวิธีการรับมือการรับภัยคุกคามที่อาจเกิดขึ้นร่วมทั้งจุดอ่อนในบริบทของพื้นที่ ดำเนินการตามกระบวนการแผนที่กำหนดไว้และพัฒนาแผนอย่างเป็นระบบ

แนวทางการบริหารจัดการภาครัฐ เป็นการวิเคราะห์ข้อดีข้อเสียถึงประเด็นปัญหาต่าง ๆ เพื่อใช้ในการตัดสินใจ ในการบริหารจัดการให้เกิดการบูรณาการในการพัฒนาองค์การให้ดีขึ้นได้

๓. การศึกษาวิเคราะห์สาระสำคัญและองค์ความรู้ของรายวิชาการบริหารหน่วยงานของรัฐ เป็นการเปรียบเทียบการบริหารที่แตกต่างจากองค์การ ตัวอย่างเช่น การบริหารแบบอังกฤษ การบริหารจัดการแบบอเมริการ ซึ่งเป็นประเทศที่พัฒนาแล้ว ทำให้นิสิตได้เห็นถึงความแตกต่างของบริบทพื้นที่ ภูมิศาสตร์ ฐานคิดของสังคมเหล่านั้น

๔. คณาจารย์และนิสิตที่เรียนรายวิชาการบริหารหน่วยงานของรัฐ ได้แนวทางการพัฒนาการจัดการเรียนรู้การสอน และข้อเสนอโครงการเพื่อพัฒนากิจกรรมการเรียนการสอน พร้อมทั้งทราบกระบวนการเรียนการสอนที่เป็นไปตามนโยบายของรัฐ

๕. นิสิตได้ทราบกระบวนการเรียนรู้เกี่ยวกับการบริหารหน่วยงานของรัฐและตระหนักถึงการบริหารหน่วยงานของรัฐที่เป็นรูปแบบขององค์กร

ภาคผนวก ฉ

ภาพกิจกรรม

ประวัติคณะผู้วิจัย

๑. หัวหน้าโครงการวิจัย

๑. ชื่อ - นามสกุล (ภาษาไทย) พระโสภณพัฒนบัณฑิต, รศ.ดร. (อรุโณ/ฮาดภักดี)

ชื่อ - นามสกุล (ภาษาอังกฤษ) Phrasophonpattanabandit, Assoc. Prof. Dr. ๒.

เลขหมายบัตรประจำตัวประชาชน -

๓. ตำแหน่งปัจจุบัน รองอธิการบดี วิทยาเขตขอนแก่น/รองเจ้าคณะจังหวัดขอนแก่น

๔. หน่วยงานและสถานที่อยู่ที่ติดต่อได้สะดวก

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ๓๐ หมู่ ๑ ต.โคกสี อ. เมือง จ.ขอนแก่น ๔๐๐๐๐ โทร. ๐๔๓-๒๘๓๕๔๖-๗ ต่อ ๑๐๒โทรสาร. ๐๔๓-๒๘๓๓๙๙๔๐๐๐๐

๕. ประวัติการศึกษา

-ประกาศนียบัตรวิชาชีพครู (ปว.ค.) มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช (๒๕๒๖)

ปริญญาตรี พุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ.) สาขาวิชา ศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (๒๕๓๕)

-ศึกษาศาสตรบัณฑิต (ศษ.บ.) มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช (๒๕๓๗)

ปริญญาโท พุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ.) เอกศาสนา จากมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (๒๕๔๕)

๖. สาขาวิชาการที่มีความชำนาญพิเศษ (แตกต่างจากวุฒิการศึกษา) ระบุสาขาวิชาการ การบริหารการศึกษาเชิงพุทธระดับอุดมศึกษา

๗. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานวิจัยทั้งภายในและภายนอกประเทศ

๗.๑ ผู้อำนวยการแผนงานวิจัย : (ไม่มี)

๗.๒ หัวหน้าโครงการวิจัย : พระพุทธศาสนาในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

: ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และความสัมพันธ์ทางสังคม

๗.๓ งานวิจัยที่ทำเสร็จแล้ว : พระพุทธศาสนาในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว : ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และความสัมพันธ์ทางสังคม *ปีที่พิมพ์ ๒๕๖๐ ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชิวิทยาลัย MCU RS 610656071* ๒๕๕๖

๗.๔ ผลงานวิจัย-บทความ ผลงานบทความ “Buddhism in Lao PDR: Historical, Cultural, and Social Relations” ตีพิมพ์บทความในการประชุมวิชาการระดับนานาชาติ ครั้งที่ ๒ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง กรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ในวันที่ ๓๑ มีนาคม ๒๕๖๐ และบทบาทภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการกับการพัฒนาชุมชนเป็นเลิศในยุคไทยแลนด์ ๔.๐ ตีพิมพ์บทความในการประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ ๔ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง กรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ในวันที่ ๓๑ มีนาคม ๒๕๖๐

-ตำราเรียน : พระพุทธศาสนากับสาธารณสุข, ๒๕๕๗, หจก.โรงพิมพ์คลังนานา

วิทยา ขอนแก่น

ปญฺญา โลกสฺมิ ปชฺโชโต
มจร
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๒. ประวัติผู้ร่วมวิจัย

๑. ชื่อ/สกุล

ชื่อ – นามสกุล (ภาษาไทย) ดร.อุทัย วรเมธีศรีสกุล

ชื่อ - นามสกุล (ภาษาอังกฤษ) Dr. Uthai Woramethisrisakul ๒.

เลขที่บัตรประจำตัวประชาชน -

๓. ตำแหน่งปัจจุบัน อาจารย์สอนวิทยาลัยสงฆ์ขอนแก่น

๔. หน่วยงานและสถานที่อยู่ที่ติดต่อได้สะดวก

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ๓๐ หมู่ ๑ ต.โคกสี อ. เมือง จ.ขอนแก่น ๔๐๐๐๐ โทร. ๐๔๓-๒๘๓๕๔๖-๗ ต่อ ๑๐๒ โทรสาร. ๐๔๓-๒๘๓๓๙๙๔๐๐๐๐ โทรศัพท์ ๐๘๔-๔๖๑-๔๘๘๒, โทรสาร ๐๕๕-๒๘๗๕๕๙ โทร. E-mail. kengmethi@gmail.com

๕. ประวัติการศึกษา

๕.๑ สำเร็จการศึกษา (วุฒิทางศาสนา) : เปรียญธรรม ๗ ประโยค สำนักเรียนวัดนิมมานรดี

(๒๕๓๓)

๕.๒ สำเร็จการศึกษาระดับอุดมศึกษา

-ปริญญาตรี : พุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ.) สาขาวิชา ภาษาอังกฤษ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (๒๕๔๑)

-ปริญญาโท : การศึกษามหาบัณฑิต (กศ.ม.) สาขาวิชา จิตวิทยาการศึกษา

มหาวิทยาลัยมหาสารคาม (๒๕๔๗)

-ปริญญาเอก : พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (พธ.ด.) สาขาวิชา พระพุทธศาสนา)

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (๒๕๕๙)

๖. สาขาวิชาการที่มีความชำนาญพิเศษ (แตกต่างจากวุฒิการศึกษา) ระบุสาขาวิชาการ

๗. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานวิจัยทั้งภายในและภายนอกประเทศ

๗.๑ ผู้อำนวยการแผนงานวิจัย : (ไม่มี)

๗.๒ หัวหน้าโครงการวิจัย : ชื่อโครงการวิจัย(ไม่มี)

๗.๓ งานวิจัยที่ทำเสร็จแล้ว : “พระพุทธศาสนาในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว : ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และความสัมพันธ์ทางสังคม”, , ๒๕๕๖มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชิวิทยาลัย MCU RS 610656071

-เรื่อง **“บูรณาการพุทธธรรมกับระบบการดูแลสุขภาพระยะยาวสำหรับผู้สูงอายุของอำเภอศรีวิไล จังหวัดบึงกาฬ”** ปีงบประมาณ ๒๕๕๘ ผู้ร่วมวิจัย

-กำลังทำวิจัยเรื่อง “วิเคราะห์แนวคิดและวิถีปฏิบัติปรัชญาไทยตามหลักพระพุทธศาสนา” ปีงบประมาณ ๒๕๕๙ ผู้ร่วมวิจัย

๗.๔ ผลงานบทความ “Buddhism in Lao PDR: Historical, Cultural, and Social Relations” ตีพิมพ์บทความในการประชุมวิชาการระดับนานาชาติ ครั้งที่ ๒ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ในวันที่ ๓๑ มีนาคม ๒๕๖๐ (มีหนังสือรับรอง) และ “สื่อสีขาว : พัฒนาการรูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเชิงรุกในสื่อโซเชียลเน็ตเวิร์ค” ตีพิมพ์บทความในการประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ ๔ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ในวันที่ ๓๑ มีนาคม ๒๕๖๐ (มีหนังสือรับรอง)

-หนังสือ : “6 เกร็ด เคล็ด (ไม่) ลับ กับกลยุทธ์การเรียนปริญญาตรี โท และเอก จบเร็ว (ง่าย) ได้คุณภาพ”, ๒๕๖๐, โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยขอนแก่น

๓. ประวัติผู้ร่วมวิจัย

๑. ชื่อ/สกุล

ชื่อ – นามสกุล (ภาษาไทย) นายธีร์ดนัย กัปโก

ชื่อ - นามสกุล (ภาษาอังกฤษ) Mr. Teedanai Kapko ๒.

เลขที่บัตรประจำตัวประชาชน

๓. ตำแหน่งปัจจุบัน อาจารย์สอนวิทยาลัยสงฆ์ขอนแก่น

๔. หน่วยงานและสถานที่อยู่ที่ติดต่อได้สะดวก

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ๓๐ หมู่ ๑ ต.โคกสี อ. เมือง จ.ขอนแก่น ๔๐๐๐๐ โทร. ๐๔๓-๒๘๓๕๔๖-๗ ต่อ ๑๐๒โทรสาร. ๐๔๓-๒๘๓๓๙๙๔๐๐๐๐ โทรศัพท์ ๐๘๔-๔๖๑-๔๘๘๒, โทรสาร ๐๕๕-๒๘๗๕๕๙ โทร.

E-mail. Kapko1990@gmail.com

๕. ประวัติการศึกษา

สำเร็จการศึกษาระดับอุดมศึกษา

-ปริญญาตรี : พุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ.) สาขาวิชา รัฐศาสตร์ (การปกครอง) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (๒๕๕๕)

-ปริญญาโท : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พธ.ม) สาขาวิชา รัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (๒๕๕๘)

๖. สาขาวิชาการที่มีความชำนาญพิเศษ (แตกต่างจากวุฒิการศึกษา) ระบุสาขาวิชาการ

๗. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานวิจัยทั้งภายในและภายนอกประเทศ

๗.๑ ผู้อำนวยการแผนงานวิจัย : (ไม่มี)

๗.๒ หัวหน้าโครงการวิจัย : ชื่อโครงการวิจัย(ไม่มี)

๗.๓ งานวิจัยที่ทำเสร็จแล้ว :

๗.๔ ผลงานบทความ

๔. ประวัติผู้ร่วมวิจัย

๑. ชื่อ/สกุล

ชื่อ – นามสกุล (ภาษาไทย) นายสวาท ฮาดภักดี

ชื่อ - นามสกุล (ภาษาอังกฤษ) Mr. Sawat Hatpakdee

๒. เลขที่บัตรประจำตัวประชาชน -

๓. ตำแหน่งปัจจุบัน อาจารย์สอนวิทยาลัยสงฆ์ขอนแก่น

๔. หน่วยงานและสถานที่อยู่ที่ติดต่อได้สะดวก

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ๓๐ หมู่ ๑ ต.โคกสี อ. เมือง จ.ขอนแก่น ๔๐๐๐๐ โทร. ๐๔๓-๒๘๓๕๔๖-๗ ต่อ ๑๐๒ โทรสาร. ๐๔๓-๒๘๓๓๙๙๔๐๐๐๐ โทรศัพท์ ๐๘๔-๔๖๑-๔๘๘๒, โทรสาร ๐๕๕-๒๘๗๕๕๙ โทร.

E-mail.

๕. ประวัติการศึกษา

สำเร็จการศึกษาระดับอุดมศึกษา

-ปริญญาตรี : พุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ.) สาขาวิชา รัฐศาสตร์ (การปกครอง) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (๒๕๕๕)

-ปริญญาโท : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พธ.ม) สาขาวิชา รัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (๒๕๕๗)

๖. สาขาวิชาการที่มีความชำนาญพิเศษ (แตกต่างจากวุฒิการศึกษา) ระบุสาขาวิชาการ

๗. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานวิจัยทั้งภายในและภายนอกประเทศ

๗.๑ ผู้อำนวยการแผนงานวิจัย : (ไม่มี)

๗.๒ หัวหน้าโครงการวิจัย : ชื่อโครงการวิจัย(ไม่มี)

๗.๓ งานวิจัยที่ทำเสร็จแล้ว :

๗.๔ ผลงานบทความ

ปญฺญา โลกสฺมิ ปชฺโชโต
มจร
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย